

گزیده اشعار ترکی شاعران از کشورهای مختلف

محمد رضا کریمی

سرشناسه : باغبان کریمی، محمدرضا
عنوان و پدید آورنده : گزیده اشعار ترکی شاعران از کشورهای مختلف (اسلام - تورک دونیاسی ادبیاتی) /
محمدرضا باغبان کریمی
مشخصات ظاهری : ۵۰۰ ص
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
موضوع : ادبیات ترکی - کشورهای اسلامی
رده بندی کنگره : ۵ / ۱۳۸۹ ک ۴۵ الف، ۳۱۴ pl
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۰۴-۶۳۵۲-۹
شماره کتابخانه ملی : ۲۱۵۶۹۶۴

نام کتاب: اسلام - تورک ادبیاتی
نویسنده: محمدرضا باغبان کریمی
ناشر: مؤلف
نوبت چاپ: چاپ اول - ۱۳۹۷
شمارگان: ۲۰۰۰

"کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص مؤلف می باشد"

تلفن مؤلف: ۰۹۱۲۱۴۱۳۴۳۶
Mrb_karimi@yahoo.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ایچینده کیلر:

- ۱۱..... اۇن سۆز
- ۱۳..... اسلام دونیاسی و تورک دیلی
- ۱۳..... تورک دونیاسی
- ۱۴..... تورک دیلی و آسیا
- ۱۴..... تورک دیلی و اوروپا
- ۱۵..... تورک لرین تاریخ بوویو خطلری
- ۱۶..... تورک دیلی و تورک ادبیاتی
- ۱۷..... عموم تورک ادبیاتی

ایران تورک ادبیاتی

۲۴..... (ایران تورک لری: آذربایجان، قاشقای، تورکمن، خراسان تورک لری؛ قازاقلار، قاراقالپاقلار)

- ۵۰..... آذربایجان تورک ادبیاتی
- ۵۲..... شهریار
- ۶۸..... حبیب ساهر
- ۷۲..... سهند
- ۸۱..... اوختای
- ۱۰۳..... آذراوغلو
- ۱۱۲..... حکیمه بلوری
- ۱۱۸..... زهتابی
- ۱۱۶..... ایران قاشقای ادبیاتی
- ۱۱۹..... رحیمی مردانی
- ۱۲۱..... ارسلان میرزایی

۱۲۵	ایران تورکمن ادبیاتی
۱۲۷	ولی سلاقی
۱۲۸	ایران خراسان ادبیاتی
۱۳۱	شبیم فرضی زاده
۱۳۲	احمد تکلیفی
۱۳۳	محمد عرب خدری
۱۳۷	تقی خسروی
۱۳۹	سوسن قاسم آبادی

۱۴۲	آذربایجان جمهوروسو ادبیاتی
۱۴۴	صمد وورغون
۱۵۴	علی آقا واحد
۱۵۷	بختیار وهاب زاده
۱۶۳	نصرت کسمنلی
۱۶۸	زلیم خان یعقوب

۱۷۴	تورکیه ادبیاتی
۱۷۶	(احمد هاشم)
۱۸۰	ناظم حکمت
۱۸۸	اورهان ولی
۱۹۲	یوسف خیال اوغلو

۱۹۳	آلتای تورک ادبیاتی
۱۹۶	سازون سایموچ سورا زاکف
۱۹۸	لازار واسیلیوچ کوکیشف
۲۰۲	ارکه من ماتموچ پالکین

۲۰۴	قازان تورک ادبیاتی
-----	--------------------

۲۰۷.....	آبای قانون بای اوو
۲۱۱.....	جامبیل جابایف.....
۲۱۴.....	میریعقوب دولانولی.....
۲۱۶.....	ماغجان جمعه بایولی.....
۲۲۰.....	تومان بیگ مولداق علیف.....
۲۲۳.....	اولوغ بیگ اوراز بویولی اسدولت.....

۲۲۶	اویغور ادبیاتی.....
۲۳۰.....	محمد علی توختاجی
۲۳۲.....	قوربان امین
۲۳۴.....	عبدالرحیم اۆتکۆر.....
۲۳۹.....	عبدالکریم خوجا
۲۴۱.....	لطف الله مطلب.....

۲۴۴	قیرقیز ادبیاتی.....
۲۴۸.....	قاسم تینیستان اوغلو.....
۲۵۰.....	علی ترکو میایف
۲۵۲.....	یوسف تورو س بیگف.....
۲۵۳.....	علی عثمانف
۲۵۶.....	شایلو بیگ دویشه اوو.....

۲۶۰.....	اوزبک ادبیاتی.....
۲۶۳.....	عبدالحمید سلیمان اوغلو چولپان.....
۲۶۸.....	حمید آلیمجان.....
۲۷۱.....	ائلبک.....
۲۷۴.....	عبدالله آریبف.....
۲۷۷.....	ارکین وحید اوو.....
۲۷۹.....	محمد صالح.....

تورکمن ادبیاتی..... ۲۸۱

آتا کۆپک مرگن..... ۲۸۴

آتا آتاجانف..... ۲۸۶

عراق تورک ادبیاتی..... ۲۹۱

خضر لطفی..... ۲۹۳

هاشم نهاد اربیل..... ۲۹۵

نسرین اربیل..... ۲۹۷

اوروپا تورک ادبیاتی..... ۳۰۲

یونان تورک ادبیاتی (تراکیا)..... ۳۰۴

رحمی علی..... ۳۰۷

حسین مظلوم..... ۳۰۹

رشید سالم..... ۳۱۱

رومانیا - تورک ادبیاتی..... ۳۱۴

اسماعیل ضیالالدین..... ۳۱۷

انور محمود..... ۳۱۹

توزات یوسف ساری گول..... ۳۲۳

امل امین..... ۳۲۴

بلغارستان تورک ادبیاتی..... ۳۲۹

علی کمال بالکانی..... ۳۳۲

احمد شریف شرفلی..... ۳۳۴

رجب کویچو..... ۳۳۶

لامیانی..... ۳۴۰

۳۴۱	مقدونیه تورک ادبیاتی
۳۴۳	شوکور دامو
۳۴۷	نجاتی ذکریا
۳۵۰	نصرت دیشو اولکو
۳۵۴	عونى انگوللو
۳۵۷	سوآت انگوللو

۳۵۹	یوگوسلاویا (کوزوو) تورک ادبیاتی
۳۶۱	حاجی عمر لطفی
۳۶۳	ثریا یوسف
۳۶۴	نعمت‌اله حافظ
۳۶۹	شجاع‌الدین کوکا
۳۷۰	آلتای سوروی رجب اوغلو
۳۷۳	آغیم رفعت یاشاران

۳۷۵	داغستان ادبیاتی
۳۷۶	قاراجای - مالکار تورک ادبیاتی
۳۷۸	کاظم موجی
۳۸۳	کایسین قولو
۳۸۹	ابراهیم بابالانی

۳۹۲	کوموک تورک ادبیاتی
۳۹۴	مانای علی بیگزاده
۳۹۹	نوخای باتیر میرزایف
۴۰۳	ابوسفیان آکای
۴۰۶	اوکتای حاجامات

۴۰۹	هاکاس - تورک ادبیاتی
-----	---------------------------

میخایل سمیویچ کوکف ۴۱۱
میخایل الکساندر آرشاف ۴۱۴

قاراقالپاق تورک ادبیاتی ۴۱۷
خوجامات احمد ولی ۴۱۹
آیت بیگ ماتیاکوب یعقوب اولی ۴۲۲
ایزباسار فاضل اولی ۴۲۵

قاقاووز - تورک ادبیاتی ۴۲۷
بیکلای باب اوغلو ۴۳۰
دیمتری قارا چوبان ۴۳۴
مینا کوسه ۴۳۷
استپان کوراوغلو ۴۳۸
تئودور زانت ۴۴۰

چوواش - تورک ادبیاتی ۴۴۲
رایسا شاری ۴۴۵

باشقورد - تورک ادبیاتی ۴۴۸
قایتان خیری ۴۵۰
انگم آتابایف ۴۵۴
عبدالحق ایگه بیگف ۴۵۷

نوقای - تورک ادبیاتی ۴۵۹
سویون امام علیویچ قاپایف ۴۶۰
قدریه اوراز بیگ اووا ۴۶۳

تاتار تورک ادبیاتی ۴۶۶

کولتور ادبیاتی ۴۶۹

سید رامی اوو ۴۶۹

مجید غفوری ۴۷۲

موسی خلیل ۴۷۴

کیریم - تاتار ادبیاتی ۴۷۸

تومان چلبی جهان ۴۸۴

شوقی بکتوره ۴۸۶

بکیر صدقی پوبازاده ۴۸۷

رمزی پورتاش ۴۹۲

شاکر سلیم ۴۹۵

قاینقلار ۴۹۸

اسلام دۇنياسى و تورک دىلى

اسلام دىنى ۱۴۰۰ يىل بۇرۇن دۇنيايا سولج - بارىش، بارلىق، قارداشلىق، دوستلۇق گىتىرمىكلە، زجر چىكىش انىسانلارنى اومودلارنى بارلاندىرمىش و آرزىلارنى چىچىكلندىرمىشىدىر و بىللەلىكلە بوتون ملتىر چىشىدىلىكلىرىلە اسلاما قووشوب مىسلمان اولموشلار. آز بىر زماندا اسلام هر يانا يايىلىپ، آفرىقادان آسيانىن دوغو اۆلكەلىرىنە قەدر گىنىشلىنىشىدىر. بو آرادا توركلر كۆنوللو اولاراق اسلام گىتىرمىشلىر. اونون كۆنوللو اولدوغو نە دىنىنى آراشدىران دا بو مىسئەلە توخونوروق كى اسلامدان اۇنجه، توركلر گۆگ تانرىيا اينانيرمىشلىر و گۆگ تانرى، گۆيلردن بوتون كائناتا ناظر اولاراق، بوتون بىندەلىرىن ياكشى - پىس عمللىرىنى گۆروب اونو مكافىتلاندىرىپ يا جزالاندىرىدى. آنجاق اسلام دىنىندە، گۆگ تانرى داها مكمل بىر صورتدە تانىتىدىرىلىر. بورادا معاد و يا آخرتە ايمان گىتىرمىك، مكافىتلار و يا جزالار جوابسىز قالمادىغى، شهادت و اونون دەلىرى، گۆگ تانرىيە ايمان گىتىرەنلىرى داها اۇزۇنە چكىر. توركلر بىر دىن ايله اوز - اوزە گليرلىكى اۆز دىنلىرىندە داها مكملدىر. بىللە اولاراق اونا لىيك دىيىپ و كۆنوللو اولاراق ايمان گىتىرىپ، بوتون وارلىقلارنى اونون يولوندا خرچلەمەلە جان آتيرلار. توركلر بهادر و دۆيوشچو اولدوقلارى اوچون، اسلامىن يايماسىندا بۆيوك باجارىقلار گۆستىرىپ و بويولدا جانلارنىندان اسيرگەمەمىشلىر.

اونا گۆرە دە اسلام اوردوسونون اۇن سىرالارىندا اۆزلىرىنە يئر آچاراق، آسىيادان آفرىقايا دىك اسلام بايراغىنى چىگىنلىرىندە داشىيرلار. دۆيوشچو اولدوقلارى اوچون تىزلىكلە اميرلىك وباشچىلىق يىرىنە چاتىپ، حوكومتلىر قورورلار. آز بىر زاماندا مىصرە، شامدا، قفقازدا، اورتا آسىيادا، توركلر اسلام بايراقچى سى اولاراق اۆزلىرىنى گۆستەرىرلىر. بو دوروم، بو گۆنە قەدر داوام ائتمىش و بو گۆن دە اسلام دۇنياسىندا توركلر چوخلوغو و ادبىياتى اوزەرىنە دايانىرساق، بۆيوك بىر غلبەلىقلا اوز - اوزە گلەرىك.

تارىخ بويو، تورك خالقلارىندان باش قالدىران يازىچىلار، مختلف علملىر ساحەسىندە قلم الە آلىپ و عربجه، توركجه اثرلىر يازىبلار. اسلامىن ايلك يوزاللىرىندە بوتون تورك عالملىرى يازدىغى اثرلىرىنى عربجه

ياراتميشلار، بلكه بوتون مسلمانلار اونلاردان يارارلانسىنلار و گئت- گئده ساييلارى آرتديقجا اؤز ديللرينه اوز چئوريب و آنا ديللرينده يازماغا باشلاميشلار. ۱۴ يوز ايلده مينلرجه فلسفى ، علمى ادبى ساحه لرده اثرلر ياراديب و بشرينه هديه ائتميشلر. بونلارين مجموعه سى بوگون اسلام – تورك كولتورونو اسلامدان آييرماق مومكون دئييل، هابئله اسلامى دا تورك كولتوروندان آييرماقلا، اسلام اؤز گوجونو و وارليغى الدن وئرميش ساييلار.

اسلام دونياسى بوگون انسانلارين سايبسىنى نظردە توتارساق، بير ميليارد انسانين اينام و عقيدە اولگوسودور. بو جمعيت ايچينده چوخلو ملتler، خلقلر و اؤلكه لر واردير و بونلار مختلف ديللرده دانيشيرلار. آنجاق اسلامين اصيل دىلى عربجه اولورسادا، مسلمان جمعيت چوخلۇغونو تورك دىللى ملت لرتشكيل ائديرلر. دنيا ديللرى ايچينده توركجه بئشئينجى دورومدا دايانميش، آنجاق اؤزه لليك لرى و گؤزه لليك لرى اساسيندا، دونيانين ان قايدالى دىلى ساييلير، جمعيت نظريجه ۴۰۰ ميليون انسانين آنادىلى دير و گؤزه لليك بوراداديركى بو جمعيتين يوزه دوخسانى مسلماندير. تورك دىلى بوگون ۱۸ اؤلكه ده رسمى بير ديل ساييلير؛ مدرسه لرده، اداره لرده، بيلم يوردلاريندا، علم، تجارت مركزلرينده ايشله نيلير و چوخلوعاليملرين، بيلگينلرين و سياست، تجارت، آليش – وئريش آداملارى نين رابطه وسيله سى دير.

باشقا يۇندن، تاريخ بويو گئنيش بير ادبيات، تورك ديلينده يارانيديركى بشريت كولتورونون آغير بير يوكونو چيگئينده چكىر. اسلام ادبياتى نين بؤيوك بير حيصه سى تورك ديلينده اولموش و مين ايلدن آرتيق بير سوره ده انسانلارين دويغو ، دوشونجه لرينى ايفاده ائتميشدير.

اسلام دونياسيندا نئچه-نئچه ديللر واردير. بونلارين آراسيندا عربجه- دينى دىلى اولاراق بيرينجى يئرده و حتا مختلف ملت لردن و ديللردن اولان عاليملر، دين حؤرمتى اوچون عربجه يه حؤرمتم بسله ميش، اونو اؤيره نميش و اثرلرينى عربجه يازماغا جان آتميشلار. دونيانين آدليم عاليملرى، ابن سينا، خطيبى، سهروردى، ابوريحان بيرونى، خوارزمى، بهمنيار، محمودكاشغرى، تورك اولدوقلارى حالدا مسلمان اولدوقلارى اوچون اثرلرينى عربجه يازميشلار. آنجاق تورك اولدوقلارنى اونودماميش، حتا اونا فخر ده ائتميشلر. اما بوگون اؤز ديللرينده يازيب ياراديرلار و اسلام كولتورونو يايماغا چاليشيرلار. بوگون مسلمان و اسلام دونياسينا سؤزو اولان بو ديلدن يارارلانماقلا، سؤزونو چوخلو آداملارين قولاغينا يئتيره بيلير. تورك دىلى نين اؤنملى حيصه سى ائله بوراداديركى تاريخ بويو دا بئله اولموش و بوگون ده بئله دير. بونا گؤره ده ديلميزين اؤنه مينى آلماتماق اوچون، تورك دىلى و ادبياتى نين چاغداش حيصه سىنى گؤسترمكله، گله جگه بير جيغير اچماق ايسته ييريك.

تۈرك دۇنياسى

بوگون آسيانىن دوغو سمتلريندن توتدو تا آفريقانىن باتى طرفلرينه قدير، گۇزۇ قىطبوندىن توتوب او كيا نلارين گونئينه قدير تورك دىللى ملترو خالقلىرى يايلىمىشلارو جمعيت يۇنۇندىن باخارساق انگىسجهدىن سونرا ان يايغىن بير دىل سايىلىر. هر حالدا بو اوچ دىل، چوخلو اۆلكهلرده و ملتلر آراسىندا حۇرمتله قارشىلانير. تارىخه دقتله باخاندا دىللىمىزىن گنىشلىگى و زنگىنلىگى هر انصافلى بير انسانى اۇزۇنه چكىر. عرب دىلى چوخلو اۆلكهلرده يايلىمىشىدىر، آنجاق چوخلوق جهتيندىن تورك دىلى نىن يارىسى قدير اولمور. فارسجا تكجه اوچ اۆلكهده، ايران، افغانستان و تاجىكىستاندا ايشلكدير. آما تورك دۇنياسىنا گلنده، چوخ گنىش بير دۇنيا ايله اوز- اوزه گلىرىك. اسپانيولجادا بئلهدير. بو دىل اسپانيا اۆلكهسىندىن علاوه، لاتىن آمريكا اۆلكهلىرىنده خالقلىرىن و اۆلكهلىرىن بيرىنچى دىلىدير و ۴۳۰ مىليون انسان بو دىلده دانىشىر. انگىسجه دۇنيانىن بيرىنچى مرتبهسىنده دايانىپ و بوتون دىللردىن چوخ دانىشانى واردير. بئلهلىكله تورك دىلى چين و هند دىللىرىنى كناردا قويماقلا، تورك دىلى اوچونجو مرتبهده دايانىر. بوگون تورك دىلى ۱۸ اۆلكهده رسميت تاپاراق، ۴۰۰ مىليون انسانىن انسيت دىلىدير. بو دىل مختليف لهجهلر، شيوهله و دئىشلره چئوريلهرك مختلف آدلارلا تانىنىر. اما بلكه تكجه تورك عنوانيله تانىنىپدا، باشقا اۆلكهلرده ده تورك دىلى، آنجاق باشقا آدلارلا ايشلەنىلىر. اوزبك، توركمن، قىرقىز، قزاق، تاتار، قازاق، چاووش، قاقاووز، باشقىرد و آدرى توركجهسى آدلانىرسالاردا هامىسى بير كۇكدن اولوب و بير- بيرلىرىنى دوشونورلر. بوگون دۇنيا تورك دىللىلىرى، دۇنيا اۆلكهلىرىنده آشاغىدا گۇستردىگىمىز صورتده يايلىمىشلار:

توركيه	۷۰ مىليون
ايران	۳۰ مىليون
آذربايجان جمهورروسو	۱۰ مىليون
اوزبكستان	۳۰ مىليون
قىرقىزستان و شرقى توركستان	۱۰ مىليون
توركمنستان	۵ مىليون
تارتارستان	۱۰ مىليون
قزاقستان	۱۵ مىليون
مغولستان	۱۵ مىليون
چين (اويغورلار)	۶۰ مىليون

افغانستان و پاکستان ۵ میلیون

روسیه و داغستان ۵ میلیون

قافقاز ۱۵ لکەلرینده باشقوردلار، کیریمه، نوغای، قاراجای، کرموک، آلتای، خاکاس، تووا، قاراقالپاق، ۳۰ میلیون

اوروپا ۱۵ لکەلرلی - بلغارستان، یونان، رومانی، یوگسلاوی، مولداوی، روسیه، قیرس و ... ۳۵ میلیون
و باشقا ۱۵ لکەلرده ده تورکلرین آنا دیلی ایشله نیلیر و بواۋلکەلرین چوخوندا رسمی بیر دیل ساییلیر.
آرتیرمالی یام کی ایراندا آدری لردن باشقا تورکمنلر، قاشقاییلار و خوراسان، اصفهان، فارس تورکلرلی ده واردیر.

عراقدا یاشایان تورکلرین ۳ میلیوندان آرتیق تورک دیللی ملتلر یاشاماقدادیرلار.

تورک دیلی و آسیا

تورکلرین ایلک یوردو اورتا آسیا اولموش، آلتای و تنگری داغلاریندا یاشاییب، گئت - گئده چوخالیدیجا بوتون آسیانین هر یانینا یاییلمیشلار و بوگون هله یئنه ده آنا وطنلرینده اولاراق، قارداشلاری دونیانین هر بوجاغینا گئتمیشلر. بوگون تورکلر، چین ۱۵ لکەلرینده ۸۰-۱۰۰ میلیون نفوس صاحیبی دیرلر. اولار اوغور آدلاناراق بوگون چینین باتیسییندا دایانیرلار وعینی حالدا مسلمان اولاراق، عرب ایفباسینی قوللانیرلار. چین اوغورلاری غنی و زنگین بیر دیل و ادبیات مالیک دیرلر. چیندن علاوه، چوخلو ۱۵ لکەلر بوگون مستقل یاشایاراق، تورک ادبیاتینی و دیلی منیمسه ییب، آنادیللرینده یازیب یارادیرلار. بو ۲۰ جی عصرین باشلائیغیچیندا سووئت ۱۵ لکەلرلی بیرلیگینده یاشاییب، یوز ایلین سونلاریندا اؤز استقلالیتلرینی الده ائدیپ و هر بیرلی بیر مستقل و باغیمسیز ۱۵ لکە اولاراق اؤز آياقی اوستونده دایانیرلار. بو ۱۵ لکەلر آراسیندا اوزبکستان، تورکمنستان، قزاقستان، قیرقیزستانلارینا قدهر، بوتون علمی - اقتصادی، سیاسی، فرهنگلی مرکز لریندن اساس ایلک دیل اؤز آنا دیللری اولان تورکجه نی قوللانیرلار و بوتون اداره لر، مؤسسەلرده و هر یاندا اؤز دیللرینی منیمسه ییب استفاده ائدیر. تورک دیلی بواۋلکەلرده یوزه دوخساندان چوخونو آنا دیلی اولاراق وارگوچویله ایره لی گئدیر و هرگون، هر ساعات علمی قاینقلار، سیاسی، اقتصادی و باشقا اجتماعی پروبلملرده، رادیو، تلویزیون، درگی لر، گونده لیکلر و بوتون ساحه لرده اولان علمی، فرهنگلی، سیاسی و یاشاییش وئرلیشلیری اؤز آنا دیللرینده اولور. شوبهه یوخدور کی ادبیات عالمینده یازیب - یارادیرلار.

بورادا بیر نوکته ده‌اؤنملی دیر. اودا بو‌اؤلکه‌لرده اسلام دینین رسمی بیر دین کیمی اولدوغو و هامیسینین مسلمان اولدوغو دور. چینه اولان اوغورلار حتا عربجه ایفباسینی یارارلانیلار، آما اؤنجه‌کی سوؤت اؤلکه‌لری آراسیندا اولان بوگونلو باغیمسیز تورک اؤلکه‌لری، اسلام ایفباسیندان فایدالانیلار. اما گئتدیکجه لاتین ایفباسی اورتایا گلیر.

آسیانین قوزئی اولان روسیه اؤلکه‌سی تورپاقلاریندا چوخلوغو تشکیل ائدهن تورک ائل‌لری واردیر. اوجومله‌دن بوتون داغستان جمهوریتی تورک دیلی اولاراق، اوندان باشقا کریمه‌ده یاشایان تاتار- کریمه تورک‌لری، قاراقالپاق، آلتای تورک‌لری، چاووش، قاقاورز و باشقیرد تورک‌لری ده چوخلوقلارینی ساخلامیشلار و بوگون اؤز وارلیقلارینی ادبیات ساحه‌سینده دیری ساخلایب و نه‌ایتده تورکلوکلارینی ایفاده ائدهن ادبیاتی دا دیریلدیپ اونوللا یاشاییلار. بو ادبیات اونلارین سیاسی - اجتماعی وارلیقلارینی دا ایفاده ائده‌بیلیر.

اورتا دوغویا گلدیکده، تورک ادبیاتی چوخ گوجل و اوزون تاریخه مالیک بیر وارلیق دیر. بیلدیگیمیز کیمی، تاریخین ایلک مدنیتی یارادان سومرلر و ایلاملار دجله- فرات قیراغیندا مسکن قورموش و دولتلر یاراتمیشلار. آنجاق سومرلر اورتا آسیادان گلنده خزر دیزی‌نین قوزئی‌ندن کنجیب قافقاز داغلاریندان آخیب، آذربایجان یولوايله دجله- فرات آراسینا گلیمیشلر. سونرا آشور دولتی‌نین وحشیجه هجوملاریلا اوز _ اوزه گلدیکده بیرسیراسی، زاگرس داغلارینی آشیپ ایران فلاتینا آخیمیش و چوخو زاگرس داغی‌نین اتکلریله یئنی باشدان آذربایجان و گلدیکلری یوللا قایتمیشلار و بو آرادا آذربایجاندا مدنیتلر قورموشلار. بوگون غرب تورک دیلی اولان _ اوغوزلارین تورک دیلی بو اؤلکه‌لرده یاشاماقدادیر. ایراندا اولان تورکلر، تورکمنلر و قشقایی‌لار بو دین و اوزون تاریخه مالیک اولان تورکلردن دیرلر. سونرا تورکیه‌ده یاشایان ۷۵میلیون تورک و آذربایجان جمهوروسوندا یاشایان آذری تورکلرده بیرگه قوهوم_ قارداش دیلار.

آنجاق اورتا دوغودا، سایدیغیمیز اؤلکه‌لردن علاوه عراقدا و سوریه‌ده اولان تورکلرده دقتی جلب ائدن نه قدهر بیر جمعیت اولموش و ده‌یرلی بیر ادبیاتا دا مالیک اولموشلار.

بئله‌لیکله دئمک اولور کی تورک اؤلکه‌لری و ملت‌لری آسیادا اؤنملی ساییلیلار. بونوللا بئله، چین تک باشینا دونیانین ان چوخ جمعیتلی اؤلکه‌سی و ملتی تانینیرسا دا، تورک ملت‌لری جمعیت چوخلوغو و یئر چوخلوغو یؤنه‌سیندن باشقا ملت‌لردن و دیللردن اؤنملی بیر یئرده دایانمیشدیر.

تورک دیلی و اوروپا

تورک دیلی خاقلار، آسیا و اورتادوغودا دایانمامیشلار. بلکه بورادا بؤیوک امپراتورلوقلار یاراداراق، یئرین دار گلدیگی اوچون آخیب غربه ساری یولا دوشموشلر. بو آخینلار میلاددان اؤنجه ۱۷۰ ایلینده _ ۱۱۷۰ ایل میلاددان اؤنجه _ مئته خان توسطی ایله اولموشدور و او زامانین روم امپراتورونا آخینی تاریخده اؤنملی بیریر توتور. مته خاندان سونرا آتیل آخینی، روم بیزانس امپراتورونون اؤلکهسینی آلماقا دایانیر. بوگون ایتالیدا اولان اتروسکلار همان تورک ائلرینین میلاددان اؤنجه و سونرا گلن آخینلاریندان قالان تورک دیلی خاقلار دیرلر.

بونلاردان علاوه خزرلرین و اونلارین دیلداشلاری اولان بولغارلار، مجارلار و فینلر ده میلادین آلتی و یئددینجی عصرلرینده اورپایا آخمیشلار. بوگون فنلانددا، مجاریستاندا و بلغارستاندا اولان تورکلر اونلارین یادگاری دیر، عثمانلیلار امپراتورلوقو _ اسلام خلیفهسی اول _ اول ۵۰۰ ایل بؤیوک بیر امپراتوری یارادیب و اسلام _ تورک کولتورونو آفریقا و اوروپایا یایمیشدیر. بونون نتیجهسینده تورک دیلی میصره قاهر گئتمیش و اسلامین بیرینجی دوورونده یارانان تورک حکومتلرینین _ اخشیدیلر، طولانیلر _ وارلیغینی گوجلندیرمیشلر. اوندان علاوه اوروپایا گوجلؤ آخینلار اولوب و اسلام _ تورک کولتورو یایلمیشدیر. اسپانیا دا بو آخینلاردان اؤزونو بوراخا بیلیمه میشدیر. آنجاق بوگون اوروپادا اولان اؤلکهلرده تورک دیلینین وارلیقی همان عثمان امپراتورلوقوندان قالمیشدی. بوگون یوگوسلاوییادان ایریلان کوزوو، بوسنی هرزگوین اؤلکهلرینده تورک دیلی ایشله نیلیر. بوندان علاوه قبرس، یونان، رومانی و باشقا اؤلکهلرده تورک دیلی رسمیت تاپاراق قوللانیلیر و ادبیاتی یازیلیب، یارادیلماقدادیر.

گۆردویوموز کیمی، بوگون تورک دیلی دونیادا گۆرکملی بیر دورومدادیر. بیز بوگونلو دیل و ادبیاتی آراشدیرماغی اؤزوموزه بورچ بیلیم و بونو تانییم _ تانیتدیرماغی وظیفه میز سانیریق.

تورکلرین تاریخ بویو خطلری

تورکلر دنیانین ایلکین مدنیتلری قوران ملتلردن اولموشلار و ایلکین یازی دا اونلار عاید دیر . گونه قاهر تورک دنیاسی ۱۸ خطی سینامیش و بوگون ده نچه خط ، تورک خاقلاری آراسیندا یایغین دیر . آنجاق تورکلرین ۹۵٪ مسلمان اولدوقلاری اوچون ۱۰۰۰ ایل عرضینده عرب الفباسی _ قرآن یازی

خطی اولاراق قوللانيلميشدیر. تورکلرین خطلرینی تاریخ بویو آراشدیرماق و تانیماق اوچون بو خطلری
سایماق گره کیر:

۱_ میخی خط_ تاریخ گؤسته ریرکی سومرلر ایلک مدینیتی قوران خلق اولموشلار.
اونلار ایلک خطی ده یاراتمیشلار آراشدیرمیشلار و دیلمانلار بوگون سومرلری التصاقی دیللی بیلەرک،
بوگونکو تورکلرین خطی ساییرلار. اونلار میخی خطی اختراع ائده رک، تاریخی قارانیقدان چیخارمیشلار
و بوگون میخی خط ایله یازیلان اثرلری تورکلره عایید اولدوغو داها دوزگون صورتده قبول اولونور.

۲ - گؤگ تورک خطی - ان قدیم گؤگ تورک یازیسی ۲۵۰۰ ایل بوندان قاباغا عایدیرکی اولان باتوردا
بیر شاهزاده نین مقبره سیندن تاپيلمیشدیر . آنجاق سونرالار یئنی سئی و اورخون آبیده لری گؤگ تورک
سلسله سینه باغلی کتیبه لر ۱۴۰۰ ایل بوندان قاباغا عاید اولاراق همان خطین یازیلیشی آشکارا چیخدی و
بونو اثبات ائتدی کی گؤگ تورک یازیسی ۱۰۰۰ ایلدن آرتیق تورکلرین ملی یازیسی و خطی (۵۰۰ ایل
میلاددان اؤنجه دن ۵۰۰ ایل میلاددان سونرایا قده ر) اولموشدور . بو گون ۱۰۰ دن آرتیق کتیبه لر و
چوخلو یازیلان گؤگ تورک خطی ایله موجوددور.

۳ - اویغور خطی - گؤگ تورکدن سونرا اویغورلار تورک دونیاسینی اله آلیرلار و اؤز یازیلارینی -
الیفالارینی ایشه آپاریرلار. بو خط ۱۵۰۰ ایل بوندان قاباقدان ۲۰۰ ایل بوندان اؤنجه یه قده ر ایشه
آپاریلیردی و بوگون چوخلو اثرلری و کتابلار بو یازیدا الیمیزه چاتییدیر. نمونه اوچون عتبه الحقایق
کتابینی آد آپارماق اولار.

۴ - مانى یازیسی _ اویغور خطی ایله یاناشی، تورکلر مانى خطیندن استفاده ائدردیله ر. مانى خطی نین
۲۲ حرفی اولسایدی تورکلر اونا ۱۴ حرف ده آرتیرمیشلار. بو خط ایله بیر سیرا تورکجه اثرلر ائده ر.
۵ - سغد یازیسی - بو یازی، خط آرامی خطیندن آلینمیشدیر. بو خط ایله بیر نئچه تورکجه اثرلر
ائده ر. تورکلر ۸ جی یوزایلدن ۱۵ جی یوزایله قده ر بو یازیدان یارارلانمیشلار. بو یازی نین ۲۲ حرفی
واردیر و بوگون ده بیر سیرا کتابلار بو الفبادا موجوددور.

۶ - چینی الفباسی - تورکلر چین خطیندن ۷ جی یوزایله ده ۱۳۰۰ ایل بوندان اؤنجه استفاده ائتمیشلر و
بوگون چوخلو کتابلار موجوددور. تأسفله اوخوماسی چتین اولدوغو اوچون بو کتابلارین بیرسیراسی هله
کؤچورلمه میشدیر و هله ده رمالیق، فالچی لیق کتابلاری کیمی باخیلیر . بو خط ۷ جی یوزایلدن ۱۰ جی
یوزایله (میلادی یوز ایللری) قده راستفاده اولونوردور.

۷- تبت خطی - بو خط هندلرین خطینه بنزه ییر و ۷ جی عصر دن ۱۱ جی عصره قده ر تورکلر ایچینده
استفاده اولونموشدور .

- ۸- سوریانی - نسطوری خطی، بو خط سامی لارا باغلی دیر. بو خطین ۲۲ حرفی واردیر. ۸ جی یوزایلدن ۱۹ جی یوزایله قدهر تورکلر استفاده ائدیردیلر، آنجاق تورک دیلی ایله اویقون اولماق اوچون اوندان بیر سیرا ده ییشیک لیکلر ایجاد اولونموشدور.
- ۹- برهمن خطی - بو خطده هندلر آراسیندان اولان تورکلرین واسیطه سیله ایشه آپاریلیب و بیر سیرا یازیلار و کتابلار موجوددور. ۸ جی عصردن ۱۱ جی عصره قدهر تورکلر آراسینا یایلمیشدیر.
- ۱۰- پاسه پا خطی - بو خط ده چینی خطیندن آلینمیشدیر و موغوللار بو خطدن چوخ استفاده ائتمیشلر. آنجاق بوگون بیر سیرا یازیلار و کتابلار پاسپ پا خطینده موجوددور.
- ۱۱- پچنق خطی - پچینه یا پئچئنک تورکلری - بیر بؤیوک و اسکی تورک قبیله لریندن اولاراق اؤز خطلرینی ایجاد ائتمیش و یوز ایللر بویو اوندان استفاده ائتمیشلر. بو خط، گوگ تورک خطینه چوخ بنزه بیر و مجارلار دا بو خطدن استفاده ائتمیشلر و پچنق تورکلری ۷-۸ جی عصرده قافقاز یولویله اوروپا یا کؤچموش و بوگون ده اورادا یاشاییرلار .
- ۱۲- کومان خطی - بو خط قبقاقلار خطی دیر. قبقاقلار ۱۳ و ۱۴ جی یوزایللرده مسیحی خیرستان اولاراق بو خطدن استفاده ائتمیشلر و مذهبی کتابلارینی کومان خطی ایله یازمیشلار. بو خطده یازیلان کتابلار موجوددور. اونون کؤکو لاتینجه دیر.
- ۱۳- عبری خطی - بو خط ۶ و ۷ جی یوزایللر آراسیندا خزر تورکلری طرفیندن استفاده اولونموش و ۲۲ حرفدن عبارت دیر. کریمه تورکلری ده بو خطدن یارارلانمیشلار، آنجاق عبرانی خطینده بیر نئجه حرف ده آرتیرمیشلار، بلکه تورک دیلیله اویقونلاشسین.
- ۱۴- یونانجا خطی - یونان خطی قارامانلی لار ایله آنادولودا استفاده اولموش. بو خط ۱۵ جی یوزایلدن ۲۰ جی یوزایله قدهر یایلمیشدیر. بوگون بیر سیرا تورکی اثرلر یونان خطیله موجوددور: او جمله دن مولوی نین تورکجه غزللری یونان خطیله یازیلیمیشدیر.
- ۱۵- ارمنی خطی - ارمنی لر تورکجه یازدیقلاری اثرلری اؤز خطلریله یازمیشلار و بوگون بیر سیرا تورکو اثرلر بو خطده موجوددور. ۱۵ جی عصردن ۲۰ عصره قدهر بو خط ایشله نیلیردی.
- ۱۶- سیریل خطی - بو خط ۱۷-۲۰ جی عصرلر آراسیندا مسیحی اولموش تورکلر - یاکت و چاوشلار - آراسیندا استفاده اولموشدور. سونرا ۱۹۳۹ دان ۱۹۹۲ جی ایللر آراسیندا سووئت اؤلکه لر بیرلیگینده ده رسمی خط کیمی قوللانیلیردی. بو خطی سیریل و کیریل ده آدلاندیریرلار. گاهدان روسی خطی ده دئییلیر.

۱۷- لاتین خطی - بو خط ۲۰ جی یوزایلدە ایلك دۇنە تورکیه و آذربایجاندا استفادە اولاناراق، سووئت بیرلیگی داغیلانغان سونرا، تورک اۆلکهلری بو خطدن استفادە ائدهنلره قاتیلدیلار. البتده لاتین الفباسیندا بیر سیرا ده ییشیکلیکلر آرتیردیقدان سونرا، تورکجه ایله اویقونلاشاراق، بو گون ده استفادە اولونور.

۱۸- اسلام خطی- یا عرب خطی، اسلام دینی نین باشلانغیج دؤوروندن تورکلر آراسیندا یایلمیش و بوگون ده ایراندا، چینده و باشقا تورک دیللی اۆلکهلرده هله ده ایشلنمکده دیر. هر حالدا، تکجه عربلر خطی یوخ، بلکه بوتون مسلمانلار خطی دئمک اولار؛ چونکی ایلك عرب خطی نین حتا نقطه سی ده یوخودو و نقطه نی تورکلردن آلمیشدیر. آنجاق بو گون ده، اسلام خطی یا عرب خطی تورک دیلی نین تلفظوندا چتین لیکله اوز- اوزه گلیر. اونا گۆره ده بیر سیرا ده ییشیکلیکلر و آرتیرمالارلا ایشله نیلیر. الینیزده اولان کتاب دا همین بو خطده یازیلیمیشدیر، آنجاق گۆردویونوز کیمی بیر سیرا حرفلر استفادە اولونورکی عربجه ده یوخدور او جمله دن : اؤ، اؤ، او، او، ی و

تورک دیلی و تورک ادبیاتی

قیساجا اولاراق تورک دیلیندن بیر معلومات وئرمک لازیم دیر.

تورک دیلی اگلو تیناتیو - یاپیشقلى و یا پیوندی دیل ساییلیر. دونیا دیللى دیلچى لیک علمینده اوچ

بۆلومه بۆلونور :

۱- هجایی دیلر

۲- یاپیشقلى دیلر

۳- ترکیبی دیلر.

الف - هجایی دیلر اونلاردیرکی اؤز باشینا معنایا مالیک دیر. آغیزدان چیخان هر هیجا تکلیکده معنالی دیر.

بو دیلر: ژاپونیا، چین و دوغو آسیا دیللى دیلر.

ب - یاپیشقلى دیلر، تورک دیللى دیلر. بو دیلرده پیشوند یوخدور. هر نه وار پسوند - اکلردیر. آنجاق

دونیانین ان قایدالی دیللى ده تورک دیللى دیر.

ج- ترکیبی دیلر یا هند و اروپایی دیلر- هامیسی ترکیبی دیلر ساییلرلار و اونلاردا هم پسوند وار، هم

پیشوند و هم میانوند. بئله لیکله چوخلو ده ییشیک لیکلرله اوز به اوز دورلر. چوخلو وقتلر ده کلمه لرین کۆکو

ده ییشیلیر و اؤزوندان آیریلیر. نئچه میثال لازیم دیر بلکه بو ایکی دیل گروپونو بیر - بیرله توتوشدورالیم.

فارسی دا: دیدن - رفتن، جستن، نوشتن، سوختن، شنیدن مصدر ساییلرلار. مصدر علامتی "دن" و

"تن" دیر. مصدر دن بو علامتی گۆتورسک، قالانی ریشه یا بُن یا کۆک دئییلیر. ایندی کۆکدن دوزەلن فعل لَر هر زماندا_ اولورسا و یا اسم، قید و باشقا کلمەلر بوتؤولوکده قانونسوز اولاراق دےیشیلیر. مثال:

دیدن می بینم

سوختن می سوزم

جستن می جهم

"دیدن" ایله "می بینم" آراسیندان هیچ اوخشارلیق یوحدور. هیچ بیر حرف یئرینده قالمامیش دیر. کامیل صورتده قایداسیز دیر. هر اوچ مثالاً دقت بویوسانیز همین پوزقونلوغو گۆره بیلر سینیز. باشقا هند-اروپا دیللرینده ده بئله دیر. مثال :

to go went

بیر معنا دا اولاراق، بیر فعلین ایکی زمانینی گۆسته ریر. بورادا هیچ اوخشارلیق یوحدور .

آجاق تورک دیللرینده هیچ بئله قانونسوزلوقا یول وئریلمیر. مثال: مصدر علامتی ایکی دیر: "مک" و "ماق"

گلمک گۆرمک بیلیمک

آلماق ساتماق اوچماق

ایندی "مک" و "ماق" ی گۆتورمکله، قالان کۆک دور:

گل گۆر بیل

آل سات اوچ

ایندی بونلاردان فعل دوزلدیریک:

گل

گلیرم،

گلدیم،

گله جه یم

اسم: گلش، گلیر، گله جک - هامسی آددیر.

آلماق فعلیندن:

آل

آلیرام،

آلدیم،

آلاجاغام /

آلیش،

آلار،....

گۆردويونوز كيمي گل، آل و قال كۆكلرى بوتون فعل لرده، زامانلاردا و باشقا دوزەلن كلمەلرده ثابت قالير.
باشقا سۆزلە، قايدالى دير. تورك ديلينده هيچ قانونسوزلوق يوخدور. بير دانا قايداسيز كلمە تاپانا جائيزە
وئريلير!

تورك ديلي نين باشقا اۆزەللىكلريندن: موسيقيي اولدوغو- سس اويغونلوغو، كلمە چوخلوغو، سادەليگى،
اونون امتيازى ساييلير و بئله ليكلە دونيا ديللىرى آراسيندا اۆزەل بير يئر توتور. بو امتيازلا اساسيندا تورك
ديلى چوخ آز بير زاماندا و سادە ليكلە دونيا خالقلىرى ايچينده ياييلا بيلير. بيزدە بونا ايناناراق تورك ادبياتيني
دونيدا تانيماغا آدديم آتيريق. اولسون كى دونياميز گئنيشله نه.

تورک اورتاق ادبیاتی

تورک ادبیاتیندان دانیشاندا، تورک میلتلرینین، تورک اۆلكه‌لریندن اولان ادبیات نظرده توتولور. آنجاق بو ملت لر و اۆلكه‌لر آراسیندا بیر باغلی لیق و یاخینلیق واردیر، اونا گۆره ده دونیا تورک ادبیاتیندا ایکی بۆلۆمله تانیشلیق لازیمدیر. باشقا سۆزله، هر ملتین ادبیاتی ایکی بۆلۆمدن تشکیل تاپمیش دیر: بیر بۆلۆمو، باشقا تورک ملت لرله مشترک اولدوقلاری و بیر بۆلۆموده او ملتین و یا اۆلكه‌نین اۆزل ادبیاتی دیر. بئله‌لیکله تورک ادبیاتی ایکی بۆلۆمه بۆلۆنور :

۱- عموم تورک ادبیاتی (اورتاق ادبیات)

۲- تورک خالقلاری – اۆلكه‌لری ادبیاتی

۳- بیز بورادا عموم تورک ادبیاتینی آراشدیریب، سونرا هر بیر تورک ملتین و یا اۆلكه‌نین ادبیاتینا گیره‌جه‌ییک

عموم تورک ادبیاتی، او ادبیاتا دئییلیر کی بوتون تورک لر او ادبیاتدا مشترک یا اورتاق دیرلار، او جمله‌دن یئنی سئی آبیده‌لری یا اورخون کتیبه‌لری بوتون تورک لره عاید دیر. یا دده قورقود کتابی آذربایجاندا یازیلیب سادا، تاریخی شرایطدن یارانان نه‌دن لره گۆره، عموم تورک ادبیاتینا عاید دیر. هابئله دیوان لغات الثورک، بوتون تورک لرین گنجینه‌سی و ثروتی تانییر، اوندان کئچه‌جه‌ییک. چونکی بیز بوردا چاغداش ادبیاتی الیمیزه آلیریق و گئچه‌جه‌یه اۆته‌ری باخیب کئچیریک.

اورخون آبیده‌لری

بوباره ده کتابلارین چوخ اولدوغو اوچون واز کئچیریک. بو کتابلاری اوخویا بیلر سینیز.

یوسف خاص حاجب

يوسف خاص حاجب، تورک ادبیاتینین اسلامدان سونرا باشلا نقیجیندا اساس بینۆرهسی ساییلیر، یوسف ۳۹۷/۱۰۱۹م ایلینده بالاساغون شهرینده آنادان اولوبدور، اورادا ایلک تحصیلی آلمیش، بوتون بیلک لری اؤیره نیشدیر، او بیر مفکوره لی فیلسوف، متفکر، محدث، مفسر و تورکولوژیست کیمی تاریخده چیخیش ائدیپ، یازدیقى دهیرلی "قوتادغو بیلک" (سعادت علمی) کیتابیلله اؤزونه دونیائین بؤیوک بیلگین لری آراسیندا یئر آچیبدير، بو کیتابی ۱۰۶۹م- اینجی ایلده یازیب و قاراخانلی خاقانی اولان تابقاچ بُغراخان تقدیم ائدیبدیر، خاقان دا اونون بیلک صاحیبی و دهیرلی انسان اولدوغونو دویوب، اؤز ساریینا چاغیریب "خاص حاجب" لقبینی وئره رک سارای وزیرلگی نی اونا تاپیشیریبدیر، یوسف خاص حاجب آلتیمیش ایله یاخین عؤمور سوروب ۱۰۷۹- اینجی ایلده (۴۵۷ه) دونیادان کۆچوبدور^۱.

بالاساغونلو یوسف اؤز اثرینده سعادت یوللارینی گؤستیریر، دولت نه لر گؤرمه لی اولدوغونو، حاکیم نجه بیر ایده آل حاکیم اولما بیلجه یینی و توپلومون ایده آل دورومونو گؤسته ریر، یوسف کتابتیندا بئله یازیر: کتابتین آدینی "قوتادغو بیلک" قویدوم، اوخویانا قوتلو (فایدالی) اولسون و اونا یول گؤسترین، اینسان هر ایکی دونیادا دولتی الینده دوتارسا مسعود اولور، بو سؤزیم دوغرو دور.

بو کتاب اسلام دینی نین ائتکیسی آلتیندا یازیلیبدیر، کتاب مناجات ایله باشلانیر، سونرا پیغمبر و دؤرد خلیفه مدحینده شعرلر گلیر و بغراخان مدحیله اونا تقدیم اولونور، کتاب ۸۵ باب دا ۶۶۴۵ بیت دیرکی عروض، "فعولون فعولون فعول" وزنینده یازیلیبدیر، کتابتین دیلی شیرین و ساده دیر، بو کتابدان اوچ الیازما نسخه واردیر :

ایکیسی عرب الیفباسیله - بیر فرغانه و بیرسی مصرده دیر، و باشقا بیرسی اویغور الفباسیله وین شهرینده دیر، کتابتین مختلیف بابلاری، مختلیف موضوعلار باره سینده دیر، ۱۲- اینجی بابدان کتابتین اصیل موضوعو باشلانیر، دؤرد شخصیت (گون دوغدو) شاه، (آی دولدو) وزیر، (اؤیدولموش) عقل و دؤردونجو قناعت تمثیل چی رولونو ایفا ائدیرلر، بو منظره لرده عبرتلی سؤزلر، فایدالی نصیحتلر واردیر، بورادا بالاساغونلو یوسف بیر آغ ساققال کیمی اؤگود وئیریر و دئیر :

- حیاتی ایلیک یاپماق اوچون سرمایه ائت.
- ظلم یانان آتیشدیر، یاخینلاشانی یاخار.
- قانون اؤلکه ده سوکیمی دیر، آخار سا نعمت یاغار.
- قانون ایله اؤلکه گئنیشله نر، دنیا دوزنه (نظمه) دوشر.
- ظلم ایله اؤلکه اکسیلیر، دنیا پوزولور.

^۱م. کریمی، یوسف خاص حاجب، امید زنجان، نمره ۳۴، ۱۳۷۳.

بالاساغونلو يوسف سعادت يولونو انسانلار، حاكيملره، دولت آداملارينا گۇسترمكدە چاليشير و انسانلارلا دۇيونور، يازديقى قودتادغو بيليك كتابى باشدان باشا نصيحتله دولودور، گلين بيرليكدە بير نچە شعريندن اوخوياق :

بيلكليك سۇزو يئرگه سوف تك تورور
آخينا سوفوگ يئرده نعمت بولور
بيلگينين سۇزو توپراقدا سوتك اولور
آخيتا سويونو يئرده نعمت اولور
اولوغ بولدونگ ايسه كيچيك توت كونگول
اولوغقا كيچيكليك ياراشير اوغول
بۇيوك اولدونسا كيچيك توت كۇنلونو
بۇيوكلره كيچيكليك ياراشير اوغول
اوقوش قايدا بولسا اولوغلوق بولور
بيليك كيمده بولسا بدوقلوق آلور.

دوشونجه هاردا اولسا اولولوق بولور
بيلگى كيمده اولسا بۇيوكلوك قازانير
سۇزونو قودهز گيل باشين بارماسون
تيلينى قوده گيل تيشين سينماسون
سۇزونو گۇزه تله باشينى يارماسين
ديلينى گۇزه تله ديشينى قيرماسين
گۇر آرسلان بولو برسا ايت قاباشى
بو ايت بارجا آرسلان بولور اۇزتوشى
جور اسلان كۇپگه باش اولورسا
بو كۇپك دوشمنلرينه قاراشى اصلانلارشير.

يوسف بالاساغونلونون باخيشى عسگر حقيندا بئلهدير:

اولوسون بۇيوكونون قول – قانادى عسگردير، نئجه كى قانادسيز قوش اوچابيلمز، عسگرسيز اولوسون بۇيوكلىرى ده ايش گۇره بيلمزلر، سلطانلارين گوجو اوردو ايله بللى اولور آلتون، گوموش، خزينهنى اوردودان اسيرگه مك دوغرو دئييلدير، چونكى عسگر بير اؤلكه اوچون هر شئىدير. يوسف خاص حاجب

بیر فیلسوفدور کی افلاطون، ارسطو، ابوریحان و باشقالارینین باخیشلارینا دریندن تانیش اولوب، کتابیندا اونلاردان یارارلانیر، قوتادغو بیلک کتابی عینی حالدا بیر اوزون ناغیل دیر.^۲

محمود کاشغری و دیوان لغات التورک

محمود کاشغری تورک دونیاسینین ایلک مورخی، دیلچی سی و آراشدیریجی سی اولاراق اسلام دونیاسیندا تانییر.^۳ محمود بن حسین بن محمد کاشغری بئشینجی عصرین اول لرینده کاشغر شهرینده آنادان اولوب، همان یئرده بوی آتیب یاشا دولدوقدا، زامانین علملرینی اؤیره نمیش دیر. اونون آتاسی قاراخانلی لار ساراییندا مملکت دارلیق دا یاردیمجی اولموش و تورکوستانین سیاستمدارلاریندان ساییلیردی. بالاجا محمود بئله بیر عائله نین ایچینده بؤیوموش و دونیانی گزیب - دولانماق اوچون ده گئنیش امکاملار الده ائتمیش و فورصلرلی الدن وئرمیه رک ده یرلی معلومات دا اله گتیرمیشدیر. بو زمان، اسلامین دونیاسینین بؤیوک امپراطورلورغوندا تورکلموقعیت قازانیب، چیندن آفریقایا قدره اوزانان اسلامی اؤلکه لرده - اسلام خلیفه سی طرفیندن سئچیلیب، گؤنده ریلن چوخو تورکلردن اولموشدور. آسیانین دوغوسوندا آفریقانین باتی سینا قدره یاییلان اسلام دونیاسی تورک امیرلری دولاندریلار. تورکلرین رولونو اسلام دینینین یاییلماسیندا گؤزدن قاچیرماق اولماز. عربلر، تورک سردارلارین بهادرلیق و ایگیدلیکلرینه آرخالاناراق اسلام بایراغینی قوزاییب و بئله اولدوغواوچون ده تورک دیلینی اؤرنمه گه، اونلارین تاریخ و مدنیت لرینی بیلمه گه ماراقلانیردیلار. بئله بیر زماندا کاشغری محمود مکّه یه سفر ائده رک، عربلرین آراسینا یول تاپیر. خلیفه سارایی بونو بیلدیکده، کاشغرینی قاراشیلاپیر، اونو سارایا چاغیریب قوناق ائدیر. دیوان لغات التورک کتابینی یازماغی دا خلیفه تکلیف ائدیر.

کاشغری درین بیر تحصیل آلدیقدان سونرا، چئشیدلی اؤلکه لری دوغودان باتی یا گزیب، تانییب اؤیره نیر. آنجاق اؤز وارلیغینی الده توتاراق کیملیگینی اونوتماپیر.

عباسی خلیفه لرین حکومتی آلتیندا اولان اؤلکه لره گیردیکده، عرب عالیملری و حکومت آداملارینین تورک دونیاسینا اولان رغبتینی گؤره رک، قلم اله آلیب و ایکی کتاب یازیر:

۱- کتاب جواهر النحوفی لغت التورکی ۲- دیوان لغات التورک.

نه یازیق کی بو گونه قدر بیرینجی کتاب اله گلمه میش، آما ایکینجی کتابدان نئچه الیازما نسخهلر دونیانین مقبره کتابخانا لاریندا ساخلانیلیر. بو کتاب دؤنه لرله مختلف دیللره چئوریلیب و دونیادا یاییلاراق،

^۲ قوتادغو بیلک اثری فارسجا و تورکجه چئوریلیمیش و چاپ آلتیندادیر.

^۳ م. کریمی، محمود کاشغری، امید زنجان، نمره ۳۵، ۱۳۷۳.

عالىملار يىندە دەيرلى بىر قايناق كىمى استفادە اولونور. ماراقلى سى بورادىركى بو كىتاب ۱۹جو يوزايلين سونلاريندا بىر سادە حادثە ايله تانينير و اوندان سونرا دونيا بيلگين لرى نين رغبتى نى قازانير. آنجاق ۱۹۱۵يىل يىندە عثمانى صدر اعظم – طلعت پاشا بو كىتابى چاپ ائدەرك يايىملايىر. اوندان سونرا علمى آراشدير مالار ايرهلى سورولور و باشقا يايىملارى باش وئيرىر.

معلم رفعت كيليكلى (۱۹۱۷هـ) اونو چاپ ائدەرك دونيانين دقتى نى جلب ائدير. كارل بروكلمان آلمانجايا چئويرير، تور كجه ترجمه سىنى پروف سىور بسىم آتالاي (۱۹۳۹هـ) بىر گروپ خالد سعييد رهبرليگى ايله بو ايشه باشلايىب قورتايرلار. آنجاق ايراندا دا تانينميش بىر اثر كىمى اوستونده ايشله نيلىر. ايلك دفعه دوكتور دبىر سىياقى فارسجايا ترجمه ائديب يايىملايىر و سونرا ۱۳۸۴هـ دوكتور محمدزاده صديق گؤزل بىر ترجمه ايله چاپ ائديب يايىر. بوندان اؤنجه ده ديوان لغات التورك تانينميش بىر اثر كىمى ايراندا آراشدير يلىردى.

كاشغرى محمود، ديوان لغات التوركى ۴۶۱هـ (۱۰۷۳م) دا بغداد شهربنده عربجه يازميشدير . بو اوچ جيلدى كىتابدا، توركلرين تاريخىنى، تورك امپراتورلوقونون يوردلارنىنى آراشدير اراق، بىر خريطه ده آرتيرىب، تورك ديللىرى و شيوه لرى حاققندا دهيرلى معلومات وئرهرك دونيانين ايلك ديلچى ليكه تطبيقى علمى نين بينوره سىنى قورور و ۷۵۰۰ سؤزون عربجه ترجمه سيله برابر، علمى بىر شيوه ايله آتالار سؤزلىرى، شعرلر و دئيم لرى آرتير اراق، علمى بىر سؤزلوك ده يارادير. ديوان لغات التورك بىر انسكلپودىياسى، دهيرلى بىر كىتاب دير. اورادا تورك ادبياتى و كتولتورونو تانيماق اوچون ان دهيرلى بىر اثر دير. بورادا ۳۰۰دن آرتيق آتالار سؤزو ۲۵۰ شعر و بوللو دئيم لر داخل اولموشدور. بوگون ديوان لغات التورك، تورك تاريخى، ادبياتى، ديللىر و ملتلىرىنى تانيماق اوچون ان دوزگون قايناق دير. تورك ادبياتى نين اسكى تاريخى نى اؤيره نمك اوچون ان دوزگون قايناق همين كىتاب دير.

بوردا اسلامدان اؤنجه، بلكه ده چوخ اسكى زمانلاردان قالان شعرلرين اؤرنه يىنى گؤروروك، حتا آلپ ارتونقا – ايرانرا افراسياب تانينان قهرمانين وصفينده سؤيله نن شعرلرله اوز – اوزه گليريك. بو شعرى بورادا گتيريريك، چونكى بو شعر ۱۲۵۰ يىللىك بىر تاريخه ماليك دير :

آلب ار انكا اؤلدومو ؟

ايسيز ازون قالدیمو ؟

اوذلك اوجن آدیمو ؟

ایمدی یوره ک یرتیلور.

اؤزلک یرغ گؤزه تدی

اوغرى تىزق اوزەتدى

بىگىلر بىگىن اوزەتدى

قاچا قلى فور تىلور.

(آلپ آرتونقا (ايگيد افراسياب) اۆلدومو؟ پيس دونيا قالدى مى؟ فلک انتقامىنى آلدى مى؟ ايندى اورەك يىرتىلو .

زمانە فورست آختارىدى. اوغرىلوقچا تلە قوردو، بىگىلر بىگىنى آلداتدى، قاچىر سانجە قورتولور؟)

ديواندا ۳۰۰ دل آرتىق آتالار سۆزو گلميشدير كى بورادا نئچەسىنى وئىرىك :

باشسىز بورك اولماس، تاتسىز تورك اولماس.

آرپاسىز آت آشوماس، آراسىز آلپ چرىك سيوماس

(آت آرپاسىز قاچماز، آرخاسىز ايگيد دە دوشمنى باسماز).

آلپا بىرلە اوروشما ، بىگىلر بىرلە توروشما (ايگيدلە دۆيوشمە ، بىگىلرلە دوروشما!).

بىر قارقا بىرلە قىش گلميش (بىر قارقا ايله قىش گلمز).

قانى قان بئلە يوماس (قانلى قانلا يومازلار).

كتاب ديوان لغاتالتورك ده هون، هيونگ نو، گوگ تورك، ايغور امپراتورلوقلاريلما تانىش اولوروق. حتا اسلامدان اۇنجه تورك شاعىرلىرى اولان آيرىن چورتگىن، قول ترخان، قالون كىشى، آسىق توتونگ و باشقالاريلما و شعرلىلە تانىشلانيرىق. بوندان آرتىق، تورك تقويمى، ايلين آيلارى حاققىندا معلومات الە گتيريرىك. كاشغىرلى تورك روحلو اوللاراق اۆز خالقىنى ستوير و بو سئوگى دن يارانان غرورلا تورك تارىخى و كولتورونە توخونور. يازار، بو كتابى عباسى اولان عبدالله بن المقتدى باللهها سونموشدور. اونون ياز ايلي ۱۰۷۳/۵۴۶۱م درج اولموشدور .

بو كىتابدا توركلرىن اينانجلارى حاققىندا شعرلىرى واردىر:

ياروق تلكركىلر يارلىقالسون

ياراشىم بىرلە

ياواسىم بىرلە

ياخشىبان آيرىلمايىم

گوجلوق بىرسىتىلرگوج بىر زوم

قولوسوقىن اولورالىم

(نورلى تانرىلار بويورسون / يوشاق خويلوم ايله / بيرلەشيب بير داها آيريلمایيم / گوجلۇ پيغمبرلر گوج
وئرین / قارا گۆزلوم ايله / گولوشەرك ياشاييم). تورک شعرینین ایلکین اؤرنکلىرى بو کتابدا گلמידیر.
نچەسینی بیرگه اوخوایلیم :

گمی ایچره اولتوروب
ایلا سویون کچتمیز
اویقو تپه باشلانوب
منجلاق ائلین آچتیمیز.
آیدی قیزیل بایراق
قویدی قارا توپراق
یتیشو گلیب اویراق
یوقیشیب اونین کچتمیز.
باسمیل سوسین قوموتدی
بارچا گلیب یوموتدی
ارسلان تابا امتیدی
قورخوب باشی تزگینور.

تونله بئله قوجالیم
یامار سویون کچه لیم
تانکوک سویون ایچه لیم
یوفکو یاغی اوفوسون.^۴

ادیب احمد / عتبه الحقایق

ادیب احمد آلتینجی یوزایلین تورک دیللی شاعیری دیر. این گؤرکملی ادیب ۸۰۰ ایل بوندان اؤنجه
ادبیات ساحه سینده قالارقی بیر اثر یازماقلا، بوتون تورک دیللی خالقلارین ایچینده اؤزونو یئر آچمیش و
اسلام دونیاسیندا تورک دیلینه ده معنویت و یوکسکلیک باغیشلا ییر. اونون عتبه الحقایق اثری آز حجملی

^۴م. کریمی، تاریخ ادبیات آذربایجان، ۶ جلد، جلد ۱، زنجان، ۱۳۸۴، ص ۴۲۳.

اولورسادا، معنوی جهتی جه دهیرلی بیر اثر کیمی بوگون ده بوتون تورک ملتلی آراسیندا قاریشلانیپ و عموم تورک ادبیاتین بیر بؤلومو کیمی تانیپ.

ادیب احمد تاشکندین تابعی اولان یوقناق کندینده آنادان اولدو. آتاسی محمود قاراخانلی لارساراینیدا اؤنملی بیر صاحب مقام ایدی. احمد ده سارایا یول تاپاراق، گؤزل شعرلرله (ادیب الادبا) لقبینی قازانیپ و (ادیب احمد) آدیلا مشهور اولور. اونون شعرلرینده قرآن آیهلری، اسلام احکامی، پیغمبر حدیثلری و روایتلری ایشلنمیشدیر. عتبهالحقایق بو گون دونیا کلاسیک اثرلری آراسیندا یئر تاپمیشدیر.

عتبهالحقایق ۲۵۶ بیت دیر کی مناجات، نعت، دؤرد خلیفه نین مدحی و سونرا اؤیودلر و نصیحتلر ایله دولو اخلاق کتابی دیر و اسلام دینی نی یایماق اوچون اصل قایناقلاردان بیریدیر.

عتبه الحقایق ۶ ایازما نسخه سی بو گونه قدهر تانیلمیشدیر.

بیرینجی ایازمانی ((نجیب عاصم)) ۱۹۱۸ ده یایمیلادی. بو نسخه ایا صوفیا کتابخانا سیندا ساخلانیلیر. باشقا دهیرلی بیر نسخه نی ده (رشید رحمتی آرات) ۱۹۵۰ ده دهیرلی بیر آراشدیرما ایله یایمیلامیشدیر. بو اثر دونیا دیللرینه ترجمه اولوبدور. ایراندا م. کریمی اونون اویغور و عرب الفباسیله یازیلیمیش نسخه سینی قاینق توتاراق، نسخه نین اصلینه، تورکجه و سونرا آذریجه (دوکتور حسین شرقی ترجمه سیله) و بیر مقدمه ایله زنگاندا یایمیلامیشدیر^۵، سونرا تاریخ ادبیات آذربایجان (کتابیندا بوتونلوکله یایمیشدیر^۶.

خواجه احمد یسوی / دیوان حکمت

خواجه احمد یسوی نی تورک دونیاسی نین ان بویوک صوفی شاعیری آدلاندیرما دا حقلی ییز، دوغرو اولاراق اونو (تورکیستان پیری) دئمیشلر. یسوی تورک ادبیاتیندا بیر دؤنوش نقطه سی یاراداراق صوفیانه شعر ی باشلامیشدیر. خواجه احمد ۱۱۰۳/۵۴۸۱ م دا سایرام شهرینده آنادان اولدو و ۶۳ ایل یاشایاندان سونرا ۱۱۶۶/۵۵۴۴ م دا وفات ائتدی. او تحصیلاتینی بخارا شهرینده بیتیریپ زامانین علمی – ادبی مقامی نین یوکسک درجه سینه ال تاپمیش و زامانین بؤیوک شیخی اولان شیخ یوسف همدانی نین خلیفه سی اولدو. یسوی طریقتی نی ده اؤزو قویدو. بو طریقت دونیا تورک لری آراسیندا اولان مختلف طریقتلره – او جمله دن بکتاشیه، مولویه، بایرامیه و باشقا لارینا ائتکی بوراخمیش و اؤزو بوتون تورک خالقاری نین اؤلکه لرینه یایلمیشدیر، حتا ایران تاریخینده ده "پیر تورکستان" لقبی نی قازانمیشدیر.

^۵ادیب احمد، عتبه الحقایق، م.کریمی، ۱۳۸۴.

^۶م.کریمی، تاریخ ادبیان آذربایجان، جلد ۱، ص ۴۳۵.

یسوی نین شعر یارادجیلیغی اسلام دینی ایله سیخ علاقه ده اولموش و یوزلر شاعیر اونون شاگردی و مریدی اولموشلار. یسوی نین شعرلری "دیوان حکمت" ادیلا توپلانمیش و بوگون بوتون تورک خالقاری نین عمومی ادبیاتیندان ساییلیر و اونون ائتکی سی بوتون تورک شاعیرلرینده اولموشدور. کئچن ۹۰۰ ایل عرضینده یوزلر شاعیر - مولوی کیمی نهنگ شاعیر ده - اونون تأثیری آلتیندا اولموشدور. آنجاق دیوانی دا مختلف اؤلکه لرده چاپ اولوب یاییلیب و مختلف دیللرده ترجمه اولوبدور. ایراندا دیوان حکمت مستقل بیر کتاب کیمی نچه دفعه لر یاییلمیشدیر، چاپی ۱۳۷۹ دا تهراندا اولموشدور.^۷

تفسیر کتابی

اسلام- تورک دونیاسی نین عموم تورک ادبیاتیندا اؤنملی بیر ساحه قرآنین تورکجه تفسیر کتابلاری دیر. ایلکین تورکجه قرآن تفسیری هجرتین دؤردونجو یوزایلینه قاییدیر. بو نسخه نین الیازماسی لنینگراد کتابخاناسیندا ساخلانیر کی پروفیسور زکی ولیدی توغان دونیا یا تانیتمیش و ده یرلی معلومات وئرمیشدیر. بو الیازما نچه یؤندن اؤنملی دیر. بیرى بونون اوچون اثبات سندی کیمی دیر کی تورکلر اسلامین یایماسیندا تکجه شجاعت و ایگیدلیک لرینه آرخالانما مثلاً ، بلکه معنوی گوجلری ده بو یولدا یارارلانمیشلار . ایکینجی سی تورک دیلی نین موقعیتی نی گؤسترمده دیر .

بو الیازما نسخه آیدین ائدیر کی قرآن تۆرکجه تفسیر کتابی اولاراق میلادی نور ایلین ۱۱۰۱ جی یوزایللری یازی قایدالانیا صادق قالاراق یازیلیمیش دیر. بو الیازما ۱۸ جی سوره نین ۴ جو آیه سیندن باشلاییب سونا قدهر تفسیر ائدیر و اوندان اؤنجه صفحه لری ایتیپ - باتمیشدیر

تذکره ساتوق بغراخان

بو نشر کتابی اولان اثر احمد بن سعدالارغونی طرفیندن ۴ جو هجری یوزایلینده یازیلیمیشدیر. بو کتابدا قاراخانلی امپراتورو اولان ساتوق بو غراخان عائله سی و اوغلوللاری حاققیندا درین و دوزگون معلومات واردیر. بو کتابدان بوگونه قدهر نچه الیازما نسخه لر اله گلیمیشدیر کی هامیسی بیر نسخه اوزو ایله

^۷ تاریخ ادبیات، همان، ص ۴۵۲.

استنساخ اولموشلار و تاريخ باخيميندان علاوه، ديل باخيميندان دا دهيرلى بير اثردير و ادبى جهتدن عموم تورک ادبياتينا عايد بير اثردير.

ماناس

تورک خالقلارنىن قهرمانلىق اوسطورهلريندن ساييلان اثرلرين بيرى ده ماناس ناغىلى ديركى / ۱۰۰۰ ايل بوندان اۇنجه يارانيب و بوگونه قدير تورک خالقلارى آراسيندا شفاهى ادبياتدا دا ياشاميشدير. بو اثرين استنساخ تاريخى قاراخانلىلار زامانينا چاتير و اونون يازيسيندا توپلومسال، مذهبي شرايط اثر قوياراق اسلام بوياسى وورولموشدور. بو اثر، تورک ادبياتيندا ان اوزون منظومه لردن بيرى ساييلير و يوز ايللر بويو، تورک خلقلرىنىن آراسيندا ياييلميشدى. ماراقلى بورادير كى ماناس اثرى دونيا ديللرينه چئوريلميش، او جمله دن فارسىچايا دا ترجمه اولموشدور و اصلى ده ايراندا چاپ اولموشدور.

حكيم سليمان آتا

قاراخانلىلار دؤورونون ادبى سيمالاريندان بيريسى ده حكيم سليمان آتا اولموشدور. حكيم سليمان آتا اسلام دينىنىن ياييلماسينا بؤيوك همت گؤسترميش و خواجه احمد يسوىنىن چاغداشى اولموشدور. اونون كتابلارى بلاردير: مريم كتابى، آخرالزمان كتابى، باقيرقان كتابى و ديوان.

دده قورقود

دده قورقود كتابى دونيا توركلرينى قالارقى و ائپيك اثرلريندن بيريسى دير. بو اثر بوگون غرب توركلرى – اؤزهلليكله آذربايجان و آنا تولى توركلرىنىن اثرى تانيتير. بو اثرين سون تاپلميش اليازماسيندا استناخ تاريخى ۴۴۴هـ يازيلميشدير. ۱۰۰۰ ايل بوندان اۇنجه يازيلميشسا دا

اونون يازارانش تاريخى بوندان چوخ اۇنجهلره گئديب چاتير، آنجاق اسلامدان سونرا يازيلماغينا گۆره اسلامى بويا دا وورولموشدور. دوغروسو بودور كى دده قورقود قوخوسونو آنلاماق چتين دگيلدير.

كتاب دده قورقود ۱۲ داستاندا عبارتدير كى اونون قهرمانلارى هر ۱۲ داستاندا اشتراك ائديب و بير سيرا تاريخ سيمالارا ياخين قهرمانلارا اوندا واردير. دده قورقود اؤزو بير افسانه وى سيما اولاراق بايات قبيله-سيندن اولموش و شجره التراكم نين دئديگينه گۆره، حتا دده قورقود كتابى نين مقدمه-سينده يازيلان اؤن سؤزه گۆره بير نبى، پيغمبر كيمى سيما اولموش، ۲۹۵ ايل عمر سورموش و اسلام پيغمبريله ده گؤروسموشدور و دده قورقود دا علاوه، كتابين قهرمانلارى سالورقازان خان، بايندير خان و باشقالارى تاريخى سيمالارى تمثيل ائديرلر. بو كتابين آراشديريجيلارى تاريخله داستانلار آراسيندا اولان علاقه-لردن دانيسشirlار .

بير سيرا آراشديريجيلار حتى هومر كيمى يونانين ۲۵۰۰ ايل بوندان اۇنجه كى شاعير و يازاريني، اؤز آدليم اثرى اولان اوديسهنى دده قورقود داستانلاريندان ايلهام آلدیغینی ایرهلی سورورلر. هر حالدا بوگون دده قورقود كتابى دونيانين كلاسيك و جاويدان اثرلريندن ساييلير و دونيا ديبلرينه چئوريلهرك، بوتون تورك خالقلارى دا اونا اورتاق سهملرى اولموشدور. دده قورقود داستانلاريندا قهرمانلاريق روحو ايله عشقى روحيه بيرگه دالغالانير. وطن وائل سئوگيسى، عائله محبتى هر بير داستانيندا ترنم اولونور و بونو گؤسته-رير كى بو كتابين يازيلديغى و ياراديلديغى زامان، توركلر داها كؤچرى ياشايشى آرخادا قويوموش و مسكونلاشميشلار . بونا بير سندكيمي بيرك داستانينا مراجعت يئترلىدير. چون كى بورادا و باشقا داستانلاريندا دا قهرمانلار اوزون ايللر تجارته و اليش اوچون وطندن اوزانما يولا دوشورلر و نئچه ايللردن سونرا - بيرك ۱۶ ايلدن سونرا - قايتيديقدا يئنه ده عائله-لرينى اورادا گؤرورلر. بو سند گؤسته-رير كى اسلامدان اۇنجه توركلر بو حادثه-لر اوز وئرهن يوردلاردا مسكونلاشميشلار. همين كتاب گؤستريركى حادثه آذربايجانرا اوزن وئير. آذربايجانرا دده قورقود مقبره-سى، بولارا خاتون، قازان خان و باينديرخان مقبره-لرى ده تانينميشدير. ماراقللى-سى بوراديركى بوگون دده-قورقود كتابيندا قهرمانلار آدينا - اوغۇز قازان خان، بايندير، اوروز و... داغلار، دره-لر، بولاكلار و چايلار واردير. حتا ثابت اولسا كى دده قورقود آذربايجان خالقى نين ياراديجيلیغىدير، اونو تورك خالقلارين يندن آلماق دوز دئيلدير. دده قورقود كتابى بوتون توركلرى و يا باشقا عبارتله عموم تورك خالقلارين ادبياتيندان ساييلير.

كوراوغلو

کوراغلو داستانلاری دا عموم تورک خالقلاری آراسیندا یایلمیشدیر. بو قهرمانلیق داستانلاری آذربایجاندا اوز وئرسه ده، حتا کوراغلو آذربایجانین ملی قهرمانی تانیلدا، بوتون دونیا یایلیدیغی اوچون، عموم تورک خالقلارینین ادبیاتیندان ساییلماغا امکان یارادیر. کوراغلو تاریخمیزده صفویه دورونو عاید اولورسادا، اونون سیماسیندا بابکین - ۱۲۰۰ ایل بوندان اؤنجه، بومین خاقا نین - ۱۵۰۰ ایل بوندان اؤنجه گؤگ تورک سلسلهسینین بیناسینی قوراق، حتا مته خان - هون امپراتورونون ۲۲۰۰ ایل بوندان اؤنجه بیناسینی قوران قهرمانین سیماسی گؤرولمکده دیر^۸.

قایناقلار:

- م.کریمی، تاریخ ادبیات آذربایجان، ۶ جلد، زنجان، ۱۳۸۴.
محمد حسین تهماسبی، کوراغلو، کؤچوره ن: م.کریمی، تهران، ۱۳۸۲.
م.کریمی، کوراغلو حماسه سی، تهران، ۱۳۸۲.
ادیب احمد، عتبه الحقایق، م.کریمی، ۱۳۸۴.

^۸ م.کریمی، تاریخ ادبیات آذربایجان، ۱۳۸۴، زنجان، ج ۳، ص ۴۵۳.

ایران تورک ادبیاتی

ایران تورک ادبیاتی^۹ چۇخ گئنىش و زنگین دیر. دده قورقود کتابی بورادا یازیلیب، فولکورو دنیا سویه‌سینده ان دولغون و زنگین خزینه کیمی تانینیر، کلاسیک ادبیاتی منیرجه عالیم و شاعیرلرین یارادیجیلیغی ایله مین ایلدن آرتیق بیر تاریخه مالیک دیر. اونون دونیا سویه‌سینده تانینمیش شاعیرلری وار، نظامی گنجوی، شیخ عزالدین حسن اوغلو، عمادالدین نسیمی، مولانا فضولی، تبریزی صائب، ملاپناه واقف، سید عظیم شیروانی، علی اکبر صابر و شهریار کیمی شاعیرلر میندن بیریدیر.

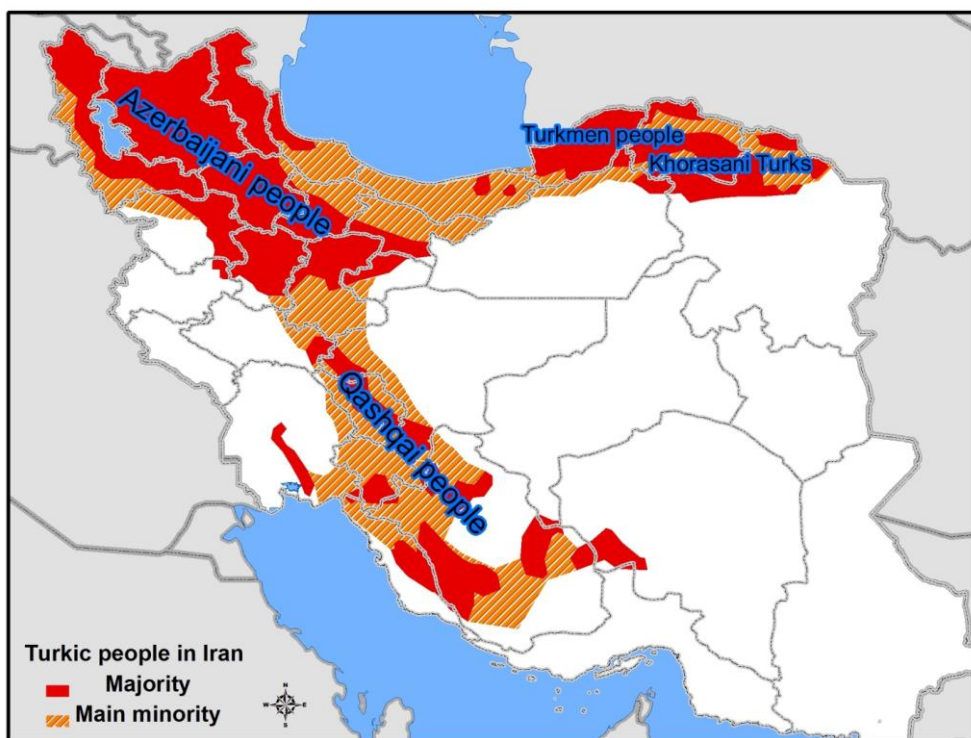
ایران تورک ادبیاتی اوچ اساسلی بۇلوحه بۇلورنور و اوچ بۇیوک تورک دیللی خلق اۆلکه‌میزده یاشاییر: آذربایجان تورکلری، تورکمن‌لر و قشقایی‌لار. هر اوچونون ده اؤزونه مخصوص ادبیاتی واردیر. آذری تورکجه‌سی دانشان خالق تکجه آذربایجاندا یوخ، بلکه ایرانین ۳۰ دان ۲۴ ایالتینده یاشاییرلار.

آنجاق هامیدان آرتیق شرقی، غربی آذربایجانلار، اردبیل، زنجان، قزوین، تهران همدان اوستانلاریندا، بلکه ده یوزه دوخساندان آرتیغینی تشکیل ائدیرلر، سونرا قم، اراک، اصفهان، شیراز، خراسان اوستانلاریندا جمعیتین بۇیوک سایینا گلن حیصه‌سینی تشکیل ائدیر. باشقا اوستانلاردا دا تورک دیللی خالقیمیز یایلمیشلار. بۇنلارین هامیسی‌نین آراسیندا تورکجه شاعرلری، موسیقی‌چی‌لری و باشقا صنعتکارلاری واردیر.

تورک ادبیاتی‌نی دا تکجه آذربایجانا حصر ائده بیلمه‌ریک، بلکه بیلدیگیمیز کیمی تاریخ بویو آذربایجان کلاسیک شاعیرلری ایرانین هر بوجاغیندان قالخمیشلار. حسن اوغلو خراسان تورکلریندن اولموش، قاضی احمد برهان‌الدین آنادولونون سیواس شهریندن عرصه‌یه گلیمیش و ضریر ارزرومدان باش قالدیرمیشدیر. بوگون ده تورک ادبیاتی - آذری بۇلومو - ایرانین مختلیف شهرلریندن سس - سسه وئریب و زنگین بیر ادبیات میدانا چیخاریرلار. تهراندا یاشایان تورک شاعرلریمیزین ساییسی، تبریز ایله توتوشدورمادا چوخ اولماسا، باشقا آذربایجان شهرلریندن آزدییلدیر.

^۹ ماراقلی دیر کی ایلك دؤنه دوكتور علی قافقازبالی بو عبارت نی ایشه آپارمیش و ۶ جلدلیک اثرینی یایملامیشدیر. باخ: علی قافقازبالی،

ایران تورک ادبیاتی آنتالوژیسی، ۶ جلد، ارزروم، ۲۰۰۲.

بو نقشه ایراندا تورک لرین یایلدیغینی گۆسته ریر.

چاغداش تورک ادبیاتی وطنیمیز ایراندا گونو - گوندن دیرچلمکدهدیر. مشروطه انقلابیندان سونرا، ایراندا تورک ادبیاتی مختلف دؤنملری باشندان کئچیرمیش. مشروطه انقلابیندا بؤیوک شاعیرلر و یازچیلار میدانا گلیش و بویری شرق اؤلکه‌لری آراسیندا فخر اندییی آدمالار اولموشلار. صابرکیمی، غمگسار، جلیل محمدقلی‌زاده کیمی شاعیرلر و یازچیلار تاریخ بویو چوخ آز اولموشلار. آنجاق او یانیش دؤورانی نین دوشونجه‌لی شاعیرلری دیرلر. سونرا رضا شاهین دیکتاتورلوغو چاغیندا میرزا علی معجز شبستری، میر مهدی اعتمادکیمی شاعیرلر یازیب یارادیرلار. رضا شاهین اؤلوموایله، بوتون ایرانرا بیر دموکراتیک فضا یارانیر و چوخلو یازارلار و شاعیرلر میدانا گلیرلر. بونون بلافاصله آراديجا آذربایجان دا ملی - دموکراتیک حرکت لر باشلاییر. حتا بیر ایلیک ملی حکومت ده یارانیر. بو زامان تورک ادبیاتی بؤیوک بیر قالخیش ایله اوز اوزه گلیر و یوزلرجه شاعر و یازار، منیرجه تورک دیلینده اثرلر و دیوانلار یارادیرلار. آنجاق بونون عؤمرو اوزون اولماییب، شاه رژیمي طرفیندن امپریالیستلرین حمایه‌سی ایله سینانما اوغراییر. شاه بیر نئچه ایل سونرا (۱۳۳۲هـ) یئنی بیر کودتا ایله ایرانا قایدیر و ئینه ادبیات سکوتا دالیر. بو زمان شهریار، حبیب ساهر و باشقالاری تینی بیر مرحله ادبیاتیمیزدا یارادیرلار. آنجاق خفقان سیخینتی بوغونتو دوام تاپاراق صانديق ادبیاتی جانلانییر. شاعیرلر و یازارلار یازدیقلارینا نشر امکانی تاپمادان صانديقا

یغیرلار. دایانیش و مقاومت ادبیاتی گئیشله نیر آنجاق گیزلی قالیر و نکجه بیر سیرا ضیالیلار اونلاردان یارارلانا مکانی تاپا بیلیرلر. بو دوروم اسلامی انقلابا قدهر دوام تاپیر. بو دؤوروده یوزلر شاعیر عرصه یه گلیر و چوخلاری اعداملار محکوم اولوب، اؤلدورولورلر و چوخلاری دا دوست قالار دا قالیر. اوختای، دالغا، صمد، مناف، ساهر، سهند و یوزلرله باشقا شاعیرلریمیز بو سیرادان اولموشلار.

انقلابین غلبه سی ایله، ایراندا تورک ادبیاتی و دیلی ده جانلانیب. بیلیم یوردلاریندا سمینارلار، قورولتایلار قورولور، اونلاردا درگی لر میدانا چیخیر، یوزلرجه تورکو اثر نشر ائدیلیلر. منیلرجه شاعیر و یازار یارانیر. بیز بورادا نئچه شاعیری تانیتدیریب و هر بیریندن تکجه بیر شعر اؤرنک اولاراق گتیرمکله کیفایتله نهجه ییک. آذربایجان و یا ایران تورک ادبیاتیندا مینلر شاعیرلریله اوز اوزه گلیریک و دونیانین دهیرلی و گؤرکملی بیر خزینه سیله اوز به اوز اولوروق.

ایران تورک ادبیاتی دئدیگده، آذربایجان ادبیاتی اؤنده گلیر و آذربایجان ادبیاتی اوچ دیلده - عربجه، فارسجا و تورکجه - اولسادا، بوگون تورک ادبیاتی نظرده توتولور. آذربایجاندا علاوه - ایرانین ۳۰٪. توپلومونو تشکیل ائدهن آذری تورکلری دیلر - تورکمن لر و قاشقاییلار دا نظره آلینیر. آنجاق ایلکین آذربایجان ادبیاتینا گلیریک. آذربایجان تورک ادبیاتی اولدوقجا گئیش، درین و زنگین دیر، آنجاق نه یازیق کی پهلوی دؤورونون سیخینتی - بوغونتوسوندان یارانان فسادا تورک ادبیاتی دا ایراندان سورگون اولموش بیر ادبیات ساییلیر و آذربایجان خالق اؤز آنا دیلینه، دوغما کولتودونه و ادبیاتینا غریب اولور.

شاهین هدفی آذربایجانلیلاری دیلینی اونوماغا مجبور ائتمه گه چالیشیردی و بوتون ایران، بیر دیلده دانیشماغا سوق ائدیردی. بونولا بلله، انقلابین ایلک قیغیلجیمیلار ادبیاتیمیز دیریلدی، درگی لر نشر اولدو و یوزلرجه کتابلار میدانا گلدی. وطنداشلاریمیز دیل آچویلار و بوگون آذربایجان - تورک ادبیاتی دانیلماز وارلیغینی دنیا گؤسترمه ده دیر. آذربایجان ادبیاتی عمومی تورک ادبیاتیندا بوتون دنیا تورک لرله اورتاق دیر. چوخلو کتابلاریمیز اورخون - یئنی سئنی آبیده لر حاققیندا یازیلیب، یاییلیبدیر. دیوان لغات التورک هر بیر آذربایجانلی اوچون دوغما بیر اثر کیمی تانینیر. قوتادغو بیلکدن آلینان گوهرلر خالق آراسیندا یاییلیبدیر. دیوان حکمت - احمد یسوی دن نئچه دؤنه چاپ اولاراق، اثرلری دیلرده گزیر بله لیکله آذربایجان خالق عموم تورک ادبیاتینی اؤز ادبیاتی کیمی سئور و تانییر.

آذربایجان ادبیاتی، او زمانلاردا کی عربجه و فارسجا رسمیتله قوللانیلیردی شفاهی ادبیاتدا جانلانیب - گلشیردی. دهه قورقود داستانلاری دیلرده گزیردی، اوزانلار خالق ایچینده گزیب داستانلار سؤیله ییب، شعرلر اوخویوردولار و سازلاریندا ماهنیلار چالیب اوخویوردولار. شفاهی ادبیات، رسمی اولان عرب و فارس ادبیاتلاریندا اؤزونه یئر آچیب یاشاییر و بو دیلده اولان ملت لره وام وئیر. نظامی، خاقانی و بو چاغلارین شاعیرلری آذربایجان کولتوروندن آلان داستانلار، ناغیللار، افسانه لر، آتالار سؤزو، دییملری فارسجا و

عربجه یه چئویریپ او ملتله هدییه وئریرلر. آنجاق شفاهی کولتور کوتلهلر ایچینده یاشاییر، یارانیر و گلیشیر. خواجه علی خوارزمی یوسف و زلیخا اثرلرینی تورکجه یازیر، عزالدین حسن اوغلونون غزللری خالق ایچینده دیلر اذربری اولور. گنت گنده یوزایللری آرخا قویاراق برهان الدین یارادیجیلیگی - ۶۰۰ صحیفه لیک - دیلله دوشور. عمادالدین نسیمی بوللو غزللرینه میدانا گلیر و آذربایجان کلاسیک ادبیاتی بوتون قونشو ملتله آراسیندا یاییلیر. سارایلاردا تورک دیلی و ادبیاتی اؤزونه یئر آچیر. سلطان حسین باقرانین ساراینیدا یوزلرجه تورک شاعیرلری و آراشدیریجی اولاراق تورک دیلی و ادبیاتسینی رسمیت وئریپ ادبی مکتب یارادیر. علمی یغینجاقلاری سارایدا قورور. بو حرکتدن یازانان اثری یوز ایل، بوتون قونشو ملت لرو اؤلکهلر آراسیندا دا ائتکی لر بوراخیر و یوزلر یازیچی، موسیقیچی، نقاش، معمار، عالیم، شاعیر و مختلف صنعتکارلار میدانا گلیرلر. تورک ادبیاتی بؤیوک بیر اراضی ده - هنددن توتوب بغداددا قدهر، قافقازدان خلیجه قدهر یاییلیر. اونون آردیجا توپال تیمور و اونون اوغللاری چاغیندا بو گلیشمه داوام تاپیر تا جهانشاه حقیقی قره قویونلو امپراطورلوقونو قورور و اؤزو ده بؤیوک بیر تورک شاعیری کیمی چیخیش ائدیر. چوخ کئچمه دن صفویه امپراتورلوقو شاه اسماعیل خطائی تدبیری ایله ایش اوسته گلیر. شاه خطائی ساراینیدا یوزلر تورک شاعیرلری رقابته قاریشیب دهیرلی اثرلر یارادیرلار. بو سارایرا آشیققلارین دا سهمی اولموشدور.

امانی و قوربانی کیمی آشیققلار، شاه خطائی نین آشیق هاوالاریندا و آشیق شعرى فورمالاریندا شعر قوشماسینا، حتا ساز چالماسینا ذوق یارادیرلار. تورک ادبیاتی نین زیروه سی چاغدا یارانیر. بوندان سونرا گلن شاعیرلر بو زمانین بؤیوک شاعیری مولانا فضولی نین شاگیردی کیمی یازیب یاراتماغا داوام ائدیرلر. مسیی، قوسی، صائب، تاثیر و باشقالاری ادبیاتین گلیشمه سینده داها گوجلو چیخیش ائدیرلر.

ملاپناه واقف آذربایجان ادبیاتینی رئاللاشدیریپ یاشاییشلا سیخ باغلی لیق یارادیر. شعر اولور یاشاییش. یوزلر شاعیر و مینلر عاشیق واقفین یولونو ایزله ییب ایره لی گئدیرلر. یوزلرجه یئنی فیکیر و دوشونجه لرله چخمیش ائده ریک آذربایجان اجتماعی - سیاسی بیلگینلری، گله جکده اوز وئرن مشروطه انقلابینا زمینه یاراتدیلار. بوئلاردان فتحلی خان آخوندزاده شرقین ایلك اوینلارینی یازدی، توپچی باشی دونیانین ایلك شرق شناسلیق آکادمیاسینی قورودو. عبدالرحیم زردابی ایلك تورک درگی سی اولان "اکینجی" نی یاییملادی. ایلك رومانی عبدالرحیم مراغه ای یازدی و بئله لیکله آذربایجان تاریخی دگیشمک اوچون حاضیرلاشیر و مشروطه انقلابی باش قالدیریر. آذربایجاندا بوزمان ملا نصرالدین کیمی درگی اولنارجا دنیا سویه سینده دهیرلی اولان یازیچی - شاعیرلری باشینا توپلور و هندوستاندان مصر قدهر بوتون اؤلکه لرین و ملت لرین آیین یازسینی دگیشمه یه همت گؤسته ریر. علی اکبر صابر، جلیل محمدقلیزاده، عبدالرحیم حق وردیف و یوزلرجه باشقا یازیچیلار میدانا گلیر. اوزئیر حاجی بیگلی کیمی بؤیوک موزیسین شرق

ایلکین اوپثرالارینی یازیر و صحنه گتیریر و نهایتده آذربایجان اؤز قاباقجیل اولدوغونو سیاست، ادبیات و کولتور ساحه لرینده دوینایا ثابت ائتدیریر .

آذربایجانین چاغداش ادبیاتی دا چوخ اؤنملی و دهیرلی دیر. مشروطه انقلابیندان اسلامی انقلابا قدهر ۱۳۵۷-۱۲۸۵- فارس شوونیزمی - پهلوی سلسله سی ایله بیرگه ایراندا آياق توتور. تورک دیلی و ادبیاتی باسقی آلتینا آلتینیر، حتا یاساقلانیر. تورک شاعیرلری و یازیچیلاری آنا دیلرینده یازمادان محروم اولورلار. بو آرادا معجز شېسری کیمی دوشونجه لی، بیلگین و قلمی ایتی بیر شاعیر اولاراق، استبداد، جهل و عدالتسيزلیگی افشا ائده رک، شعرلریله خالقى اوپانماغما چالیشدی. معجزدن علاوه، محمدعلی اعتماد، محزون و باشقالاری دا رضاخان دیکتاتورلوغو قارشیندا باش قالدیردیلار. آنجاق ۱۳۲۰ جی ایلده رضا شاه ایرانى ترک ائده رک آزادلیق نسیمی اسمه گه باشلادی و دموکراتیک ادبیات دیرچه لیر. یوزلر شاعیر و یازیچی باش قووزادی. ۱۳۲۴ دن ملی حکومت قورولوب بیر ایل عرضینده آذربایجانى کولتور، صنعت، آبادانلیق و چوخلو ساحه لرده ایره لی آتدی. بیلیم یوردو قورولدو، رادیو آچیلدی، هرایش نظاما دوزولدی. فابریکالایشه باشلادی و بیر ایل عرضینده اللى ایلین ایشی گؤرولدو. قادینلار سئچگی لره قاتیلدیلار، آزادلیق دادینی ملت آنلادی، آنا دیلیمیز مدرسه لرده اوخوندو. آنجاق استبداد و استعمارا خوش گلمه دی و بو ایکسی ال بیر اولوب آذربایجانى قانا چکدیلر. ۲۵ مین انسان اؤلدورولوب و یا سورگون اولدو. بو ایلده اونلار جا درگی لر یایلیدی، کتابلار چاپ اولدو و منیلرجه مقاله، داستان، شعر آنادیلیمیزده چاپ اولدو. یوزلرجه شاعیر و یازیچی نین اثرلری یاییلاندى و دنیا سويه سینده شهرت قازانان شاعیرلریمیز میدانا گلدیلر.

۱۳۲۵ دن یئنه ده دیلیمیز یاساق اولدو. ۱۳۲۶ ده بوتون تورکجه کتابلار بیریتره توپلانیب اودا چکیلدی. داها تورک دیلی یاساقلانیب، شاعیرلر و یازیچیلار قلملرینی باسدیردیلار. یئنه ده چوخ کئچمه دن ۱۳۳۲ جی ایلده کی اوپانیش شهریارین حیدربابایا سلام اثریله باشلاندى. بو اثراله اوره ک لره یاتدی کی آذربیر زماندا اؤلکه سینیرلاریندان آشیب کئچدی و یوزلرجه شاعیر اونا جواب وئره رک بنزه تمه لر یازدیلار. حیدربابا بیر مکتب اولدو. بؤیوک شاعیرلردن یئنی یئتمه و شاعیرلیک تمرینی ائده ن گنجلر، اؤز باجاریقلارینی بونا بنزه تمه لر یازماقلا سینادیلار. ۵۰۰ دن آرتیق حیدربابا بنزه تمه سی اورتایا گلدی. اوتای بوتای شاعیرلری اوره ک سؤزلرینی اوستاد شهریارا خطاب دیله گتیردیلر. بو ادبی مکتب ایللر بویوخالق آراسیندا یاییلدی. آنجاق شاه رژیمى نین شووینیستی سیاستلری دوام ائده رک دیلیمیز داها آرتیق فشار آلتینا آلتیندی. کتاب یانديرمالار داوام تاپدی و تورک کتابلاری نین چاپی قدغن اولدو. شاعیرلریمیز یازیب یاراتماغی بوشلامادیلار آنجاق یازدیقلارینی دا یایماغا امکان تاپماییب صاندىقلارا دوزدولر و بئله لیکه صاندىق ادبیاتیمیز زنگینلشدی. صاندىق ادبیاتی باشدان باشا مبارزه و آزادلیق ایسته یین شعرلر اولدو. ائله

گوجلو بیر ادبیات اولدوکی ۱۳۵۷ ده بو صاندیقلا رین قاپیسی آچیلاراق شاه رژیمنی نین کؤکونو یئریندن چیخارماغا گوجلندی. دایانیش ادبیاتی ۲۵ عرضینده زنگین بیر ادبیات اولدو. نهنگ شاعیرلری اؤز یارادیجیلیقلارینی خالق ایچینده یایدیلار، آنجاق آزاد بیر صورتده چاپ و نشر امکانی اولمادی.^{۱۰}

بو شاعیرلرین اؤنونده حبیب ساهر، سههند، اوختای، دالغا و یوزلرجه گنج شاعیرلر اولدوکی هر بیر شعرى بیر دیوان کیمی اثر قویوب، خالق دیلینده گزدی، بو شعرلر کاغذلار اوستونده یازیلیب، اللردن اللره کئچیردی. همین گیزلی مبارزه نین داوامیندا اسلامی انقلاب غلبه چالیب و آزادلیق نسیمی اؤلکه میزه گلدی.

انقلابا برابر دیلیمیز دیرچلدى، جانلاندی، اونلار جا آنا دیلیمیزده درگی لر بوراخیلدى. بوللوکتابلار چاپ اولدو. گنج شاعیرلر میدانا گلدی. دیلیمیز چیچکله نیب قول – بوداق آتدی. بیلیم یوردلاریندا اؤزونه یئر آچدی. انیش – یوققوشلارلا اوز – اوزه اولورسادا بوگون ادبیاتیمیز، دنیا انسانلارینا دئمه لی سؤزلری وار. چاغداش ادبیاتیمیز بوگون هیزلی ایره لی گئدیر. شاعیرلریمیز یازیب یارادیرلار. بوتون قاباقلاریندا اولان سدرلی سیندیریب، آزادلیق اوغروندا، حق و عدالتی اله گتیرمکدن دایانا بیلیمیرلر و اینانیرلار کی گله جک حق ایلن دیر. ایندی چاغداش ادبیاتیمیزدان نئچه سیله تانیش اولماق گره کیر.^{۱۱}

^{۱۰} م. کریمی، آذربایجان چاغداش ادبیاتی، ایکی جلدلیک، زنجان، ۱۳۸۶.

^{۱۱} م. کریمی، آذربایجان دایانیش شعرى، تهران، ۱۳۸۸.

– م. کریمی، تاریخ ادبیات آذربایجان، تبریز، ۸ جلد، ۱۳۸۹.

آذربایجان تورک ادبیاتی

آذربایجان چوخ قدیم زامانلاردان بیر تورک اؤلکه‌سی اولاراق، زنگین بیر فولکلور، کولتور و ادبیاتا مالیک‌دیر. مین ایللر بویو یازیلان تورک آبیده‌لر، کتیبه‌لر یوردوموزون هر بوجاغیندا گؤز اؤنونده‌دیر. مینلرله تورک دیللی‌لر، شاعیرلر و یازارلار، تاریخی بیر اوزون زنجیرین حلقه‌لری کیمی بیر- بیرینه باغلییب و بوگونوموزه قدهر اوزانیبدیر. آذربایجان اسلام دونیاسی‌نین مدنیت یوردو کیمی اوچ دیلده- عربجه، فارسجا و تورکجه - ادبیات یاراتمیش و بوگون ده گئیش، درین و زنگین بیر خزینه‌یه مینلرجه اسطوره‌لر، افسانه‌لر، داستانلار، ناغیل‌لار، نغمه‌لر و باشقا ادبی ژانرلار، دنیا ملت‌لری آراسیندا ان زنگین فولکلورو یاراتمیشلر. آنجاق بو آلندا تانریلاردان باشلاییب، گؤگ مخلوقاتی ساییلان عنصرلرله قاریشان افسانه‌لر، ائپیک- حماسی و لیریک - عشقی داستانلارین بوللوغو، بشری تاریخین ان قدیمی چاغلاریندان خبر وئریر. دده قورقود داستانلاری، آلمامیش، آسنا، اوغوزخاقان، آلان قووا، دیب باقوی، آلمپ ارتونقا، کوراوغلو و یوزلرله باشقا ائپیک داستانلار یاناشی، اصل- کرم، آشیق قریب، شاه اسماعیل و گلزار و یوزلرله لیریک - عشقی داستانلار و زنگین آشیق‌لار ادبیاتی، اؤز گئیشلیگی و زنگین‌لیگی اساسیندا دنیا کولتورو اؤنونده اؤز ده‌یرینی جانلاندیریر. بونلارین یانیندا تاریخین ایلل چاغلاریندان قایناییب گان نغمه‌لر، ماهنی‌لر، سایلار، آنالار لایلاس، آتالار سؤزو ایله بیر گه زنگین بیر ادبیاتی یارادیر.

یازیلی ادبیاتا گلدیکده، تورک ادبیاتی بوتون وارلیغی ایله آذربایجان ادبیاتی‌نین بیر بؤلومو ساییلیر. آنجاق شاعیرلر دونیاسینا گله‌رک تبریزلی قطران، تبریزلی خطیب، گنجه‌لی نظامی، شروانیلی فلکی و اونلارین آردیجا گلن عصرلرده خواجه علی خوارزمی، خواجه احمد فقیه، مولوی، سلطان ولد، یونس امره، مصطفی‌ ضریر، قاضی احمد برهان‌الدین، بیرک قوشچواوغلو، آذربایجان تورک ادبیاتی‌نین کلاسیک مرحله‌سینی باشلایاراق، عمادالدین نسیمی، تبریزلی کشوری، حبیبی، حقیقی، مولانا فضولی، ختائی و یوزلرله کلاسیک ادبیاتی‌نین دنیا شهرتلی شخصیت‌لرینه یول آچیر. چوخ کئچمه‌دن صفویه دؤورونون سونلاریندا صائب، قوسی، تاثیر، افشار، ویننده یوزلر شاعیرلرله تورک ادبیاتی گلیشیر وواقف رئالیزم ادبیاتی‌نین تمل داشینی قوروب، ۱۸-۱۹ جو عصرده یول آچیر.

آنجا قاجار دۋوروندا آذربايجان نين بۆلۈمەسى ايله، قوزنى بۆلۈمۈ روس استىلاسى آلتىنا گىرىر. بونولدا بئله سوسمايىب، اۆز قاباقچىل حرىكتلىرىنى داوام ائتدىرىر و شرق دونىاسىندا بىرىنجى مترقى يوللاردا اددىم ايتىر. بورادا آذربايجانى ايكى بۆلۈمدە اراشتىرمامىز لازىم گلىر. روس استىلاسى آلتىندا اولوب سونرا مستقىل جمهورىتى تشكىل ائىدەن قوزنى بۆلۈمۈ و ايرانا باغلى قالان گوننى آذربايجان ادبىياتى بوتون باغلى لىقلارلا- ايكى بۆلۈمدە داوام ائتدىرەجەيىك. شۈبھە يۈخدوركى بو ايكى بۆلۈمون دىلى و ادبىياتى - بوتون ۲۰۰ يىللىك ايرىلىغى گۆز اۋنۈندە ساخلاباراق بىر- بىرىندىن ايرىلمايىب و ھىمىن بوگون دە بو ايكى بۆلۈمون ادبىياتى و دىلى عىنى دىر؛ آنجا تارىخى- سىياسى شرايطدىن يارانان امكانلاردا خايطىر، ادبىيات آلانى گىنىش، آچىق و يا قاپالى - دارلاشمىشىدىر. بورادا آذربايجان روس استىلاسى آلتىنا كىچەرك، سونرا آذربايجان جمهوروسونو تشكىل ائىدەن بۆلۈمون ادبىياتىنى تانىتىدىرىب سونرا ايران آذربايجانىنا دۈنەجەيىك. آنجا يئنە خايطىرلايىرام كى بو ايكى ادبىيات ھىچ بىر زامان بىر - بىرىندىن ايرىلمايىب و بوگون دە عىنى دىر.

روس استىلاسىنى قبول ائىدەن آذربايجان شىرلىرى و قوزنى بۆلگەسى، مختلف خانلىقلار تشكىل ائىدەرك روس تزارلارى قارشىندا بۈيۈك تىھلۈكلەر ياراتمىش و اۆز وارلىغىنا داوام وئرمىش وزنگىن بىر ادبىياتى ياراتماغا داوام ائتمىشىدىر. ۱۸-۱۹ جو يوز ايللردە آذربايجاندا يىپ بىر آيدىن نىسىل - يىتتىشمىش و كولتور - ادبىيات حىياتىنى بوتون ساحەلىرىندە بىر ايرەلىلەمە و گلىشمە ياشاما كىچىمىشىدىر. ۱۸۵۰ جى ايللردىن آذربايجان مىلى تئاتروسونون تىمللىرى قورولور. موزىك، رىسم - نقاشى كىمى ھىر ساحەسىندە اۋنىملى گلىشمەلەر باشلايىر. دىلچىلىك، تارىخ، جىغرافىا، اسلام حقووق و باشقا آلانلاردا دونىا سۈيەسىندە عالمىلر اورتايا گلىر.

روس شرقشناسلىغىنىن بىنۋرەسىنى قوران عالمىلر آذربايجاندا باش قالدىرىر، مىرزىامحمدىلى كاظم بىگ (۱۸۷۰-۱۸۰۲)، قان و پىتربورگ بىلىم يوردوندا، مىرزا جىغىرتوپچى باشى (۱۸۶۹-۱۷۸۴) پىترزبورگ بىلىم يوردوندا تورك دونىاسىنى تارىخى، دىلى و ادبىياتى حقىندە دەيرلى اراشتىرمالارنى ايرەلى سورور و تورك ادبىياتىنىن كلاسىك نىمونەلىرىنى چاغداش - علمى مەتودلارلا حاضىرلايىب يايىملايىرلار. عباس قلى آقا باكىخانف (۱۸۴۹-۱۷۸۴) قدسى تىخلۈصو ايله، مىرزا آدى گۆزەل بىگ (۱۸۵۴-۱۷۶۹)، مىرزا قرەباغى (۱۸۶۰-۱۷۸۴)، شىخ ابراھىم گىنجوى (۱۸۶۵-۱۸۴۵) و باشقالارلا بىر تورك لردىن دونىاسىندا مىلى شىعورون يايىملىمانسىندا اۋنىملى ايشلر يۈرۈيۈرلر.

۱۹ جو يوزايلدە آذربايجان نثرىنىن مىدرن نىمونەلىرىنى ياراداراق باكىخانف، مىرزا فتحىلى خان آخوندزادە، يۈزلرلە يازارلارنى ھىمىن يۈزايلىن سونلارنىدا عرسەيە گلمەسىنە زمىنە يارادىب و آسلان

مجیدغنی زاده، زین العابدین مراغه‌ای، میرزا شفیع واضح، سونرالار نریمان نریمانف، جلیل محمدقلیزاده، حقوئردی، و یوزلرله باشقا یازارلار یول آچیرلار.

آذربایجاندا ایلک تورکجه درگی - اکینچی - ۱۸۷۵ جی ایلده حسن بیگ زردابی الیه یایمیلانیر. چوخ کئچمه‌دن اونلارجا غزئته‌لر، درگی لر اونون یولونو ایزله‌ییب میدانا گلیر. رضی، ضیای قفقازییه، کشکول و باشقلاری چاپ اولونور. ۱۹۰۰ جی ایللردن تفلسیده محمد آقا شاه تختلی باش‌یازارلیغی ایل ۲۰ جی یوز ایلین آذری تورکجه‌سیله «شرق روس» غزئته‌سی چاپ اولور. حسین زاده علی بیگ، آقا اوغلو احمد بیگ کیمی تورک آیدینلاری و یئنه ده حاجی زین العابدین تقی اف تثبوت ایل «حیات» غزئته‌سی میدان آچیر. قیسا بیر زاماندا تزار حکومتی تورک وارلیغی نین گوجلو حرکتینی گؤرور و چاره‌سیز قالاراق داها اونون قارشینی توتماغی باجارمیر.

۱۹۰۰دن سونرا بوتون روس امپراتورو ایچینده یارانان حرکت‌لرده، تورک ملت‌لری اؤز دامغاسینی باسیر. اؤزه‌لیکله آذربایجاندا یارانان ادبیات، بوتون شرق اؤلکه‌لرینه مصردن چینه‌ده یاییلیر و حتی اونون سسی ایراندا حرکت یارادیر. ۱۹۱۰ جی ایلدن ۱۹۲۰ جی ایلده قده ۱۵۰دن آرتیق آذربایجاندا تورک غزئته‌لری یاییلیردی. بونلاردان فیوضات، ملا نصرالدین، شلاله، یئنی فیوضات، دیرلیک و باشقالارینی آد آپارماق اولار. مخصوصاً ملانصرالدین یوخاری بیر تیراژدا اولاراق بوتون بؤلگه اؤلکه‌لرینده - ایراندا، آنادولودا، عراق، سوریه، مصر، هند و یاییلیردی و اونلارین عکس‌صداسی دا اوندا تاپیلیردی. بو زامانلیک رومانلار، اوزون حیکایه‌لر، درین سیاسی مقاله‌لر، کاریکاتورلار و باشقا ادبی ژانرلار یارانیر. میرزا علی‌اکبر صابر، جلیل محمدقلیزاده، عبدالرحیم حقوئردیف، فریدن کؤچرلی، علی نظمی، علیقلی غمگسار، عمر فایق نعمان زاده، محمد سعید اردوبادی، اوزئییرحاجی بیگلی، سلمان ممتاز، محمد هادی، حسین جاوید، عباس صحت، یوسف وزیرچمن زمینلی، عبدالله شائق و یوزلرله شاعیر - یازارلار میدانا گلیر.

آنجا ایلک دفعه ۱۹۱۸ جی ایلده آذربایجان جمهوروسو یارانیر و ۱۹۲۰ جی ایلدن سووئت اؤلکه‌لری داخلینه گیریر. ادبیات، آذربایجان جمهوروسوندا گونو - گوندن گلشیر و مختلف ساحه‌لرده دنیا سویه‌سینده آدی چکیلن اثرلر یارانیر سووئت اؤلکه‌لری آراسیندا اؤزونه‌ده یرلی بیر یئر قازاناراق، آذربایجان ادبیاتی دنیا دیل‌لرینه چئوریلیر و دنیا ادبی - صنعتی اؤدول‌لرینی قازانیر. بوگون همان ادبیاتین داوامینی گؤروروک. شوبه‌سیز استالین دؤرونده «قیزیل سورگون» حرکتینده چوخلو آذربایجان شاعیر و یازارلاری دا قوربان اولدولار و ۱۹۶۰ جی ایلدن سونرا اونلاردان اعاده‌حیثیت اولوب، یئنی باشندان اثرلری چاپ اولوب یایمیلانیدی. آنجا ۱۹۹۲ جی ایلدن سووئت اؤلکه‌لری پوزولاراق، آذربایجان مستقل دولتی یاراندی و بوگون دیل و ادبیاتی هر ایللی بیر گلمیشه ایله ایره‌لیله‌ییر. ایکینجی دنیا ساواشیندان

۱۹۹۲ جی ایله قدهر یوزلرجه دونیا سویه سینده دهیرلی یازارلار و شاعیرلر بشریت دونیاسینا هدیه وئرمیشدیر. بونلاردان: رشید بیگ افندیف، حسین زاده علی توان، سلیمان ثانی آخوند، ابراهیم موسی بیگلی، محمدمین رسولزاده، احمد جوادف یوسف وزیر چمن زمینلی، جعفر جبارلی، سلیمان رحیم اف، عثمان ساری وللی، صمد وورغون، سلیمان رستم، محمد راحیم، مکائیل مشفق، میر جلال، جعفر جعفر، عزیزه جعفرزاده، اسماعیل شیخلی، الیاس افندی، نبی خزری، بختیار وهاب زاده، خلیل رضا اولوتورک، اکرم الیسللی، یوسف صمد اوغلو، محمد آراز، عیسی ملک زاده، آنار رضایف، محمد اصلان، صابر رستمخانلی، رامیز روشن و... آد آپارماق گره کیر. آنجاق آذربایجان جمهورسو بوگون اؤز ادبیاتی، دیلی، صنعتی ایله دونیا دا تانییر و

ایران آذربایجان ادبیاتی

روس- ایران ساواشلاریندان سونرا ایکی مقاله ایله- تورکمناچای و گولوستان - آذربایجانین ۱۷ شهری ایراندان آیریلدی. بو آیریلیق تکجه سیاسی باخیمیندان اولورسادا، دیل، ادبیات و کولتور بیرلیگی بوگونه قدهر پوزولمامیش و هله ده عینی دیر. آنجاق قوزئیده امکاملارین چوخلوغونا گؤره یونیوئرسیته لر، علمی- ادبی موسسه لر تشکیل اولوناراق ادبیات و صنه تین گلمیشه سینه یول آچمیش، بیر حالدا کی ایران تورک لرینه، عکسینه اولاراق دیل یاساقلیغی بؤیوک ضایعه لرله قارشیلانمیشدیر. بونولا بئله تورک ادبیاتی اوز زنگین و درین وارلیغینی قوروموش، حتا فارس ادبیاتیندان گئری قالمامیشدیر. اسکی دیوان ادبیاتی نین آردینی بوشلاماییب و یوزلرله قراجه داغی، ذکر اردبیلی، حیران خانیم، شکوهی، حکیم هیدجی، رضا صراف، مضطر تبریزی، و باشقالار یلا ادبیاتین گلمیشه سینه داوام ائتمیشلر. مشروطه انقلابیندا ۱۹۰۶ جی ایله «سردار ملی» آدلانان ستارخان و سالار ملی- باقر خان رهبرلیگی ایله تبریزده ملی- اؤزگورلوک مجادله سی بوتون ایرانی ائتکیله میشدیر. همین زامانلاردا، ایکی آذربایجان فیکری- ادبی جهتن بیر یولو گئدیپ، قوزئیده چیخان درگی لر تبریزده ده چیخیر و یاییلیردی. همان اوردا اولان اویونلار، تبریزده ده صحنه یه گلیردی. بو حرکتین آردیجا، شیخ محمد خیابانی آذربایجان جمهوریتی نی یارادیر و ادبیات ساحه سینده «تجدد» حرکتین باشلیر و دهیرلی یازار و شاعیرلرله- میرزاتقی خان رفعت، سعید سلماسی، جعفر خامنه ای داوام ائدیریر.

رضا شاهین ایراندا حکومت باشینا کئچدیگی ایله تورک دیلی یاساقلانیر. آنجاق اونون قارشیندا دایانان ملی روحلار، یازارلار و شاعیرلر واردیر. میرزاعلی معجز شبسترلی، علی فطرت، محمد علی اعتماد، و... باش قالدیریلر. رضاشاهین قاچماسیله برابر، آزادلیق نسیمی اسمه گه باشلیر و شیخ محمد خیابانی قوردوغو دموکرات فرقه سی یئنی باشدان جانلانیر و حرکتین داوامیندا ییرایلیک ملی حکومتی یارانیر. بو بیر ایلده یارانان و گۆرولموش ایشلر- پهلوی سلسله سی نین ۵۳ ایلینده اوز وئرمه میشدیر. مدرسه لرده تورک دیلی اوخونور، قادینلار پارلمان سئچگی لرینده اشتراک ائدیrlر، تبریزده یونیوئرسیتیه قورولور، رادیو آچیلیر، یوزلرجه غزته لر و درگی لر ایشه باشلاییر، آبادانلیق ایشلری هیزلی ایره لیله ییر، فابریکالار آچیلیر، اکینجی لیک گلیشیر، صنایع گلیشیر. ادبیات ساحه سینده ده بؤیوک گلیشمه لر یاییلیر و یوزلرجه شاعیرلر و یازارلار میدانا گلیر، آنجاق بیر ایل باشیندا شاه قوشونو یئنی باشدان آذربایجان و ایران قویور، /۲۵۰۰۰ انسانی اؤلدورور و /۲۰۰۰۰ دن آرتیق سورگون اولور. یئنه ده ادبیات سوسماییر. بو دؤنه شهریار میدانا گلیر و «حیدربابایا سلام» شعر یله بیر مکتب یارادی رکی بوگونه قده ر ۵۰۰ دن آرتیق اونا بنزه تمه لر یازیلیمیش و ۹۰ دیله ترجمه اولماسی دنیا ادبیاتیندا گۆرولمز بیر ایشدیر. آذربایجان ادبیاتی هله ده گلیشیر و مینلرجه شاعیر و یازارین یارانماسینا شاهید اولوروق.

شهریار

بوتون آذربایجان و ایران ادبیاتیندا سؤز مولکونون شهریار، محمد حسین بهجت تبریزی ۱۲۸۵جی ایلده دونیا یا گلیب، ایلک اؤنجه فارس دیلینده تانیمنیش بیر شاعیر اولراق، ۱۳۳۲جی ایلده آناسی نین ایسته بی اساسیندا «حیدربابایا سلام» اثرینی یاراتدی و یوزلرجه شاعیری دیله گتیریپ، یوزلر شاعیرین دیلینی آچدی.

حیدربابایا ۵۰۰ دن آرتیق بنزه تمه لر یازیلیب، بیر مکتب یاراندی. آنجاق شهریار تازا باشا دوشور کی شعر نه دیر و دیل نه دیر. «حیدربابایا سلام» ین سسی دونیا یا یاییلیر و سینیرلاردان ائشیگه چیخیر. آز بیر زاماندا دنیا دیل لرینه ترجمه اولراق یازیلیر. چوخلو نهنگ شاعیرلر اونونلا مکتوبلا شیرلار. بو آرادا قره چورلو (سهند) ین مکتوبلا، شهریار اودا چکیر، اودا ایلهام قاینای جوشور، اؤزونه گلیر و وحی کیمی دئیهرک «سهنده» اثرینی یارادی ر. «سهنده» چاغداش آذربایجان شعر ی نین شاه اثری کیمی یارانیر و حتا شهریار اؤنو بیر ایلهام بیلهرک اؤز ایشی سایمیر. آنجاق شهریار اؤزونه گلمیش و تورک دیلین و تورک شعرینی منیمسه یهرک گۆزهل قوشمالار و غزللری سؤیلور و ۸۰ ایل یارادی جیلیقدان سونرا بو سونوجا چاتیر کی:

تورکون دىلى تىك سئوگىلى - اىستىلى دىل اولماز!
 حىدر باباىا سلام بىر پاسورال اثر اولاراق دونيانىن شاه اثرلرىندن سايىلىر. اورادا شاعىر اؤز اوشاقلىق
 خاطىرهلرىن يادا سالاراق بىر كىندىن عنىنه - دىلرىنى يازىر. آنجاق بو، سادىه بىر فولكلور يوخ بلكى بىر
 مىللىتىن كولتورو و آلىن يازىسى دىر كى دىله گلىر.
 آنجاق بو گون هئچ بؤيوك بىر شاعىرىمىز يوخدور كى حىدر باباىا سلام ساياغىندا شعر سؤيله مەسىن و
 چوخلو يئنى يىتمە شاعىرلىرىمىز ده اؤز شاعىرلىك باجاريقلارىنى بو ساياق شعر دئىمكلە سىنامىشلار. بو، بىر
 مەكتەب اولدوغونو گؤسترمەدن باشقا نە اولمايلىر؟
 شەھىر ۱۳۶۷ جى اىلدە دونيادان كۆچوب، تبرىز مەقبەرەالشعراسىندا آرام توتدو.

حىدر باباىا سلام

حىدر بابا، اىلدىرىملار شاخاندا،
 سئللر، سولار شاققىلدىيىب آخاندا،
 قىزلار اونا صف باغلىيىب باخاندا،
 سلام اولسون شۆكىتيزه، ائلىزه،
 منىم دە بىر آدىم گلىسىن دىلىزه.

حىدر بابا، كىلىكلرىن اوچاندا،
 كول دىيىنن دؤوشان قالخىب، قاچاندا،
 باخچالارىن چىچكلىيىب آچاندا،
 بىزدن دە بىر مومكون اولسا، ياد ائله،
 آچىلمىيان اورەكلرى شاد ائله.

بايرام يىلى چارداخلارى يىخاندا،
 ن فروز گؤلؤ، قار چىچكى چىخاندا،
 آغ بولوتلار كۆيىنكلرىن سىخاندا،
 بىزدن دە بىر ياد ائله يىن ساغ اولسون،
 دردلىرىمىزى قوى دىكلىسىن داغ اولسون.

حیدر بابا، مرد اوغوللار دوغگینان،
نامردلرین بورونلارین اووگینان،
گندیکلرده قوردلاری توت بوغگینان،
قوی قوزولار آیین - شایین اوتلا سین،
قویونلارین قویروقلارین قاتلا سین!

حیدر بابا، گلدیم سنی یوخلویام،
بیرده یاتام، قوجاغیندا یوخلویام.
عؤمری قووام، بکله بوردا حاخلییام،
اوشاقلیغا دئیم، بیزه گلسن بیر!
آیدین گونلر، آغلار یوزه گولسن بیر.

حیدر بابا، چکدین منی گتیردین،
یوردوموزا - یووامیزا یئتیردین،
یوسفی اوشاکیکن ایتیردین،
قوجا یعقوب، ایتیمیشسمده، تاپیپسان،
قووالیییب، قورد آغزیندان قاپیپسان.

دئدیم: «- بالام، او ممدسن نولوبدی؟
معلوم اولان، طفیل بالا اولوبدی؟
نه وار، نه وار، بورنوندان قان گلیبدی؟
بیر یئل اسیر، باخیرسان ممدسن یوخ،
بو کتده بیر بورون قانی کسهن یوخ؟»

کتدی یازیق چیراغ تاپمیر یاندیرا،
گوژروم سیزین برقیز قالسین آندیرا،
کیم بو سؤزو اربابلارا قاندیرا،

نە دور آخر بو ملتین گوناھی،
توتسون، گوروم سیزی مظلوملار آھی!

بەجت آباد خاطیرەسی

اولدوز سایارق گۆزلەمیشم هر گئجه یاری،
گئچ گلەمدەدیر یار، یئنە اولموش گئجه یاری.
گۆزلر آسیلی، یوخ نە قارالتی، نە دە بیر سس،
باتمیش قولاغیم، گۆر نە دۆشورمکدەدی داری،
بیر قوش «آیغام!» سۆیلەیه رک گاهدان ایییلدەر،
گاهدان اونودا یئل دئیە لای - لای هوش آپاری.
یاتمیش هامی، بیر آلاە او یاقدیر، داها بیر من،
مندن آشاغی کیمسە یوخ، اوندان دا یوخاری.
قورخوم بودو یار گلەمگە، بیردن یاریلا صوبح،
باغیریم یاریلار، صوبحوم آچیلما سنی تاری.
دان اولدوزو ایستەر چیخا، گۆز یالواری چیخما،
او چیخماسادا اولدوزومون یوخدو چیخاری.
گلمز تانیرام بختیمی ایندی آغارار صوبح،
قاش بیلە آغاردیقجا، داها باشدا آغاری.
عشقین کی قراریندا وفا اولمویاجاقمیش،
بیلیم کی طبیعت نییە قویموش بو قراری؟
سانکی خوروزون سون بانى، خنجردى سۇخولدو،
سینه مده اورە ک وارسا، کسب قیردی داماری.
ریشخندله قیرجاندی سحر، سۆیلەدی: «- دورما،
جان قورخوسو وار عشقین اوتوزدون بو قوماری.»
اولدوم قرە گون، آیریلالی او ساری تئلدن،
بونجا قرە گونلردی ائدن رنگیمی ساری.
گۆز یاشلاری هر یئردن آخارسا، منی توشلار،

دریا یا باخار، بللیدی چایلارین آخاری.
از بس منی یا پراق کیمی هیجرانلا سارالیدی،
باخسان اوزونه سانکی قیزیل گولدو قیزاردی.
محراب شفقدہ اؤزومو سجدهده گوردؤم،
قان ایچره غمیم یوخ، اوزوم اولسون سنه ساری.
عشقی وار ایدی شهریارین گوللو - چیچکلی،
افسوس قارا یئل اسدی خزان اؤلدو بهاری.

سهندیم!

شاه داغیم، چال پاپاغیم، ائل دایاغیم، شانلی سهندیم،
باش ې توفانلی سهندیم.
باشدا حیدربابا تک قارلا - قیروولا قاریشیبسان،
سون ایپک تئللی بولدلارلا افقدہ ساریشیبسان،
ساواشارکن باریشیبسان.

گویدن الہام آلائی سرری سماواتہ دئیہرسن،
ہلہ آغ کورہ کی بورون، یازدا یاشیل دون دا گئیہرسن،
قورادان حالوا یئیہرسن.

دؤشلریندہ سونالار سینہسی تک شوخ ممہلردہ،
نہ شیرین چئشمہلرین وار.
او یاشیل تئللری، یئل ہؤرمہ دہ آینالی سحرده،
عشوہلی ائشمہلرین وار.
قوی یاغیش یاغسادا یاغسین،
سئل اولوب آخسادا آخسین،
یانلاریندا درہلر وار.
قوی قلمقاشلارین اوچسون فرہلرلہ ہامی باخسین،

دۋشلىرىندە ھىرەلر وار،
او، اته كلردە نه قىزلار ياناغى لاله لرین وار،
قوزولار اوتلاياراق فنئى دهنه خوش ناله لرین وار،
آى كىمى هاله لرین وار.

گول چىچكدن بزه ننده، نه گلینلر كىمى نازین،
يئل اسنده اوسولاردا نه درین راز - نیازین،
اوينایار گوللو قوتازین.
تیتره ییر ساز تئلى تك شاخه لرین چایدا - چمنده،
يئل او تئللرده گزه ننده، نه كور اوغلو چالى سازین،
اۋرده گین خلوت ائدیپ گۈلدە پریلرله چیمنده،
قول - قاناددان اونا آغ حوله آچار غمزەلى قازین.
قىش گئدهر، قوی گله یازین.
هله نوروز گولو وار، قار چىچگین وار، گله جكلر،
سئل - یاغیشدا یویوناركن ده گونش له گوله جكلر،
اوزلرین تنز سیله جكلر.

قىشدا كهلیك هوسى له، چۆله قاجدیقا جوانلار،
قاردا قاققیلدا یاراق نازلى قلم قاشلارین اولسون!
یاز، او دۋشلرده ناھار منده سین آچدیقا چوبانلار،
بوللو، سودلو سورولر، دادلى قاووتماشلارین اولسون!

آد آلیب سندن او شاعیر كى، سن اوندان آد آلارسان،
اونا هر داد وئره سن، یوز او مقابل داد آلارسان،
تاریدان هر زاد آلارسان،
آداش اولدوقدا، سن اونلا، داھا آرتیق اوجالارسان،
باش اوجالیدیقا دماوند داغیندان باج آلارسان،
شئر الیندن تاج آلارسان!

او دا، شعرین، ادبین شاه داغیدیر، شانلی سهندی،
او دا، سن تک آتار اولدوزلارا شعريله، کمندی،
او دا، سیمرغ دن آلماقدادی فندی،
شعر یازاندا قلمیندن باخاسان در سپلهندی،
سانکی اولدوزلار الهندی،
سۆز دئینده گؤروسن قاتدی گولو، پوسته نی، قندی،
یاشاسین شاعیر افندی.

او نه شاعیر، کی داغین وصفینه مصداق اونو گؤردۆم،
من سنین تک اوجالیق مشقینه مشاق اونو گؤردۆم،
عشقه، عشق اهلینه موشتاق اونو گؤردۆم.
او نه شاعیر، کی خیال مرکبینه شووشیغایاندا،
او نهنگ آت آياغین ت فزولو بولودلاردا قویاندا،
لوله لنمکده دی یئر - گۆی، نجه طومار سارییاندا،
گؤره جکسن او زاماندا:
نه زمان وارسا، مکان وار ساکسیب بیچدی بیر آندا،
کنچه جکلر، گله جکلر نه بویاندا، نه او یاندا،
نه بیلیم قالدی هایاندا؟

باخ نه حؤرمّت وار اونون اؤز دئمیشی توک پاپاغیندا،
شعری نین تاجی اگیلمیش باشی دورموش قاباغیندا،
باشینا ساوریلان اینجی، چاریق اولموش آياغیندا،
وحی دیر شعری، ملک لردی پیچیلدیر قولاغیندا.
شهیدی وار بال دوداغیندا.

او دا داغلار کیمی شأنینده نه یازسام یارا شاندیر،
اودا ظالیم قوپاران قارلا، کولکله دوروشاندیر،
قودوزا، ظالیم قارشى سینه گرمیش، ووروشاندیر.

قودوزون کورکونہ، ظالیم بیرہلر تک دارا شاندر،
آما وجهینده فقیر خلقی اگیلمیش سوروشاندر،
قارا ملتده هونر بولسا، هونرله آراشاندر،
قارالارلا قاریشاندر،
ساریشاندر!

گئجه حقی گؤزودور، طور توره تمیش اوجاغیندا،
ارییب یاغ تک اوره کلدی یانیرلار چیراغیندا،
مئی، محبتدن ایچیب لاله بیتیدیر یاناغیندا،
او بیر اوغلان کی، پریلر سو ایچرلر چاناغیندا،
اینجی قاینار بولاغیندا،
طبعی بیر سئوگیلی بولبول کی، اوخور گول بوداغیندا،
ساری سونبول قوجاغیندا،
سولار افسانه دی سؤیلهر اونون افسونلو باغیندا،
سحرین چنلی چاغیندا.

شاعیرین ذوقو، نه افسونلو، نه افسانه لی باغلار،
آی نه باغلار، کی «الف لیلی» ده افسانه ده باغلار.
اود یاخیب، داغلاری داغلار،
گول گولرسه بولاغ آغلار.

شاعیرین عالمی اؤلمز، اونا عالمده زوال یوخ،
آریلار اوردانه خاطیرله یه امکاندی، محال یوخ،
باغ جنت کیمی اوردایا حرام دیر، بو حلال یوخ،
او محبتده ملال یوخ،
اوردایا حال دیر، داها قال یوخ!

گئجهلر اوردایا گوموشدندی، قیزیلدان نه گونوزلر،

نه زمرّد کیمی باغلاردی، نه مرمر کیمی دوزلر،
نه ساری تئلی اینکلر، نه آلا گۆزلو اؤکوزلر،
آی نئجه، آی کیمی اوزلر؟!

گۆل آغاجلاری نه طاووس کیمی چترین آچیب الوان،
حلله کروانیدی چۆللر، بزه‌نر سورسه بو کروان،
دوه کروانی دا داغلار، یوکو اطلسدی بو حیوان،
صابرین شهرینه دوغرو، قاتاری چکمه‌ده سروان،
او خیالیمدا کی شیروان!

اوردا قاردا یاغار، آما داها گوللر سولا بیلمز،
بو طبیعت، او طراوتده محالدیر، اول بیلمز،
عؤمر پیمانہ‌سی اوردا دول بیلمز.

او افقلرده باخارسان نه دنیزلر، نه بوغازلار،
نه پری‌لر کیمی قوشلار قونوب، اوچماقدا نه قازلار،
گۆلده چیممکده نه قیزلار.

بالیغ اولدوز کیمی گۆللرده دنیزلرده پاریلدار،
آبشار مرواری سین سئل کیمی تۆکدوکده خاریلدار،
یئل کوشولدار، سو شاریلدار.

قصرلر واردی قیزیلدان، قالالار واردی عقیقدن،
رافائیل تابولوسو تک، صحنه‌لری عهد عتیقدن،
دویماسان کؤهنه رفیقندن.

جنتین باغلاری تک، باغلاری‌نین حور و قصورو،
دوزولوب غرغه‌ده، ایواندا، جواهر کیمی حورو،

الدە حورويلرى نىن جام بلورو،
تونگونون گول كىمى - صەباى طهورى - .
نە ماراقلار كى، آيىق گۆزلەر رۇيادى دئىيرىسن،
نە شافاقلار كى درىن باخمادا دريادى دئىيرىسن،
اويدوران جنت مآوادى دئىيرىسن!

زهرەنىن قصرى برىليان، حصارى اينجى دى، ياقوت،
قصر جادودو مهندسلىرى ھاروت ايله ماروت،
اوردا مانى دايانيب قالمىش او صورتلەر مېھوت،
قاپى قوللوقچوسو ھاروت!

اوردا شعرىن موزىكىن منبىى سرچئشمەدى قاينار،
نە پرىلر كىمى فؤارەدن افشان اولوب اوينار،
شاعىر آنجاق اونو آنلار!

دۇلو مھتاب كىمى استخردى فؤارەلر ايله،
مَلَكە اوردا چىمىر، آى كىمى مەپارەلر ايله،

گۆللۇ گوشوارەلر ايله،
شعر و موسيقى شاباش اولمادا، افشاندى پریشان،
سانكى آغ شاھىدىر اولماقدا گلین باشىنا افشان،
نە گلینلر كى نە انلىك اوزە سورتلەر، نە كىرشان،
ياخا، نە تولكو، نە دۇوشان!

آغ پرىلر، سارى كۆينكىلى بولودلاردان انىرلر،
سود گۆلوندە مَلَكە ايله چىمىر كن سئوينىرلر،
سئوينىرلر، اؤيۈنۈرلر.
قووزاياندا ھرە الدە دۇلو بىر جام آپارىرلار،

سانكى چىنگىلرە، شاعىرلەرە الھام آپارىلار،
درىا قىزلارينا پىغام آپارىلار.
دىنىزىن اۋرتوگو ماۋى، افقىن سىقى سىماۋى،
آينادى، ھەر نە باخىرسان، يىر اولوب گۈيلە سىماۋى،
غرىق اونون شىرىنە راۋى.

غرىفلەر، آى بولود آلتىندا اولار تىك گۈرونورلەر،
گۈز آچىپ يومما، چىراغلار كىمى ياندىقدا سۈنورلەر،
سىحنەلەر چىرخ فلەك تىك بورولوب، گاھدا چۈنورلەر،
كۈلگەلىكلەر سورونورلەر.

زىھرە اىواندا الھە شىنىلىنىدە گۈرونوركن،
باخاسان حافظى دە اوردا جىلالىتلە گۈرەرسىن،
نە سۈرسىن.

گاھ گۈرن حافظ شىراز ايلە اىواندا دوروبلار،
گاھ گۈرن اورتادا شىرنىچ قوراركن اوتوروبلار،
گاھ گۈرن سازىلە، آوازىلە اگلنىچە قوروبلار،
سانكى ساغرىدە ووروبلار.
خواجه الحان اوخوباندا، ھامى ايشىدن داىانىرلار،
او نوالرلەر پىرىلەر گاھ اۋىوب، گاھ اويانىرلار،
لالەلەر شىلەسى، الوان شوشە رىنگى بويانىرلار،
نە خومار گۈزلە يانىرلار.

قاناد ايسىتىر بو فضا، قولى قالا طرلانلى سىھنىدىم،
ائىشيت اۋز قىسمى، دىستانىمى، دىستانلى سىھنىدىم:
سىنى حىدىربابا اول نىرەلرلە چاغىراندا،
او سىفىل داردا قالان، تولكو قوۋان شىر باغىراندا،
شىطانىن شىللاغا قالخان قاطىرى نوخدا قىراندا،

دده قورقود سسین آلدیم، دئدیم آر خامدی ایناندیم.
آرخا دوردوقدا سهندیم ساوالان تک هاوالاندیم،
سنله قارشى قووالاندیم.
جوشغونون دا قانى داشدی، منه بیر هایلی سس اولدو،
هر سسیز بیر نفس اولدو،
باکی داغلاری دا، های وئردی سسه، قیها اوجالدى،
او تایین نعره لری سانکی بو تایدان دا باج آلدی،
قورد آجالدی قدا قوجالدى.
راحمین نعره سی قووزاندی دئین توپلار آتیلدی،
سئل گلیب نه ره قاتیلدی.
قورخما گلدیم - دئییه - سسلرده منه جان دئدی قارداش،
منه جان جان دئییه رک، دؤشمنه قان قان دئدی قارداش.
منه سولطان دئدی قارداش،
من ده جانیم چیغیریب: جان سنه قوربان دئدی قارداش،
یاشا اوغلان سیزه داغدان دلی جئیران دئدی قارداش،
ائل سیزه قافلان دئدی قارداش!
داغ سیزه اسلان دئدی قارداش!

داغلی حیدربابانین آرخاسی هر یئرده داغ اولدو،
داغا داغلار دایاغ اولدو،
آرازیم آینا چیراغ قویمادا، آیدین شافاق اولدو،
او تایین نغمه سی قووزاندی، اوره کلر قولاق اولدو،
یئنه قارداش دئییه رک قاچمادا باشلار آیاغ اولدو،
قاچدیق، اوزلشدیک آرازدا، یئنه گؤزلر بولاغ اولدو،
یئنه غملر قالاغ اولدو،
یئنه قارداش سایاغی سؤزلریمیز بیر سایاغ اولدو،
وصل ایگین آلمادا، ال چاتمادی عشقیم داماغ اولدو،
هله لیک غم سارالارکن قارالار دؤندو آغ اولدو،

آرازين سودگولو داشدى، قايالىقلاردا باغ اولدو،
سارې سونبوللره زولف ايچره اوراخلار داراغ اولدو،
يونجاليقلار يئنه بيلديرچينه ياي - ياز ياتاغ اولدو،
گۆزده ياشلار چيراغ اولدو،
لاله بيتدى ياناغ اولدو،
غنچه گولدو، دوداغ اولدو،
نه سول اولدو، نه ساغ اولدو!

اثلیمی، آرخامی گۆردوکده ظالیم اووچو قيسيلدى،
سئل کیمی ظولمو باسيلدى، زينه آرخ اولدو، کسيلدى،
گول گۆزوندن ياشی سيلدى،
تور قوران اووچو آتين قوومادا سيندى گئرى قالدی،
اؤزو گئتدی، تورو قالدی.

آمما حيدر بابادا بيلدى کي بيز تک هاي داغلار،
باغلانيب قول - قولاً زنجيرده بولودلار او دور آغلار،
نه بيليم، بلکه طبيعت اؤزو نامرده گون آغلار،
اگرى يوللارى آچارکن، دوز اولان قوللارى باغلار،
صاف اولان سينهنى داغلار!
داغلارين هر نه قوچو، طرلانى، جئيرانى، مارالى،
هامى دوشگون، هامى پوزغون، سينه لر داغلى، يارالى،
گول آچان يئرده سارالى!

آمما ظن ائتمه کي داغلار يئنه قالخان اولاجاقدير،
محشر اولماقدادی بونلار، داها وولقان اولاجاقدير،
ظولم دونياسی يانارکن ده تيليت قان اولاجاقدير!
واي ...! نه توفان اولاجاقدير!

دئدين: «آذر ائلى نين، بير يارالى نيسگىلى يم من»،
نيسگىل اولسام دا، گولوم! بير ابدى سئوگىلى يم من،
ياد منى آتسادا اؤز گولشنيمين بولبولى يم من،
ائليمين فارسىجادا دردنى سؤيلر دىلى يم من،
حققه دوغرو نه قارائلىق ايسه، ائل مشعلى يم من،
ابدیت گولى يم من!

نيسگىل اول چرچى يه قالسين، كى جواهر نهدى قانمير،
مدنيت ده بين ايلير بدويت، بير اوسانمير،
گون گئدير، آز قالا باتسين، گئجه سيندن بير اويانمير،
بير اؤز احوالىنا يانمير!
آتار انسانلىغى، آما يالان انسايى آتانماز،
فتنه قووزانماسا بير گون گئجه آسوده ياتانماز،
باشى باشلارا قاتانماز!

آمما مندن سارى، سن آرخايين اول، شانلى سهنديم،
دهلى جئيرانلى سهنديم،
من داها عرش علا كؤلگه سى تك باشدا تاجيم وار،
الده موسى كيم فرعونه غنيم، بير آغاجيم وار،
حرجيم يوخ، فرجيم وار،
من على اوغلو يام، آزاده لرین مردى، مرادى،
اؤ، قارائلىقلارا مشعل،
او، ايشيقلارلا هادى،
حققه، ايماننه منادى!
باشدا سينماز سپريم، الدهه كوتلمز قيليجيم وار!

حبیب ساهیر

۲۰ جی یوز ایلده آذربایجان شعرینی، دنیا شعريله آياقلاشدیران شاعیریمیز حبیب ساهیر، ۱۲۸۲ جی ایلده میانا کندلری نین بیرینده دنیا یا گلیرسه ده تبریزده بوی آتیب، یاشا دولور. تقی رفعتین کلاسلا رندان اؤیره نه رک، سربست شعرینی اساسلارینی قوروب، ایراندا ایلک «شعرنو» نمونه لرینی یازیب - یارادیر. ۷۰ ایل آذربایجان شعرینه باشچیلیق ائدیپ، ائلیمیزین نیسگیلرینی و سیزیسینی شعرینه قاتیپ بشریته هدییه وئرمیشدیر.

ساهیر یوکسک تحصیل آلاق، دنیا شعريله تانیس اولوب، آنجاق آذربایجان شعرینه اؤز دامغاسینی باسیب، آنا دیلی نین کئشیگینده اولاراق قوجاق - قوجاق محبته بورونموش شعرلر یارادیر. اسیر ائللرین شاعیری اولاراق، ائلی نین وارلیغی، گؤزهللیگی، آغیر دورومو، قانلی تاریخی اونون ایلهام قیناغی اولوب، اینسان سئوهرلیک ده، ساهیر شعرینی ان مهم موضوعو، چیلخا مفهومی، بوتون مایاسیدیر. ساهیر بوتون اینسانلاری سئودیکده، اؤز ائلینی باغیرنا باسیر، اونولا بوتون تاریخ دردلرینی یادا سالیب - آغلایر.

ساهیر دؤیوشکن بیر شاعیردیر. الینه قلم آلیب، اونو بیر سیلاح کیمی قوللاندى. اللرینه توفنگ آلیب شاه قارشى جانلارینی فدا ائدن قهرمانلارین پرپر اولماسیلا، شاعیرین ده اوره گى پرپر اولوردو. فریدون ابراهیمی دار آغاجینا یوکسه لنده، شاعیرین اوره گى سیزاییر؛ اوختای گولله قارشینا چیخان گئجه، اوره ک دؤیونتوسو، ساهیرین شعرینده دؤیونور.

ساهیرین اثرلری بونلاردیر: افسانه های شب، سایه ها، شقایق، خوشه ها، اشعار برگزیده، کتاب شعر ۱ و ۲، میوه ی گس، کوشن، لیریک شعرلر، سحر ایشیقلانیر، سؤنمه یین گونش لر، آرزی و قنبر، داغینیق خاطیره لر، حیاتین یئددی بوروقلاری، قیز سسی - قیزیل سسی و...

ساهیر لیریکا شاعیری دیر، رومانتیک و حساس دویغولو بیر شاعیردیر. آنجاق خالین آجینا قلی یاشاییشی، شاه ظولمونون سؤنسوز دهشتلری ساهیری خالق ایستکلرینی دیله گتیرمه گه مجبور ائتدی. آنجاق یئنه ده رومانتیکانی بوراخمادی، بلکه او شاعیرانه روحو، خالق مبارزه سیله قاینادیب قاریشیدردی. اجتماعی دردلری شاعیرانه بیر دیل ایله سؤیله مه گى باجاردی. ساهیر، لیریکانی دا آتا بیلمزدی، چونکی ائللرین شاعیری اولان، ائللرینه شاعیرلیک روحو باغیشلامالی دیر. اونا گؤره ده خالقینا سؤنمز عشقینی اؤز شعرلری نین ایپک پرده لرینه بویدادی. آذربایجان طبیعتی نین قوینوندا یاشایان شاعیر، پاک قلبی، اینجه دویغولو وطنداشلارینی اونودا بیلمزدی. او، اؤزونو اسیر ائللرین شاعیری اولاراق یوکسکلیتمیشدی.

ساهیر ۱۳۲۰ د ۱۳۵۷ جی ایله قدهر یاراتدیغی شعرلرینی صاندیقچادا ساخلا ییر سادا، انقلاب عرفه سینده میئدانا چیخارتدی. اونون اثرلری شاهین تییه سی نین دال - قباغی کسن بیر چاغدا، ائل ایچینده یاییلیردی

و بیر خزان شاعیری کیمی تانینیردی. خزان شاعیری او دئمک دیر کی شاعیرین شعرلری خزان فصلینه و خزان روحو ایله سۆیلنمیشدیر. آذر آیی و او زاماندا اؤز وئرهن اولایلار، شاعیریمیزده درین ائتکی بوراخمیش و خالق میزین خزانلی تاریخینی و آیین یازیسینی شعرینه آلمیشدیر. خزان بوتون غملی - کدهرلی اولاراق، بوتون الوانلیغینی دا اونون شعرینده گؤستریر.

سahیر ۸۲ یاشیندا ۱۳۶۴جی ایلده دونیانی اؤزونه بوراخیب، گؤزونو یومور. آنجاق یاراتدیغی اثرلریله تاریخده قالاجقدیر.

یورد ماهنیسی

دیلهرم بیر پاییز گونو،
سحر دوغسون قیزیل گونون.
آل بایراغین، قاناد آچسین،
ائل - اوبالار توتسون دوگون.

دیلهرم ای گؤزهل یوردوم،
مورادینا خالقین یئتسین.
توز قونوبدور ساچلارینا،
سیلکین - سیلکین، توزون گئتسین.

چایلارین وار دریا - دریا ...
نه دن سوزسوز قالسین ائلر؟
سن نسیمین قاینای کن،
نه دن اسسین قارا یئلر؟

آرتیق سنه یاراشماز کی،
پالچیق ائولر، تورپاق جادا.
نه دندیر کی بیر ساخسییا،
جواهیرین ساتدین یادا؟

اسارتده ياشاديغين،
كئچميشلرين غفلتى دير.
يئتر زيندان، يئتر زنجير،
زينداني ييخ! زنجيري قير!

آرازين سويو

آرازين سويو قيزيل،
پاريلدايير پاريل - پاريل.
موغانلار گول لهنيبدير،
گل گؤزهل، تاماشا قيل.

گؤي آتيم، پولاد نالليم،
بوراخما يولدا قاليم.
دان يئري ايشيقلانير،
يئل اسير سالخيم - سالخيم.

گول گلير، ريحان گلير،
يار گلير، جانان گلير.
اوزاقدان توز اوجالدي،
شومالدا كاروان گلير.

آغاران داغ سسي دير،
قار يئرين پرده سي دير.
دويدوغون اي نغمه لر،
شاعيرين اؤز سسي دير.

ھىجرانلى گوندن برى،
گئتمەدى عشق اثرى.
سئوگى بىر زنجىردىر كى،
قىرىلماز حلقەلرى.

شىرواندان قوشلار قاچار،
ساوالان اوستە اوچار.
او تايدا، ھم بو تايدا،
بىر گونده گوللر آچار.

مندن سلام دئيىن گۈزەل تېرىزە!
شفقلىردە اوچان آخشام قوشلارى،
مندن سلام دئيىن گۈزەل تېرىزە!
قاتار ايله گئدن وطنە سارى،
آخاردا شلار! بىر باش ووروندا بىزە.

آچىن منىم تاختا- سىنىق قاپىمى!
گۈرون عزيز آنا، يولدان گلدىمى؟
اوشاقلاريم گۈرون اونوتموش غمى؟
يوخسا اولوم- آجلىق، وئريب دىز - دىزە.

بوراخمايىن ائويم نمدن چوروسون!
قويون صبا توزلارنى سوپورسون،
قىزىل گونون نورو اونو بوروسون.
توخونمايىن بنئوشەيە، نرگىزە ...

دومان چۆكوب، اوفوقلىرى قارالتدى،
منە غربت بىر جەنم ياراتدى.

خزان يئلى باغچامىزى سارالتدى،
داھا نەلەر دئىيم؟ دوستلار من سىزە؟

بولود قرە چورلو - سەند

سەند اتكلرىندە بويا - باشا چاتدىغى سەند داغىيىنن وقارلى آدىنى اؤزونه تخلص گۆتورەن «بولود قرە چورلو» عۆمرونون يئنى يئتمەلىك ايللرىندەن برى، شعر و ادبىياتلا مارقلاندىقدا، دۇنيا گۆرۈشۈنۈ مصراعلارلا بوكوب، چاغداش شعرىمىزىن اقتدارلى شاعىرلرىندەن بىرى اولموشدور. او، مەن ايللىك مکتوب ادبىياتىمىزى يئنى باشدان يارادىب و مىللى شعوروموزون چىچكلىنمەسىندە بۇيوك رول اوينايمىشىدور.

سەند اوسطورەلرى دىرىلدىر. بورادا اينسانىلشمىش دوشونجەلرى، بىر دە اجتماعىلشدىرىر و سياسىلشدىرىر. او، پهلوى رژىمى قارشىسىندا، حقلىرى تاپدالانمىش مظلوم ائلىمىزىن وارلىق دىلەيى نىن اوغروندا حاقلى ووروشلارلا گىرىب، قودوز دوشمان جايىناغىندان قورتارماق اىستەيىر. او، بصىرت گۆزۈيلە يولا چىخىر، دونيانىن مدارى نىن ضدىت لردن دوغدوغونا اينانان فىلسوف شاعىر، حقيقتىن ايشىق ايلە قارائلىق ووروشوندىن پارلاماسىنا اينانىر.

سەند نىچە - نىچە كىتابلار يازىر:

سازىمىن سۆزۈ، ددەمىن كىتابى، قارداش آندى، ارمان.

و نىھائىت شەرىبارا يازدىغى منظومە مکتوبلا، چاغداش شعرىمىزىن شاھ اثرى اولان «سەندىيە» نىن يارائىشىنا يول آچىر.

سەند سارسىلماز بىر شاعىر اولاراق، ائلىمىزىن گرگىن دورومونو، دىل ياساقلىغى آزادلىغىن بوتون جىغىرلارنى باغلى گۆردۈكدە، بوتون آغىزلارنى قاپالى دۈيدوقدا سۆزلىرىنى، دوشونجەلرىنى سازى نىن سۆزۈنە تاپشىرىر و بئلىكلىكە ائلىمىزىن تارىخى سسىنى ھايقىرىر. دوشمانلار سولوب - سارالدىر و درىن بىر مبارزەيە چاغىرىر.

سەند، اينسان سئۈر و اومانىست بىر شاعىردىر. او بئلىكلىكە اينانىر: حقىن - حقيقتىن باغچاسى ھەر واخت اينسانلا گول آچىر، اينسانلا سولور. ان بۇيوك حقيقت اينساندىر. آنجاق اينسانسىز حقيقت اولسادا، كور اولور. بو گۆزەل پرى اينسان سئۈگىسىندەن اولفتىنى قىران گوندەن دلى مجنون كىمى چۆللەرە دوشموش. ھلە دە بىر سرگردان قوش كىمى يورد - يووا تاپمامىش و اينسانلىغى تاپماق اوچون داغدان داغا اوچور...

سەھىد ۱۳۰۲ جى ايلده دونيايا گليب، ۱۳۵۸ جى ايلده آزادلىق گونشى نىن ايليلىق ھاوالارى اۆلكەمىزە يايىلماقدا ايكن، گۆزونو دونيادان يومدو، ابدىتە قوغوشدو.

سەھىد، اينسانلار نىن ذاتىندا ياخشىلىقى، ايشىقى گۆرموش و اينانير كى بو حيات و بو يارانىش مقصدسىز اولمامىش و بىر ھەدفعە سارى يۆنلەمكەدەدیر. او، اينسان طالعىندە شىن ياشايش، خوشبخت حيات گۆرور. او، بوتون اينسانلارى سۆيەر، آنجاق اينانير كى اينسان سۆھرىلىك ايله اۆز ائلىنى سۆمك آراسىندا محكم بىر اىپ وار. ائلىن سۆمەين كىمسە، اينسان سۆھر اولما بىلمز. او، اينسانلار نىن ازىلمەسىنى گۆرور، استعمار نى سۆنگوسونو خالقى نىن سىنەسىندە گۆرور. دونيا خالقلار نى دوست و قارداش بىلىر. آنجاق اونون يوردوندا دىللار نى ياساق اولدوغو، بو دوستلوق زنجىرلىرىنى قىرمىش، بىر حالدا كى شاعىر اوچون ملتلىرىن قارداشلىقى، يولداشلىقى، ابدى بارىش، ان بۆيوك آرزى اولموشدور. سەھىد نىن اينسان سۆھرىلىك ماھىنىلارى خالقىمىز نى بوتون بشرىتە وئردىگى ان بۆيوك ھەدىەلدیر.

استاد شەرىار مکتوب

بىر الیمده قلم، بىر الدە کاغاذ،
خیالیم بویلانیر دامدان دیواردان،
باشیمدا یار باغین گزمک ھاواسى،
قاپیلار باغلیدیدر، یول تاپیم ھارادان؟!

حصار نىن دالىندا كۆنول وئردىگىم،
او یار بىر باغ سالمىش سويو بولولدان،
ھىواسى كھرپا، نارى ياقوتدن،
تاغى فیروزەدن، دیوارى گولدن.

ماوي ايوانىندا ساز چالیر زھرە،
بورجوندا ياي چكىب دايانىب كيوان.
لايىقى وار گىرم قصرینه منده،
قىللى پاياغىملا، سىنىق سازىملان؟

او، بو احتشاملا، بو طمطراقلا،
قاپىسىن اوزومه آچماسا نه وار،
شاھلا رعيتىن صحبتى توتماز،
من بير اوبالىيام، اودور «شھريار».

گرهك رخصت آلام «حيدربابا»دان،
بلكه يوخ جوابى منه وئرمه سين،
بيرده شھرياردان فرمانيم واردير:
«- شاعيرلر بير بيرين اۇلور گؤرمه سين.»

يوخ، من ده «سھندم» باشيم اوجادير،
ايچيمده سۇنمەين عشق آتشى وار،
منده صفاسى وار گوللو باھارين،
باشيمي توتسادا قارا بولودلار.

بير اليমে اود وار، بير اليমে سو،
بير يانيم قارلى قيش، بيرى باھاردير.
دوستا، ايستكلى يە ايستى قوينوم وار،
يادلارا باخيشيم ساختادير، قاردير.

لاله لى، چيچكلى چمنلريমে،
گليب يورد سالسا چوبان چولوقلار،
يالواررام صفامدان اوز دۇندرمه سين،
شھريارا لايىق شاھ يوردوم دا وار.

كۇنلوم ھاواسيلا قول قاناد آچير،
قاف قالسين آشماق ايسه اوجالير.
اوچدوقجا بوى آتير داش ديوارلاردا،

آلیجی طرلانییم یورولور قالیر.

دیوارلار، دیوارلار، پولاد اولسازدا،
آلماس موشار اوللام، کسیب بیچرم.
کولونگون بورج آلام فرهاد بابامین،
بیستون اولسازدا چاپیب کئچرهم.

دیوارلار، دیوارلار! قورخون آهیمدان،
وولقانام نفسیم توفان قوپارار.
بولودام ساللانس قاشیم - قاباغیم،
آغلارام، عالمی سئلر آپارار.

ایچیمده بوغولور هاییم، هاراییم،
سسیمه نه دیوار سس وئیر نه یار،
نه داشدان سس چیخیر نه ده قارداشدان،
سانکی بوشلوقلاردا ایتیر دالغالار.

بیلیمیرم بلکه ده بوش بیر خیالدير،
بلکه ده سحردير منی آلدادير.
دئیرلر دلبریم بولول قصرینده،
داردادیر، آسیلمیش تپه ساچیندان.

سهندی قورخوتماز نه سرای، نه سحر،
محبت دئیلین بیر افسونو وار.
هم اسم اعظمدير، هم اسم شبدير.
باغلی قاپیلاری اوزونه آچار.

آچیلین، آچیلین باغلی قاپیلار،

محبت نامينه، ايستك نامينه.
ارى يين، تۆكولون دمير قىغىللار،
كۆنول خاطرىنه اورەك نامينه.

گلير قولاغىما، اينىلتىلرى،
بوردا بىر شير داردا قالب باغىرير.
دوغروندا من بىر مروّتسىزم،
قارداشىم داردادير منى چاغىرير.

چكىلين، چكىلين يول وئرين كئچىم،
اورەگىم آلىشىپ آلوو ساچارام.
شهریار بونونا زنجير وورالار،
چئىنەرم، گمىرەرم، دارتيب آچارام.

ايشلەيىر قولوما دمير پاخاللار،
زنجير قىنجىخديرير، سانجىر اتمى،
جان قارداش! ھلەلىك باغىشلا منى،
دئىەسن اونوتدوم اسارتىمى،

عزيز شهرىارىم باغىشلا منى،
اينجىمە، دارىلما، فىكرىن ھاردادى؟
مروّتسىز دگىل سنىن قارداشىن،
آنچاق سنىن كىمى اودا داردادى،

اۋزون دئمەدىن كى بىزىم ائللردە،
«وکیل موگلىن خرچىنى چكەر.»
آنا عشق اوجاغى سۇنمەسن دئىە،
اورەگىن اریدەر چراغا تۇكر.

هر يانی بيلميرم بيزيم دياردا،
هئچده خيال دگيل دوستلوق، محبت،
آنچاق ايشيق ساچان ايستی گونش ده،
بعضاً بولود آلتدا گيزله نر البت.

نه بيلم، بلکه ده سولطانيم قارداش!
حقيقتده ايشين عيبي بيزده دير،
همين بو القارين دوشگونويک بيز،
گونه ياددا دگيل اوؤوموزده دير،

بير اوووج کلک باز، قماربازيلان،
پاکباز اولموشوق، پاک اوتوزموشوق.
مردیکن نامرده رحم ائله ميشيک،
ايندى نامردلره محتاج اولموشوق،

دؤولتلى يه ساخسى لازيم اولاندا،
ووروب سينديرميشيق اوؤ کوزه ميزى،
چيخديقيمىز قينى بگه نمه ميشيک،
بيز ائلى آتميشيق، ائل آتيب بيزى.

ائليميزه نه گون آغلاميشيق بيز؟!
باغين شاختا ووروب، بوستانى يانيب.
ائل بيزه نئيله سين، نه گون آغلاسين،
آغزى اوچوخلاييب، ديلي باغلانيب.

ايندى اولان اولوب، گئچنلر گئچيب،
جالانان سو بيرده کوزه يه دولماز.

دالدان آتيلان داش توپوغا دگەر،
گۆز ياشى تۆكمەك لە، يارا ساغالماز.

بو گون من سەندەم، سەن شەھرىارسەن،
گل باشىن اوجالداق قوجا تەبرىزىن،
بىر كره يادلارنى داشىنى آتاق،
چەكك قاينى سىنى اۆز ائلىمىزىن،

او گۆزەل شەھەردە، دۇغما دياردا،
شاعىرى جوشدوران صحنەلر چوخ وار،
نيسگىللرى چوخدور دردلى تەبرىزىن،
بىرى سەن اۆزونسەن عزيز شەھىرارا!

شاعىرىم، دونيانى نەجە گۆرورسەن؟
دوز يئىيب دوز قاين سىندىرانلار وار.
قدىر بىلەن يارا جان قوربان ائلەر،
قدىر بىلمەينە حئىفدىر ايلقار.

اۆزگە چراغىنا ياغ اولماق بسدىر،
بابا دۇنرگەمىز قارانلىقدادىر.
يانىب ياندىرمايلاق يادىن اوجاغىن،
ئۆيىمىز سويۇخدور، قىشدىر، شاختادىر.

دئىمىر يانمايلاق، آلوونمايلاق،
يانماسىن ئىلەسىن يازىق پروانە؟
يانمايلاق وفاسىز يادىن اودونا،
ياناق ائلىمىزە، ياناق وطنە.

وفاسیز گوللرین اوستوندن اوچاق،
قوناق صداقتلی ائل قوجاغینا،
سولماز عشقیمیزدن بیر پیوند سالاق،
ائیلین شاختا وورموش گول بوداغینا.

بیر یئرده قالماقدان داریلدیق، اۆلدوک،
دوغما یوردوموزو دولاناق گزهک،
ائیلین آغلایاق، ائیلین گولک،
اینجی میزی وطن ساپینا دوزهک.

هله لیک ضعیف بیر داملا اولساقدا،
سوزولک، ییغیلاق، گۆل اولاق، داشاق،
قاری شاق چایلارا، جوشغون سولارا،
سیلدریم داشلارین باشیندان آشاق.

دره لردن کئچک دنیزه چاتاق،
شیلتاقل دالغالارا دۆنک، کوکره یک،
ایستی گونش ایلن قول بویون اولاق،
قیزیناق، ترله یک، بولودا دۆنک،

اوچاق او قوراقلیق، پوزغون دیارا،
سوسوزوندان دیلی چیخان داغلارا،
یئیه سیز، قایغی سیز، بهار سیز، یاز سیز،
چیچک سیز، یارپاغ سیز، بارسیز باغلارا.

شاختالار توفانلار، سرین کولکلر،
اسسین اوستوموزه، بوم بوز، بوزاراق،
آغلایاق، آغنا یاق اوجا داغلاردان،

دانقاز قايالاری دیبدن قوپاراق،

داغلاری اوچورداق دره لر دولسون،
کۆپوکلر سولاری جالایاق دوزه،
یاشارسین قوروموش کوللارین کۆکو،
باھاری قایتاراق وطنیمیزه.

سهند ده گول آچسین حیدربابا دا،
دوزلرینده چادیر قوروسن شهریار،
باخاق چیچکلەنن یوردا شعر یازاق،
شاعیرده بختیار، شعرده بختیار!

کسک عداوتین دونیادان کۆکون،
محبتدن مین بیر قورولوش قوراق،
مینک شهابلار، ایلدیرملار،
گنده ک اولدوزلار، گونشه قوناق،

شاعیریم، سۆزومو غربته سالما،
قولاق آس دونیادا گۆر بیر نه سسدیر.
باغریوی سیخماسین آتیلان توپلار،
قیریلان زنجیردیر، سینان قفسدیر.

اوقتای

علیرضا نابدل ۱۳۲۱ ده تبریزده آنادان اولوب، ۱۳۵۰ ایلینده تهراندا شاه رژیمى طرفیندن گۆللەلندی. او ساده بیر معلم کیمی ایشله‌ییب، آنجاق تاریخی ایشلر گۆردو. «ایشیق» آدیندا شعر دفترى چاغداش آذربایجان شعرینی دیریلدی، رژیمى قورخویا سالدی. اونون شعرلرینده بیر میلی مبارز ایله اوز - اوزه

گلیرىك. اونون دۇيوشچو روحو بوتون شعر مصراعلارینی چولقامیش. اۆز ده افسانهلره بنزهر بير حیات كئچیرمیش.

وطنیمیز ایراندا شاختا - بوران حؤكم سوردیو بیر زاماندا، طولمون شاللاغی خالقین کوره گینی قارالدان چاغدا، شهرین دروازاسیندا ییخیلان عدالت پریسی نین سیماسی چاپغین آتلیلارین آیاقلاری آلتیندا ازیلن بیر زاماندا، بیر الینه سیلاح و بیر الینه قلم آلیر. آنجاق اونو یاشادان قلمله یازدیغی شعرلردیر. اونون شعر دفتری هله یوردوموزا، ائلیمیزه و گله جه ییمیزه «ایشیق» ساجیر.

اوختایین شعرلرینده دالغانان آذربایجان خالقینی دۇيوشکن روحودور. ائل قهرمانلاری - بابک، شاه اسماعیل، کور اوغلو و ستارخان روحو اونون مصراعلاریندا باش قوزاییب بویلانیر. شاعیرین روحودا بو قهرمانلارلا هیجانلانیر. شاعیر بو گۆزهل شعرلرینده طولمه، طولمته قارشى درین و کینلی بیر باخیشلا دایانیر. اونون کؤوره ک اوره گى، ائل دوشمانلارینا نه قدهر غضبلی و کینلی اولورسادا، اۆز خالقینا و بوتون مظلوم اینسانلارلا همان او قدهر مهربان، صمیمی و یوموشاقدیر.

پاپاغیم، قیلینجیم و آتیم

چیگنیمده یورقونلوق، دۇشومده یئترلیک،

اگنیمده مین یارا، کؤلومده مین آرزو،

آتیمین دیرناغیندا وطن.

دیرناقلار داشلار چیرپىلا - چیرپىلا،

دئولرین قانینی یایاراق داشلارا،

یئتیشدیم.

یئتیشدیم و پوزدوم سون دئوین یوواسین،

قیزی دا قوتاردیم.

قارا شین، قارا قاش، قارا تئل بیر قیز،

گۆزلری اولدوز.

اولدوزلار سسلندی قاراقولوقدا -

و اینسان چاغریلدى:

«- برى گل آى قوناق،

من قوملوق قیزیام،

واحه سىز چۇللىرىن يوموشاق تىكانى...
تئلىمدن آلاچىق قورارام،
قولومو ياسدىغىن اندرم،
گۇزلىرىم نور ساچار،
دۇشلىرىم دويورار يورغون قوناغى،
گئجهلن!»

تئللردن آلاچىق، دونوندان دۇشمە،
قولوندان ياسدىقجا قايردى،
واحه جىك قوردوق بىز.

من توركمان آتىمى بوراخديم بايىرا،
قىلىنچى آتا بىگ باغىندا ايتىردىم،
آنامىن تىكدىگى پاپاق دا يوخ اۇلدو،
گلدىگىم يوللارى اونوتدوم،
سىلدىم ده كۇنلومه يايىلان كئچمىشى،
حالىم بئله اولدو.

من اونون اردبىل خالچاسى ساياغى،
ايپكدن توخودوم،
اريشى ناردان، آرغاجى مۇورەدن،
اگىلمەسى ناخىشدان، گولوشدن،
بىر كول دا قىزىل گول.

تىكانى دۇيوشدن، چىچەگى بارىشدان،
بىر كول دا قىلىنچ،
بىر كول دا آغارچىن،
بىر كول دا گۇيرچىن...

من اونون اردبيل خالچاسى كىمى،
ايپككن توخودوم،
توخودوم و سالدېم كۆنلومون تكىنه،
داياندىم آخشامىن يولو اوسته،
سسلىندىم:

«- برى گل، قاراشين،
من قىيچاق اوغلويا،
بۇلگهلى داغلارين سىلدىرىم قاياسى.
گۆزومون اوستونو ياتاغين ائدرم،
دیزیمین اوتاغین،
قولومو قالخان تىك چكهرم اوبايا،
قوروسون سئوگىمى،
داماردان توخونان خالچادا سالىنار،
گلەجک گونلرین تکینه،
دوست اولاق!»

«- داشلیقدا گلهرکن کند یئریشى یله،
هۇروکلر بورولسون، قیوریلسین، آتیلسین.
بیرجه بستی یوخدور چگینینده دورایدی،
بولاغین یولو ایله گئدر اولایدین.

آخشاملار اوغلان - قیز هالای گنده یدیک،
آشقین چؤگورو ناغیل دئیهدی،
پاپاقلی کندلی لر چپیک توتایدی.»

داياندىم آخشامىن يولو اوسته،
بیر یول دا چاغیردیم: «- برى گل سئوگىلیم!»
اوندا قاش قارالدى،

تکجه اۋز سسىمى ائشيتدیم داشلاردان،
اوندا يئل باشلادی، قارا يئل،
قارا يئل...

بو قارا سسى ده يئل يئتيردى منه:
«- سن باشى پاپاقلى اوبانى ايستيرسن،
سن اغزى ياشماقلى کندلرى ايستيرسن،
قىزىمى وئرمهرم آيرىلىق سئونه.»
دايانديم،

آيرىلىق دئميشم يوخسا من؟
آيرىلىق دئميرم، بير بيرىك،
او منى چاغيردى، او سئودى، سئويشدىك.
تانرىلار،
آي آلتميش آلتىلار،
سيز دئيىن...

دايانديم و دۆزدوم آت ايلدن، آت ايله،
يئنه ده آتيلان آت ايله،
يئنه ده...

گون دوشدو يانديرسين، يانماديم،
يئل اسدى كۆكومدن قوپارسين، قوپماديم،
گلدی سئل آپارسين، گئتمه ديم،
دايانديم، قورودوم، اؤزومسوز واحه نى.
ديانديم گئجه نين قاپيليغيندا،
سسله يم قيزى،
سسله يم يازى،
سسى ده سسله ديم،
سؤزو ده سسله ديم،
و بوتون عالمه هاراي ياغديرام،

و بوتون عالمى ياغديرام قاپيا.

قاپىلىق قارا ايدى... من قارانلىق گۇردوم،
و آغىر توستولر،
ياردىم من توستونو، يارىلدى.
سۇكدوم دە تالوارى، سۇكولدو،
نە گۇردوم اوندا من...
ساغينا سولونا اۇز جوكلر دوزولموش:
قانلى اۇز،
پاڭغىم باشىندا،
قىلىنجىم بىلىندە،
آياغى آتيمين اوزنگى سىندە ايدى.

قىلىنج ناغىلى

... بىر گون وارىق، بىر گون يوخوق،
اىستر آجىق، اىستر توخوق،
اىستر ياناق دونيا اوچون،
اىستر دونيانى ياندىراق...

دونىادان ال اوزموش آتا،
اوزاندى قبلە يە سارى،
دئدى:

«- منىم واردان يوخدان بىر قىلىنجىم قالىب تىكجە،
گىتىرسىنلر وئدالاشىم،
هر بىر كىشى اۆلومەدە قىلىنج ايله گىتمەلىدیر.»
بۇيوك اوغلان دئدى: «- آتا!
كىمدن قالىب بو پاس باسمىش چوروک قىلىنج اوبامىز!؟»

دئدى: «- اوغول، نەيىن دئىيم، نەيى قاللا...

اوزون سۆزدور.

من قورخورام ناغىل باشا چاتمامىشدا، اؤلوم منى سيزدن آلا.

دئدى: «- آتا!

كىم قايىردى بونو، ھاجان؟»

دئدى: «- بونو كىمسە بىلمىر،

دئيرلر كى نئچە ايل بوندان اول،

قاراداغا ايتمىش باتمىش بىر دىمىرچى!»

دئدى: «- كىملرى كۆچوردوب؟»

دئدى:

«- دومرولون اليندە ائو قوران ايمىش،

كوراوغلو بئليندە خان قووان ايمىش،

شاھ اسماعىل چاغى توپ قىران ايمىش،

ستارخاندان برى قالمىش قىنىندا.»

باخىب گۆردو آتاسى دا باشىن چكىمىش اۆز قىنىنا،

اوندا گۆردو سسى باتدى،

بوغازىندا شىشىب قالان ناغىل ايله قوجاقلاشىپ ساكت ياتدى.

چۆكدو اوغلان:

«- آتام قىلىنچ ايله ياتىر،

لاكىن بىزە گرەك دگىل داھا قىلىنچ.

بو قىلىنچ نەيە گرەك؟

من اۆزوم دە قوجالمىشام،

اىستەمىرم.»

اورتانجىل دا بونو دئدى:

«- ھايلا گونلر اۆتوب آرتىق،

بو گون قىلىنچ نەيە گرەك؟

بوخسا يئنه آل قان تۆكك؟»

اوندا گلدی کیچیک قارداش،
اۋز بالاجا اللرینی اوزاتدی کی:
«منیم اولسون بس ائله ده.»
گئتدی چاتدی قافلانتییا،
اوندا گۆردو قافلانتی نین گۆی قوشلارین،
قاناد چالیب کۆلگه سالدیلار باشینا،
سئیر ائدنلر حیران قالدیلار یاشینا.

چیچکلری یئلله دیلر،
داش چینقیلی دنله دیلر،
حزین لایلا سۆیله دیلر...
اوغلان یاتدی، قوشلار اوچدولار گئتیدیلر.

اوندا چیخدی ساققاللی آتا،
آیاغی آلتدا قارا بیر آت،
بیر الینده قیزیل بارات،
بیر الی ده کۆکدن کسیک،
بیر گۆزوندە قالین گۆزلوک،
بیر گۆزو ده ازلدن یوخ،
گۆزلری آج، چۆل قارپیزی،
اۋزو عالمین بالدیزی،
قولتوغونداکی کشکولو،
حیله، اووسون ایله دولو...

قافلانتی نین چوبانلاری دئیهرلر کی،
هر ایل، قورا پیشیرن آیدا،
هیلال چیخجاق،
چوخ غریبه بیر سس گلیر قیزیل اوزهن سولاریندان،

جاوان بىر سس قىلىنچ دئىير ھاراي چكىر،
اوندا قوشلار بورويورلر گۇيون اوزون،
اوندا ھىچ كىم بىلر اولمور سويون سۇزون.
۱۳۴۵- يايىن آخىرلارى

قارى گئجه نىن چىراغى

من آى چىخماسا،
گۈزلە يە جىم آيىمىن يولونو،
ياغىش آلتىندا،
آيسىز، آختارا بىلمە يە جىكدير قارانلىق منى،
آى چىخما يايىدى.

آى سۇنسۇن، تىكجە چىلىنسۇن ياغىش،
چىلن آى ياغىش،
چىلن چون سىنن يوشاق الين توختاير منى.

آى، قارانلىغىن گۈزون آچاندير،
قارانلىقلار كۈكدن بىچن يوخ،
آى گۈز وئرندير، ايشىق وئرمەين،
گئجه نىن گۈزون ايشىقلانديران،
او بىر چىراغدير،
قارى گئجه نىن اليندە يانان.
۱۳۴۵- پايىزىننن ايكىنجى آيى

قورد و شېھر

قارلى كاسكىت باشىمدا وار،

جیم - جیلاق لوت،
 قوینومداکی باش کیتابلار.
 ساختا، ساختا...
 بیرده آغیر نفس ایدی،
 من ایدییم.
 داش دۆشکلی کوچه میزده،
 زاغ - زاغ اسن ائولر ایدی،
 پالچیقلا نیش قار ایدی،
 بیر ایدیک.
 هر آچیشقا قاباغیندان بیز کئچنده، آچیلیردی:
 «قورد وار، قورد وار،
 یئیین اولون آی اوشاقلار....»
 دالیمیز جا باغلانیردی.

صباح کی گون من گۆردوم کی،
 قوجا شه هر،
 بؤلوک - بؤلوک،
 تیکه - تیکه،
 گئدر - گلمز کامیونلارا میندیریلیر...
 من ائویمیزه قاییداندا،
 آچیشقالار یئنه بیر - بیر آچیلیردی:
 «قورد وار، قورد وار، آدامجیل قورد
 ائولر یخان، آغ بیرچکلی آنالاری آغلار قویان آدامجیل قورد.
 بیزه سیلاح، سیلاح وئیرین!»

اوچونجو گون ائویمیزه قاییداندا،
 آچیشقالار آچیلدیلار یئنه بیر - بیر:
 «- ساکیت، ساکیت، آستا گئدین،

سس چىخماسىن دوداقلاردان،
قورقوشوم تىك ھاوا آغىر،
دانىشجاغىن دۈلۈر آغىز...»
شېر قوردون قارىنىدايدى...
۱۳۴۵/۸/۲۷

ستارخان آتلىلارى

يېھەرى حاضىرلايىن،
گىتىرىن توفىنگىمى،
بابالار ساغ قالاسىز،
گىندىرىم مىن گىندىرىم،
يوردومو تورپاغىمى،
ھىلەلىك تىرك ائدىرىم.
صوبىچ آذانى اولمامىش،
گوموش اولدوز سولمامىش،
شىبىلى نىن سول تاپىندا،
ستارخان آتلىلارى،
يورش ائدىر دوشمانا.

قارانلىق چكىلمەمىش،
دان يىرى سۆكۈلمەمىش،
آزادلىق قوشونوندا،
قىزىل آت دا سىسلەنەر،
يېھەرىن حاضىرلايىن!
قاچماغا ھوسلەنەر.

صوبىچ آذانى اولمامىش،

گوموش اولدوز سولمامیش،
توفنگیم کوره گیمده،
قاتارلار بئلیمده کن،
قیزیل آتیم یئل کیمی،
گۆتورولر داغلارا.

اونو بیر قشولایین،
یههرین حاضیرلایین،
استبداد قوشونونا،
گئدیریک قیرغین سالاق،
گئدیریک اۆلکه میزی،
یادلار الیندن آلاق،
گئدیریک گئدیکلردن،
قوردلارین توتوب بوغاق.
بلکه گله جکده سیز،
بالالار دینجله سیز،
قیزیل آتین بئلینده،
داغلار یوکسله سیز.
۱۳۴۲/۵/۳۱ - تبریز

دورنالار کۆچنده

گونشین آل قانی ظولمت الی ایله،
گۆن باتان داغلار یاییلان زمان،
آخشام نسیمی نین حزین سسی ایله،
دنیزده لپهلر آییلان زامان،
دورنالار کۆچنده باغلار اۆستۆندن،
چیخاردی ایوانا طاقتسیز آنا.

دورنالار كئچنده بير خاطيره تك،
 باخاردى حسرتله، يازيق آغ بيرچك،
 باخاردى حسرتله، دورنالار،
 دولو گۆزلرى ايله هاراي چكهردى:
 «- دورنالار رحم ائدين بير لحظه قونون!
 يار ولايتيندن گلەن عزيزلر،
 دئيين كى باشينا نه گلدی اونون،
 رحم ائدين آغ بيرچك يازيق آنايا،
 اولور كى بيرينيز اونو تانينا.»
 دورنالار كئچنده، ياش گۆزلرى ايله،
 سوروشاردى ايتيب - باتميش اوغلوندا:
 «- آي آراندان گلەن گۆزل دورنالار،
 سؤيله يين آنايا، قاچما يين اوندا،
 اوغلو مون طالعی نه ایدی آخیر...؟»

آرمودلار آغاجدا سارالان زامان،
 داغلارين زيروه سين، قار آلان زامان،
 دورنالار قوزايدان گونئيە كؤچر،
 آنانين شھريندن يول اوسته كئچر،
 اوزون ايللر بويو او قارا لئچك،
 دورنالار كئچنده دوروب ائيواندا،
 اؤره گه ايشله يين دورنا سسلری،
 چاغير ييدير، اونو، اولسا هر ياندا:
 «- قاناديم اوچماغا يوخدو دورنالار،
 اولور كى بيرينيز قاناد وئره سيز؟
 من ده سيز تك قالخام، گۆزلردن ايتم،
 اوچام بير لحظه ده يارما يئتم؟»

گۆرەندە آنانى يولدان اۋتتۇر،
باش تىكىپ آشاغى كىچىرلر اوردان،
كىچىپ پىچىلدىرلار اونلار آستادان:
«- ھلە دە وار دۇزور يازىق آغ بىرچك.
- اھ بابا نئىلەمك دونيا كىچەجك.
- حىياتېن معناسى دقيقا بۇدور...

اينسانى ياشادان اوميد آرزودور،
بىر اوميد عشقى ايله چاليشىپ دۇزمك،
ايللر بويو دۇزوب، يئنە دۇزەجك.»
۱۳۴۲/۱۱/۳۰ - تىرىز

نولاردى

نولاردى سن اۋز الينلە،
من وئردىگىم قىزىل گولو قايتارايدىن،
دۇشون اوستە وورمايپايدىن!

نولاردى قويايدىن كى،
داملا - داملا اريپەيدىم سو اولايديم،
دۇشوندەكى قىزىل گولو ايسلادايديم!
آخشام ايكن،
آلمالارين كۇلگەسىندە،
دۇنگەسىنە گون باتارين،
قىزىل گولو مندن آلب دۇشون اوستە سانجاقلار سالمايپايدىن!
تأسف كى،
منىم قانلى قىزىل گولوم،
محبىتسىز بىر قلب اۋستە سولاجاقدىر،

من گئدەرکن اوزاقلارا،
تکجه او گول منی یادا سالجاقدير.

دۋشوندەکی قیزیل گول

سارا، سارا...
کاش سن اۋزون اۋز الینله،
من وئردیگیم قیزیل گولو قايتارایدین،
دۋشون اوسته وورمایایدین.

گۈزەل سارا،
سنی تانری،
گئدە - گئدە، دالا باخما،
گۈز یاشیمی گۈرمە باری...

حئییف سارا،
محبتی، روسوای ائتدین.
آدین قالدی اورەگیمده، اۋزون گئتدین،
کاش قویایدین بو دامجیلار،
دۋشوندەکی قیزیل گولو ایسلادایدی،
یوخ کی، کۈنلون اۋز گەدە ایدی.
کاش سن اۋزون،
اۋز الینله،
من وئردیگیم قیزیل گولو قايتارایدین.

یادیندادیر؟
آخشام ایدی،

آيريلماغا چوخ قالميردى،
گونش قالميش بولود آلتدا،
شفق لرین درياچه يه،
داى سالميردى.

ساحيله كي آغاجليقدا،
بیز ايکيميز دايانميشديق،
قیزیل گولو مندن آلدین،
سینه ن اوسته سانجاقلايیب بنده سالدین.

حئیيف سارا،
آيريلاندا، اوميدیمی،
کؤکدن اوزدون،
سوروشدوم کی نه دير دردين؟
منه باخیب آغیز بوزدون.

حئیيف سارا،
محبتی، روسواى ائتدين،
آدين قالدې اوره گيمده، اؤزون گئتدين،
گؤزهل سارا!!
کاش سن اؤزون اؤز يینله،
من وئردیگیم قیزیل گولو قايتارایدین،
دؤشون اوسته وورمايایدین.

حئیيف سارا!!
منیم قانلی قیزیل گولوم،
محبت سیز بیر قلب اوسته سولاجاقدیر.
سن گئده رکن اوزاقلاردا،

تکجه او گول منى يادا سالاجاقدير.

۱۳۴۳/۵/۹ - تبریز

چال عاشیق!

چال عاشیق سازینی، اوره گیم دولوب،
بعضاً اینسان اوچون درمان بو اولور.
سازین نغمه‌لری آخسین کؤنلومه،
یوخسا چیچکلریم عطشدن سولور.

چال عاشیق سازینی، بلکه سازیندا،
اومیدسیز حیاتا بیر اومید تاپیم،
گل عاشیق سازیندا صبیردن دانیش،
بلکه دؤزمک درسین آغزیندان قاپیم.

بیلیرسن آی عاشیق دردیميز بیردیر،
گل گئدک سازیندا عشقندن دانیش،
سیملرین دیلی ایله خلقی هارایلا،
گل بو درده منله بیرلیکده یانیش.

گل عاشیق بو آخشام داغلار باشیندا،
نغمه‌لر سؤیله‌یک گؤزه‌لر اوچون.
گل عاشیق، بو آخشام عاشیق اولانا،
دئییه ک غم چکمه‌یین بولبوللر اوچون.

سحره‌جک چالیب، اوخویاق عاشیق!
بلکه اوره کده‌کی یارا بیتیمیشسن،
چاخیرلاشیب چالاق اوجا سس ایله،

قوى، عاشىق، سسىمىز يارا يىتىشىسىن.

اولدوزلارلا اولاق بو گىجە ھەمدە،
اولكىدن گل آلاق عشق الھامىنى.
بو گىجە چاغىراق تام عاشىقلارى،
چاخىرا، چالقيا يىغاق ھامىنى.

اينسان دردلىرىنى گل سازىندا چال،
دۇزوملو عاشىقلاردان حكايەت ائت،
گل، بىزە آى عاشىق عشق درسى وئر،
اومىدسىز ساعاتدا دردىمىزە يىت.
۱۳۴۳/۵/۱۲ - تېرىز

سئوگىلىم اولارسان مى؟

كۆنۈلدىن سوروشاردىم،
كىمە اورەك باغلايىم،
بو سئوھن اورەگىمى،
ھانكى اودلا داغلايىم؟

اوز قويموشدوم داغ داشا،
باغدا آرخ قىراغىندا،
بىر كول، قىزىل گول تاپدىم.

«- گۆزەل گول دئىنە گۇرۇم،
سئوگىلىم اولارسان مى؟»
اطلس دوداقلار دئدى:
«- بولبولدور منىم يارىم،

اونون تک اوخورسان می؟»
یئتیشدیم داغ باشینا،
سوروشدوم اوجا داغدان:
«- آی یوردومون دیک باشی،
اوزون - اوزون یوللاردان،
یورغون آرغین گلمیشم،
گۆره م سئوگیلیم سنسن؟»
داغ بیر گرنه شیب دئدی:
«- گونش دیر منی سئوه،
ساغیمدا سحر چیخار،
سولومدا آخشام باتار،
اودلانا رکن اوره گی،
گلهر قوینومدا یاتار.»

داغدان اومیدسیز یئندیم،
چاتدیم چای قیراقینا،
هارایلادیم کی: «- ای چای!
سئوگیلیم اولارسان می؟»
سورونرکن هوسله،
چیرپینارکن داشلارا،
سؤیله دی حزین سسله:
«- سئوگیلیم دنیزدیر ای،
تله سیرم تئز چاتام،
اؤزومو اونا قاتام،»
بولودلارا سس سالدیم.
آغلادیم باتلاقلاردا،
یاندېران دوزلاقلاردا،
دالغالی زمی لرده،

قارائلىق درەلەردە،
چوخ گئىچمىز مئشەلەردە...

سسىمە بىر سىس وئەرن،
كۆنلۈمە ھوس وئەرن،
اولمادى، تاپىلمادى،
منىم سئوھن كۆنلۈمۈ،
ھىچ كىمىسە يار قىلمادى.

اوزون ايللر بويوندا،
داغا داشا اوز قويدوم،
ايتىدىگىم تاپىلمادى،
داغدان داشدان دا دويدوم.
تاپمادىم بىرىن سئوم،
قايىتتىم گلدىم يوردا،
او دالىنجا گزىدىگىم،
گۆرەسن تارى، بوردا؟!...

دورنادان قاناد آلدىم،
قاندلاندىم اوچماغا،
حاق قاپىسىن آچماغا،
حاق قاپىسىن كلىدىلى،
كلىد دۈە بويىنۇندا،
دۈە مىللان يولۇندا.
مىللاندا بىر قىز گۆردۈم،
ناردان قىرمىزى گۆردۈم،
حاق قاپىسىن او آجدى،
قاشى گۆزۈ قاپ قارا،

او قىزىن آدى:

سارا...

۱۳۴۳/۵/۲۵ - تېرىز

ايشىق

آمان - آمان، قارا تىللى كىرىتچى،
دامجى - دامجى قارائلىقدا تر تۇكن،
اود يوردونون قىزىلجا داغلار يندان،
مىليونلار ئن گوگورد چكىب سۇك گىلن،
كرخانادا ائيله كىرىت تۇك گىلن،
كى طولمتىن كۇكون ياندىرىب ياخشىن،
بوتون عالم بىزلره حىران باخشىن...

آمان - آمان، سارى تىللى زىجانلى!
آمان، گۇزەل پىچاقلار يونان اوغلان،
آغ پولاددان، پولاد تكىن سوموكدن،
ائله كىسكىن پىچاقلار يون گىلن كى،
يىرتا بىلسن طولمون چىركىن اورە گىن،
قىرسىن اۇلوم قوشونون دا قانادىن،
بلكە چوبان آزاد چالسىن توتەيىن...

آمان - آمان، اوزاق كىندە، اۇبادا،
اوجا بويلو، خورما تىللى معلم!
ايشىقلىق آچ قارائلىق كلاسارلا!
ايشىقلىق آچ كلاساردا توپلانان،
آى - اولدوز سوز او كىچىك دونىالار،
كورلوق چكىمىش بالاجا اينسانلار،

اوددان ایستی - قاردان آیدین قلیینده،
بشریت سؤزون تکجه یازگیلن،
اینسانلارین قول قانادین بالییان،
گؤیلرده کی قورخو فیکرین پوزگیلن.

آمان - آمان گون گؤرمه یین توخوجو،
ایلمک سالان دفعه دؤین آه چکن،
چیراغ تکیین یانان، قانین یانندیان،
کیرپیکلری پیلته کیمی گؤزلهنن.

اونه دیر هئی دؤیونلورسن کسیرسن،
اورهک سسین بوغازیندا بوغورسان.
بیرجه یولدا، خالچاندا بیر شکیل سال،
باخانلارین دیزلرینی قوروتسون،
ظالیملرین بارماقلارین دوگونله،
سلیمان تک قالخ دئولری زنجیرله،
قوی خالچانی ساتان - آلان بیلسین کی،
سنین دیلسیز اللرینده نهلر وار،
خالچا اوسته باشماقلی یئریینلر،
بیلسینلر کی دیلسیز دینسه نه قوپار.
آمان - آمان، رومدان گؤیچک اورمودا،
گوموش تئللی، قوجامان چاخیر چکن!
کئچمیشلرین اییین توتان کوپلرده،
عشقین دادین وئرهن چاخیر چکگیلن!
قوی حیاتین آغیر یولون کئچنلر،
دینجلیسینلر اوزوم بولقلاریندا...
اٹله چاخیر چکگیلن کی یاندیرسین،
اورهگی ده، اوره کده کی، دردی ده.

قوی چاخیرین، بیر چوخ سؤزلر اندیرسین،
خلقیمه کی، گول اکدی، خار دردی ده.
۱۳۴۴ - جی ایلین یایی، تبریز

آذر اوغلو

چاغداش ادبیاتیمیزین گؤرکملی سیمالاریندان بیرى ده بالاش آذر اوغلودور کی ۱۲۹۹ جی ایلده اردبیلده آنادان اولوب و ایندی بیر عؤمور یارادیجیلیقدان سونرا، قوجامان شاعیریمیز اختیار دؤورانینی کئچیریر. ایران یازیچیلارینین بیرینجی قورولتایندا، آذربایجان طرفیندن بیرینجی شاعیردیر کی اورادا شعر اوخویوب فارس شاعیرلری طرفیندن - ملک الشعراى بهار دان نیما قدهر درین مارق ایله آلفیشلادیلار. آذر اوغلونون شعرلرینده، ائلیمیمیزین آغیر یاشاییشی، چتین دورومو، وصال حسرتی، گؤزهل ایدیالارین آرزی - ایستهیی، صاباحا درین اینام، صولح و امین - آمانلیق اوغروندا مبارزه تصویره آلبینیر. شاعیر، آنا وطنیندن اوزاق دوشوبسه ده، دوغما دیارینا سئوگی بسله ییب، ائلی نین وورغونو کیمی بوتون شعرلرینی مبارزه یه حصر ائتمیش و شاعیرانه روحونو دا خالقینا بخش ائتمیشدیر. شاعیر بو دوزولمز چتین لیکلری آرخادا قویوب، قیش، شاختا، بوران اونون اوره گینده یئر سالا بیلیمیر. چونکو بوتون اوره گینی ائلینه، یوردونا و ایدیالارینا وئرمیشدیر. او باهار شاعیری دیر. گونشلی سحر شاعیری، آزادلیق و انقلاب شاعیری دیر. اونون سینه سینده وولقانلار یاتیب؛ کؤکسوندن، بیر طرفدن وطنه محبت اودو پؤسگورور و بیر طرفدن اینسانلارا ان گؤزهل آرزیلار! او، تبریزین اعتلاسی اوچون دؤیوشوب، شاه قارشی سینه گریب، عؤمرونو وئریب. بونلار بیر طرفده، باشینی اینسان سئوهرلیک ایدیالاری اوغروندا آغاردیب. اوره گی بوتون بشریت له دؤیونوب. آذربایجانین دیلی یاساق، دیواری آلقاق، نغمه و موسیقی سی قاداغان اولان بیر چاغدا بو گرگین دوروم شاعیری سارسیدا بیلمه ییر. اونون گله جه گه درین اومود بسله دیگی هر اوخوجونون اوره گینده اومود تومور جوقلارینی جوجه ردیر. اونون وطنی تکجه تبریز، اردبیل، ایران یوخ، بلکه ویتنام، میصر، الجزایر، عراق، قارا آفریقا، لاتین آمریکا و هر یئر کی خالقلار اسارت زنجیرلرینی قیرماغا مجبور دولار! اونون سسی دونیا یا یاییلیرکن، آذربایجان سسی دیر. سسی گورلو اولسون!

انقلاب شاعیری یم

من نه شاه، من نه سلطان، نه ياراشيق، نه زينت،
نه افسانه، نه مَلک، نه سرای، نه سلطنت.
نه قدیم عصرلری یادا سالیب آغلایان،
نه عؤمرونو غزله، مرثیه یه باغلایان.
نه دؤرون حاکمینه شعر یازیب پول آلان،
نه جلادلار اؤنونده حیات اوچون آلچالان.
نه پیمانه، نه ساقی، نه شراب شاعیریم،
آزادلیغین جارچیسی انقلاب شاعیرییم.

من اگیلیب حاکمه الیریندن اؤپمه دیم،
شعریمی چیچک کیمی آیقلارا سپمه دیم.
نه عاجز بیر بندهیم، نه ساتیلیمیش بیر قولام،
نه سرای مداحی یام درگاهلاردان قوولام.
من ائللرین اوغلو یام، ائللر بؤیوتموش منی،
شعریم ائلدن آلیبدیر بو الهامی، قوه نی.
من نه شمع، نه پروانه، نه رباب شاعیریم،
آزادلیغین جارچیسی، انقلاب شاعیرییم.

منیم کؤنول دفتریم بنزه بیر گولوستانا،
اوندایئر وئریلمه میش قارلی قیشا، طوفانا.
بیر بهار عطری واردیر هر شعریمده، سؤزۆمده،
بهارین حسرتیله یاشاییرام اؤزۆمده.
من ال آچیب گۆیلردن دیلمه مه دیم آزادلیق،
منیم آرخالاندیغیم، اونلاردان داها آرتیق،
اۆلکه لر حسرت چکن آفتاب شاعیرییم،
آزادلیغین جارچیسی انقلاب شاعیرییم.
اردبیل ۱۳۲۰

چاغيريش

گلین وطنداشلار، گلین آ دوستلار،
شاعیرین سیزلره شاد خبری وار.
یئنه ده اوجالیر گۆر سسیم منیم،
سؤنمه میس الهامیم، هوسیم منیم،
تانیییر بو ائلر ازلدن منی،
نه فکریم، نه آرزوم، نه ده صنعتیم.
اونون آرزوسودور صاف محبتیم،
قلبیمیز آیرسا، ایشیمیز بیردیر،
منه الهام وئره ن بیزیم ائلردیر...
قوی سسیم یاییلسین شهره، کنده،
گلسین دمیرچی ده، اکین اکنده.
آیاغی چاریقلی، الی چوماقلی،
اوزون یاپینجیلی، دری پاپاقلی.
مزدورلار، چوبانلار دئ کیم وار، گلسین،
وطنین قدرینی دویانلار گلسین.
گلسین قوی گۆزلری یولدا قالانلار،
ستارخان یوردونا آرخالانلار.
گلین آخین - آخین»، قوشولون بیزه،
قایناییب قاریشین سیخ جرگه میزه،
گلین وطن دئیین جوانلار، گلین،
گل، یاپیش آنانین ایندی الیندن،
اونون آرخاسیندا بیر داغ کیمی سن.
دایان، قویما دوشمن ال وورسون اؤنا،
اونون او مهربان آنا قوینونا.
دونیا لار سیغینیر گۆرورسن بعضاً،

سنى او ساخلادى كۆرپەلىگىندىن.
دۇيدو كۈرەگىنە آجى كولكلر،
پاسبانين اولدو هر آخشام، سحر،
چىخارتدى حياتين فرتيناسيندان،
ايندى او گردابدا بوغولان زمان،
مهربان قوينونو آچاراق سنه،
دئير: «دار گونومدور، اوغول گلسنه!
گل، ياد پنجهلردن گل، قورتار منى!
دۇيدو قولدور منى، حۇكمدار منى.
گۇزلريم يوللاردا قالدى زاماندير،
سۇنن چيراغىمى الينله ياندير.
بلكه بو طولمدن قورتاراق بيزده،
بیرده قول اولمايلاق اۇز اۆلكهميزده...
اردبیل ۱۳۲۴

وطن محبتى

من هجرانلا دولو عۇمر سورموشم،
مين عذاب چكيش، مين غم گۇرموشم.
آخيب نيسان كيمي گۇزومون ياشى،
نهلر چكديرمه ميش منه بو عالم.
اينان كى، اگيلر داغلارين باشى،
اگر دردلريمى اونا سۇيله سم.
فقط قورتارما ميش داردان، چتيندن،
تك سنين عشقينله، وطن، اى وطن!

عۇمرۇن گنجليگى بير چيچك اولدو،
وقتسيز طوفانلارين الينده سولدو.

قانونلار باغلادی بوینوما زنجیر،
منی آییردیلار دوغما ائلیمدن.
اؤزومده بیلمه‌دیم گوناھیم نه‌دیر،
فقط دئدیلم کی مقصرم من.
داددیم زمانه‌نین هر محنتیندن،
سنین خاطرینچین، وطن، ای وطن.

کئچدی آیلار، ایللر، زامان دا دؤندو،
یوز ایللیک بیر حیات بیر آندا دؤندو.
یئنه ده باشلاندى حق ساواشلاری،
خلقیم آت اویناتدی، سلاح گؤتوردو،
سیلیب یاناغینا آخان یاشلاری،
اینسانلار یوردوما پناه گتیردی.
اؤلکه‌لر دانیشدی رشادتیندن،
دوشدون دیلدن - دیله، ای وطن،
دئمه‌یین: «- بونلار کی بیر خاطر اتدیر،
یوخ، منیم عؤمر و مدور، بو بیر حیاتدیر.
اونون هر سطرینده اوره‌ک قانیم وار،
کؤنلوم دینجه‌لمه‌ییر اونو آنماسا،
بونو یاخشی دئمیش بی‌زیم بابالار:
«- گؤزدن یاش چیخما ییر اوره‌ک یانماسا».
بیر کده‌ر دویسان دا هر صحبتیمدن،
سنین حسرتین دیر، وطن، ای وطن.

قوی دوشمن دئمه‌سین اوزا قدا یام من،
یوخ، منی بؤیودن تورپا قدا یام من.
اونون نفسیله قیزینیر سینهم،
سئویب، عزیزله‌ییر بو داغلار منی،

من بۇيوك بابكىن نشانه سىيىم،
اگىمز بو يارالار، بو داغلار منى.
هر گون الهام آليپ محبتىندن،
آرتير قدر تىمىز، وطن، اى وطن.

آتامين سنگرى مزارى اولدو،
اوستونه بير قيرىخ كرپىچ قويولدو.
دوستلارى سونگويله قازدى «مجاهد»،
منيم ده «فدائى» قالاجاق اديم.
صاباحكى دۇگوشه اولماسام شاهد،
باشقا بير آديله يئنه اولاديم،
او گون ووروشاجاق ... بيل، بو ظولمتدن،
قورتاراجاق سنى، وطن، اى وطن.
۱۳۲۷

شهيدلرين قبرى اوسته

تهران هله قالخماميش يوخوسوندان بو سحر،
هله بوش، كيمسه سيزدير خيابانلار، كوچه لر.
نه آقالار، نه ده كى، بازار اهلى اويانيب،
فقط هر تين باشيندا بير پاسبان دايانيب.
ايكى اليه مؤحكى ياپيشميشدير ياراقدان،
كيم بيلير كى، او هله آياق اوسته نه وقتدن،
شيرين يوخويا گئتميش؟
گۆرورسن كى، آرايير،
بوينو ضعيف تاغ كيمى ياواش - ياواش اگيلير،
باشى گليب تونغين لوله سينه توخونور،
قىزارميش گۆزلرينده ناراضىليق اوخونور.

ترياکين وقتى كئچيب يقين، يادا خماردير،
بیر ده کی، پاسبان تقصیر، گوناھمی واردیر؟
کیشی بوتون گئجه نی یاتمامیشدیر، دوشون سن،
شهری قوروموشدور شاهین دوشمنلریندن.
ایندی مور گوله سه ده، قولقلاری سسده دیر،
یاتسادا نه عئیبی وار، آخر کی او پُست دادیر.

تهرانین کناریندا بؤیوک بیر قبرستان وار،
دوزولموشدور یان - یانا اوستو یازیلی داشلار.
مدائن ده کی قصرین اوچوق ستونلاری تک،
مرمردن باش داشلاری گؤرونور بوردا تک - تک.
بو داشلاردا یازی وار:

«فلان ایلده دوغلودو،
مرحوم چوخ وارلی ایدی، نئچه ایل وکیل اولدو،
سونسوز ایدی، نه قدر قیزیلی، آغی قالدی،
ساغلیغیندا وقف ائدیپ، تورباغی، باغی قالدی...»
بو قبرین لاپ یانیندا داشسیز قبرلرده وار،
تورباغینی یوموشدور یازدا یاغیش، قیشدا قار،
اونون دؤرد طرفینی یابانی اوت باسیبدیر،
قبردن ده بیلینیر بوردا یاتان کاسبیدر...
فقط تمام کاسبیلار بئله نشان سیز دگیل،
قبرلری ساده دیر، آنجاق عنوانسیز دگیل.
مرمردن اولماسادا، واردیر یئنه باش داشی،
اوردا آیدین خطله یازمیش یاخین یولداشی:
«- بو فلان کارخانادا فعله ایدی، بیر سحر،
نمایشه چیخاندا ووردو اونو پلیسلر.
قورخو بیلمز اینساندی،
آزادلیغین یولوندا آل قانینا بوپاندی،

اوغورلادی صاحبکار.

اودور، ایندی نه مولکو، نه ده کی واری قالدی،
آنجا ق اۆلمز مرامی، بیرده اونون یولونو،
هر آن دوام ائتدیرن اوره ک دوستلاری قالدی».

تهران هله قالخمابیش یوخوسوندان بو سحر،
هله بوشدور ان بؤیوک، دبدبلی کوچهلر.
شهره کشیک چکیر هر تینده بیر پاسبان،
قوش دا سؤکه بیلمه ییر اونلارین قورخوسوندان.
تهران قبرستان کیمی ساکتدیر کیمسه سیزدیر،
آنجا ق بیر آز کناردا قبرستانسا بو سحر،
دالغالی بیر دنیزدیر.

گلیر هی دسته - دسته بورا ایگید فعلهلر،
شهیدلرین قبرینه چیچک سپهر، گول قویور.
قبرستانین بیر یانی چیچکلیگه اوخشاییر.
اونلار بو شهیدلرین یاخین، اوره ک دوستودور،
هامیسی احتراملا باشینی آچیب دورور.
اوجا بیر قبرین اوسته قالخیر یاشلی بیر آدام،
دانیشیر آرام - آرام!
کلمه - کلمه یاییلیر اطرافا اونون سسی:
دوستلار، بیر ایلدیر سیزی دوشمنلرین گولله سی،
جؤرگه میزدن آییردی.
بیر ایلدیر سیز یوخدور... بیزیم اوچون آغیردیر،
آغیردیر، مبارزه، قطعی دؤگوش گونونده،
بیر سربازدا ایتیرمک دوشمنلرین اؤنونده.
یوخ، یوخ، سیز اؤلمه دینیز!
اؤلوم بیر قوش اولسادا، اوچا بیلمز یانیزدان!
آزادلیغین یولوندا تۆکولن پاک قانیزدان.

بايراغيميز داھادا قيزاردى، آل بوياندى،
 قلبىمىزدە جوشان كىن يىئنى دن دالغالاندى.
 اورەگىمىز كۆپرەلىپ، گۆزوموز ياشارمادى،
 سىرامىز سئىرلەمدى، جۇرگەمىز بۇشالمادى.
 داھا مۇحكىم ايناملا آدىملايدىق او گون بىز،
 طوفانلى بىر عىمانى آندىردى غضبىمىز.
 افسوس كى گۆرمەدېنىز، دوستلار، نىجە او آخشام،
 اللرى اسە - اسە استىغا يازدى قوام،
 تېھراندا او خائىنە بىر حىيات تاپىلمادى،
 سفارتە سوخولدى، ساخلايان تاپىلمادى.
 ھىمان گىئە توپلايىپ قىزىلىنى، آغىنى،
 صوبىچ اولونجا ترك ائتدى او، ايران تورپاغىنى.
 او گون سىزىنلە بىرگە بىز غلبە قازاندىق،
 آزادلىق جىبھەسىندە داھا مۇحكىم دايدىق.
 الېمىزدە شىعارلار، جوشان قلبىمىزدەسىز،
 قارداشلار، سىز اۆلمەدېز، يىئە قلبىمىزدەسىز.
 ۱۳۳۳ جى ايل

ھكىمە بلورى

چاغداش ادبىياتىمىزىن شاعىرلىرىنىن اۋنوندە گئىدن بۇيوك شاعىرىمىز ايللر بويو يارادىچىلىغى ايلە،
 دىلىمىزىن اينجەلىكلىرىنى، دونىا مىللەتلىرى آراسىندا يايىپ و ائلىمىزە حۇرمەت قازانىيدىر. اونون اثرلىرى
 دونىا دىللىرىنە ترجومە اولاراق دونىانىن مختلف اۆلكەلىرىندىن بۇيوك اودوللار و نىشانلار قازانىيدىر.
 ھكىمە ۱۳۰۴ جى ايلدە زىنگان شىھرىندە آنادان اولوب و كىچىك ياشلارنىدان شىعرە مازاق گۆستىمىشىدۇر.
 او تحىسىلاتىنى زىنگاندا داوام ائدىرسەدە، آكادىمىك تحىسىلىنى سونا چاتدىرمىش و آكادىمالاردا چىخىشلار
 ائتمىشىدۇر. نىھائىت ۱۳۸۱ جى ايلدە دونىادان گۆزۈنو يۈمدۈ. آنچاق بىزە دىگەرلى اثرلر قويوب گئىتتى. اونون
 اثرلىرىندىن بونلارلى سايماق اولار:

حيات يوللاريندا، اۆلمز قهرمان، منيم آرزوم، سندن اوزاقلاردا، شاعيرين يادگارى، آپار منى اؤيئرلره، چينار
گۆزله بير منى و ...
حكيمه، شهر يارين فارسجا شعرلرينى ده آنا ديليميزه چئويرهرك «يالان دونيا» آديلا نئچه يوز مين
تيراژلاريندا ياييميشدير.

آذربايجانيم

بيلير دونيا بيلير، گۆرور بو عالم،
سنه يابانچيدير كدير، غصه، غم،
داها گۆرونمه بير گۆزلرينده نم،
كولهليك داشيني آتميشدير ائليم،
حاققا، آزادليغا چاتميشدير ائليم.

سئوادالار يوردونون بير اولدوزوسان،
گۆرور، دونيا گۆرور، بيلير بير جاهان.
سنده آغ گونلره چيخميشدير اينسان،
منيم دوغما يوردوم آذربايجانيم،
عشقيم، محبتيم، شؤهرتيم، شائيم.

دئمه كى نيظاميم، فضولوم هانى؟
يازيلير بوگونون يئنى داستانى.
ياخشى تانييلار، آذربايجانى،
شعريمدن شيكايت كؤچموشدور آرتيق،
او آغير زامانلار كئچميشدير آرتيق.

سينه م باشدان باشا بير لاله زاردير،
هر عؤمور ائله بير تزه باهاردير،
اؤتن هر بير آنين معناسى واردير،

زىنتىن، بزهين، ثروتىم امەك،
بوگونوم، صاباحىم، شۆھرىتىم امەك.

سىنەندە بوروقلار سىخ مئشە سالمىش،
سئوينجلر، فرحلىر قلىبىنى آلمىش.
آخشاملار سولارىن يوز رنگە چالمىش،
چالخانير، بولانير، دورولور خزر،
او قارا نفت ايله دونيانى بزه.

«سەگە»ين، «شىكىستە»ن، «شور»ون سسلەنير،
كۆكسونە آي انير، اولدوزلار انير.
هر كۆشن ائله بير جنتە دۆنور،
گۆزەللر گۆزەلى وطنىم منىم،
سولوب سارالمایان چمنىم منىم.

قلىمىن باش تاجى، افتخارىسان،
بابامىن، آتامىن يادىگارىسان،
شرقدە آزادلىغا اولدون پاسبان،
منىم دوغما يوردوم، آذربايجانىم،
او تايىم، بو تايىم، شۆھرىتىم، شأنىم.

سنە باخان زامان باشىم اوجالير،
فقط اورە گىمدە نىسگىلىم قالير.
آغ گونون او تايى يادىما سالىر،
بو بايرام نئجەدە ياراشير سنە،
آرازىم نغمەلر قوشور شأنىنە.

سىنەمدە دىل آچير، دىل آچير اورەك،

اٹل اوغلو، بايرامين اولسون مبارک.
سنی سالاملاییر بۇيوک گلەجک،
منیم دوغما یوردوم، آذربایجانیم،
بو گونوم صاباحیم، شۆهرتیم، شأنیم.

تبریز

قوللاریم دولانار بویونونا بیر گون،
یئنە باش قویارام دیزینە، تبریز،
حسرتدن، هیجرتدن جان! دویموشام،
دویونجا باخارام گۆزونه، تبریز.

بولانلیق سولارین آخسین، دورولسون،
تزه گونلریندن بساط قورولسون.
سهند جامالینا بیرده وورولسون،
بیر غبار قونماسین اوزونه تبریز.

حسرتین یانديرار، پورشودور منی،
ظریف چیچک کیمی اوشودور منی،
سسلهسم ساوالان ائشیدیر منی،
قیزیننام اودونا، کۆزونه، تبریز.

گولوستان باغی نین سئیرینه گلیم،
لاله یاماجیندا بیرده دینجلیم.
اؤتن گونلریمه یئتیشمز الیم،
دوشوم هئچ اولماسا ایزینه تبریز.

آنا تبسمون آی ایشیغیدیر،

قولوم قامتى نين سارماشيغيدير.
شعرين بو دونيانين ياراشيغيدير،
اينجيسى توكنمز خزينه تبريز.

سن شاعير عؤمرومه ووقار وئرميسن،
سولوب - سارالمايان گولزار وئرميسن.
اعتبار وئرميسن، ايلقار وئرميسن،
هر ايگيد اوغلونا، قيزينا، تبريز.

ستارخان، باقرخان گؤيلره اوجالت،
قارا بولودلارى اود آغزينا ات.
شاعير قيزى نين دا سؤزلرينى قات،
شيرين صحبتينه، سؤزونه، تبريز.

بیر شعر ایستهرم

بیر شعر ایستهرم اودو، آلووو،
گؤزلرده شیمشه یی، شیمشه یی چاخسین،
کؤنولدن - کؤنوله شلاله کیمی،
سئل کیمی گؤرلاییب، سئل کیمی آخسین.

ائله بیر شعر کی، قارتاللار کیمی،
اونون یولو اولسون ذیروهلر یولو،
یاشیل مئشه لر تک، اوجسوز، بوجاقسیز،
وطن داغلاری تک چشمه لر سولو.

ائله بیر شعر کی، اونون وسعتی،
یاماجلار، صحرالار، دوزه نلر اولسون،

غلبه مارشی تىك، شفق سئلى تىك،
اودلو نغمه لىر تىك اورەگە دولسون.

ائله بىر شعر كى، اودو، آلووو،
آلووو يانديرار، اودو يانديرار،
وطن گۇيلرينده قىيغىلجىم كىمى،
طالع اولدوزومو ايشىقلانديرار.

هله يول تاپمامىش قىلبه، اورەگە،
سىنەمى يانديرسىن اودلو نفسى،
دۇنسون دوداقلاردا بىر گوموش نئيه،
شىمشىكدن تۇكولسون هر بىر كىلمەسى.

هله اكيلىمەمىش، چىچىك آچمىش،
بىر شعر اىستەرم صنعت باغىندا،
قوى چىگىننە قوس و قزحى،
گوللىر داغلار كىمى عطىرلى شعرىم.

گونش اويانمامىش هله يوخودان،
گۇز آچسىن دونيايا دان اولدوز تىك،
بىر شعر اىستەرم اودلو، آلولو،
شعر پالتارىندا آلولو شىشمىك.

ائله بىر شعر كى، حيات نفسلى،
باهار ياغىشى تىك كۇرەك، مهربان،
بىر قارتال ادالى بىر لاجىن سسلى،
يئنى دن دوغولوم دۇغولماسىندان.

زهتابی

پروفیسور محمدتقی زهتابی آذربایجان چاغداش ادبیاتی نین سؤنمز اولدوزو و پارلاق سیماسی دیر. ائلمیزین باشینی دنیا میللتلری آراسیندا اوجالان، تاریخیمیزین قارائلیق بوجاقلارینا ایشیق ساچان، شعریمیزین زیروه سینده دایانان بؤیوک شاعیر، یازیچی و مورخ دیر.

زهتابی ۱۳۰۲ جی ایلده شبسترده دونیا یا گلدی و سانکی آنا دیلینه محبت اونون آنادان اولان گوندن آنینا یازمیشلار. همین عشق اونون علمی درجه لرین ان یوکسک مقامینا چاتدیردی و نهایت اولارجا درین علمی - ادبی اثرلر یاراداراق ۱۳۷۸ جی ایلده همان شبسترده دونیا یا گؤزونو یومدو. اونون بیر پارا اثرلری بونلاردیر:

پروانه نین سرگذشتی، ائل اوغلو باغبان، بختی یاتمیش، بذا قالاسیندا، چریک حماسه سی، ایران تورکلری نین اسکی تاریخی، معاصر ادبی - آذری دیلی، قوی اولسون اون، شاهین زنجیرده، قاشقای یایلاغا کؤچور، آذربایجان دیلی نین نحوی، عروضون تورک فولکلوروندا کؤکلری و ...

زهتابی شاه رژیمینه قارشى مبارزه ده بوتون خالقیمیزا بیر اولگو و بیر سیمگه دیر. پروفیسور زهتابی ۳۰ ایلدن آرتیق سوئت یونیورسیتهلرینده، آلمان، بغداد و تبریز دانشگاهلاریندا اسکی دنیا دیل لرینی تدریس ائتمیش و دنیا دیل لرینه سونسوز سولطه سی ایله گون معلوماتینی الدهه ائدیپ، مبارزه سینی علمله قاتمیشدیر. اونون شاه قارشى یازدیغى شعرلری، هله ده کی وار دونیانین دؤیوشچو و دایانیش شعرینه گؤزل اؤرنک لیریدیر. شاعیر دوشونجه لی بیر عالیم کیمی، دشمنانین حرکتلرینی ایزله ییب، گله جکده نه ایشلر یاپاجاغینی بیلیر و اونا گؤره ده خالقینا گؤستردیگی مبارزه یولو همیشه دوزگون و دوغرو یول اولور. شاعیرین آذربایجان قهرمانلارینا یازدیغى حماسه منظومه لری ده اونون دؤیوشچو روحوندان ایره لی گلیر. ائل اوغلو باغبانین بوتون یاشاییشینی و مبارزه سینی شعره چکه رک، سانکی اؤز روحونو کاغاذ اوسته گتیریر. چریک حماسه سی اثرینده، اف قهرمان جهان بخش پایدار یوخ، سانکی زهتابی دیر کی شاهلا و بوتون تاریخ ظالیم لريله اوز - اوزه دایانیب. شاعیر، تبریز دئیهرک اؤیدوگو شهر، اونون بوتون وطنی نی خاطیرلادیر. او، ایران خالقلارینا آزادلیق، شن حیات و خوشبختلیک آریلاییر. اونون شعرلرینده بلوچلار، کوردلر، عربلر، تورکمنلر و قاشقاییلار آذربایجان تورک لريله یاناشی شاهلا و اونون اربابی اولان آمریکا یا قارشى دایانیرلار.

زهتابی هاردا اولورسا اولسون، آلماندا، مسکو وادا، بغداد دا و یا هر یاندا اولسادا، اوره گی خالقى ایله دؤیونور. اونون مبارزه سینی شاه قارشى ایزلیر، اونا یول گؤسته ریر و تولکو صفت نخست وزیرلری نین حیله لرینی

افشا ائدیر. او شعرینه اؤرتوک چکمیر. بلکه آیدین - آشکارا، ساده سۆزلرله خالقیندا اینام بسله مه گه چالیشیر. اسلامی انقالابدان سونرا عالیمین دوزگون حرکت لرینه اینانماق اولمادی. شاعیرین مبارزه روحلو شعرلری هله ده دیری، جانلی و قالارقی دیر.

ایلك سۆز

قوی آپسین قاناد، اودلو شاهین کیمی،
افقلرده ایلهام پریم بیر داه،
قوی عصیانچی طبعیم آتی،
سمالار کیمی کیشنه ییب بیرده قالخسین شاه،
قوی ایللر بویو سوسدورولموش قلم،
اؤیونسون،
جوشوب چاغلا سین بیرده عمان کیمی،
بوتون وارلیغیم، وجدانیم،
فرحدن جوشوب کؤکره سین،
جوشوب آل قانیم،
قوی دؤیونسون اوره ک،
انقلاب نبضی تک.
یخیب خیمه سین، قوی یوخ اولسون الم،
جوشوب کؤکره سین بیر دنیز تک اؤزوم،
قوی آپسین سینه مده مین الوان چیچک،
هر دیلک!
کی، مین بیر ایگیتدن بیرین، بیرجه سین،
آللولار دیاریندان عالم له،
تانیتدیرماق ایستیر سؤزوم،
بیرین، مین ایگیت قهرماندان بیرین،
زلال چشمه تک ساده، پاک،
و اولدوز کیمی لکه سیز،

بیرین بیر بۇيوك كېكشاندان بیرین،
یئرین سینە سیندن چیخان،
صاف بولقلار کیمی،
اثلین سینە سیندن قوپوب ایلدیریم تک شاخاندان بیرین،
نە قلبیندە پول وار، نە شەرت، نە آد،
اۋزو سادە باغبان،
اورە کدن پولاد،
اونون دردی بیر ائل اولوب، بیر وطن،
چۆرە کسیز قالیب خلق دردین چکن،
توکنمز پولاً گۆز چکن،
و اۋولادی شامسیز یاتان،
قەرمان.

بیر اینسان،
کی قاتسان اگر جوهرین،
اونون داغ قدەر کوللرە،
دۆنر قەرمان ائللرە،
جوشوب، کۆکرەین سئلر،
اسیر ائللری هایلیان یئللرە،
قارانلیقلاراً سون قویان شیمشکە!

تانیتدیرماق ایستیر قلم،
اثلە بیر ایگیت ار کی، اۋز وارلیغین،
ائل اوغروندا آتدیقدا آتشلرە،
تشکر بئلە اوممامیش،
بیر اینسانی کی، خلقی بوغدوقدا غم،
اوجالیدیقدا مظلوملارین نالەسی،
یاتیب بیر عۆمور سنگرە.

گۇرن وارسا، قوی سۇیله سین،
ائله سادە بیر اینسانی،
کی، اۆلموش جوانلیقدا گول باغبانی،
ایگیت خلقی نین عصبانی،
جوشان گونلر، ائل باغبانی.

گۇرن وارسا، قوی سۇیله سین،
بیر انسان کی، یارمیش قارانلیقلاری،
اونون ایلدریم قهرمانلیقلاری،
هونر گۇستریب تا، ایگیت ملتی،
قوجوب، اؤپسون اۆلمز آزادلیقلاری.

گۇرن وارسا، قوی سۇیله سین،
ائله سادە بیر خلقتی،
کی، زحمت چکهن انسانا حۇرمتی،
زورا، ظولمه، ظۆلمتلره نیفرتی،
ئل عصیانینا پاک صمیمیتی،
اندیدیر اونو ائللره سئوگیلی.

گۇرن وارسا، قوی سۇیله سین،
ائله سادە بیر خلق پروردەسی،
کی، آنجاق ایگیت لیکلری،
اندیدیر اونو اوردو سرکردەسی.

گۇرن وارسا، قوی سۇیله سین،
ائله سادە بیر انسانی،
کی، آخدیقدا سنگردە آسلان قانی،

اونا ياس توتوب آغلاميش،
همى دوستو، هم دوشمانى.

او بير گون بئجرميشدى بوستان، اكين،
كى، شاه خلقى آج قويماسين،
و بير گونده الده توفنگ،
گه ريب سینه خاقانلاردا،
خانلارا،
اولوب مظلوم اينسانلارا باغبان،
بوتون وارليغىلا جوشان،
چارپيشان،
باغبان!

اوجالديقدا مظلوملارين ناله سى،
دولاندا فلاكتله پيمانه سى،
حياتى بوغاركن اسارتده چن،
وطن تورپاغين قاپساياركن دومان،
و بوغدوقدا هر ياندا مظلوملارى اهرمن،
آلوو ياغديران،
ايلديریم تک شاخان،
باغبان.

سون سؤز

بير ائل كى اؤيونمز،
شير قلبلى قارتاللارى ايله،
خلقين اوره گى،
گر دوغدوغو آسلانلارى نين مردليگيندن،

پيوسته دۇيۇنمز،
 جۇشمازسا ئىلىن گر قانى ھردن،
 اۋز ارلرى نين مرد حياتين اوخوياركن،
 بير ائل كى، ار اۋولادىنى دونياى تانيتماز،
 بير ائل كى، دىلىندە ايگيت آسلانلارنى نين آدلارى گزمز...
 باخ بير بئله ملت،
 ظولمتلرى ھىچ وقت بوغا بيلمز،
 آزاد گونش عالمده بو خلقه دوغا بيلمز.
 چونكو بئله بير ائل،
 آسلان تك ايگيتلر دوغا بيلمز،
 چونكو بئله بير ائل،
 عۇمرون كئىچىرەر بير سوروتك، قول، آغا بيلمز.
 آسلان ايگيت ارلر،
 دۇغمازسا بير ائل گر،
 البتە قارائلىق دا ياريلماز،
 ھريمنە ديوان توتولوب، داردا قورولماز.
 اۋز منليگىنى قانماز ئىلىن، عصرلر اۋتسە،
 چىخماز گونشى، جوۋ دورولماز.
 ستارخانين اۋولادى اۋيونسون،
 قوى قلبى دۇيونسون،
 باغبانلارنى نين مردليگىندن،
 اينسانلىغا، اۋز خلقىنە ھمدرديگىندن.
 قوى باغبانا ھر گنج تاى اولسون،
 گۇردوكدە ائلى داردادى، جوشسون، ھاراي اولسون،
 ايرانلىنى قورتارماق اوچون غم قوجاغىندان،
 ھر آذرى گنج آسلانا بنزەر بير ار اولسون،
 اۋز اۋلكەسى نين ھر بوجاغىندان،

عصيانا وارین حصر ائله ییب های قوپاران شیر نر اولسون،
 آغ باشلی سهندین، میشوون، شیش ساوالانین،
 هر آذری گنجی،
 قوی دونیالارا لرزه سالان ایلدیریم اولسون،
 استبداد، حق دوشمنینه بیر غنیم اولسون.
 باغبان کیمی اولسون،
 ظلومتله باریشماز،
 حقسیزلیک ایله ظلومه قاریشماز،
 آزادلیغا وورغون،
 اؤز ملتین حقیقه مفتون،
 ملتله قارداش،
 دوست ائلله، ملتله یولداش.
 غمدن،
 و ستمدن،
 و المدن،
 اؤز خلقینی قورتولماق ایشینده،
 دورسون گنجه - گوندوز،
 عصیان کنشیگینده،
 دوردو نجه بیر عؤمر،
 مینلرجه ایگیتلرله برابر،
 قوجا عصیان بشیگینده،
 ائل اوغلو حسین خان!!
 ۱۳۵۷ - بغداد

سن اوسان، من ده بویام

سو دئییب دیر منه اولده آنام، آب کی یوخ،

یوخو اؤیره تدی اوشاقلیقدان منہ، خواب کی یوخ.
 ایلک دفعہ کی چۆرہک وئردی منہ، نان دئمہدی،
 ازلیندن منہ دوزدانان، نمکدان دئمہدی.
 آنام آختر دئمہ ییب دیر منہ، اولدوز دئییب او،
 سو دوناندا دئمہ ییب یخدی بالا، بوز دئییب او.
 قار دئییب، برف دئمہ ییب، دست دئمہ ییب، ال دئییب او،
 منہ هئچ واخت بیا سؤیله مه ییب، گل دئییب او.
 یاخشی خاطر لاییرام، یاز گونو آخشام چاگیلار،
 باخچانین گون چوخانیندا کی ایلیق گون یاییلار.
 گل دئیهردی داراییم باشینی، آی نازلی بالام،
 گلمه سن گر، باجی نین آستاجا زولفون دارارام.
 او دئمہزدی کی: «- بیا شانه زنم بر سر تو،
 گر نیایی بزئم شانه سر خواهر تو.»
 بلی، داش یاغسادا گویدن، سن اوسان، من ده بویام،
 وار سنین باشقا آنان، واردی منیم باشقا آنام.
 اؤزومه مخصوص اولان، باشقا دیلیم واردی منیم باشقا آنام،
 ایسته سن قارداش اولاق، بیر یاشایاق، بیرلیک ائدهک،
 وئربین قول - قولاً بوندان سورا، بیر یولدا گئدهک.
 اولاً اؤزگه کولک لرله گرہک آخما یاسان،
 ثانیاً وارلیغیما، خالقیم خور باخما یاسان.
 یوخسا گر زور دئیہ سن، میلتیمی خوار ائده سن،
 گون گلہر، صفحہ چؤنر، مجبور اولارسان گئده سن.
 ۲۲ آذر ۱۳۲۵ - تبریز

ایران قشقایى ادبیاتی

ایران تورکلىرى نین بیر بؤلومو قاشقایى لره باغلانیر. قاشقایى لر بوگون ایکی میلیوندان آرتیق نفوسلا فارس، اصفهان، ایلام، کهکیلویه و بویراحمد، خوزستان و باشقا اوستانلاریندا یاشاییرلار. قاشقایى لر ایرانین بهادر، دؤوشچو و وطن پرور ائللریندن دیرکی کؤچری دورومدا یاشاییرلار و بوگون شیراز و اصفهان اطرافیندا چوخلوغو تشکیل ائدیرلر. قاشقایى ائلى تورکلرین ۲۴ قبیله سیندن اولان "قایی" ائلىندن دیرلر و اوغوزلاردان ساییلیرلار. بیر گؤزه للیکلری آذربایجان تورکجه سینیه یاخین و موسیقایی بیر دیل دیر. اونلارین دیل اؤزه للیکلری آلتی و یئددینجی یوزایللر (میلادی) باشا چالیب و اورخون آبیده لرینده اولان کتیبه لر اونلارین دیل وارلیقلارینی ثبت ائتمیشدیر.

قاشقایى دئدیکه ایکی بؤلومدن تشکیل تاپمیش : قاش وقایی، بیر ائل و اولوسون آدی اولاراق بوتون اوغوزنامه لرده و تورک نامه لرده گلیمیشدیر و قاش بوگونکو گؤز اوستونده اولان ابرو معناسیندادیر و بورادا اؤنده گئدهن و قیلاووز و لیدئر معناسیندادیر. دیل باخیمیندان آذری تورکجه سیله سیخ باغلی اولوب، ایراندا اولان تاریخی ۷۰۰۰ ایلیک گنچه جه یه باغلی دیر.

ادبیات تاریخینده تانیوکوک داش یازیچی – اشکانی شاهى بلاش دؤورونه عاید اولان آبیده لرله، ادبیاتلاری باشلانیر. سونرا قوتاردغو بیلیک، عتبه الحقایق، دیوان حکمت، نهج الفردیس، قیرخ حدیث، وسیله النجات قاشقایى لرین ادبیات خزینه لرینده ساییلیرلار. قاشقایى ائلى ایرانین مرکز و باتی گؤنئیینه کؤچه رک یوزایللر بویوندا بورادا مسکونلاشیب و ادبیاتلارینی یازیب یازدیلار. زمان گلدیکجه بؤیوک شاعیرلر میدانا گلیش و میرزا محمدنثار، قول اوروج، میرزا مآذوق، خسروبیگ، مسیح خان، بیات اوغلو کیمی شاعیرلرله قاشقایى ادبیاتی گلیشمیش و بوگون زنگین بیر ادبیاتا مالیک دیرلر و شعر اوجاقلاری بوائلین مختلف یوردلاریندا گئنیشمه ده دیر.

قاشقای ائلی ان قدیم زامانلاردان ایراندا یاشایان تورکلرین گوجلو بیر قولودور؛ اونلار ایرانین باشقا تورک ائلی خالق ایله بورادا کؤک سالیب، بوداق آتمیشدیر و ایندی ایرانین ۸ اوستانیندا یورد سالیبدیر. قاشقایلار فارس اوستانیندان علاوه خوزستان، کهکیلویه و بویور احمد، بختیاری، اصفهان، هرمزگان، بوشهر و کرماندا ساکن اولاراق، بیر سیرا شهرلرین اکثریتینی تشکیل اندیرلر. آنجاق اؤز منلیکلرینی ساخلایب و گونو گوندن کولتور و دیل منلیکلرینی دیرچلیدب و بو ساحه ده چالیشمالارینی داها آرتیرمادادیر.

قاشقایلار بوتون وارلیقلارینی ساخلایاراق، ادبیات ساحه سینده بیر یئنی دیرچه لیش و دایانیشا یول آچمیشلار. بوگون قاشقای موسیقی سی سسله نیر، قاشقای شعرلری اوخونور، ادبی درنکلر قورولور، موسیقی کنسرتلری برپا اولونور، کلاسار آچیلیر، گنجلر اؤز منلیکلرینی احیا ائتمک اوچون جان تاپمیشلار. بو بؤیوک خالقین کولتورونه اشاره ائتمک ایسته ییرسک، زنگین بیر کؤکلر، زنگین ادبیات، اسکی و کؤکلر عنعنلر و جانلی بیر آیین لرله اوزه اوزه گلیریک. مینلرجه ماهنی، مینلرجه آنا لایلالاری، مینلرجه بایاتیلار، هابئله ایش نغمه لری دیلدرده گزیر و سینهدن سینیه، ائلدن ائله دولاشیر. قاشقای ادبیاتیندا دده قورقود، کوراوغلو، شاه صنم و آشیق غریب، اصلی و کرم و یوزلرله باشقا داستانلار دیلر ازبری دیر. بو زنگین کولتور مین ایللرین یارادیجیلیغی و ادبیاتی نین گلیشمه سی سونوجو اولا بیلر. آساناک یا همان بایاتیلار، قاشقای ائللری آراسیندا اسکی بیر تاریخه مالیکدیر. بونلارین موضوعلاری دا آذربایجان فولکلورو کیمی چوخ بوجاقلی، درین و گئنیش دیر. بیر نئچه خالق دیلینده یازیلان آساناکلاری (بایاتیلاری) اوخویالیم:

کهر آتینگ قولونو،

مخمل اندینگ چولونو،

بیز گلیمیشیک آپاراگ،

سیزینگ باغینگ گولونو.

تئلرینگ خرمن خرمن،

عالم اسیر، نه بیر من،

گل عالمی باغیشلا،

تا بیر قالام اسیر من.

اوخشامالاری، لایلالاری، آغیلار و باشقا قوشغولار، باشقا ائللریمیز کیمی قاشقایلارین دا دیل ازبری دیر:

قیزیم - قیزیم قیزخانی،

گونده توخور یوز قالی،

قالی سینینگ قیراغی،

امام رضا چیراگی.

اوغلو، اوغلو، آت اوغلو،

آیما گتیر سات اوغلو،

هر قشنگ قیز کی گۆردونگ،

گیر قوینونا یات اوغلو

قاشقایلار اوغوز تورک لریندن اولاراق، ان اسکی زمانلاردان بو تورپاقلاردا مسکونلاشیپ، اؤز عنعنه و دبلرینی یارادیپ، اونونلا برابر اؤز کولتورونو و ادبیاتینی دا یاراتمیشدیر. قاشقایلی لار آراسیندا، آذربایجان خالق کییمی دده قورقود داستانلاری، کوراولو داستانلاری، هابئله شاه اسماعیلین ختایی لاری اوخونور، عمادالدین نسیمی، فضولی، امیر علیشیر نوایی، نباتی، خسته قاسیم، تیلیم خان و یوزلرله شاعیرلر تانینیر و شعرلری منیمسه نیب اوخونور. قاشقایلی لار اؤزلرینه مخصوص گئییم لری، پالتارلاری، پاپاقلاری، آت سورمه - لری و باشقا-باشقا دبلری موجوددور. آنجاق ادبیات ساحه سینه گلدیکده، نهنگ شاعیرلر، فیلسوفلار، عالیم لر، ایگیدلری واردیر. اونلارین اورتاسیندا بؤیوک عالیم لر باش قالدیریب و اؤز خالقلارینا اؤلمز اثرلر یارادیبلار. بو عالیم لر و ادیبلردن میرزا محمد نثار، قول اوروج، ماذون، یوسف علی قره قانلی، بیات اوغلو، رحیملو، شایلو، اوستاد محمد ابراهیم و باشقالاریندا آد آپارماق اولار. آنجاق، ماذون عصریندن سونرا - ۱۲۴۶ دان ۱۳۱۳ هجری قمری یه قدهر ماذون دورانی تانینیر - یوزلرجه عالیم و شاعیرلر، آنا دبلرینی و کولتورلرینی زنگینلشدیرمک اوچون میدانا گلدیلر. بونلاردان یوسف علی بیگ قره قانلی، نعمت اله بیگ رحیملو، حسین بیات اوغلو، شایلو و باشقالارینی آد آپارماق اولار.

سید محمد ابراهیم - ماذون قشقائی ۱۲۰۹ ق / ۱۸۳۰ م دا آنادان اولوب و ۱۳۱۳ ق / ۱۸۹۵ م دا دونیاسینی ده ییشیبیدیر. اونون شؤهره تی تورکی شعرلرینه گؤره دیر. او انا الحق سؤیله ین شاعیرلردن اولموش و ازلی - ابدی سئوگییه اینانان بیر عالیم دیر. بیر شعرینی بیر گه اوخویالیم:

بویان کیمدیر؟ او یان کیم؟

هاهی قوشدا ناله واردیر فیغان وار	باهار فصلی دونگ یئللری اسنده
آیری اثر واردیر آیری نیشان وار	صیدا چوخدور شئیدا بولبول سسینده
هنوز سمندرینگ یئری دیر تنور	هنوز بولبول گول شووقوندان ناصبور
“انا الحق” سؤیلا ییب سیرری ناهان وار	هنوز داردا قالیب آسیلی منصور
هنوز یوسوف زیلییخادان گوریزپا	هنوز قورخماز ملامتدن زیلییخا
هنوز صنعان کیمین خینزیر یایان وار	هنوز رخنه سالار ایمانا ترسا

هنوز مجنوندا وار جونون هوسی	هنوز قطار اوزر لئیلی دوه سی
هنوز گلیر فرهاد کولنگی سسی	هنوز شیرین کیمین شیرین زبان وار
دیوانا ئیلیمز اوتو سودان فرق	هر کیمه گۆروندو پینهان اولدو برق
گلین گلدی بو سودادا اولدی غرق	هئچ دئمه دی بو دریادا پایان وار
ساز ایچینده سسلنن کیم دئین کیم؟	دم دملنیر دمی دمه قویان کیم؟
مأذون دئیر بویان کیم دیر؟ اویان کیم؟	بویان اؤزو، اویان اؤزو، هایان وار؟

کئچن اون ایللرده محمد بهمن بیگی نین چالیشمالاری اساسیندا یئنه ده قاشقای دیلی و ادبیاتی گلیشه- رک، یوزلر شاعیر و یازارین میدان آچماسینا سبب اولموشدور کی بونلاردان: دوکتور کیانی، حسن آقایی، اسداله مردانی، سهراب حاتمی، منصور شاه محمدی، همراه دانشور، فریدون آهنگ دره شوری، عزیزاله عطایی، تیمور گردانی، نوذر رضایی، رحیملو، قائمی، رجائی پناه، محمد نادری دره شوری، اصغر حسنی و باشقالارینی آد آپارماق اولار. انقلابدان سونرا یئنی بیر دوغوم یاراناراق یئنه یوزلرجه یازار، شاعیر، آراشدیریجی، موسیقیچی، بسته کار و اینجه صنعت عالیملری اورتایا گلیب، وار گوجلریه و اورکله چالیشیرلار. اوجمله دن ارسلان میرزایی و محمد آد آپارماق لازیمدیر.

اسداله مردانی رحیمی

اسدالله مردانی رحیمی، چاغداش قاشقائی ائلیندن ایلکین آراشدیریجی و یازاردیر کی قاشقای ادبیات و دیلی حاققیندا چالیشمالار ایرهلی سورموش و بیر نئچه دهیرلی کتابی اورتایا گتیرمیشدیر؛ او جمله دن: "آتالار سؤوز، آساناکلار"، "فرهنگ لغات و اصطلاحات ترکی قشقای"، "قاشقای سؤزلوگو"، "نامهای اصیل ایرانی - شاخه قاشقای" اثرلرینی یازیب و عئینی حالدا شعر ده سؤیله میشدیر. بورادا اونون بیر شعرینی اوخویوروق:

ائل یولو

قاشقای ائللری هامیسی ائلیم،
اونلار گئدن یوللار منیم دوز یولیم،

ھامى دىلدىن شىرىن اۋزآنا دىلىم،
آرمانىم ائلىم دىر، يولوم دىر دىلىم.

اوكى تارىخ بويو ائدمىش دىر دۇيوش
يئرىنە آلامىش قىزىل يا گۇموش
مغرض تارىخچىلار يازمىشلار سۇيوش
ائلىم دىر، ائلىم دىر، ائلىم دىر ائلىم.

اوكى ايشىقلانار چىراغى يانار
اوكى باغلاناندا دىلىم باغلانار
اوكى آچىق اولسا ائلىم اويانار
يولوم دىر، يولوم دىر، يولوم دىر يولوم.

اوكى اۋزگە لردن بىزى باش يازار
سۇزونو ساخلايمىش داغىنان داشلار
اوخوماق يازماغا بوگون بئل باغلار
دىلىم دىر، دىلىم دىر، دىلىم دىر، دىلىم.

اوكى ھىچ نامردى اۋزونە قوشماز
ائلىنى ساخلادار اۋزگە اينن جوشماز
اوكى چالشمادان ھىچ زامان دوشمز
قولوم دىر، قولوم دىر، قولوم دىر قولوم.

اوكى چوخ يوللاردا ائدمىش دىر سفر
ھر يئردە بئل ايمىش داغىنان كمر
اوكى سىنمەمىش دىر ايندى يە قدر
بئلىم دىر، بئلىم دىر، بئلىم دىر بئلىم.

اوكى يازماغىنان تورك دىلى ساخلار

گاه آچیلار، گاه باغلانار، گاه داغلار
اوستونه قویالار هر گون و آیلار
الیم دیر، الیم دیر، الیم دیر الیم.

سۆزونو دئییرم سیز اولونگ واهال
واری یانلی اوشاق - قوجایا جاهال
بیلینگ اوکی هر گون آچار پر و بال
اثلیم دیر، یولوم دیر، دیلیم دیر دیلیم.

ارسلان میرزایی

ارسلان میرزایی بوگون قاشقایی ادبی درنکالین مودیری کیمی چالیشیر و "اوزاق یول" آدیندا شعر توپلوسو اولان کتابی ایشیق اوزونه چیخمیش، و بیز بورادا بو کتابدان بیر نچه شعر گتیرمکله، اونون قیسسا آراشدیماسینی وئره‌جیک.

"اوزاق یول" کتابی ۱۳۸۸ جی ایلده قوم شهرینده ۱۸۲ صحیفه‌لیک رقی بیچیمده یاییلمیشدیر. بو کتابدان آلدیغیمیز معلومات گؤسته‌ریر کی ارسلان، ائلی ایله نفس آلیب، ائلی ایله سورونور. ائلی ایله جان تاپیب، ائلی ایله دیرچه‌لیب و بویا - باشا چاتیب‌دیر. او، هئچ زامان اؤز وارلیغینی اسکیک گؤرمه‌میش، همیشه فخر ایله سینه‌گریب، اؤز وارلیغینا اینانمیشدیر. ارسلانین شعر دونیاسی دا گئیش، آل - الوان و چوخ بوجاقلی‌دیر. اونون شعر فورمالاری دا چئشیدلی، سؤزلی و شعر قونولاری بوتون ساحه‌لرده گزن، ایگیدلیکلردن دانیشارکن لیریکاسی دا چوخ اوره‌یه یاتان و اینجه روحلودور. دوغرودان دوغروسونا ائله باغلی و ائل ایگیدی دیر و ائلی قوینوندا بسله‌یب - ساخلایان‌دیر. اونون شعر دفترینی ورقه‌ینده، لیریک شعرلره برابر عرفانی شعرلره ده ساتاشیریق. بونلارلا برابر میللی روحلو شعرلر اؤز وارلیغینی منیمسه‌سن شعرلره ده اوز - اوزه گلیریک. بیر طرفدن ائل دردیله یانان، سینه‌گرن بیر فدایی کیمی گؤروروک و ائلینه قوربان اولدوغونو، همان حالدا ائلینه باغلیلیغی و دیلینه حؤرمت بسله‌دیگینی گؤروروک.

ارسلان بیر ائل شاعیری اولاراق، ائلینی آییق - ساییق ایسته‌یر و وار گوجو ایله "اویان یاتمیش اثلیم، اویان" سسله‌یر. قاشقایی اولدوغونا گوه‌نن شاعیر - ارسلان، چوخلو شعرلرینده ائل سئوگیسی ایله انسان سئوهرلیگی بیرگه دیله گتیرمیش و میللی روحونو لیریک دوغوسویلا قاتمیشدیر و گؤزهل شعرلر

ياراتمىشدير. او، يار ايله ائلىنى بىرگە ايستەيىر. شاعىرىن ان گۆزەل چاغلارى او زامانلاردير كى يارىنى ائل
ايچىندە گۆروب و شىلىگى اونلارن ايچىندە.

شاعىرىن شعرلىرى مختلىف ھاوالاردا، فورمالاردا و موضوعلاردا اولور. او، گاهدان قوشمالار قوشور، گرايىلار
يازىر، تصنىفلر بىسلەيىر و نہايتدە بونلارن ھاميسى ائل اوغروندا چالیشمالارن بىر بوجاغىدير. ارسلان
مىرزايى، موسيقى ساحەسىندە دە چالیشىر و بوگونه قەدەر بىر چوخلو سئىنارلاردا، قورولتايلاردا، درنكلر
و رادىو – تلويزيون وئرشلىرىندە چىخىش ائتمىش و حتا ايراندان ائشیکدە دە اؤز مىللى وارلىغىندان
مودافىعە ائتمىشدير. شاعىر اوچون ساغلىق دىلەيىب، باشارىلار آرزىلايىرام. ايكى شعرىنى اوخويوروق:

ائل

بىز تورکوک، بىز قاشقايى بىک
بىزىم آغىز – ائل وارىمىز.
آغزىمىز ايچىندە شىرىن
شکر تکىن دىل وارىمىز.

بىزىم ائلدە گوموش اوزلر
قلم قاشلار، آلا گۆزلر
ياخچى متل، شىرىن سۆزلر،
دويغولو ناغىل وارىمىز.

ايكى نرگىز، ايكى سونبول،
شىدا بولبول، بىر قىزىل گول،
يوسفى تکىن بولبول،
سولطان کىمى گول وارىمىز.

داوود تکىن سىتار چالان،
حق آيتى جهانگىرخان،
مازون کىمى سىرر نہان،

مجنون و عاقيل واريميز.

عزت ائوينى قاييران،
انگليس دۇشوندە توران،
صولت كيمي دوشمن يوموران،
بيزيم جوشغون سئل واريميز.

گۇلوموزدە سونا واردةر،
ائليميزدە آنا واردةر،
آرخاميزدا دونا واردةر،
گوللو ياشيل چۇل واريميز.

گئچن گونه آغلاميشيق،
عهديميزى ساخلاميشيق،
ائليم سنه باغلاميشيق،
مۇحكىم، سينماز بول واريميز.

سولموش گوللرين آچيلسين،
باتميش گونون گئنه چالسين،
دوشنين گۇزو كور اولسون،
زاغ واريميز، هئل واريميز.

يتيم يال "عوض" غميندن،
دونا "منصور" قديميندن،
"ارسلان" ين قلميندن،
بيزيم اوزاق يول واريميز.

اویان

گوژە ل رسمین تاراج اولدو،
اویان آغیر ائلیم، اویان.
شیر ایگیدلرن آج اولدو،
اویان سینماز بئلیم، اویان.

اویان، خزان توفان ائدیر،
داغلار باشی دومان ائدیر؛
شیدا بولبول فغان ائدیر،
اویان قیزیل گولوم، اویان.

اویان، اویان، اویان، اویان،
اویان، دیزین اوسته دایان،
اویان گولگز قانا بویان،
اویان جوشغون سئلیم اویان.

اویان، یاتما بئله خاموش،
اویان قلمی نن دانیش،
اویان، شعله چکیب آلیش،
اویان یانمیش کولوم اویان.

اویان آی یوخولو گوژلر،
اویان آی روشن آی اوزلر،
قویما کؤنلونده کی سؤزلر،
تورپاق اولدو دلیم، اویان.

اویان ائلرینن چالیش،

اويان منيم ايلن دانيش،
اولما باشيما ناز باليش،
اويان قولاج قولوم اويان.

يولا دوش سن سئل گۆزوندن،
دەنيز – دەنيز گۆل گۆزوندن،
ياغيش ياغير ائل گۆزوندن،
اويان سارى چۆلوم اويان.

اويان، خزان دۈنە يازا،
سوموكلريم مينە سازا،
ارسلان گۆينو سيرر يازا،
اويان ياتميش اليم اويان.

ايران – تورکمن ادبياتى

تورکمن لار ياشادىغىمىز عصرە قەدەر بۇيوک بير اراضيدا ياشايلاق، گۆزەل بير تارىخ باشدان كئچيرير،
آنچاق ۱۹جو عصرە روسلار تزارى طرفيندن مختلف هجوملارمعروض قاللاق، بۇيوک بير بۆلومو ايران
اۆلكەسىندىن آيريلدى و سونرالار بير جمهوريت شكيلينده سووئت اۆلكەلرى ايچينده ياساييب، ۷۰ ايلدن
سونرا آزاد اولاراق بير مستقل جمهورو ياراتدى. ايراندا اولان تورکمن لردە ايرانين دوغو قوزئيينده اولان
گۆلوستان و خراسان اوستانلاريندا ياشاييرلار و ۳ ميليونلوق بير سلارى واردير. تورکمن لر اوغوز ائليندن
اولاراق دەيرلى و زنگين بير ادبياتتا ماليک ديرلر. ديوان اغات التورک اثرلرينده – مين ايل بوندان اۇنجه
عموم تورکلردن تورکمن عنوانى ايله ياد ائدير. آنچاق ايران تورکمن لرىنين کلاسيک ادبياتلاريني ۷جى
عصردين (هجري) باشلانير. بو دؤورده قصه يوسف اثرلرينده اولان ديل اۆزەللىکلرى تورکمن ديلىنين

بينۇرەسىنى گۇستەرىر. بو زامان توركمن دىلى آذرى توركجهسى، خراسان توركجهسى، حتا آنادولو توركجهسىله سيخ باغلى و ياخين دير.

توركمن دىلى ۱۲-۱۵ يوز ايللرينده (هجري ۶-۱۰ يوزايللري) قبقاق توركجهسينين ائتكىسى آلتيندا اولراق، خواجه احمد يسوىنين و غليشير نوايىنين اثرلري يايغين بير صورتده اللرده گزير. بو دؤورده جغتايي آدلاناراق، توركمن مشترك دىلى ساييلير.

ابولغازىنين "شجرهالتراكمه" و "معين المريد" اثرلري توركمن دىلىنين اؤرنكليريندين دير و بو ديل خوارزمده معيار بير ديل كيمي قورولور. سونرالار ((رونق الاسلام)) - شيخ شرف خوارزمى دن ايلهام آلناراق توركمن دىلى غليشير. ((تحفة سام)) و ((مجمع الخواص)) صادقى افشار اونلارجا توركمن شاعيرلرينى ۱۰-۹جو هجري عصرلرده آد آپارير. آنجاق ۱۹ عصرده توركمن ادبياتى گئيش بير گليشنه ايله اوز - اوزه گلير و اونلارجا شاعير عرصهيه قدم قويوركي بونلارين آراسيندا مختومقلى فراغى بير باش - بويون قالانلاردان يوخاريدادير. مختومقلى ايله برابر، محمدولى كمينه؛ ذيللى، قربانعلى معروفى، نورمحمدعندليب، شيدايى، عاشقى، سيدى، افضللى، ملانفس، عبدالستار قاضى، كاتبى، مسكين قليچ، ماتاجى، تكلچ و باشقالاريندان آد آپارماق اولار.

ايران - توركمن ادبياتى تاريخيده گؤگ تپه حادثهسى بير دؤنوش نقطهسى دير. روس تزار هجوملاريله توركمنلر مقاومتى سينير و توركمنستانين قوزئى طرفى روسلارين اينه كئچير، آنجاق توركمنلر گرگين بير مبارزه ايرهلى سورورلر (۱۸۸۱يلىنده) ومنيلر شهيد وئيرلر. بو فاجعه توركمن ادبياتينده بؤيوك بير ائتكى ياراتدى و توركمنلرين بؤيوك شاعيرلر ياراد يجيلىقلاريني اونونلا باغلاميشلار.

بوگون توركمن ادبياتى اوچ اؤلكهده غليشير: توركمنستان و افغانستان. افغانستان - توركمن ادبياتى بيلديگيميز نه دن لره گؤره باسقى آلتيندادير، اما ايراندا و توركمنستاندا گرگين و گؤركملى بير هيزله ايره ليله بير.

ايران - توركمن ادبياتىنين چاغداش بؤلومونو، اوچ بؤلومه بؤلمك مومكوندور: بيرينجى دؤوره ۱۳۳۲-۱۳۹۰ ايللري آراسيندادير. بوزامان رضا شاهين قولدورلوغو و زوراكيليجى ايله اوزه - اوزه دير. بؤزامانين بؤيوك شاعيري ولى سلاقى دير.

ايكينجى دؤوره ۱۳۴۵-۱۳۳۲ ايللرينى احتوا ائدير. زامان توركمن يئرلري توركمن صحرا آدلانان يوردلارى شاه طرفيندن غصب اولونور. بو زامان محمد رضا شاه سينخيتى - بوغونتو سو ايله همزمان اولراق "بخشى"لر ادبياتى ديرچهليرو يازيلى ادبياتين قاباغى آليدير. بو زامانين شاعيرلريندن نور بردى جرجانى، قليچ حجاجى، آراز محمد آرام دير. اوچونجودؤوره ۱۳۵۷جى ايلين انقلابينا چاتير. بو زامانين شاعيرلريندن ستار سوقى، كريم قربان نفس، قربان گلدى آهون برو ... آد آپارماق اولار.

ولى سلاقى

ولى سلاقى رضاشاه دۇرۇندە ياشايىپ يارادىپ و بىر منتقد شاعىر كىمى ايرانىن سىياسى - اجتماعى دورومونا موضع توتوبدور. بوزامان زوراكيلىق، ظالم حددن آشىپ و خلقى اينجيدىردى، آنجاق سلاقى بىر درين دوشونجهلى شاعىركىمى سىنە گريب ظولملر قارشىندا دابانىر و حق سؤزلىرىنى سؤيله يير . آشاغيداكى شعرينده ايرانىن دورومونو و رضاشاهىن قاچماغىنى سادە بىر صورتدە قلمە آليبدىر:

آسمان ده بالون قرەلر	كۆيدە اوچاق گۇرۇندو
باخما ارنگم سارالر	باخىب رنگيم سارالدى
بوش قالدى سرباز خانەلر	بوش قالدى سرباز خانالار
خوش گلدىنگ بالون آوادان	خوش گلدىن گۇزەل اوچان
بالون آسماندا دور ايلار	اوچاق گۆيدە دور ائيلر
اوروس ايرانه زور ايلار	اوروس ايرانا زور ائيلر
آلمان گلەسە بوتور ايلار	اوچاق ائدىن آبادان.
نبرى قويدى گۇزى ياشدان	گۆيدە قانادين آچدى
نبرى قويدى گۇزى ياشدان	بىزى گۇزو ياشلى قويدو
ارضا شاه تختيندن قاشدى	رضا شاه تختيندن قاچدى
بالون جان جانيگ اودان	اۇچاق ائوين.

ايران خراسان توركلرى ادبياتى

خراسان توركلرى ايران توركلريندن سايلاراق، يوگون اوچ ميليوندان آرتيق بىر جمعيتى تشكيل ائدير. قوزنى خراسان بوتون شەرلر و كندلريله برابر تورك ديلى اولارايق، آرالاريندا فارس و كوردلر ده واردىرلار.

خراسان یوردلاری میلاددان اؤنجه یوزایلر بویو تورک یوردو اولموش و آذربایجان ادبیاتی خراسانلی شاعیرلرین همتی ایله باشلانمیشدیر. بورادان باش قالدیران حسن اوغلو، آذربایجان کلاسیک ادبیاتیندا ایلك غزللری سؤیله‌میش، خواجه علی خوارزمی همین خراساندان باش قالدیراق ایلك تورک مثنوی اولان یوسف و زلیجا اثرینی یئددینجی یوزایلدی یازیب یاراتمیشدیر. خواجه دهانی، بابالیاس و باشقالاری دا بیرینجی دؤنه اولراق صوفیانه ادبیاتی آذربایجان ادبیاتینا هدییه وئرمیشلر.

شرق‌شناسلار ایران و اؤزه‌للیکله خراسان تورکلری حاققیندا درین آراشدیرمالار آپارمیش، چوخ زامانلار استعماری فیکیرلرینی ده ایره‌لی سورموشلر. اونلار اوغوز تورکلرینی ایکی بؤلومه بؤلهرک، بیر بؤلومو آذربایجان و آنادولو و ایکینجی بؤلومو تورکمن‌لر ایله خراسان تورکلری بیلیمیشلر و بئله‌لیکله خراسان تورکلرینی آذربایجان توکجه‌سیندن آیریمیشلار. او بیر طرفدن خراسان لهجه‌لری ده بئله بؤلونور:

(۱) خراسات باتی لهجه‌سی – بجنورد، جوین، جغتایی و اطراف کندلری

(۲) دوغو لهجه‌سی – شیروان، قوچان، درگز، کلات، فاروج و اطراف کندلری

(۳) گونئی لهجه‌سی – نیشابور، سرولایت و اطرافی

باتی و گونئی لهجه‌سی آذربایجان تورکجه‌سی اولراق، دوغو لهجه‌سی تورکمن دیلی ساییلیر.

بورادا نادرشاه کتیبه‌سینه اشاره ائتمک گره‌کیر.

"نادر شاه افشار" دؤنمیندن تورکجه داش یازی

خوراسانین "کلات نادری" آدلانان منطقه‌سینده و "ارغونشاه دربندی" کئچیتی آغزیندا ساغ طرف و یوخاریدا، تورکجه یازیلویش بیر گؤزل کتیبه واردیر؛ بو کتیبه "نادر کتیبه‌سی" آدلاناراق "گلبن افشار" تخلص‌لی شاعر طرفیندن نادر شاه‌ها تقدیم اولوب، بو منظوم اثر "قلینچ اوغلو" آدلانان نادرشاهین ثنا و تمجیدینده سؤیله‌نیب و قایاداشینا حک اولونوب، لاکین نظره گلیر کتیبه ده هله بو شعردن علاوه چوخ سؤزلر یازماق ایستیرمیشلر کی، تکمیل اولمامیش یاریم‌چیق قالمیشدیر. شعرین متنی بودور

ابتدا حمد خدای احد و فرد و قدیم
قادر لم یزل و عالم دانا و حکیم
او کی بو کون و مکانی یاراتوپ قدرتدن
او کی بو بحر و بری خلق ایدوب شوکتدن
ایکی عالمده اودور بنده لره یاور و یار
حکمتدن نور بنده لره هر آثار
خلق عالم هامی محتاج دور او درگاهه
او وروب نور و ضیا کوکب و مهر ماهه
حمد حق دن سوره الدی قلم نور افشان
به ثنا گستری ختم رسل فخر جهان
بنی هاشم او احمد و محمود صفات
کیم خدادن اوله دایم که سلام و صلوات
آل اصحا بنه هم رحمت بسیار اوله
اله حق یآوری هر کیم اولاره یار اوله
حمد حق نعت نبی دن سوده با صدق زبان
فرض دور بنده لره مدح شهنشاه جهان
او شهنشاه فلک مرتبه چرخ سریر
شاه نادر که آدی تک او نا یوق مثل و نظیر
دیمک اولماز بو شهنشاه که اولا پیغمبر
یا مقرب ملکی دور اولوب از نوع بشر
لیک چون قدرت حق ظاهر اولوب بیش از بیش

نظر حق اونا هر کیمه دیمه حق دیمیش
 نسبت ایله شرف و فخر اجاقتیمور
 حسب ایله به جهان شاه شهان دور مشهور
 مصطفی خلقت و عیسی دم و یوسف طلعت
 بوعلی دانش و حاتم کف و لقمان حکمت
 قابلیت له اونا وردی خداوند کریم
 تاج و تخت شهی و عدل و کرم خلق عظیم
 میر شرافت که دیم شاه شهان دور کامل
 مرحمتدن اونون الطاف خدا دور شامل
 اعتقادی بیویور اوشه پاکیزه نهاد
 باقلیمیش صدق خداوند ایدر بو بیله یاد
 ایله گرمز بیله دولت به سپاه و شمشیر
 اوله بیلمز بیله اقبال به فضل و تدبیر
 سن ویروب سن اونا بو سلطنت و تخت و سپاه
 سن ویروب سن اونا تاج و کمر و فر و کلاه
 دولتیم منکرینی سن ایله یک خوار و ذلیل
 دشمنیم کورلوقینه یاور اول ای رب جلیل.
 چون که صدقی بیله دور حقنه از روی یقین
 بو سبب دن اونا الطاف خدا اولدی معین.
 النی دوتدی خداوند جهان قدرت دن
 کامیاب ایتدی اونی معدلت و شوکتدن.
 بخت و اقبال ایله هیچ کیم بیله اولمز باقی
 گون کیمی دولتینه عالم روشن طاقی.
 شاخ گل نشو و نما بولسه نم فیضدن
 که بو اشعار اولوب مدح سرا "گلبن" دن.

.....

خوراسان تورک‌لری‌نین تشکیلى‌نده بو ائل‌لرین بۇيوک رولو اولموشدور: گرایلی، تئمورتاش، جیغاتای، جلايیر، قارشى قوزئی، افشار، بایات، اوستاجلو، اجیرلی، کنگرلی، قاراگۆزلو و ساییره. هم‌ده داها سونرالار گلیمیش اولان کوردلرین ده بیر قیسمی تورله‌شه‌ک خوراسان تورک‌لری‌نین ائتنيک ترکیبینه کئچمیش‌لر. و تخمیناً ۵۲,۰۰۰ کیلومترمربع بۇيولوکده بیر اۆلکه‌دير.

مذهب‌لری: خوراسان تورک‌لری‌نین هامیسی اون ایکی امام‌لی شیعه مذهب‌لی مسلمان‌ديرلار. بوگون خراسانین چوخلو شهرلری او جمله‌دن درگز، اسفراین، قوچان، بجنورد، شیروان، آذربایجان تورکجه‌سیله دانیشیب، ادبیات یارادی‌رلار. بیر چوخلو فولکلوریک ماتریاللار توپلانیر، دیل گرامرلری یازیلیر، سۆزلوکلر توپلانیر و شاعیرلر اۆز آنادیللرینه باغلی اولاراق، شعرلر و حیکایه‌لر یازیرلار. او جمله‌دن اسماعیل سالاریان، شبنم فرضی‌زاده، احمد تکلیفی چاشلو، اسماعیل نعمتی پایدار و باشقالارینی آد آپارماق اولار.

شاعر : شبنم فرضی‌زاده

ائله سوسدوم سۆزوم دیله گلمه‌دی
ایتدی باتدی های هارایلار ایچینده
اولدوزلاری بیربیر سایا بیلمه‌دیم
گۆزوم قالدی سنده ساییلار ایچینده

دردیم داشدی بیلنمه‌دین گئج اولدو
قان یاشیمی سیلنمه‌دین گئج اولدو
گونلر اؤتدو گلنمه‌دین گئج اولدو
کوله دؤندوم ایللر آی لار ایچینده

یالان سۆزدور گله جکسن نه بیلیم؟
یاشاییش دا ن نه جورگئری چکیلیم
ناغیل لارا بنزیر منیم نیسگیلیم
سارای لار بوغولور چای لار ایچینده

کۆنلوم گئدیپ دالغالار قاریشیر
کولک‌لرین گۆیلون آلیر باریشیر
ایلدیریملار کۆنلوم ایچره یاریشیر

نالەلریم یانیر وای لار ایچینده.

نئجه داغین ذیروه سینی قار آلار
اوره گیمی غم باسدیقجا قارالار
سوسدوروب دو یاشیللاری قارالار
آرزی گولوم دونار یاپلار ایچینده.

بیرگون گلسن باهارلاردان بار گتیر
قوشمالاری اوخشاماغا تار گتیر
آلما گتیر هئیوا گتیر نار گتیر
قویما پاییم قالسین یاپلار ایچینده.

احمد تکلیفی چاپشلو(درگز)

آلاداغا چیخدیم یول ایککی اولدی
دیده منن یاش گلدی سئل اولدی
آلا داغدهن دوشدئم یولئم اوچ اولدی
سویوق اولدی ال آیاغیم پوچ اولدی.

آی جمالیء گۆردوم سووی باشیندا
الی کۆزه سینده گۆزی داشندا
یاشینی سوروشدوم اون دورد یاشیندا
گوزئم قالدی آی جمالی قاشیندا.

اوجا داغلار باشیندا پیشیردیم آشی
پیشیره پیشیره توکدوم گۆز یاشی
اللادهن ایسته دیم بیر جوفت قارداشی
نذر ائتدیم بو ایش اوچون بیر قازان آشی.

ایستەدیم من بئر گۆزەلی دلبری
تاکی یاریم گۆزەل لردن باش اولسون
منی او بیوفا ترک ائندى گئندى
قدریمی بيلمەدى دۇنسون داش اولسون

محمد عرب خدرى

الله اكبر:

آخیر چرشنبە نى يولى يولای
اود استوندن، قوشلار تکین، کئچماغی
ساری لىقى، وئرو ساغلیق، آلماغی
آی نه گۆزل، منظره دى، بو صحنه
گۆللر تکین، گۆرمەلیدی، بو صحنه

عئید گئجه سى، اوجاقلاری، پئلوو
اوجاقده کی، یاغاچلری، هلوو
دویوساتن، دیکاندارئی، چلوو
گیروانکه داش، ترزیدن، دوشردئ
پئلوو فقط، عه ید گئجه سى، پیشردئ

عئید گئجه سى، ننم پئلوو، پیشردئ
ساری یاغی، تۆکدی منی، قیچئردئ
قاب قازانی، اوجاقدن او، دوشئردئ
عئید پئلوو، مزه سى یارلرده دئ
چاغالرئی، خوش لیغی یادلرده دئ

عئید لرده، عاششیق لرئی، چالماغی

نوْخاندانلى، خاتىن لريى، ياشماغى
پلوانلرئى، مئيداندە قارماشماغى
سىنمانئى، پردە سى تىك، گۆزىمدە
حسرتئى وار، ھىنۇزم اۆرە يىمدە

الله اكبر، عجب عاششيق، چالردئى
تئرينگى نى، قئشقئرينغى، سالردئى
گلىن قىزم، كفتىر كىمىن، اوچردئى
يادئيدە دئى، چاغالرنى، قاچردئى
دام باجە دن، خئزلوووعجب، آشردئى

آخشام باشى، عاششيقلىرى، چالماغى
پلوانلرئى، چوخە پالتر، گىماغى
روستم تكىن، مئيدان ايچدە، گزماغى
نە بىر قشنگ، سوننت دئى بو، قارماشماق
قارداش تكىن، بىر بىرىن نى، ساللاشماق

سيزدە گوئى آت اربە، گئىدردئى
پيادە لىر، اوْن نى تئىز تر، يئىتردئى
حضرت سولطان، باغلريندە، دورردئى
سيزدە گوئى، نىس چىخىرتماق، گوئيدئى
قىز اوغلنلر، بختىن آچىن، گوئيدئى

سيزدە گوئى، حضرت سولطان، چۆلىندە
قارماشماقئى، فىنال مئيدان، گوئىندە
روستم تكىن، جوانلرئى، گۆزىندە
عجب غوغالر وار عجب فىكتىرلر
پلوان اولماقئىچئىن نە بىر شوکورلر

عئید لردە، رُغیە ت خوشحال، اولردئ
لاله گوئی، چۆلده باغده، چیخردئ
یاغیش هر گۆن، بولود لردن، یاغردئ
خودای بیزدن محبتین، آلیپدی
قوجه جوان، بختین قره یازیپدی

تامام یئرده، قنزلز گوئی، چیخردئ
داش دره لر، قئرمئز دؤنی، گییه ردئ
اۆره ییمئز، محبت دن، دولردئ
هئچ ذات اینن، اۆره ییمئز، شادئدی
محبت دن، چۆل دره لر، باغئدی

باهار گونلر، باغلرئ بئل نن قازماق
پای بئله نئی، سسین عرشه، چیخرماق
گون چیخن نن، تا باتانه، ایشله ماق
تامام بیرجه، ایشلردیلر، اۆزلرئ
دئییه ر دیلر، شیرین شیرین، سۆز لرئ

گون چیخن نن، یووارچیلر، گللر
پای بئله نئی، مکم یئره، وورلر
یئرئ قازوو، اکین لرئ، اکلر
جماعتئی، الی اله، وئرماعئ
بیریرئئئی، دالینده برک، دورماعئ

من دره گزین اوغلو یام بهمن رنجبران

یاراتانا، شوکر ائیلرم

من بیر موسلمان، اوغلو یام
 فیکر ائتمه میش، دانیشمارام
 بیر دوغرو اینسان، اوغلو یام
 ایلهام آلمیشام، قورآندان
 عیبرت آلمیشام، زاماندان
 قورخمارام توزدان دومانندان
 دالقالی توفان اوغلو یام
 من بیر تورکم، اوغوزلو یام
 تیس دره گزلی، افشارلی یام
 بیر قیزقین اوت، اودلو یام
 بیر غیرتلی قان، اوغلو یام
 افشار ائلم، طایفم، تورکدو
 دوغرو دوزگون، یولوم تورکدو
 خوش دانیشان، دیلیم تورکدو
 من دره گزین، اوغلو یام

تقی خسروی

استاد تقی خسروی "آرچه" تخلصو ایله ۱۳۴۱ ایلینده شغل آباد(صدو) قوچان شهرینده آنادان اولدو.
 خسروی بیر شاعیر، عئینی حالدا دوتار سازی نین چالانی دیر. هابئله بیر ادیب کیمی ده خوراسان ادبیاتینی
 آراشدیریر. خسروی قرآنی اؤز آنادیلینه شعر ایله چئویرمکده دیر و بوگونه قدهر ۵۰۰ غزل فورماسیندا
 چئویرمیشدیر. بیر شعرینی بیر گه اوخویوروق:

آچ میخانه نی دولدور گینه پیمانه نی

کیم سراغ ائدمیش بوگون بیر همچو من دیوانه نی
 تاکی گوردوم آغ اوزو او خال و او تک دانه نی
 شمع رخسارین یاخار هر لحظه مینگ پروانه نی

منده بی پروا دئیرم کونگلو مده (۱) گورسن نامه نی
آچ گینن میخانه نی دولدور گینن پیمانه نی

ساچ لارین آچدین گنم حالیم خراب اولدی خراب
اوز دولاندور دین گنم باغیریم کباب اولدی کباب
هرسحر لر آچولان گؤزوم پرآب اولدی پرآب
آه و بیردیم ناله مه غوره شراب اولدی شراب
آچ گینن میخانه نی دولدور گینن پیمانه نی

قاش آتارماقدان آله صبر و قراریم قالمدی
نازیه منده نیاز حیف آه و زاریم قالمدی
چاپ میشام آرخایده گور تاب و توانیم قالمدی
آب حیوان سن ده دور منده حیاتیم قالمدی
آچ گینن میخانه نی، دولدور گینن پیمانه نی

شاخ شمشادین هله بئلیم بوکولدو باخ منه
اوج عزتده اوچان اپریم تۆکولدو باخ منه
دوشمیشام توپراغیه دئوزوم چوکولدو باخ منه
من خمار اندر خمار بندیم سوکولدو باخ منه
آچ گینن میخانه نی، دولدور گینن پیمانه نی

یئرده و گوکده یوخ تکین کن فیکون ده واحدی
من ده یوخ دور اختیار کل جهان ده ماجدی
آرچه نین افعالینه احوالینه سن قانیدی
بئیز لره تک ساغری تک ساقیه ی تک شاهی
آچ گینن میخانه نی، دولدور گینن پیمانه نی

اشعار آیه‌های قرانی:

تاری من سندن بو دم بئیر لحظه دیدار ایسترم
عرض حالیمه قولاخ ور سوزه گفتار ایسترم
من بو بسم الله دان ابیات پر بار ایسترم
باشوما بنده لیتی تاج گهربار ایسترم
بئیر دئیل (زبان) پر ذکر و فکر بسیار ایسترم

او بنای کعبه نی پایه قویان اولدی خلیل
عرض ادب اتگین قبول ای السميع ربیم جلیل
امرینه تسلیم اولان لار کل مخلوق بی بدیل
نیت یم سینه م دا گور اوبغض خنجربی دلیل
ربنا یا ربنا الهام بسیار ایسترم.

جام می لار پی به پی اندیشه دلداروم یتیر
صفحه دنیا یوزون حسن ایله احسانم یتیر
روز عقبا دا گنم او حوسنه کوپ جانیم یتیر
دوزخ و اوت دان نجات ویر باغ رضوانوم یتیر
ربنا یا ربنا هم دین و دینار ایسترم.

سن صبورین صبریمه ایوب تکین اتگین خدا
استقامت ویر منه داغلار کمین من پا بجا
فتح و نصرت سن عطا قیل کفر و نفسیم بی بقا
گلمیشم رقصان بویول ال تودموشام بدرالدجا
ربنا یا ربنا شهد شکر بار ایسترم.

شکرونی چوخ ائدرم بئیزدا چکلدیک بویوله
یول، عرفان یولو دور اوزگه یولو آتگین چو له
منت ین گئوز اوستونا کونگولومو چئکمه باطیله

اجر کامل وئر منه بو اله و الکن دیله
رېنا یاربنا یولیندا اسفار ایستیرم.

سایه سی باش اوستوما قالدو بئیزه آنا و آنا
سن منه قلدین (درنسخه ناخوانابود) عطا
چکمیشین عفو قلم بئیر توبه یا مینگ مینگ خطا
رحمت ائد عقبا گونی یاندور ما سن بئیر بیئر اوتا
رېنا یا رېنا سن لیق گوزل یارایسترم.

سوسن قاسم آبادی

خانیم سوسن قاسم آبادی ۱۳۳۶ ایلینده بجنورد شهرینده آنادان اولوب، اؤز آنادیلینده یازیب - اوخوماغا
جان آتیر. سئوندیریجی بیر حالدير کی تکجه بو شاعیره یوخ، بلکه چوخلو شاعیره لریمیز بوگون آنادیللرینه
علاقه گؤسته ریب و شعرلرینی بو دیلده یازیرلار. بورادا بو شاعیره دن بیر شعرله کئچیریک:

بو دنیانگ یاقشه لقه یالان ده
قره گینه هایر دده دومان ده
عشق و وفا ایرلرده ایلد ده
مهر و صفا رنگه عوض اولدده
رفیق استی رفیق نه داش لسن
ایلی ورسن زندگی نه باشلسن
خائن کله ارنگ باشن ده قویسن
ار غصی نن گیجه نه ایرته ایدسن
قوشنه که قوشنه دن ارث ایرترده
دشمن اولدده حارث دن بدترده
جماعتنگ جرینده قیش بارده
آقره پچل ایلان تکن نیش بارده
اکه مسلمان بیر برن پیس اولمیه
قزل گیمیش دینچه که میس اولمیه
حرص و طمع آته لره یاخده

بخل و حسد آسمانه چخده
هابیل و قابیل ری تکن فراوان
او زادی که یوخه چخده ایمان

بو دونیانین یاخشیلیغی یالاندير
ایستی گونو هایاندادير؟ دوماندير.
عشق و وفا اورکلرده اولوبدور
مهر و صفانین رنگی عوض اولوبدور
یولداش ایستیر یولداشینى داشلا سین
قاباغا کئچیب زندگینى باشلا سین
قادین ایستیر ارینین باشینا بؤرک قویسون
ار گنجهنی غصه ایله سحر ائتسین
قونشو کی قونشودان ارث آپاراردی
دوشمن اولوبدور حارثدن بتردير
جماعتین چؤره یینده چییی وار
بوش آغزیندا ایلان تکیں زهری وار
ایکی موسلمان بیر بیرى ایله پیس اولماز
قیزیل-گوموش چئویردیکده میس اولماز
حرص و طمع آتالاری یاخیبدير
بخل و حسد آسمانا چیخیبدير
هابیل و قابیل قوم کیمی فراوان دیر
او زاد کی یوخا چیخیبدير ایماندير.

آچیقلامالار:

قیزی: ایستی / ایلیک وئرمک: قاباغا کئچمک. / کولته: بؤرک / ایرته: سحر / قوشنی: قونشو / جئرك: چؤرک
/ آغزی پئچل آدام: آغزی بوش آدام / دئنانجه: دؤندرمک ایله / ری: ریگ /

قایناقلار:

- م.کریمی، آذربایجان چاغداش ادبیاتی، ۲ جلد، زنجان، ۱۳۸۶.
- م.کریمی، آذربایجان دایانیش شعری، تهران، ۱۳۸۸.
- علیرضا نابدل، ایشیق، تبریز، ۱۳۵۷.
- م.کریمی، ائلمیزین نیسگیل قالاغی، زنجان، ۱۳۸۵.
- م.کریمی، ائلمیزین سیزیسی، تهران، ۱۳۸۷.
- م.کریمی، ائلمیزین مبارز بیلگینی، تهران، ۱۳۸۷.
- م.کریمی، ائلمیزین آتشین دیلی، تهران، ۱۳۸۷.
- م.کریمی، آذربایجان دایانیش شعری، تهران، ۱۳۸۷.

آذربایجان جمهوروسو ادبیاتی

آذربایجان جمهوروسو، مین ایللر بویو ایران آذربایجانلیا برابر بیر دیلده، بیر کولتورده اولاراق، بیر حکومت آلتیندا یاشامیش و بیر ادبیاتا دا مالک اولموشلاردیر. بئله‌لیکله، دیل‌لری و ادبیاتلاری دا بیر اولموشدور. آنجاق قاجار دوورونده، ایرانلا روس ساواشلاریندا ایکی مقاله اساسیندا – گولستان و تورکمنچای مقاله‌لری ایله آرازین یوخاریسی، اؤلکه‌میزدن آیریلب و روس تزارلاری سیطره‌سی آلتینا گیرمیشدیر. روسلاشدیرما سیاستی ۲۰۰ ایل دوام تاپیرسا دا، بوگون آذربایجان اؤز وارلیغینی و منلیغینی قوروپوب، ساخلامیش و اؤز دیلینه و ادبیاتینا مالیک اولموشدور. بونو آرتیرماق لازیم‌دیر کی ایکی خالق – گونئی و قوزئی – ۲۰۰ ایل سوره‌سینده بیر – بیریندن آیری یاشاییرسالار دا اقلیم آیریلیغی، دیل گلیشمه‌سی‌نین آردینی قیرمامیش و قاباغینی دا آلمامیشدیر. بلکه ایکی بؤلوم، هریری اؤز انکشاف و گلیشمه یولونو دوام ائتدیریب و هر بیرینین اؤز طالعینه مخصوص ادبیاتی اولموشدور. بو ایکی ادبیات بیر – بیرینه داها یاخین و داها علاقه‌لی اولموشدور. بیر ملت کیمی ایکی اؤلکه‌ده اولورسالار دا بیر – بیریندن آرا آچمامیش و همیشه اوره‌کلری بیر دؤیونموشدور. ایللر بویو، آیریلیق، حسرت، نیسگیل و هجران موتیولری خلقیمیزین دیلینده و اورگینده دیل‌لنیب، اوخونموشدور.

آذربایجان جمهوروسونا گل‌دیکده، بوگون چوخ زنگین بیر ادبیاتا مالک اولاراق، دنیا سویه‌سینده شعر-نین و ادبیاتی‌نین اؤز حؤرمتی و دهیه‌ری واردیر. بو بؤلوم ایللر بویو روس تزارلارینا قارشى مبارزه ایره‌لی آپارمیش و قوللوق بویوندوروغونو قبول ائتمه‌میشدیر. آنجاق روس امپراتورلوقو گوجلوق اولاراق اونا زور گلمیش؛ بونولا بئله روس تزارلاری هئچ بیر زمان آذربایجان‌دان راحت اولمامیش و ملتیمیزین مبارزه قورجاناقلاری همیشه کول آلتیندا کؤزه‌رمیش قالاراق، یانیق‌لی اولموشدور و بیر بالاجا فرصت اله کئچیردیکده، ظلم سارایینی اودا چکمه‌دن غفلت ائتمه‌میشدیر. نئجه کی ۱۹۱۸ ایلینده بیر فرصت اله دوشهرک اؤز مستقل جمهوروسونو دا یاراتمیشدیر.

بوگونه قدر آذربایجان جمهوروسونون تاریخی و ادبیاتینی بئله بؤلکم اولار:

تزار دؤورو

سوؤت دوورو

استقلال دوورو

تزار دوورونده، آذربایجان خانلیقلارینی قورویاراق، اؤز ملی ادبیاتینی دا قوروپوب، گلیشمه‌سینی دوام ائتدیرمیشدیر. ادبیاتیمیز قاباقجیل سویه‌سینی ساخلامیش و شرق اؤلکه‌لری آراسیندا بیر مترقی و قاباقجیل موقعیتی ساخلامیشدیر. بورادا آخوندوف کیمی بؤیوک یازارلارین همتی ایله، شرق دونیاسی نین ایلک کمدی – اویونلاری تورک دیلینده یازیلیمیش و صحنه‌یه چیخمیشدیر. آخوندوف نمایشلری ایله بوتون آسیا اؤلکه-لری نین دقتینی آذربایجانا چکمیش، و ده‌یرلی – قاباقجیل دوشونجه‌لریله آذربایجان انتباه دوورانی نی دامغالامیشدیر. همین زماندا، حسن‌بیگ زردابی، آذربایجاندا ایلک درگی ساییلان "اکینچی" غزته‌سینی یایملامیش، و بیر اکینچی کیمی، فکر و دوشونجه توخومونو اورتا دوغودا سپمه‌گه باشلامیشدیر و اونونلا برابر، توپچو باشی اوو دا پطرزبورگ شهرینده، تورک دونیاسینا باغلی قالاراق، شرق شناسلیق بینوره‌لرینی قورموش و روس امپریاسیندا تورک کولتورونون دامغاسینی وورموشدور. نئچه ایللر اؤتدوکده، موللا نصرالدین درگیسی میدان آچیپ، بیر ادبی مکتب کیمی اورتایا گلیر. بورادا یوزلرجه آذربایجان یازارلاری و شاعرلری، تورک ادبیاتینی باشدان دیریلدیپ، نثر و شعرله برابر باشقا آلانلاردا دا – کاریکاتور، رومان، فیله‌تون و... هندوستاندان توتوب میصره قدره بوتون اؤلکه‌لرده اؤز وارلیغینی ثبوت ایتدیرمیشدیر. آذربایجان ادبیاتی نین قاباقجیل و گئنیش اؤلچوده وارلیغی، تاریخین بو دؤورونده دانیلماز و هامینی حیرتده قویان بیر دورومدور. بو زمان رئالیزم ادبیاتی تنقیدی دورانا گیرهرک، یوزلرله ساتیریک، سیاسی – اجتماعی باخیشلارلا ضیالیلاری، یازیچیلاری و شاعرلری میدانا گتیرمیش و آذربایجان ادبیاتی، دنیا سویه‌سینه قالخمیشدیر. جلیل محمدقلیزاده، عبدالرحیم حقوئردیف، عبدالله شائق، علی‌اکبر صابر، نریمان نریمانف، غمگسار، عظیم عظیمزاده، و یوزلرله باشقا گؤرکملی شاعر و یازیچیلار یارانیرلار. آذربایجان یونیورسیتیه‌سی ده بو زمانلار یاراناراق، دیل، ادبیات و بوتون علملر ایره‌لی گئدیر. همین دورومدان یاراناراق، ایلک آذربایجان جمهوروسو دا یارانیر. آنجاق بلشوویزمین غلبه چالماسیلا، آذربایجان جمهوروسونو دا اؤز بایراغی آلتینا آلیر.

سوؤت دؤورانیندا، آذربایجان ادبیاتی اؤز گلیشمه گئدیشلرینی دوام ائتدیریب، ده‌یرلی اثرلر، رومانلار، شعرلر، کمدیلر، پوئمالار، و باشقا ژانرلاردا اثرلر اورتایا گلیر و آذربایجان ادبیاتی اؤز قاباقجیل دورومونو قوروپور و حتا روس ادبیاتی و اوروپا ادبیاتی ایله یاریشمادان چکینمیر. آذربایجان ادبیاتی نین گلیشمه‌سی دوام ائده‌رک، گؤزل و اؤلمز اثرلر اورتایا قویموش و بوتون سوؤت خالقلاری نین ماراغینی دا قازانمیشدیر. آنجاق قیزیل سورگونلردن ده بهره‌سیز قالمامیش و بیر سیرا مبارز و مخالف یازارلار و دوشونجه صاحیب‌لری

اۆلدورولموش، سورگون اولموش و یا دوستقلاردا قالمیشدیر. بونولا بئله، آذربایجان ادبیاتی یئنه ده ایره-لیله میشدیر. آغیر شرایطه قاتلانان شاعرلریمیز و یازارلاریمیزین سایبی آز اولمامیش و اوللاردان : حسین جاوید، سلمان ممتاز، خلیل رضا، چمن زمینلی، الماس ایلدیریم و باشقالارینی آد آپارماق اولار. سووئت دؤورونون نهنگ شاعرلری ده چوخ اولموشدور و بونلاردان دونیا سویه سینده شهرت قازانان شاعرلر ده آز اولمامیشدیر: صمد وورغون، رسول رضا، مهدی حسین، علی واحد، ممد راحیم، سلیمان رستم، حمید آراسلی، و یوزلرجه ادیبلریمیز، آراشدیرجیلاریمیز، عالیملریمیزی سایماقلا غرور حیسسی دویوروق. آنجاق استقلال دؤورونده، ۱۹۹۲جی ایلدن سونرا، اؤنجه کی شاعرلر و یازارلارلا برابر، اوللارجا یئنی شاعرلر ده اورتایا گلیمیشدیر. بوگون آذربایجان ادبیاتی ایله برابر، آذربایجان تئاتری، موسیقیسی، اوپئراسی، سینماسی و باشقا ژانرلاردا اولان ادبیات داها دولغون، داها زنگین و داها هیزلی صورتده ایره لیلهمکده دیر. بوگون یوزلرجه آدلیم شاعرلری آد آپارماق اولارکی هامیسی ادب و هنر دونیاسینی نین نهنگی ساییلرلار: بختیار وهابزاده، محمد آراز، رامیز روشن، آنا، نصرت کسه منلی، و...

صمد وورغون

صمد وورغون، آذربایجان چاغداش ادبیاتیندا اؤزونه مخصوص یئری واردیر. آذربایجان شعرینی ۲۰جی عصرده گلیشمه سی اونون آدیلا باغلی دیر و شعرلرینده خلقی لیک، یوکسک هومانیت دهیرلر، حیات و تاریخی حادثه لری فلسفی درینلیکله قووراماق و معنالاندیرماق، بدیعی سؤزون یئنی و اسکی عنعنه لرله قیریلماز علاقه سی، جانلی صورتده اؤز انعکاسینی گؤسته ریر. صمد ۱۹۰۶جی ایله آنادان اولدو. بیرینجی اثری "شاعرین آندی" ۱۹۳۰جی ایله چاپ اولدو؛ بیر آز کئچمه دن بوتون سووئت یازیچیلارینی بیرینجی عموم اتفاق قورولتاییندا اداره هئیتینه سئچیلدی و بو قورولتایدا آذربایجان شعرینی ایره لی سوردو. صمد وورغون اؤز شعرلرله آذربایجان شعرینی بوتون دونیا یا یایماغا باجاریق گؤستردی و گؤزهل شعرلرله دیلرلر اذربری اولدو. نهایت ۱۹۵۶جی ایله دونیاسینی ده ییشدی. اونون شعرلرینده درین لیریکا ایله، درین اجتماعی - سیاسی گؤروشلر بیر - بیرله برابر آدیملانیر و انسان سئوه لیگین ان گؤزهل نمونه لری گؤز اؤنونده جانلانیر. اونون اثرلری دونیا دیللرینه ترجمه اولراق، دفعه لرله یاییملانمیشدیر. شعرلرندن نمونه لر:

موغانا جئیران

يئردن آياغىنى قوش كىمى اوزوب
ياى كىمى دارتىنىپ، اوخ كىمى سوزوب،
يئنه اۆز سورونو نظاما دوزوب،
باش آليب گئديرسن هايانا جيران؟

ازلدن ميلينى ساليپ چؤللره،
بختينى تاپشیردين بيزيم ائللره،
او قارا گۆزلرين دوشدو ديللره،
دیشلرين اوخشاير مرجانا جيران.

بیر مثل قالمیشدیر آتا – بابادان،
اوچاردا توراجدير، قاچاردا جيران،
بیر من دئييلم حسنونه حيران،
شهرتين ياييلىپ هر يانا جيران.

سكوتا غرق اولموش اوره گيمله من،
كئچيره يئنه ده موغان چؤلوندن،
يانيندا بالاسى، ياغيش گؤلوندن،
اگيلىپ سو ايچير بير آنا جيران.

ائله سون باهار مين بساط قورور،
كوللارى – كوسلارى ييغيب اوچورور،
سيخناشيب بير يئره، باش – باشا دورور،
دوشنده چووغونا، بورانا جيران.

اون آدديم كناردا ياتماير تكه،
گزينير، اويلاغا باش چكه چكه،
گلن قارالتى دير، يوخسا تهلوكه؟

بیر اۋزونه باخیر، بیر اوتا جیران.

اووچو انصاف ائیله، کئچمه بو دوزدن!
او چۆللر قیزینى آيیرما بیزدن!
قویما آغرى کئچه اوره گیمیزدن،
قییما اۋز قانینا بویانا جیران!
نه گۆزهل یاراشیر موغانا جیران.

شاعیر نه تئز قوجالدين سن؟

شاعر نه تئز قوجالدين سن!
نعمتسه ده گۆزهل شعر،
شاعر اولان غم ده یئیر،
عۆمور کئچیر بو عادتله،
اوغورلو بیر سعادتله،
گۆرهن منی نه دیر دئییر:
ساچلارینا دوشن بو دن؟
شاعر نه تئز قوجالدين سن!

دونن منه اۋز الینده
گول گتیرهن بیر گلین ده
گۆزلرینده مین بیر سوآل
او بخته ور گۆزه لین ده
من اوخودوم گۆزلریندن:
شاعر نه تئز قوجالدين سن!

اووچولوغا میل سالدیم،

گئجہ - گوندوز چؤلدہ قالدیم،
داغ باشیندان ائنیب دوزہ
بیر اوخ کیمی سوزہ - سوزہ،
نئچہ جیران نشان آلدیم،
جواب گلدی گوللہ لردن:
شاعر نہ تئز قاجال دین سن!

بعضا اوجا، بعضا آستا،
اؤتور سازیم مین سیم اوستہ،
آندی یالان، عشقی تالان،
دوستلوغو دا رشوت اولان،
اورہک بیخان بیر ابلیس دہ،
اوزہ واری دئییر ہر دن:
شاعر نہ تئز قوجال دین سن!

ساچ آغاردی، آنجاق اورہ ک،
آلولودور اولکی تک،
ساچ آغاردی، آنجاق نہ غم،
ایمده کی ہلہ قلم،
بیلیرم کی دئمییہ جک -
بیر سئوگیلیم، بیردہ قلم:
شاعر نہ تئز قوجال دین سن!

ایلہاما چاغیریر منی

محبت ایلہاما چاغیریر منی!
یئنہ دہ یام یاشیل گئییبیدیر داغلار

گۆز كىمى دورولور قاينار بولقلار،
اريبير گوننى لر دوشونده كى قار،
ياغيش دا ايسلادير او گۆى چمنى،
طبيعت ايلهها چاغيرير منى!

اوره ك ديل آچير كى سؤنمه ميش اودوم،
هجوم باشلايير منيم سؤز اوردوم...
كؤنوللر مولكونده مين يووا قوردوم،
اونوتماز عالمده سئوهن سئوهنى،
محبت ايلهها چاغيرير منى!

گؤرورم دان يئرى يئنه سوكولور،
گؤيدن يئر اوزونه نورلار تۆكولور،
زمى لر، تارللار اوزومه گولور،
گؤزومده سارالير سونبولون دنى...
بو نعمت ايلهها چاغيرير منى!

من يارانميشام گؤيلر اوللادى،
ازل شهر تيمدير تور ياغين آدى،
بو عشقيم چوخونا قسمت اولمادى،
شاعريم، آچ پايله سؤز خزينه نى!
شعريت ايلهها چاغيرير منى!

او كيمدير كولونگو داغ كىمى وورور،
كئچيجى بايراق دا يانيندا دورور،
گؤرورم ، او يئنى بير دونيا قورور،
لقمانلار يازاجاق بو قرينه نى،
بو حكمت ايلهها چاغيرير منى!

جار چكىر چرخلرىن چاخناشيق سسى،
قىزىز بالتالارىن پولاد پنجهسى،
ياتمايىر موغانىن، ميلىن گئجهسى،
سسلەيىر وطنىن چۆلو - چمنى،
بو قدرت ايلهاما چاغىرىر منى!

چۆللره مين دسته كومسومول گلىر،
دى كوردن - آرازدان نئچه يول گلىر؟
آي ائللر موغانىن ايلي بول گلىر،
صحرالار امر ائدير: ياز بو صحنهنى
بو تهمت ايلهاما چاغىرىر منى!

يوز داغىن قوينوندا سايريشير باغلار - باغاتلار،
شنلىكلر يانىندا كىشنهشیر آتلار،
آخیر قوشون - قوشون ائللر - ائلاتلار،
اليه كشف ائدير هر دفينهنى،
بو صنعت ايلهاما چاغىرىر منى!

موغانا سو گلىر، ميله سو گلىر،
آخيشيب اۆز ائلى، اولوسو گلىر،
تورپاغا انسانلىق آرزوسو گلىر،
باغريما باسیرام آنا وطنى،
بو الفت ايلهاما چاغىرىر منى!

اورهك ديل آچير كى سؤنمه ميش اودوم،
هجومه باشلايىر منيم سۆز اوردوم...
كۆنوللر مولكونده مين يووا قوردوم،

اونوتماز عالمده سئوهن سئوهنى،

محبت ايلهها چاغيرير منى!

استقبال ترانهسى

گونشلىر ، آيلار، اولدوزلاز وقاريله دولاشديقجا،
مظفر اوردوموز هر گون دنيزلر، داغلار آشديقجا،
يئرین قلیبنده توفانلار، تلاطوملر قوپوب چاغلار،
سعادت آل گئیندیکجه، فلاکت یاس توتوب آغلار...
مقدس انتقام عشقى قیلینچ چکمیش اوفوقلردن
خیالیم تک اوچور گؤیده شفقلى، نورلو بیر یئلکن...
او شیمشکدن قانات تاحمیش، سوزور گؤیلرده سرعتله
او، انساندیر، اوجالمیش عرشه قدرتله
او، انساندیر کی هر حقى، نصیبی قهرمانلیقدیر،
هنرسیز ملتین یوردو گونشسیز بیر قارانیلیقدیر!

هنردیر عمره ایلک زینت، اونون حسنونده معنا وار،
قیلینجلار، نیزه لر حقدن، هنردن شوق آلیب پارلار!
هنر انسانلا بیر یئرده، بیر آندا قاندان اولموشدور،
او ان پارلاق امللردن، اومیدلردن دوغولموشدور،
هنرسیز بیر نفس سؤنموش، کول اولموش آشیاندیر - بیل!
هنرسیز گونلر اولدوز تک باتار بیر- بیر، سؤنر بیر- بیر،
هنرله هر زمان، هر آن حقیقت نورو یانمیشدیر،
بوتون زنجیرلرین حکمو هنرله پارچالانمیشدیر!
هنر دونیاسی آزاددیر، فضالاردان آشیر قارتال،
فلکلر حکم اندیر گویا: او علویتدن الهام آل!
آتیل عمانه عشق ایله، قانات چال، دالغالاردان کنج!

او عشقین، حقین اوغروندا سعادتن، باھاردان کئچ!
 صفاسیز بیر خیالاتدیر هنرسیز بیر حقیقت ده،
 هنرسیزلیک اطاعتسه، رذالتدیر اطاعت ده!...
 زمانین شانلی اوولادی قیلینج تاخمیش بو ایمانلا
 آخار چایلار، یاشیل دوزلر بویانمیشدیر قیزیل قانلا
 دومانلار، توستولر قوپموش قیلینجلار، توپلار آغزیندان
 حیات عشقیله اودلاردان، آلولاردان کئچیر انسان!
 منیم یوردومدا صف چکمیش، قوشون تۆکموش وقاریله
 بو اودلار یوردو سیرداشدیر ازلدن ایلک باھایله
 آلایلار جرگه لنمیشدیر، اوچور طیاره لر، تانکلار،
 اسیر چووغون، قوپور توفان، یثرین قلبینده یانغین وار،
 زمانین قلبی مین شیمشک چاتیلیمیش قاشلار آلتیندان!
 اوچوب سیار خیالیملار اوزاقلادیم بو عالمده
 زمانلا آتلانیب کئچدیم، بیر استقبال واردیم من
 بیر استقبال کی قوینوندا گول آچمیشدیر بوتون عالم
 اونون اولدوزلو حسنونده
 مظفر ، شانلی کؤکسونده
 نه بیر غم وار، نه بیر ماتم!

.....

آذربایجان

چوخ کئچمیشم بو داغلاردان
 دورنا گۆزلو بولقلاردان
 ائشیتیمیشم اوزاقلاردان
 ساکت آخان آرازلاری
 سینامیشام دوستو - یاری...

اٹل بیلیر کی سن منیمسن
یوردوم، یووام ، مسکنیمسن
آنام، دوغما وطنیمسن
آیریلارمی کاینول جاندان؟-
آذربایجان، آذربایجان!

من بیر اوشاق، سن بیر آنا،
او دور کی باغلییام سانا
هنکی سمتہ، هانکی یانا،
هئی اوچسام دا یووام سنسن
اٹلیم، گونون، اوبام سنسن!

فقط سندن گئن دوشنده
آیریلیق مندن دوشندن
ساچلاریمہ دن دوشنده
بوغار آیلار، ایللر منی
قیناماسین اٹلر منی.

داغلاری نین باشی قاردیر
آغ اؤرپا گین بولوتلاردیر
بؤیوک بیر کئچمیشین واردیر
بیلینمه ییر یاشین سنین
نه لر چکمیش باشین سنین.

دوشدون اوغورسوز دیللره
نحس آیلارہ، نحس ایللره،
نسیللردن، نسیللره
کئچن بیر شهرتین واردیر

اوغلون، قیزین بختیار دیر...

هئی باخیرام بو دوزلره
آلا گؤزلو گوندوزلره
قارا خاللی آغ اوزلره
کؤنول ایستر شعر یازا
گنجله شیرم یازا – یازا.

بیر طرفین بحر خزر
یاشیل باش سونالار گزر
خیالیم دولانار ، گزر
گاه موغانی، گاه ائلداری،
منزل اوزاق، عؤمور یاری!

.....
دینله منی، گؤزهل وطن!
بیر سؤز گلیر اوره گیمدن:
خلقیمیزین عشقیله سن
گوله جکسن هر بیر زمان
آذربایجان، آذربایجان!

علی آقا واحد

چاغداش آذربایجان شعرینین غزل اوستاسی ساییلان علی آقا واحد، فطرتا شاعر اولاراق زمانه میزین فضولوسو اولموش و انسان سئوهر، عینی حالدا وطنینه باغلی و بؤیوک عارف بیر شاعر دیر. بو استعدادلی

شاعر، سئودىگى ائل - اوباسينا گۆزەل شعرلر اتحاف ائدەرك، سووئت دولتى طرفىندىن اذيتلر چكىمىش، آنجاق بۇيوك مھارتلرئىنە گۆرە دە "اينجە صنعت خادىمى" عنوانىنى قازانمىشىدىر.^{۱۲}

واحد ۱۸۹۴ جى ايلدە آنادان اولوب، بيرىنجى كىتابىنى ۱۹۱۶ ايلىندە چاپ ائتدىرىپ، سونراكى اثرلرى اولان: "ملاخانا" - ۱۹۳۸ و "غزللر" اثرىنى ۱۹۳۹ ايلىندە يايىملامىشىدىر. واحدىن غزللرى بۇيوك بير ديوان اولاراق، خالقيمىزىن دىلىندە ازىر اوخونور و ماھنىلار كىمى قارشىلانير. شاعر، ۱۹۴۳ جو ايلدە "اينجە صنعت خادىمى" عنوانىنا لايىق گۆرۈندۈ. دە يىرلى شاعر، ۱۹۶۵ جى ايلدە دونياسىنى دەيىشىدى.

شعرلرىندە نىچە اۇرنىك:

كۇنول، وفاسىز اولان يارە يولوارما!
 نە اعتبار اول اونا، بى اعتبارە يالوارما!
 دارىخما، ياخشى - يامان روزگاريمىز كىچەك،
 بو بئش گون عمرە گۆرە روزگارە يالوارما!
 سنىن دە بير گون اولار نوبھارين اى بولبول،
 بو ذوق سوز، بو صفاسىز بهارە يالوارما!
 فقيرە، عاجزە، مظلومە احترام ائىلە،
 عدويە، قان ايچنە، ظلمكارە يالوارما!
 وطن يولوندا اۇلوم مرد اوچون سعادىدىر،
 حيات اوچون فلک كجمدارە يالوارما!
 مخالف اھلىنە باش اگمە، سن دە منصور اول،
 "اناالحق" اوستە چكىلسن دە دارە يالوارما!
 نە اولدو دولت جمشىد، ملك اسكندر،
 نە تاجدارە، نە بير شھريارە يالوارما!
 اگر حياتىنى، واحد، خوش ائتمك ايسترسن،
 نە گول جفاسىنى چك، نە دە خارە يالوارما!

دئمە اى گول، اۇلەرم، گئتمە گۆزۈمدىن اويانا،
 گرەك عاشق دۇزۈب ھر جورۈنە يازىن دايانا.
 عالم عشقده قانون محبت بئلەدىر،

^{۱۲} بونو دا آرتيرمالىيام كى بوگونلر يئنى يئتمە بير شاعر اوتانمايا - اوتانمايا، اۈز - اۈزۈنە " آذربايجان مىلى شاعرى " عنوانىنى وئرىر !!؟

بولبول حسرت گوله، پروانه گرهک اوددا يانا.
من ده هجران غمینی قسمت اولا، چکدیره رم،
سنین او گول یوزونه، کؤنلومه حسرت قویانا.
عاقبت آتش آهیمله رقیب اود توتاجاق،
اؤز جزاسین چکه جک قاچسا گؤزومدن هایانا.
بیر مبارز ایگیدم، قویمادیم اغیاری گولوم،
جنت کویینه یول تاپسین او گوندن بو یانا.
یار اوچون عاشق اودور شوقیله جانندان کئچسین،
کیم وفا بسله یه جک، دوستونا جان قویمایانا؟
سن ده واحد، وطن اوغروندا چالیش مرد کیمی،
اینجه قلبینده بؤیوک حس محنت اوایانا.

موسیقی نشئه سی مین سئوگیلی جانانه دهیر،
اثر ناله ی نی عارف اوچون جانانه دهیر.
موسیقی اهلینه انصاف ایله قیمت قویماق،
لحن داوود ایله مین تخت سلیمانده دهیر.
بی خبرلر نه بیلیر لهجه ی خواننده نه دیر؟
اهل حال اولسا بو سؤز قدریده میلیانه دهیر.
پرده ی غم داغیلیر تاره ده بنده مضراب،
طره ی دلبره هردن نئجه کی شانه دهیر.
موسیقیله اولار هر خسته یه عالمده علاج،
بو طبابت یئنه مین چاره ی لقمانده دهیر.
قیلاق هر یئرده بنا موسیقی مکتبلرینی،
نغمه نین فائده سی ایندی هر انسانده دهیر.
خلقیمیز موسیقی علمین اوخویور هر یئرده،
اؤلکه میز چین بو شرف مهر درخشانه دهیر.
موسیقیله منی دفن ائیله سه لر، واحد اگر،
قبریمین توپراغی مین روضه ی رضوانه دهیر.

ای ظلم ائوی، تئز محو اولاجاقسان تمیلندن،
اولاد بشر قورتولاجاق قانلی الیندن.
آرخانجا وطن سونگولری باش – باشا چاتمیش،
گویا خبرین یوخدور هله اؤز اجلیندن.
تاریخ گله جک نسله سنی گؤسته ره جکدیر،
نفرت یاغاجاق نامینا ضرب المثلیندن.
قان یاش تۆکور آوروپا، بوتون ماتمه باتمیش،
چئینندی جهان اهلی بو موردار عملیندن.
مینلرجه بشر نسلی قالیب یوردونا حسرت،
مین فاجعه باش وئردی بو جنگ و جدلدن.
نامردلیگینی خلقه ثبوت ائیلهدین آخر،
ذاتا ائله سن خائن ایمیشسن ازلیندن.
واحد! وطن اوغروندا محبتله غزل یاز!،
دویدوقجا گؤنول لذت آلا هر غزلیندن.^{۱۳}

بختیار وهابزاده

پروفیسور بختیار وهابزاده، چاغداش آذربایجان ادبیاتی نین ابدی سیمالارینداندیر کی یاشاییشی مبارزه ده و عینی حالدا دوشونجه و فلسفی باخیشلا حیاتا و انسانا کئچمیش و ادبی یارادیجیلیغیندا پاک و تمیز بیر انسان کیمی عؤمور سورموشدور. بختیار ۱۹۲۵ ایلینده آنادان اولوب و ۲۰۰۹ جی ایلده دونیاسینی دهییشتی. اونون شهرتی تکجه آذربایجاندا یوخ، بلکه دونیانین ان اوزاق اؤلکه لرینده ده یاییلمیشدیر. او، فلسفی باخیشلی، گئنیش دنیا گؤروشلو، درین دوغولو بیر شاعر اولاراق، اؤز ملی وارلیغیندان مودافعه ائتمیش و اؤز خلقی نین کیملیگینی ده قوروموشدور. بختیار زوراکیلیق، اؤزونو ایتیرمه، استعمار و استبدادلا دؤیوشوب، همیشه خلقینه گؤزهل آرزیلار دیله میشدیر.

^{۱۳} علی آقا واحد، واحدین غزلری، توپلاییب حاضرلایان: ح.م. ساوالان، تهران، ۱۳۷۸.

بختیار اۆز شعرلرینده توتالیتئر رژیمین حکم سوردویو ایللرده قلبیندن گلن اعتراض سسلرینی عکس ائتدیرمیش و بو شعرلری، سونرالار چاپ ائتدیرمه‌گه نایل اولموشدور. اونون دا بو سایاق شعرلری "صانديق ادبیاتی" ساییلیر و اۆزو ده اونلارا "صانديقدان گلن سسلر" آدینی وئرمیشدیر. بختیار وهاب‌زاده، اونلار جا شعر دفتیرینی یایملامیش، نئچه نئچه پییئسلر یازمیش و بوتون بارلی عؤمرونو خلقینه خدمتده کئچیرمیشدیر. بیر چوخ شعرلری ده ماهنیلار شکلی آلاراق، بستمیشدیر. اونون شعرلری، عینی حالدا چوخلو دونیا دیلترینه چؤریلمیش و دونیا خلقلری بختیاری اۆز آنا دیلیرله اوخویا بیلیرلر. ایندی نئچه شعرینی اؤرنک اولاراق بیر گه اوخیالیم:

منیم آنا دیلیم

منیم آنا دیلیم، منیم کیملیگیم،
 پاسپورتوم، اۆزومه اۆز حاکیملیگیم.
 منیم منلیگیمین فسونکارلیغی،
 دانیشان کمالی، عاغیلدیر دیلیم.
 ملتین وارلیغی، یوردون وارلیغی،
 سنین وارلیغینا باغلیدیر، دیلیم.

منی هئی باباملا، هم ده نوه‌له
 باغلایب اوزانان تاریخ باغیمسان،
 دونه‌نیم، صاباحیم، اوسته‌لیک هله،
 منیم سۆز هنریم، سس بایراغیمسان.

سنسیز آدیم حرام، وطنیم حرام،
 آنا سودو کیمی حلالیم، دیلیم.
 هاردا سن وارسانس، اوردان من واران،
 ای منیم اولدوزوم، هلالیم دیلیم.

داشلاردان سوزولدون سن زمان زمان،

سويو صافلاشديرير داشدان كئچمهسى،
ياراندو دوم دورو دامجيلاريندان،
باياتى چشمهسى، داستان چشمهسى.

سۆزو اۆز يئرینه قويماق تهرينى،
اوستادلار اؤيرتدى بيزه بير به بير،
سنين فدرتينى، سنين سحرينى،
گؤستردى دونيايا فضولى، صابر.

منيم آنا ديليم، معجزه م، سحرريم،
چپرلر داغيدار، قاپيلار قيرار،
بعضا بيرجه كلمه ن، ان درين فيكرين،
اوستونه نور ساليب جلالانديرار.

فرقينى بيلمه ييب آعدان قارادان،
آدام وار بو دىلى ياد سايار بوگون،
دده سى بو دىلده جبهه يارائين،
اۆزو اۆزگه دىلده بانلايير بوگون.

هانسينى سؤيله ييم؟ ميس مى، دمير مى؟
يالنيز اۆز سسيله جينگىلدەمير مى؟
ميس سسى بنزه مز دمير سسينه،
اونلارين ديليدير اونلارين سسى.
بنزه مز بولبولون ترانه سينه
قارغا قاريلتيسى، هوپ - هوپ نغمه سى.

نه يارپاق، نه كولك، نه مئتال، نه قوش،
سسلنمير، اوخومور اۆزگه ديلينده،

بس سنه نه دوشوب آي ديلي يانميش،
ياد ديلينده اؤتورسن اؤز منزىلينده؟

ناموسدان بى خبر، وجداندان اوزاق،
وظيفه كورسوسو مرامدير سنه.
وطنين ديليني سئومه ين آلچاق،
وطنين چؤره گى حرامدير سنه!

منيم منليگيمين فسونكاليغى،
دانيشان كمالى، عاغيلدير ديليم.
وطنين وارليغى، خلقين وارليغى،
سنيين وارليغينا باغليدير ديليم.

ملته خدمت

بىر ملتى يوز توپلوما، يوز طايافيا بؤلدوك،
بؤلدوكجه كيچيلديك و كيچيلديكجه اوزولدوك.
بىرديرسه اگر ملتيميز، بىرسه بو تورپاق،
بىر اولماليدير اؤلكهده آماليميز آنجاق.

دائم دولانير بىر اوخون اطرافينا پرگار،
يوردان ساوايى هئچ كسه يوخ منده اطاعت.
بىر مقصديميز، بىر يولوموز، بىر سؤزوموز وار،
بىر فرقهيه، بىر شخسه دئييل، ملته خدمت!

بو باهار اوخوما، بولبول، سن الله!
ظلمتدير، يولونا شمع توتانين يوخ.

"شوشا" آغلار قالدى، كۆچدو ائل - اوبا،
شیرین ججههینه دم توتانین یوخ.

سن "جیدیر" دوزونه ججه ووراند،
"قدیر" های وئرهردی سنه بیر آندا.
ایندی بو داغلاردان دیدرگین اولدوق،
ایندی بو داغلارین "قدیر" لری یوخ.
ائلسیز داغ دا سوسار، بولاق دا دینمز،
قدیرسیز شوشا دا قدرین بیلنمز.

بو باهار اوخوما، بولبول، سن الله!
داش آلتی چایی نین کسلیب سسی.
یسزسیز او کوکرهمز، او، جوشا بیلنمز.
والله، اینانمیرام، بولبول نغمه سی،
هایاستان دیلینه اویوشا بیلنمز.
اوخوما، اوخوما، بولبول، سن الله!

آچما خاری بولبول، آچما سن بو ایل،
گورورسن بو باهار بیزیم چون دئیل.
آخی احمدلرین، محمدلرین،
قانیلا سولانمیش چیچکلر بو ایل.
اؤتدو گونلریمیز آهلی، آمانلی،
چؤللرین گده سی آنلایا بیلنمز،
او یئرلر بیزیم چون داریخمیرمی بس؟

بیزسیز شوشامیزدا نه لر باش وئیر؟
الله بیزه اومید، اونا آش وئیر.
چیچک کیمی ظریف، سو کیمی شاقراق،

موغام كىمى كۆۋرەك، ئانام "قاراباغ"،
نغمەلى قىلىنلە سۆيەلەسن بوگون،
جلاد تاپداغىنا بس نىچە دۇزدون؟
قوى بهر وئرمەسەن بو ايل بو تورپاق،
دوشمن مزارىنا او دۇنسۇن ئىچاق.

بىزىم اويلاغىمىز او قىلى داغلار،
موغام پىچىلدايان آينا بولاقلار،
داش آلتى چاپىنىن داش دىن سسى،
شوشا قالاسىنىن "اريم گىلى"سى،
درين درەلرەن داشقىن سىللىرى،
"ئاتوان" شەرىنىن "قەرنفىللىرى"،
سارى قايداكى بولبول نواسى،
"نواب"ىن، "خودو"نون يوردو - يوواسى؛
نال تۆكن داغلارەن دار كىچىدلىرى،
شوشانىن كاشىدان گۆى مچىدلىرى،
يارىش مىدانلارى، جىدىر دوزلىرى،
اولو پناه خانىن آياق ايزلىرى،
گۆرەن بىزىم اوچون دارىخمىرمى بس؟
بوز قارغا بولبولە تاى اولايىلمىز.

ياخشى كى آياغى يوخذو اونلارەن،
اونلار دا بىزىم تىك يوخسا قاچاردى.
اوندا بوگون كىمى گلەجكە دە
ظلمە، حقسىزلىغا حق ال آچاردى.
بو ايلكى باھاردان بىزە نە؟ واللە،
گىلسە دە بو باھار بىزىم چون دىيىل.
اوخوما، اوخوما، بولبول، سىن اللە،

آچما، خارى بولبول، آچما سن بو ايل!

وطن دردى

بیر ملتی نئچه یئره بۆلدولر
قوشولما دیم بیر جبهه یه، دسته یه.
وطن بیردیر، آرزوم بودور: بو ملت،
بیر - بیرینه قارداش دئییه، دوست دئییه.

چاغریشلارین، شعارلارین نه خیری؟
آنلامادیق کیم دوز دئییر، کیم اگری.
یغیشدیرین بو هارایی، حشیری،
بیرلیک گره گ وطم آدلی خسته یه.

سیندیر یلسا کؤکدن گلن دایاقلار،
ملت دؤنوب بیر - بیرینی آياقلار،
سیناجاقدیر بار گتیره ن بوداقلار،
سؤیکنمه سه بیر دایاغا، دسته گه.

خلاصینا یول آختاریر وطنیم،
بوندان آیری باشقا غمیم یوخ منیم.
بو آرزومو گۆره نمه دی دوشمنیم
پول دئییلیم، هامی منی ایسته یه.

نصرت کسه منلی

نصرت کسه منلی سئوگی شاعیری دیر. آذربایجان چاغداش شعرى نه قدهر زنگین اولورسا دا، همان او قدهر مختلف ژانرلار شاعیرلری واردیر ده. کسه منلی ده سئوگی و محبت شاعیری اولاراق، چوخلو شعرلری ماهنیلار کیمی بسته لنمیش و خلق دیلینده اوخونور.

اونون شعرلری وطن عشقی ایله دؤیونن بیر قلبین، وصال سئوینجینی، هجران آغریسینی دویان بیر شاعیرین اوره ک سؤزلری دیر. اونون طبیعتله درین بیر باغلانتی سی واردیر، وطنه خدمت گؤسته ره رک، اجتماعی – سیاسی و اخلاقی بیر شاعیر دیر، آنجاق اونو لیریکا شاعیری دئسک داها دوزگون اولار. شعرلرینده گؤزه للیکلر دیل آچیر، حسرت سیزییر، هجران دیله گلیر. اونون چاپ اولموش کتالاری چوخ اولورسادا، بیر نچه سی ایراندا دا یایلمیشدیر: لاقید قید آداملار آراسیندا، بیر سئودا آغلايیر؛ تزه دن سئومک اولارمیش، خاطره دفترینه کؤچورولموش شعرلر، یاددان چیخماز قاراباغ و ...

ساری گلین

اومیدینی قوپاردیلار،
گونشیمی آپاردیلار،
اوره یینه باخان اولسا،
منی اوردا تاپاردیلار ساری گلین.

یوللاریمی قار آلیبدیر،
بیر سببی وار، آلیبدیر،
ایلک محبت مکتوبلاری،
ساچین کیمی سارالیبدیر ساری گلین.

بیر شیمشه یه چاخانمیرام،
بو حسرتدن چیخانمیرام،
قیزیل گولدن اینجیمیشم،
ساری گوله باخانمیرام ساری گلین.

وطن

آنالارين تورپاغي سولايان
تريني سئوديم،
گؤي قورشاغي كيمي الوان
يئريني سئوديم؛
آجيني - شيريني سئچه بيلمهديم،
آرازدان اوچا بيلمهديم،
كؤرسوندن كئچه بيلمهديم، دلي كيمي وورولدوم،
دلي كورونو سئوديم، وطن!

بورنو تيترهين دووشاني،
بنوشهني، يووشاني،
قوروقدا ملهين جيراني،
سونبولونو، ريحاني،
باهار موژدهلي قارانقوشونو،
آنالارين "داشا دؤنه سن!" دئييب
هيكل آرزولايان قارغيشيني،
قوروجا داشيني،
تورپاغينين هر قاريشيني،
اؤيني - ائشيگيني،
سوبايانيندا خومارلانا پيشيگيني،
قفسده كي شيريني سئوديم، وطن!
گؤزهليندن - گؤيچه ييندن،
بيرينه كؤنول وئرديم،
بيريني سئوديم وطن!
چيچه ييني، گولونو سئوديم وطن!
اوباني، ائليني سئوديم وطن!

ياغيشينا چتير توتماديم،
ليسانيني، سئلىنى سئوديم، وطن!
دنيزينده اوزه بيلمه ديم،
وورولدور مويلييينه،
چايلارينى، گؤلونو سئوديم، وطن!
مئشه لرین فکريم کیمی قاریشیق،
زیره لره گئدهن جيغیرلارین دولاشیق،
اوتولو دوزلرینی،
قیرچین چؤلونو سئوديم، وطن!
دوشمنینه "يان" دئین،
"آنام آذربایجان" دئین،
دیلینی سئوديم، وطن!...

ھارا گئديرسن قارانقوشوم؟

ھارا گئديرسن قارانقوشوم،
گتيرديگين باھاری
گئری می آپاریرسان؟
بوش یووان اوشویه جک،
محبت سیز کؤنول تک.
سنله کؤچه جکدير،
اوبامیزدان گول – چیچک.
بالالارین آرخانجا،
قاناڊ چالیب اوچورلار،
قوی بو یئری تانیسین
بو دیمدیگی پوچورلار...
گئتمه قارانقوشوم، گئتمه!..

باری بالالارینا
 کۆچرلیک اۆیه تمه
 هارا گئدیرسن، قارانقوشوم؟!
 سما کی، تورپاق دئییل،
 ائیش - یوخوشو اولسون.
 سرحد دیره کلری نین
 تیکان "ناخیشی" اولسون.
 سنه کی فرقی یوخدو
 یا بو یوردون چیچه یی،
 یا یاد ائلین توفانی،
 لئیسان یاغیشی اولسون.
 گۆیلرمی اوخشیاجاق
 خارابا یووالاری؟
 یوواندا بیر جوت بالا
 قوی قالسین بو ایل باری.
 قوی اوچسون طبیعتین
 کۆچه ریلیک ایلقاری؛
 هارا گئدیرسن، قارانقوشوم؟!

بیر سئودا آغلایر...

گل دئدیم کۆکسومه یارالی دوشدو،
 ال آچدیم، اللریم آرالی دوشدو،
 اونا بو آغ دونیا قارالی دوشدو،
 بیر سئودا آغلایر ایچیمده منیم.
 قدری بیلینمه دی، عمرو قیریلدی،
 حسرت بویون بوکدو هجران یورولدو،

او هر گون اینجیدی، هر گون وورولدو،
 بیر سئودا آغلايير ايچیمده منیم.
 مین گول سولدورانلار، مین گول دردیله،
 یونگول چیچکلری، یونگول دردیله،
 من اورهک آچاندا باخیب گۆردولر
 بیر سئودا آغلايير ايچیمده منیم...
 دونه نی بوکولو خاطیره سینه،
 وورغوندور بوگونو خاطیره سینه،
 قیسیلیب مورگولو خاطیره سینه،
 بیر سئودا آغلايير ايچیمده منیم...
 باجارا بیلمه دیم اؤزوم – اؤزومله،
 دیل تاپا بیلمه دیم ایشیم سؤزومله،
 منیم فریادیملار، منیم گۆزومله،
 بیر سئودا آغلايير منیم ايچیمده...
 منم داش داشیان او محبته،
 ایتیمیش قاش داشیام او محبته،
 اؤزوم باش داشیام او محبته،
 بیر سئودا آغلايير ايچیمده منیم...
 گئج اولدو قدرینی من بیلنده ده،
 سئوینجی یاشاییب، غم بیلنده ده،
 اوزومه باخمایین، من گولنده ده،
 بیر سئودا آغلايير ايچیمده منیم...

زلیم خان یعقوب

زلیم خان یعقوب، چاغداش آذربایجان شاعیری اولاراق، شعرلری خلق دیلینده اوخونوب، قارشیلانیر.

او، ۱۹۵۰ جى ايلده گوجوستاندا آنادان اولموش، آذربايجاندا بويا باشا چاتميش و بير مىلى شاعر كىمى يازىپ - ياراتمىشدير. زليم خان يارالانمىش تورپاغىن يارالى شاعىرىدير. او، سىنەسىنە كۆز باسمىش بير اۆلكەنىن دۆزولمز آغريلارنى سۆيلەين بير شاعىردىر. شەرلرىندە سادە و آخىجى بير دىل، عىنى حالدا گۆزەل و اورەگە ياتاندير.

اونون مختلف شەر دىتەرلى يايىلمىش و چوخلو دىللەر دە چئوريلمىشدير و اؤز خلقى طرفىندىن دە قارشىلانىپ، ماھنىلار چئوريلمىش و نغمەلر كىمى سىلنمىشدير. اونون شەر دىتەرلى بونلاردىر:

كۆنلومون سىسى، يولوم ائلدىن باشلانىپ، اود آلدىغىم اوجاقلار، بير عشقىن بوتاسى يىق، شاعىرىن ھارايى،
بىر اليم تورپاقدى - بىر اليم حاقدى، ضىافتىن قبول اولسون، بو ياشىل آغاجىن آلتى بىزىمدير و ...
شەرلرىندىن اۆرنكلر:

تبرىز خوش گۆردوك سنى

روحونو چن كىمى يولونا سىرمەلى ايدىم،
چىچەيىنى قوخولايب گولونو درمەلى ايدىم.
اۆزومو گۆرمك اوچون من سنى گۆرمەلى ايدىم،
تبرىز خوش گۆردوك سنى!

بىلمىرم ماشىندا يام، قاتارد ايام، آتدا يام،
يا بير داغ اتييندە يا يئددىنجى قاتدا يام،
بىلمىرم يوخودا يام، يوخسا كى، حياتدا يام،
تبرىز خوش گۆردوك سنى!

بو قەدەر دە دونيادا گۆزەل شەر اولارمى؟
بو قەدەر دە دونيادا آغرى - قەر اولارمى؟
بو قەدەر اوزون چكن سفر اولارمى؟
تبرىز خوش گۆردوك سنى!

دانىشىرام دىنىرم، سۆزومە اينانمىرام،

بويلانيرام باخيرام، گۇزومە اينانميرام،
بو منم مى؟ الاهى اۇزومە اينانميرام،
تبريز خوش گۇردوك سنى!

سيليدي ظريف دويغولار اورە كلرين پاسيني،
تۇكدو شيرين نغمەلر قولقلارين پاسيني،
آخير كى قوجاقلادی اوولاد اۇز آناسيني،
تبريز خوش گۇردوك سنى!

قوبانام بو گۇروشون هر گونونه، آيينا،
گونده بير كرپيچ دوزەر عمرون سارايينا،
تبريز خوش گۇردوك سنى!

يئديرميشدى زهرى، ايچيرميشدى آغيني،
حسرت يامان يئميشدى گۇزومون ياغيني،
آخير كى سينديرميشيق شيتانين آياغيني،
تبريز خوش گۇردوك سنى!

بو طالع فورصتدى، بير آن گليب،
ايللردى گۇزلەمكدن گۇزومە قان گليب،
بو زيارتينه شاعر زليم خان گليب،
تبريز خوش گۇردوك سنى!

ايلاهى

بير ملتدى، بير تورپاقدى، بير وطن،
او تاي نەدير، بو تاي نەدير، ايلاهى؟
هر طرفه پاى وئريبلر حسرتى،
او پاى نەدير، بو پاى نەدير، ايلاهى؟

عینی باغدیر، عینی باغچا، عینی بار،
عینی سازدیر، عینی کامان، عینی تار،
اورتالیقدا دمیر حصار، لای دووار،
او لای نہدیر، بو لای نہدیر، ایلاھی؟

اوستوموزدن آجی یئل کیمی اسن کیم،
کسیلن بی، کیدیرن کیم، کسن کیم؟
آمان قارداش، دیئ من کیمم، دیئ سن کیم؟
او های نہدیر، بو های نہدیر، ایلاھی؟

ملته باخ، دمیر توردان بویلانیر،
دیری ائودن، اؤلؤ گوردان بویلانیر،
یغددی بوردان، یئتمیش اوردان بویلانیر،
او سای نہدیر، بو سای نہدیر، ایلاھی؟

هانسی باشدی، هانسی بدن، بیلینمز،
پارالانسا وارمی وطن، بیلینمز،
اوردا اؤلن، بوردا ایتن بیلینمز،
او وای نہدیر، بو وای نہدیر، ایلاھی؟

بای اولماسین، قاری دوشمن بای اولسون،
چوخ عؤمورلر نیسگیلرہ پای اولسون،
ایکی یاندا گؤز یاشیمیز چای اولسون،
او چای نہدیر، بو چای نہدیر، ایلاھی؟

بو صحبتی اورتالیغا کیم سالیب،
بو حسرتی اورتالیغا کیم سالیب؟

او تاي نه دير، بو تاي نه دير، الاهی؟
او درد نه دير، بو درد نه دير، ایلاهی؟

آذربایجان تورپاغی

بو داغ منیم اؤز داغیمدی،
من بو داغین بوداغییم.
چمنینده کۆزه دؤنموش،
شوعله لنمیش چیراغییم.

بو داش منین اؤز داشیمدی،
اؤز تاریخیم، اؤز یاشیمدی،
قایا مغرور قارداشیمدی،
اونون سسی – سوراغییم.

بو یول منین اؤز یولومدی،
او تاي، بو تاي ساغ – سولومدی،
خزر سینهم، کور قولومدی،
خان آرازین فراغییم.

سئچمه لییم توکدن توکو،
آغیردی چیگنیمین یوکو،
کؤکوم دده قورقود کؤکو،
قاراج اوغلان بولاغییم.

دئمه سینلر گلدی – گئدەر،
کئچیرمه رم عمری هدهر،

اۋلنڧدە دە قلىبىم قىدەر،

آذربايجان تورپاغى يىم.

آراز كىنارىندا

هر يىردە داغلار ياشىل گۆرمۈشم،

آراز كىنارىندا سارى دى داغلار.

بوردا اورە يىمىن داغى - دويونو

بوردا ساچلار يىمىن قارى دى داغلار.

جان آتدىم قوينونا، اوچا بىلمەدىم،

هىچ نە يى گۆرۈشدىن اوچا بىلمەدىم،

آچدىم قوللار يىمى قوچا بىلمەدىم،

يىتتىم اوشاق كىمى زارىدى داغلار.

گۆينە دى سسىمدىن هر داش، هر قايا،

"آراز، آراز" دىيىپ يالواردىم چايا،

دندىم يايلىغىمى آپار او تايا،

بلكە ياراسىنى سارىدى داغلار.

كۆنۈل نغمەسىنى ائىدىرمز پسە،

وئره رم جانىمى جان دىن كسە،

دىلىندىن اۋپهرم هر كىم سۆيلەسە:

"داها طالعىندىن يارىدى داغلار!"

تورکيه ادبياتى

تورکيه ادبياتىنا گلدیکده، زنگین، گئیش و یایغین بیر ادبیاتلا اوز – اوزه گلیریک. تورکيه ادبیاتی تکلیکده، چوخ حجملى و دهیرلى بیر ادبیاتدیر کی هم تاریخ اوزولوغو، هم موضوع گئیشلیگی و هم محتوا دولغولوغو یؤنه سیندن دهیرلى و گؤرکملی دیر. کلاسیک ادبیتى مین ایلدن آرتیق بیر تاریخه مالیک اولاراق، تورک دیلى بیر رسمی دیل کیمی قوللانماسی، حکومت ایشلریده، دینی ساحه لرده ایشه آلینماسی بیرینجی دورومدا دایانیب و علمی – نظامی و ادبی ساحه لرده ده رسمی بیر دیل اولموشدور. سلجوقلاردان سونرا گلن ساله لر و نهایت عثمانلی سلاله سی نین چوخلو سلطانلاری، اؤز سارایلاریندا شاعیرلر بسله مکله برابر، اؤزلری ده ادب و شعره ماراقلی اولموش و اؤز استعدادلاری شعر یازمادا سینامیشلار. سلطان شاعیرلرین سایسی دا آز اولمامیشدیر. کلاسیک آنا تولی شاعیرلرین سیاهه سینی چکمکله نئچه صحیفه نی دولدورماق اولور. زمان کئچدیکجه، تورک شعرى و ادبیاتی دا زمانلا آدیملاییر و حیاتین ایستک لرینه دوزگون جواب وئرمه ده گئری قالمامیشدیر. تنظیمات دؤورونده اؤلکه نین مختلف ساحه لرینده رفورملارین یئر آلماسیلا برابر، ادبیات ساحه سینده ده یئنی لیک و ده ییشیک لیکلر ضرورتی حیاس اولونوردو. بو دورومدا ادبیات دا گونون ایستک لرینه دوزگون جواب وئره بیلدی. بو موقعیتی، تکجه دیل و ادبیاتین انعطافی و شاعیر – یازارلارین استعداد و مهارتلیله مومکون اولموشدور. تنظیمات ادبیاتی اؤز درین رفورمالارلا باجارا بیلدی گونون طلب لرینه دوزگون جواب وئرسین. ادبیات بؤیوک ده ییشیک لیک لرله اوز اوزه گلدی. رومانلارین، اویونلارین، آراشدیرمالارین اورتایا گلمه ضرورتلارینی آنا راق، اونا میدان آچیلدی و گونون ضرورتلری اونا دیله گلدی.

بو زمان یوزلرله یازار و شاعرلر میدانا گلهرک، اؤز تعهدلرینی دوزگون صورتده یئرینه یئتیردیله. چوخ کئچمه دن بوتون عثمانلی اؤلکه سینده دوزه نلیک یولا دوشدو، یونیوئرسیتهلر قورولدو، اوردو و قوشون پروبلملری چؤزولدو، دولت ایشلری نظاما دوشدو، ادبیاتدا گؤزهل و بینؤره لی فیکیرلر اورتایا چیخدی و نهایت گونون ایستک لری اساسیدا گؤزهل دوشونجه لر میدانا گلدی و ادبیات هیزله ایره لیلهدی. یوزلرجه یازار، تنقیدچی، صنعتکار یارانیب اورتایا چیخدیله. مشروطه انقلابی باشلایاراق، یئنه ده ادبیات ساحه سینده مختلف فکرلر آرایا گلدی، انقلابی دوشونجه لر یاراندی، گروپلار توپلاشیب، یازیچیلار و

شاعىرلار آراسىندا ھىمرايلىق ۋە فېكىر بىرلىگى اولدۇ ۋە ادبىي آخىملار ياراماغا زمىنە ياراندى. ثروت فنون، تورىك گىنجلىرى، ۋە باشقا گروپلار ۋە آخىملار بۇ ضرورتلاردىن اورتايا گلدى. چوخلو شاعىرلار ۋە يازارلار بىر - بىرىنە باغلانېپ گروپلار تەشكىل ائتدىلار.

۲۰ جى يوزايله گلدېكىدە، تورىك ادبىياتى كامىل بىر دوزەنلە ميدانا گلدى. ادبىي مەكتەبلەر آزادا اوللاراق، دوشونجەلەر دوزەنلەنمىش ۋە شاعىرلار اۋز جەرگەلرىنى سەئچمىشلردىر. عثمان امپراتورلۇغو داھا گون اىستەكلىرىنە ۋە طلبلىرىنە برابر گرەكلىكلىرىنە جواب ۋەئرمەدن عاجز قالمىش ۋە اونون يىرىنە بىر گىنج ۋە انرژىلىيىلى ھۆكۈمەتتىن ايش اوستە گلەمسى ضرورتى دويولوردۇ ۋە بۇ يولو ادبىيات صافلايىپ ھامبارلايىردى. ۲۰ جى يوزايلېن اوللارېندە تورىك ادبىياتى اوروپا ادبىياتى ايله رقابەتدە گئرى قالمامىش ۋە اوروپانىن ھىزلى دەيىشىكلىكلىرىنە جواب ۋەئە بىلدى. تورىكە جەمھورىيتى ياراناراق، تورىك ادبىياتى دا اونوللا برابر ياراندى ۋە چوڭ گۇرۇكملى يازارلار ۋە شاعر اورتايا گلدىلار. ادبىيات بوتون ياشايش ساحەلرىندە اۋز وارلىغىنى ئېوتا يىتتېرىپ ميدان آچدى. مدرن ادبىياتاھمىد ھاشىم، اورھان ۋلى، اوكتاي رەفت، ملىح جودت، ناظم ھەكمەت ۋە باشقالارنى تشبىتى ايله آياقلانېر. يوزلرچە شاعىرلار ۋە يازارلار ميدان آچىپ، اوروپا ادبىي اودوللرىنى قازانېرلار. بوتون فستىواللاردا ۋە ادبىي تەنقىدلردە تورىك يازارلارنىن آدلارى اورتادا اولور. ياشار كمال، عزيز نەسىن، ناظم ھەكمەتتىن اثرلرى دونيا دىللرىنە چئورلىپ ۋە نوبل جايزەسىنە لايىق كامنىدىلار آراسىندا آدلارى كئچىر. تورىك ادبىياتى دونيا ادبىياتىندا تانىنىر ۋە مەختەلف اودوللار لايىق گۇرۇنور. ۋە نەھايتدە نوبل اودولودە تورىكە يازارىنا ۋەئىلېر.

علمى - ادبىي تئورىلردە تورىك يازارلارى نېن اورتايا قويدوغو ادبىيات تئورىلرى، تەنقىد، آراشدىرمالاردا اۋز علمى وارلىقلارنى گۇستەرىپ ۋە مەختەلف ادبىي علملەر ميدانىندا ان بۇيۇك ۋە دونيا سويەسىنە يۇكسەلن ادىبلرى اورتايا چىخارېر. كوپرولو، كۇپرولوزادە، گولپېنارلى، بىسىم آتالاي، فاروق سومر، قەفس اوغلو، رەھمتى آرات، زكى ۋلىدى توغان ۋە يوزلرچە باشقا عالملەر تورىك دىلى ۋە ادبىياتىنى دونيايا يايىرلار. نەھايت، بۇگون تورىك ادبىياتىنىن امضاسى بوتون امضالاردان اۋنچەدە گئدىر ۋە تورىك دونياسىنىن فەخرى كىمى اېرەلېلەيىر. ادبىيات گلەجەك گونلرىمىزە سۇزو اولمالى دېر ۋە بۇ انتظار تورىكە ادبىياتىندان گئدىر...

احمد ھاشىم

تورک ادبیاتی نین ان اؤنده گلن شاعیرلریندن بیرى – احمد هاشم دیر که ۱۸۸۷ جی ایله بغداد دا آنادان اولدو. اونون آتاسی حله شهرینده قائم مقام اولان عارف حکمت بیگدیر. آناسی دا تانینمیش بیر عائله عضوودور. آنجاق هاشمین یاشاییشی اشرافیتلی اولمامیش، بلکه چتینلیکلرله دولو اولموشدور. ۶ یاشینا قده مریض آناسیلا یاشامیش و ۱۸۹۸ جی ایلدن استانبولا گلیب و آتاسی نین دولت مامورو اولدوغو اوزره گؤره همیشه مأموریتده اولموشدور و هاشم بوتون چتینلیکلرله قاتلانمیشدیر. آنجاق یاخشی تحصیل آلمیش و معلم لری عثمانلی نین دیرلی شاعیر و یازارلاری اولموشلار او جمله دن: توفیق فکرت و احمد حکمت مفتی اوغلو اونون ادبی نبوغونو تاپمادا و یئتیرمه سینده بؤیوک رول اوینامیشلار.

هاشمین ایلک شعری ۱۹۰۱ جی ایله "مجموعه ادبیه" ده چاپ اولور. ۱۹۰۲ جی ایله بیر حکایه سی "صنعت تحری" درکی سینده یاییلیر. هاشم ۱۹۰۷ جی ایله تحصیلینی بیتیردیکن سونرا، فرانسیزجانی یاخشی بیلدیگی اوچون فرانسه دیلینی تدریس ائدیر. سونرا ادبیات معلمی اولور. آنجاق بیرینجی دونیا ساواشیندا عسگر اولراق جبهه یه گؤنده ریلیر (۱۹۱۳-۴) و ساواش بیتدیکده (۱۹۲۷) ترخیص اولوب، معاش سیز قالیر و چتینلیکلرله اوز – اوزه گلیر. ائله اونا گؤره ده بوتون شعرلرینده بو چتینلیکلر دویغو و دیلک لرینده ائتکی بوراخیر.

هاشم چالیشقان بیر انسان اولدوغو اوزره مختلف درگی لرده یازیب یارادیر و معاشینی تامین ائدیر. اونون شعر عالمینده یاراتدیغی بدیعی فکیر قالارقی اولراق، تورک دونیاسیندا یئنی بیر حیاتین یارانماسیندا اؤز ائتکی سینی قویموشدور. هاشمین اثرلری بو درگی لرده یایملانیر:

ادبیه، مصور ترقی، ارتقا، فن و ادب، مصور محیط، ثروت فنون، آشیان، شعر و تفکر، یئنی مجموعه، حیات، گنج یولجولار، ادبیات، یونی تورک، حاکمیت ملیه. او، بو غزئته لرله ده ایشله ییر: آخشام، درگاه، اقدام، ملیت و ...

هاشم معلم لیکدن علاوه، بیر مهندس کیمی بیر سیرا شرکتلرده چالیشیر و نهایت ۱۹۳۳ جو ایله دونیاسینی ده ییشیر. اونون جنازه تشییعی تاریخده گؤرولمز بیر مراسیم کیمی اولور. هاشم، ادبی یارادیجیلیغی ایله تورک شعرینده یئنی بیر جیغیر آچیر. اونون شعر دفترلری بونلاردیر: پیاله، گؤل ساعاتلاری، دیگر شعرلری ...

اونون بوتون شعرلری، دنیا دیل لرینه چئوریلرک، تورک شعری نین اؤرنه یی کیمی دونیادا آلیشیلانیر. بوتون شعرلری دؤنه لرجه یاییلمیش و اوخوجولار طرفینده سئویمیشدیر. شعرلریندن اؤرنک لر:

پیاله

ظن ائتمه کی گولدور، نه ده لاله،
آتش دولودور، توتما یانارسان.
قارشیندا شو گولگون پیاله...

ایچمیشدی فضولی بو آلودان،
دوشموشدو بو اکسیر ایله مجنون،
شعرین سنه آنلاتدیگی حاله...

یانماقدا بو ساگردن ایچن لر،
دولدورموش اونونچون شب عشقی
باشدان باشا افغان ایله ناله...

آتش دولودور، توتما یانارسان
قارشیندا شو گولگون پیاله...

اؤلکم

فراز زیرویه سینای قهره یوکسه لهرک
اوردان،
اورادان دوشمک اؤلکم ایستیوروم
جوف یاس آشنای خسرانه...

تیترهک

پاریلتی لارلا یانان بیر مسای مذبحه رنگ
داغیلیر سحور عریانه
فراز زیرویه سینای قهره یوکسه لهرک
اورادان،
دوشمک اؤلکم ایستیوروم
جوف یاس آشنای خسرانه...

قانلی بیر گوئلک
 گیبی ہارای شمسی آرخامدان
 آلیب سوروکلہ یہرک
 او دم کی رفر ہستہ سمت اولور قائم
 و بیر گونون دم آلاشی زوالینده
 سوروکلہ نیر سولار شعلہ حالینده
 او دم کی قوللار آچار جسم نامیدہ آدم،
 بیر درین سسلہ "ہایدی" دئییر اوچوروم،
 او دم،
 فراز زیروہی یاس آشنای قہرہ یوکسہلہرک
 اورادان
 صوت امید قلبی دینلہ مہدن
 جوف خسرانہ دوشمک ایستیوروم۔

بیر گونون سونوندا آرزی

یورغون! گوزومون حلقہ لرینده
 گوللر گیبی فجر اولدو نمایان،
 گوللر گیبی ... سونسوز، ایری گوللر
 گوللر کی قامیشدان داہا نالان،
 گون دوغدو یازیق آرخالاریندا!

آلتین کولہ لردن یئنہ قوشلار،
 تکرارینی عمرون ائدہر اعلان۔
 قوشلارمی دیر اونلار کی ہر آخسام
 عالم لریمیزدن سفر ائیلر؟

آخشام، يئنه آخشام، يئنه آخشام،
بیر سیرما کمر دیر سویا باخسام،
اوستونده سما بیر قوس مطلسم.

آخشام، يئنه آخشام، يئنه آخشام،
گوللرده بو دم بیر قامیش اولسام.

حوض

آخشام يئنه توپلاندی درینده...
جانان گولویور اسکی یئرینده،
جانان کی گوندوزلری گلمز،
آخشام گؤرونور حوض اوزه رینده

مهتاب کمر تازه بئلیتده،
اوستونده سما گیزیلی بیر اؤرتو
ییلدیزلار اونون گولدور الینده

قارانفیل

یارین دوداغیندان گتیریلیمیش،
بیر قطره آلودور بو قرنفل.
روحوم آجیسیندان بونو بیلدی!

دوشدو کجه، وورولموش گیبی، یئر یئر،
قیزغین قوخوسوندان کپه نکلر،
گؤنلوم اونا پروانه کسیلدی...

بولبول

بیر غملی خزانین سحرینده
اصراره نه حاجت یئنه بولبول؟
بیل، قلبیمیزین باخچالاریندا
جان وئردی سنین سؤیله دیگین گول!

ساورولمادا گول شیمدی هواده
گون دوغمادا بیر باشقا زیاده...

قارانیق

عشقین بو قارانیق گئجه سینده
بولبول یئنه وحشی مترنم،
مجنونونو ترک ائتدی می لیل؟
وحشی سسی فرقت سسی ساندیم.

عشقین بو قارانیق گئجه سینده
هجرانیمی دویدوم، سنی آندیم،
فرقت زده بولبول گیبی یاندیم...

ناظم حکمت

تورک شاعیرلری ایچینده ناظم حکمت دونیا سویه سینده تانیلمیش بیر شاعردیر. او، ۱۹۰۲جی ایلده بیر ادب - شعر سئوهر اشرافی عائلده آنادان اولوبدور. اونون آتاسی حکمت بیگ - ناظم پاشانین اوغلودور کی تورکیه نین خارجی ایشلر ناظیرلیگی نین ایشچی سی ایدی. ناظم پاشا، عثمانلی دولتی نین شخصیت - لریندن ساییلیردی. آنجاق ناظم حکمتین حیاتی نین بؤیوک بیر حصه سی زندانلاردا و غربت لرده کئچمیشدیر. او، توطئه لر اساسی ایله نیسگیللی حیاتی نی اؤز وطنینده اوزاقدا - غربت و سورگونلرده کئچیرمیشدیر و وطنینده اولان چاغلاری دا دوستاقلاردا اولموشدور. او، عینی حالدا اثرلری نین چوخونو دا زنداندا یازمیشدیر. ناظم حکمت بوتون انسانلاری سئویر، حتی اؤز قاتلی اولان بدبخته ده اورهی یانیر. شعرلرینده تام گوجو ایله اومودسوزلوقا قارشی مبارزه ائدیر. اونون شعرلری نین هر سطرینده جسارت، شجاعت و قورخوسوزلوق دالغالانیر.

ناظم حکمت انترناسیونالیستی علاقه لره یوکسک قیمت وئره رک، وطنینی سئوهر وطن پرور کیمی ده چیخیش ائدیر و هر شرایطده اؤزونو تورک و تورک خلقینه منسوب بیر انسان و شاعیر بیلیر. ناظم حکمتین شعر، تورک ادبیاتیندا تک باشینا بیر مرحله نی تشکیل ائدیر. او، هم دیلجه، هم مضمونجا و هم شکیلجه تورک ادبیاتینا یئنی لیک گتیرمیشدیر و بیرینجی دؤنه اولراق، جدی و یئنی آددیملار گؤتورموشدور. او، عروض مزنین تام اینجه لیک لرینی بیلهرک، دوغو اؤلکه لرینی یئنی فورمالاشمالار یلا ماراقلی اولراق، ایلك یئنی شعرلری یازمیشدیر. اونون باشقا بیر اؤزه لیک لریندن، یئنی شعرین گلیشمه سینده رئال حیات ایله یاخیندن و دریندن تانیشلیغی اولموشدور. اونون ایلك الهامچیسی رئال حیات اولموشدور. اونون کتابلاری بوتون دونیا دیل لرینه چئوریلیمیش و دونیا خالقلاری اونون دوشونجه عالمی نین ماراقلیسی اولراق، شعرلرینی اوخوماغا جان آتیرلار. ایندی ایسه شعرلریندن بیر نچه اؤرنک:

حسرت

دنیزه دؤنمک ایسته بیرم؛
ماوی آیناسیندا سولارین،
بوی وئریب گؤرونمک ایسته بیرم؛
دنیزه دؤنمک ایسته بیرم!
گمی لر گئدر،
آیدین افق لره، گمی لر گئدر!

گرگین دوم آغ یئلکنلری شیشیرتمز کدر.
آنجا ق عمر و م گمی لردە بیر گون سونا یئتر.
و مادام کی بیر گون اؤلوم مقدر:
من سولاردا باتان بیر ایشیق کیمی،
سولاردا سؤنمک ایستە ییرم!
دنیزە دؤنمک ایستە ییرم!
دنیزە دؤنمک ایستە ییرم!
۱۹۲۶

دمیر قفسدە دولانان آسلان

دمیر قفسدە دولانان آسلانا باخ.
باخ گۆزلرینە:
پولاد، چیلپاق
ایکی خنجر کیمی داشییر ساری گۆزلریندە
کینینی.
ایتیرمە دن تمکینینی
یاخینلاشیر
اوزاقلاشیر
گلیر
گئدیر.
تاپانمازسان بند وورماغا یئر
توکلۇ قالین بوینوندا اونون.
یانارکن کورەگیندە شاللاق ایزلری
چۆکمە ییر دیزلری
یالی تیکان - تیکان تیکیلیر مغرور باشیندا...
یاخینلاشیر

اوزاقلاشیر
گلیر، گئدیر
گئدیر، گلیر...
زندانی دوواریندا قارداشیمین کؤلگهسی
گاه ائیر، گاه یوکسهلیر...

۱۹۲۸

خایین

بو آدام ساتدی یولداشینى؛
ساتدی قیزیل مجمه‌ی ده یولداشینى
قانلى – کسیک باشینى...
بو آدامین آیقلارینا دولاشیر
قورخو،
کؤلگه کیمی...
قارانلیق بیر سو کیمی
یاشاییر بو آدام.
گونش باتینجا هر آخشام،
داش کوچه لردہ آروادی نین اؤرتوگونه بورونه‌رک،
بارماقلاری نین اوجوندا سورونه‌رک،
سیزه دوغرو یاخینلاشان او دور.
سیز تانییین اونو
قلبینین بوینوندا سالاناراق سسله‌نن
ملعون زینقرووندان
و بیلین کی اونون
تؤکور پارچا – پارچا جذام مرضی
روحونون اتینى...

بو آدم بوگون آجدير
آجدير اما،
ايتيردى بو آدامدا
قدرتلى و بۇيوك آجليق بئله قدسيتينى...
آ دوستلار، بو آدم
گونش باتينجا بير آخشام
ساتدى يولداشيني؛
ساتدى قيزيل مجمه يى ده يولداشيني
قانلى - كسيك باشيني...

۱۹۲۹

كرم كيمي

هاوا قورقوشوم كيمي آغير.

باغير

باغير

باغير

باغيريرام.

يئيين گلين!

قورقوشوم

اريت -

- مه گه

چاغيريرام...

او دئير كي منه:

سن اؤز سسينله كول اولارسان ا...ى!

كرم كيمي

يانا — يانا...

"درررر...د

چوخ

همدرد

يوخ"

اورہ ک -

- لرین

قولاق —

- لاری

کاردی... کار...

هاوادا قورقوشوم آغيرليغي وار!...

منسه دئيرم اونا:

کول اولاییم

کرم

کیمی

يانا

يانا.

من يانماسام

سن یانماسام

بیز یانماساق،

نئجه چىخار قاران -

- لىقلار،

آيدىن -

لىغا...

هاوا تورپاق كىمى بويلو

هاوا قورقوشوم كىمى آغير.

باغير

باغير

باغيريرام.

يئىن گلين!

قورقوشوم

اريت -

- مه گه

چاغيريرام...

۱۹۳۰

وداع

سلامت قالين

دوستلاريم منيم

ساغليقلا قالين!

سيزى قلىيمدە،

قلىيىمىن ايچىندە

مبارزە مى باشىمدا آپارىرام.

سلامت قالىن

دوستلارىم منىم

ساغلىقلا قالىن!...

شكىل لردە كى قوشلار كىمى

دوزولوب قوملوغون اوستونە

دستمال توللامايىن منە،

ايستەمز...

من دوستلارین گۆزۈندە اۆزۈمۈ

بوتون ھىكلىملە گۆرۈرم...

آ دوستلار،

آ دۇيوش دوستى،

ايش قارداشى،

آيولداشلار آ!!!

تک ھىجا سىز الوداع...

قاپىمى گئجه لر اۆزۈ كلىدلىه جک،

پنجرەمدە تور توخوياجاق ھۆرومىجک،

و من بىر دۇيوش ماھنىسى كىمى

اوخوياجاغام

زندان توركوسونو.

يئنه گۇروشهريك

دوستلاريم منيم

يئنه گۇروشهريك.

بىرلىكده گونشه گولوب،

بىرلىكده دۇيوشهريك...

آ دوستلار

آ دۇيوش دوستى

ايش قارداشى

آ يولداشلار آ...!!!

الوداع...

۱۹۳۰

اورهان ولى

تورك شعرينده يئنىلىك يارادان و مکتب صاحىبى اولان شاعرلرين بيرىسى ده اورهان ولى دير كه ۲۰ جى يوزايلين ايلك يارىسيندا، يئنى فكر، يئنى فورما و يئنى سۇزلرله ايرهليله مەسىندە اورپا ادبياتى ايله آددىملاشمادا اۇنملى رول اوينايمىشدير. اورهان ولى قىسسا ياشايرسا دا، بۇيوك ائتكى لر قويموشدور. او،

۱۹۲۴ جى ايلده استانبولدا آنادان اولدو. همان شهرده بىلىم يوردونو فلسفه بۇلومونده بيتيردى و گۆزەل اثرلر ياراداراق، نهايت ۱۹۵۰ جى ايلده دونياسىنى دەيىشدى.

اورهان ولى بير زمانلار ديلماس كىمى ايشلەمىش و بير زمان دا درگى لردە چالشمىشدير. آنجاق عمرونون ان دەيرلى ايشى، ۱۹۴۲ جى ايلده ايكي باشقا دوستو ايله بيرليكدە - اوختاي رفعت و مليح جودت ايله - "غريب" كىتابىنى يايىملايلاق، اونا نئچە صحيفەليك اۋن سۆز ايله بير ادبى مکتب ياراتماسىدير. بو ايش ۱۹۴۲ ايلينده بۇيوك بير آددىم ساييلير و تورك شعرينده يئنىلشمە حركتى باشلانير. اورهان ولى ۱۹۴۹ جى ايلده "ياپراق" عنوانلى بير درگى يايلاق، بو حركتى داها آرتيق محكملىنديير. اونون اثرلىرى بونلاردير:

غريب - ۱۹۴۱ / واز كئچمەديگيم - ۱۹۴۵ / داستان گيبي - ۱۹۴۶ / يئنىسى - ۱۹۴۷ / قارشى - ۱۹۴۹. باشقا اثرلىرى ده بونلاردير: نصرالدين خوجانين حيكايەلىرى - ۱۹۴۹ / فرانسىز شعرى آنتالوژيسى - ۱۹۴۷ / تاتوففە - ۱۹۴۴ / بير قاپى يا آچىق دير يا قاپالى (رفعتله برابر) - ۱۹۴۳ / باربرينه - ۱۹۴۴ اورهان ولى نين اثرلىرى دۇنەلرله چاپ اولوب، يايلىبيدير و دونيا ديللرينه ده چئوريليبيدير. بورادا اونون نئچە شعرىنى بيرگە اوخويالىم:

رؤيا

آننەمى اۆلموش گۆردوم رؤيامدا.
آغلایاراق اويانىشىم
خاطراتدى بنه، بير بايرام صاباحى
گۆگ يوزونه قاچيرديغيم بالونوما باخيب
آغلایيشيم.

انسانلار

نه قدەر سئوهرىم او انسانلارى!
او انسانلارى كى، رنگلى، سيليك،
دونياسيندا چىخارتمالارين
تويوقلار، دووشانلار و كۆپكلرله برابر
ياشاين انسانلارا بنزەر.

بايرام

قارقالار، ساکين آنه مه سؤيله مه يين!
بوگون توپلار آتيلارکن ائودن قاچيب
حربيه نظار تينه گئده جه ييم.
سؤيله مزسه نيز سيزه شكري آليريم؛
سيميت آليريم، خوروز شكري آليريم؛
سيزى قاييق ساليىنجاغينا مينديريريم،
بوتون زيپزيپلر يى سيزه وئره ريم.
قارقالار، نه اولور آنه مه سؤيله مه يين!

كؤكگه م

بيكىديم اوسانديم سوروكله مكدن اونو،
سنه لردير، آياقلار يمين اوجوندا؛
بو دونيادا بير آز دا ياشاياليم،
او تك باشينا،
بم ده تك باشيما.

بير ايش وار

هرگون بو قدهر گؤزه لمى بو دنيز؟
بؤيله مى گؤرونور گؤگ يوزو هر زمان؟
هر زمان گؤزه لمى بو قدهر،

بو اشيا، بو پنجره؟
دئييل،
واللهي دئييل؛
بیر ایش وار بو ایشین ایچینده.

ایچینده
دنیزلریمیز وار، گونش ایچینده؛
آغاجلاریمیز وار، یاپراق ایچینده؛
صباح آخشام گئدهر گئدهر گلیریز،
دنیزلریمیزله آغاجلاریمیز آراسیندا،
یوخلوق ایچینده.

انسانلار

هر زمان، فقط، بالحصه،
منی سئومه دیگینی
آنلادیغیم زامانلاردا
گؤرمک ایسته ریم سنی ده
آننه مین قوجاغیندان
سیر ائتدیگیم انسانلار گیبی،
کوچو کلوگومده^{۱۴}...

یوسف خیال اوغلو

^{۱۴}اورهان ولی، بوتون شعرلری، استانبول، ۲۰۰۵.

چاغداش شاعیرلر سیراسیندا آد قازانان شاعرلرین بیرسی ده یوسف خیال اوغلودور. او، اؤزو دئمیشکن، بوتون فلسفه‌لرین حیاتی تام آچیقلامادیغی و زورلادیغینی گؤرموش. بوتون نهدنینی آراشdırیب و طبیعتین حیرتلندیریبی دنگه‌سینده قصورسوزلوغوندا تاپمیش و بو ایناما گلیمیشدیر کی دوغایا قارشى هئچ بیر شئی مومکون دئییلدیر. او حیات فلسفه‌سینین آردیجا قرآندان مارکسیزمه، مائوایزمه، سونرا بودیزم، فرویدا و باشقا فلسفه‌لرده گیریب چیخمیشدیر و نهایت اینانمیشدیر کی ناتورالیزم هامیسیندان دوزگوندور؟! هر حالدا او، هم شاعر اولموش، هم رسام؛ عینی حالدا موسیقی آدامی.

یوسف خیال اوغلو درین دو یغولو بیر شاعیردیر. اونون شعرلرینده ایتیزیلیمیش آرخاداشلیقلار، اونودولموش گؤزه‌لیکلر، عصیان، سئودا و دوستلوق یئر آلیر. خیال اوغلو عینی حالدا خالق شعرى ده یازیر. آنجاق اونون گؤروشونده یاخشى یاشاماق، اخلاقلی و اردملی اولماق گرہ کیر. ۲۰۰۸ جی ایلده، هله چوخ گنج ایکن دونیاسینی ده ییشدی.

شعرلریندن نئچه اؤرنک:

هانی منیم گنجلی ییم؟

هانی منیم گنجلی ییم؟

بیلیه‌لریم، توپاچیم،

گیلاس آغاجیندا بیر تیلان کؤینه ییم؟

چاتلیدیلا اوشاقلینغیمی خبرسیر.

پنجره‌سیر قالدیم آنا

اوچور تمام تئل‌لره تاخیلدی،

هانی منیم گنجلی ییم هاردا؟

نه وارسا بوغو گنزی یاخان

چؤره‌ک کیمی، سئوگی کیمی

نه وارسا گؤزه‌للیکدن یانا

بؤلوشدوم، بؤلوشدوم.

ایچیمه سیغمیردی انسانلار...

بو نه يامان چليشگي آنا!
قوردلار سفره سينه دوشدوم،
هانی منيم ديرهنجيم هاردا؟

هانی منيم اوونجوم هاردا؟
آكواريوم ، قناريم،
اوستونه تيتره تديگيم كاكئوس چيچه يي؟
آلدیلار كتابلار يمي سورغوسور.

دووارلار قونوشمور آنا
آچيق قالير هئچ بير قايي!...
هانی منيم گنجلی ييم هاردا؟

داها قاپيلماميشكن يئلره
توتماميشكن شارابي
شعره يئنی - يئنی باشلاميشكن
قاجديم، داغلارا قاجديم
داها اوپمه ميشكن هئچ بير قیزی...

ياغمورلاری بيريكدير آنا
چاغ يانغينيندا توتوشدوم،
هانی منيم گنجلی ييم؟

آلتاي - تورک ادبياتى

آلتاي تورکلىرى، تورک دونياسى نين ان قديم سويلاريندان اولاراق درين واسكى بير ادبياتا ماليکدير. آنجاق تورک کولتورونون شفاهى بۇلومو آلتايلاردا داها گئنيش و داها زنگيندير. بورادا شفاهى فولکلور کؤکلرى چوخ اسكى و محکمدير. تورکلرين آراسيندا اولان زنگين فولکورون قديمكى کؤکلرينى تاپماق اوچون، آلتاي تورکلرى آراسيندا ياشاماق گرەکير. بورادا اوسطورەلرين، افسانەلرين، آتالار سؤزلرى و داستانلارين ان اسكى فورمالاريني توپلاماق اولار. آنجاق يازيلى ادبياتا گلديکده، گؤکتورک آبيدهلرينين آلتاي تورکلرينه عاييد اولدوغونو بيليرىک. اورخون و يئنىسئى ده يازيلان ۵۱ آبيدهدن عبارت تورک دونياسى نين يازيلى ادبياتى نين تمل داشيني بورادا تاپميش اولوروق. بو آبيدهلر ۱۵۰۰ ايل بوندان اۇنجهيه عاييد اولاراق، ۱۰۰۰ ايل اوندان اسكى زامانلاردا دا گئديپ چاتان آبيدهلر اله گلmişدیر. بو تاپنيتىلار گؤستەريرىكى تورک دىلى و خطى دونيانين ان قديمى کولتورونو تشکيل ائدير.

تورکلرين ايلک تاريخى وثيقەلرى سايبلا بيلهجک پازيرىک گورگانلارينين آلتاي لارخالقيني ياشايدىقلارى جغرافيدا اولماسى، بوگون ده آلتايلاردا اسكى بير مدنيت روحو ياشاماغا امکان يارادير. بو آبيدهلر هله ده کى وار، اولدوغو قدهر يانينمايىب؛ دونيا بيلگينلرى تانيسالاردا، هله بيزده- ايراندا تکجه ضيالىلار آراسيندا تانينماقدادير و هله ده خالقين مالى اولونمايبيدير.

آنجاق آلتاي خالقلارينا زنگين بير ارث اولاراق بوگونکو ادبياتلاريندا دا سسى گلير و چوخلو چاغداش شاعيرلرى بو آبيدهلرى اؤز شعرلرينه و اثرلرينه قونو سئچميشلر. او جملەدن ل. کوکشييف، «سورو» اثريني: آ. آدارف «گول تيگين کؤلگەسى»، ب. بدروف «داس خزر» و ب. اوکافچ «تونيوقوق کريزى» اثرلرينى بو آبيدهلره توخوناراق يازميشلار. بونو آرتيرماق لازيمدير ۱۹ جو يوزايلده دونيا عاليملرى تورک دونياسينا ماراقلانيب و آلتايلاردا يئر و يئرآلتى قازينتىلارينا اوز گتيرهک، آلتاي اؤلکەسینه گلmişلر و هر بير آبيدهنى تاپديقجا، آلتاي خالقى دا اويانيب، اؤوزونو تانيماما چاليشير و بو يۇندن گئنيش و درين بير اويانيش روحو ديريلير. آلتاي چاغداش ادبياتى دا بو اوزدن زنگين و جانلى اولور.

آنجاچ چين و روس استىلاسى، آلتاى خالقىنى باسبىب - ازىز. بونو آرتىرماق لازىمدىركى چاغداش ادىياتدا، آلتاى شاعىرلىرى ده گوجلۇ دىستان گلەنەگىنە آرخالاناراق، تارىخى قەھرىمانلارى بىر ايدئولوژى وسىلە-سىنە چئوپەرەك گۆزەل اثرلر ياراتمادا دوشمن قارشىنا بىر وسىلە كىمى استفادە ائدىرلر. بو ساحەدە چوخلو شاعىرلر بو دورومدان يارالاناراق دۇيوشە قالخىمشلار: س. سوراذاكف، ا. سورايف، اى. كوچف، ت. بدورف، ت. اوزچف، ا. شادويىف، و. اىرتانف، ا. تانتىف و

آلتاى چاغداش ادىياتى نىن گوجلەنمە نەدن لرىندن بىرى دە باشقا دىللردن، اۆزەللىكلە روسجادان ترجمە اولونان اثرلر اولموشدور. بو زامان روس كلاسىك و چاغداش اثرلىرى آلتاى توركجەسىنە چئورىلىپ و زنگىن بىر ادىيات آلتاى توركجەسىندە يارانىر و شاعىرلەر، يازارلار اىلھام قايناغى اولور. آنجاچ ھىمىن زاماندا قازاق و قىزقىز ادىياتى دا آلتايلاردا گئنىش صورتدە يايىلىر. بونلار يانيندا سووئت طرفىندىن قورولان آكادىيالار، دىلىن و كولتورون علمى صورتدە اۆپرنەلىمەسى، يازىلىپ تديق ائدىلمەسىنە دەيرلى بىر جىغىر آچىپ و آلتاى كولتورو درىنلەشىر.

آلتايلاردا بلكى دە اىلك غزئتە ۱۹۳۰ جو اىللردە يايىلمىشىدىر. تاتر و صحنە اثرلىرى دە چوخ گئج يولا دوشموشدور. ۱۹۳۷ اىلىندە بىرىنجى تاتر يولا دوشور. آنجاچ ۱۹۳۰ جو اىللردىن سونرا چاغداش آلتاى ادىياتى چىچكەلەنەر و بوللو - بوللو اثرلر ميدانا گلير. چوخلو غزئتلەر يولا دوشور و چوخلو يازارلار، دىلماجلار و شاعىرلر باش قووزايىب اثرلر يارادىرلار. آشاغىداكى شاعىر و يازارلار ين چوخلوغو ھامىنى حىرئە قوپور: مىخائىل واسىلىويچ، چووالكف، مىرون واسىلىويچ، موندوس ادف، پاول واسىلىويچ، كوچياك، پاول الكساندروويچ، چاغات استرايف، چالچىق آنچىنويچ، اونژكف، ايوان واسىلىويچ، شودويىف، ايوان پتروويچ، كوچويىف، آرژان اويونچىنويچ آدارف، لازار اردىف، ارگىن ماتىنويچ، پالكىن، بورىس اوکاچىنويچ تولوسف، الكساندر سۇركايف، ب. بورمالف، جىمان بلكف، پاسلى سامىق، چىباش بوروكويچ، جورقوى كىدىف و

آنجاچ بونو آرتىرماق لازىمدىركى آلتاى چاغداش ادىياتىندا حىكايە - اۆيكوداھا آرتىق گلىشمىش و شعر اونا نىسبەت گزى قالمىشىدىر. آما بئللەلىكە دە دەيرلى شعرلر ين سايسى آر دگىلدەر^{۱۵}.

سازون سايمويچ سوراذاكف

سازون سايمويچ آلتاى تورك ادىياتى نىن چاغداش گلىشمەسىندە اۇنملى سىماللارىندان دىر. او، ۱۹۲۵ جى اىلدە آغ قوبى دە آنادان اولدو. آتاسى بىر گام(اشىق) ايدى. گۆزەل بىر تحصيل آلاراق ۱۹۴۲ جى

^{۱۵} على احسان قولجو، چاغداش تورك دونىاسى ادىياتى، ارزروم، ۲۰۰۲، ص

ايللرده مشهور توركولوگ ا. باسكاف - ون اؤيرهنجى سى اولدو . ايکينجى دونيا ساواشىندا سربازليغا گئتدى و بير الينى - ساغ قولونو - الدن وئردى. آنجاق ساواشدان سونرا، باسكاف دعوتى ايله مسكووایا گئتدى و تحصيلينه داوام ائتدى.

سازون، آلتای ادبیاتیندا ان بؤيوك منظومه اولان «مادای - قارا» اثرینی ۷۷۳۸ بیتده درلهدى. بواثر سونرالار روسجا و باشقا دیللره ده چئوریلیب، ۱۹۷۳جو ایلده یاییلدى.

سازون يوكسك ليسانسينى دا آليب، يارديجيليغينا دوام ائدير. ۱۹۷۳جو ایلده پروفسورلوق مقامینا چاتیر و ۲۱۲ آلتای داستالارینی دوزنلەيیر. سازون آلتای تورکلری نین ایلکین پروفسور و چالیشان یازاری و شاعیری دیر. او، هله ۲۷ یاشیندا ایکن آلتایدا آچیلان تاریخ، دیل و ادبیات یونتوترسیته سی نین مدیری اولدر. اونون اؤنملی اثرلری بونلاردیر: اؤلكه سسلری (۱۹۵۶)، کوچیاک (۱۹۵۷)، گروچسکی ائپوس آلتاتیسف (۱۹۵۸)، آلتایلار (۱۹۶۰)، آلتای آلباتی نین چومدو سؤستوری (۱۹۶۱)، قایچی اولا گاجف (۱۹۶۱)، آلتای ادبیاتی (۱۹۶۲)، آلتای فولکلورو (۱۹۷۵) و ..

سازون فولکلور اساسیندا چوخلو چالیشمالاری ایرهلی سورموش و دهیرلی اثرلر یاراتمیشدیر. او، ۱۹۸۰جی ایلده دونیا سینی ده گیشیمیشدیر. اونون اثرلری نین توپلومو ۱۹۹۵جی ایلده نشر اندیلیمیشدیر. شعرلریندن نئچه اؤرنک:

داغلارین ییه سی

بؤيوك داغین زیروه سینه چیخدیم.

بوردان بوتون آلتای گؤرونوردو.

آف، آلتایمین شاشیرتیجی گؤزه للیگی،

سئوینجدن ها یقیرماغیم گلیر.

هی.....ی! مینم سسیمه

مینلرجه سس وئره ن اولدو.

او سسلر باشقا- باشقا

آمما هامیسی گور، سئوگی دولویدو

آنیدان منیم عاغلیما

اسکی انسانلارین حیکایه سی گلدی.

بؤيوك داغین باشینا

چیخان کیشی سس چیخارمازدی.

داغلار يىيەسىندىن چكىنىپ،
سس سىزجە چكىپ گئەردى.
بونو دوشونونجە گولەسىم گلدى:
بو نئجە داغلار يىيەسى؟!
انسانلار سس سىزجە يوروتىمك اوچون.
غملرىن بۇلوندوگو يالان!
قورنازلىقلا خالقى اللرىندە توتان
قورنازلارنى دوزنى يىخىلدى!
ايندى داغلارنى يىيەسى بىزىك!
هئ...ئى، قورخولو آلتايىمىز!

اۋىلە ملت وارا!

من گون باتىسىندان گلن
بورژوايلا قونوشدوم.
او بىلىم ادامى اولدوغونو سۇيەلەدى.
«من آلتايىم» دئىگىمدە اينانمادى.
_«اۋىلە ملت وارمى؟» دئدى.
آه، بورژوا! سىنە نە سۇيەلەيەلەيم?
سىزلىرى بىلىم، سىزىن كىمى اوتانمازلارى،
سىزلىرى منىم كىچىك خلقىمى،
خرىطەدن سىلىمك اىستىيورسونوز.
«توپراغى زىنگىن، انسانى يابانى.
يوكسىلمز، گلەشمىز دئىرسىنىز.
اسكىدن برى آنايوردوما گۆز تىكىپ،
يوردومو آلمان اىستەيىرسىنىز.
خير، بوژوا، اۋىلە خلق وارا!

سىزىن كىمى بورژوالار بىزدە دە باردى،
 آمما اكىم اونلارنى يوخ ائتدى.
 او زاماندىن بىر چوڭ ايللر كئچدى.
 ايندى، بورژوا، قارشىلاشدىرىپ گۆزەللىم،
 سىزىنلە بىزىم حياتىمىزنى،
 ھانسىمىز داھا ايى، ايرەلەيدە؟
 آلتىمىش ايل اولدو اكىمە!
 آلتىمىش ايل گلىشمەنىن ايللرى.
 ھامى نىز گۆرون، نئجە دە گۆزەللىدى،
 منىم يوردوم، آلتاين داغلارنى!
 منىم خەلقىم، موتلو خەلق.
 يايلىر داغلارنى زىنگىنلىگى،
 بىزىم كولتورموز سىزىنكىندىن داھا ياخشى،
 بىزىم صنعتىمىز سىزىنكىندىن يوكسك،
 بىز سىزدىن آز دا اولسا آشاغى دئىلىز،
 سىزىن غايەنىز بىزە اولاشماز.
 گئرى دور پىس بورژوا.
 من آلتايم اۋىلە ، خەلق وارا!

لازار واسىلىويچ كوكىشف

آلتاى چاغداش ادبىياتى نىن گلىشمەسىندە ياخىندىن اشتراك ائدەن شاعىرلرىن بىرى دە لازار واسىلىويچ دىركى ۱۹۳۳ ايلىندە آنادان اولدو. تەحصىلىنى بىتىردىكىدىن سوزا مىسكووايا گئتدى و اورادا آكادىمىيانى دا بىتىردى. او اۋىرەنجى لىك ياپان ايللردىن مەختەلف غەزەتەلەردە چالاشماغا باشلادى وشەرلرىنى يايىملادى. لازار ۴۲ ايل عمر سوردو و ۱۹۷۸ جى ايلدە دونىاسىنى دەگىشىدى. آنجاق قىسسا غۇمروندە دەيرلى اثرلر ياراتدى و آلتاى ادبىياتىنى دونىايا تانىتىدىرمادا بۈيۈك رول اوينادى.

لازارين ايکى رومانى دونيادا تانينميشدير: آرينا و چۆلدوردن چيچه گى. آرينا رومانيندا بير قيزين حياتينى تصويره آليروان گۆزەل صحنەلر يارادير. لازارين ايلک شعر کتابى دا ۱۹۵۶ جى ايلده «آلتين گۆل» آديندا ياييلير. ۱۹۵۸ جى ايلده «توبا» آديندا ايکينجى شعر کتابى ياييلير. چوخ کئچمەدن کتابلارى بير-بيرى نين آرديجا گليرو قيزيل چيچک (۱۹۶۱)، اکينچى جووروم (۱۹۶۳)، چۆل (۱۹۶۴)، ئنالار (۱۹۶۷). لازار شعر و روماندان علاوه حيكايەلر و اويونلاردا يازير و دونيا سويه سينده شهرت قازانير. لازارين کتابلارى روسجايا چئوريلير. اونون اثرلرى باشقا تورک ديللرينه: قيزقيز، قازان، ياکوت، تووا، هاکاس و ... ديللرينه ده ترجمه اولوب ياييلير. بونو دا آرتيرماق لازيمديركى لازار کلاسيک دونيا ادبياتيندان ان گۆزەل رومانلارى، دراملارى سئچيب، آلتاي ديلينه ترجمه ائتميشدير.

آلتاي ديليمه

آغ گۆبون آلتينا گلەرک
 آيلى-گونشلى آنا بوردومو گۇرونجه.
 «باباجيغيم» ديهن آلتاي ديليم.
 «آننه جيغيم» ديهن نازلى ديليم.
 آنا آلتايين اته گينين آلتيندان
 نازلا سسلەنيب، سن دوغموشدون،
 داشدان چيخان صاباح چيچه گى کيمي،
 دان سؤكمەدن سن چيخميشدين.
 قورخونچ ايللرده خير پالانسان دا.
 فلزلەنيب تکرار يشاردين.
 آز دا اولسا، ملتيم آلتاي لارين
 هر ائوينده قونوشولدون...
 حکمتلى ملتيمين داغينيق تورکوسونو
 سن مکمل ياپدين،
 ملتيمي بير آرايا گتيرەن آلتاي ديليم،
 لور پنىرى قوخويان آلتاي ديليم!...
 باشقا خلقلرين ديل له سن

تانیشیب، غوغاسیز، اومودلو یاشادین.
 حرّیته عاشق ای دلی قانلی لارین
 شمشکلی سؤزو سن اولدون.
 هاردا و نئجه یاشاسام دا
 من سنی قانیمدان آییرمام.
 «آننه جیغیم» دییه ن نازلی دیلیمی
 سونسوزا ده ک اونوتامام!...
 سن ملتیمین دیله گلن دوشونجه سی سن.
 سن بیر غایه یه سؤیلنمیش تور کوسوسن.
 بابامدان قالان ثروت سن سن،
 آغلادیغیم زامانلاردا کورلی دیلیم.
 موتلو زامانلاریمدا مغرور دیلیم...
 آلتای دیلیم،
 سئوگیلیم دیلیم....

آننه نین شارکی سی

سنین راحت یوخونو
 دینج اوردوموز قورو یور.
 سنین حیاتی نی گؤزه لشدیرمک اوچون
 ملتیمز اؤزه نله چالیشیر....

اویو اوغلو، اویو،
 انسانلار درین یوخودا.
 کدرله نیب آغلاما.
 مهربان آنان یانیندا.

آتالاریمی دوشلویوروم
آغاریب گلەنە قەدر
دوشونویورلارمیش کیمی
اریلەجە دوریورلار...
تکرار آخشام
گیرەنە قەدر من
قلمین اوجونو
ایسیردیم.
صاباحدان
آخشام گیرەنە قەدر
اگیلیب
چالیشدیم.
اۋوین ایچی
دار گلدیگیندە.
داغلار آشیب
درەلر کئچدیم.
سۋیلەمک ایستەدیگیم سۋزو
بولاماینجا،
بۈلگە – بۈلگە دولاشیب
حیانا باخدیم.
آلتایین اوستونو
دولاسیب
یوردوما
گئری دۋندوم.
یاپیلمايان شئی
یاپماق اوچون عجلە اندیب
یارنیقی گونشی
گۈرمک اوچون هیزلاندیم.

حضورو اولمايان
حياتيم اولدو....
دوردوغوم زامان
جانيم سيخيلدي،
حياتين تلاشيندان
بیر آز گئری دورسام
تکرار من
آتالاریمی دوشله دیم....

ارکه من ماتمويچ پالکين

آلتای ادبیاتی نین رومان وشعر ساحه سینده چالیشان شهرت قازانان یازیچیلارین بیرى ده ارکه من ماتمويچ دیر کی ۱۹۳۴ جو ایلده آنادان اولدو. او یوکسک تحصیلى مسکو وادا بیتیردیکدن سونرا آنایوردونون خدمتینده اولماق ضرورتینی دوشونه رک، قلم الینه آلیب وطن و خلقیندن مودافیعه یه قالخدی. ۱۹۵۰ ایلیندن شعر و ادبیاتا اوزه گتیره ن ارکه من، ۱۹۵۶ ایلینده ایلک شعر کتابینی «جانی کشری» یایملا دی. سونرا دایانمادان تئز- تئز شعر و رومان کتابلاریتی چاپا وئردی: تورول اولوس (۱۹۵۸)، جام اوی (۱۹۶۰)، قارا اود (۱۹۶۴)، سون جیلر (۱۹۶۸)، تورلیمونون دانی (۱۹۷۲)، قولون کیشته ییت (۱۹۶۲) - رومان، آلان (۱۹۶۶) دا رومان اولموشدولار.

سون ایکی رومانی ۱۹۷۸ ده تکرار چاپ ائتدیریر و بو رومانلاردا آلتای خالقاری نین یئنی حیاتیندان دانیشیر. انجاق بونو آرتیرماق لازیمدیر کی پالکین، آلتایلاردان ائشیکده ده چوخلو اوخوجولاری وار دیر و اونون اثرلری باشقا دیللره ترجمه اولراق دونیادا یاییلیر. پالکین ین کلیاتی نچه دفعه لرله روسجایا چئوریلیمیش و دؤنه - دؤنه یاییلاراق سووئت اؤلکه لرینده اوخوجولارین ماراغینی قازانمیشدیر. اونون اثرلری روسجادان علاوه تورک دیل لرینه - قازاق، قیرقیز، تووا، یاکون، تاتار، آذری و باشقا دیللردن: لیتوانی، اوکراین و... دیللره ده چئوریلیمیشدیر.

من آلتایجا یازدیم

منیم شعرلریمی روسجايا
روس و يهودی شاعیرلر چئویردی.
گؤگسومو آیدینلادان بو دوستلوق بلگهسی،
چئویرمه لر دن دولایی بعضاً سؤندو.

روسلاشان يهودی چئویردیگی اوچون
اؤنلو روسلار شعریمی آلمادی.
گیزلی دگیل، بونلار گرچک
یوره گیم گیزله مه دن سؤیله ییر!

صاف روس شاعیرلر ده چئویرسه،
آنلام تام توتما دی:
بؤیله چالیشمایی درگییه گؤتوردیومده،
بو سفر يهودی یایملامادی...

من ایکی قیزقین آتشین اورتاسیندا،
بوگونه قدهر یاناراق گلدیم.
شعرلرله بیرلیکده اوزون یوللاردا
آشیلماز ایکی انگل آشدیم.

من آلتای شاعیری یم. اونون اوچون
آلتایجا دوشونوب، آلتایجا یازدیم.
بیرشعرین گرچه گی اولدوغوندان
اؤزومو عفو ائتدیریرم. بیلیرم....

شاعیرلر و قوشلار

چينلى لرين باشچى سى مائو تسه دون
درسینی نئجه سى ايله استاليندن آلميش.
استالين، تانيتماز. قارائليق گئجه:
شاعيرلره اوغراشيپ، حبس لره آتيرميش.

مائو تسه دون نه اوچون بيلينمز
اوچار قانادلى قوشلار دوشمن اولموش
حُر قوشلار – دا آيدينليغين اولدوغو گئرچك
اونون اوچون هاميسيني اولدوموش.

شاعيرلره قوشلار يوخ اولسا
بوتون دونيا كدرله قاپلانير!
سونرا اوستوموزده كى بو گونش يوخ اولسا،
ئوره نده ايكي «گونش» قالير.

اونلارين بيرينجى سى – «استالين» ديه آدلانديريلير.
بير باشقاسى دا «مائو» ديه قيزارير...
آنجاك شوکورلر اولسون! گرچك وار:
حریتی اووويور، شاعيرلره قوشلار!

قازاق تورک ادبیاتی

قازاق یا قازاق تورک لری نین ادبیاتی چوخ قدیم لره گنبد چاتیر. عموم تورک ادبیاتیندان ساییلان اورخون آبیده لری، قوتادغو بیلک اثری، دیوان لغات التورک، عتبه الحقایق، جودکس جومانیکوس، قصص النابیا، محبت نامه (خوارزمی نین اثری) و بهجه الفرادیس قازاقلارین ادبیاتیندان ساییلدیغی هیچ بیر اعتراض اولونمامالی دیر. آنجاق، قازاق بیر اؤزگور ملت و ادبیات صاحبی اولان یوزایلی آیدینلاتماق ایسته ییرسک، ۱۵ جی میلادی یوزایلی قازاقلارین ملی ادبیاتلارینا مبداء سایماق مومکوندور .

قازاق تورک لری ۱۵ جی یوزایله بو آدین آلتیندا بیر بؤیوک ملت توپلومونو تاریخده ثبت ائده رک، قازاق خانلیقلارینی قوروک و تشکیل ائتمیشلر. بو یوز ایله قازاقلارین ادبیاتی داها چوخ سؤزلو گله نک ایچینده گلیشیر. قازاقلار چوخ زنگین بیر ادبیاتا مالیک دیرلر، اونلارین اؤزل ادبیاتلاریندان دانیشارکن، باشدا جیرلار (تورکولر)، چوختاولار (آغیتلار)، باتالار (دوعالار)، جارجارلار (توی - بایراملاردا اوخونان ماهنیلار)، بتاشارلار (گلین یوزونو آچما ماهنیلاری)، چاراپازنلار اوروجلوق آییندا اوخونان شعرلر)، ارته گی لر (مثل لر)، آنیزلار (افسانه لر)، جومباقلار (بیلمه جه لر)، ماکال - متن لر (آتالار سؤزو) اونلارین کولتورلرینی تشکیل ائدیر. عینی حالدا ملانصرالدین ، آلداریکوسا و سه شن ناغیللاری دا اونلارین آراسیندا یانغین دیر. قازاقلار آراسیندا زنگین بیر داستان گله نه یی ده واردیر. قهرمانلارین حیاتی دؤورونده جریان تاپان بو داستانلار آراسیندا قولباندی باتیر داستانی، ادیگه داستانی، آلمامیش باتیر داستانی، قمبرباتی داستانی، ار تارقین داستانی و کوراغلو داستانی نی سایماق اولار. بو داستانلارین آراسیندا محبت و سؤگی داستانلاری دا واردیر. ژبیک آیماق - شولپان و قوزی قورپش - بایان سولو و داستانلاری بوسئوگی و عشق داستانلاریندان دیر.

خالق شاعیرلری ده قازاقلار آراسیندا وار دیرلارکی اونلار (ژیرو) و ((آکین)) آدی وئریلیر. بو خالق شاعیرلریندن آسان قایغی (۱۵ جی یوزایل)، شالقیز (۱۶ جی یوزایل)، ژیمبل ژیراو (۱۷ جی یوزایل)، بوهار ژیراو (۱۸ جی یوزایل)، محمد اؤته میلی (۱۹ جی یوزایل) آلمانان آزamat قیزی (۱۹ جی یوزایل)، مورا د آکین (۱۹ جی یوزایل)، شرنیاز ژارلیغاسولی (۱۹ جی یوزایل) ژامبیل ژابیف (۱۸۴۶-۱۹۴۵) کیمی شاعیرلردن آد آپارماق گره کیر. قازاقلارین زنگین ادبیاتی ۱۹ جی یوزایلدن روس تورکولوژلاری طرفیندن و

قازاق فولكلور جو لارى طرفيندن يازيبا آلىنيير و يايملاماغا باشلايير. بۇيوك قازاق بىلگىنى چوكان وليخان اوغلو (۱۸۶۵-۱۸۳۵) مدرن ادبياتى نين قوروجوسو آبى قونان بايولى (۱۸۴۵-۱۹۰۴م) اولموشدور. كامىل و دهيرلى بير شاعىراولان آبى خالق ماهنى لاريلما مدرن دونيانين ادبياتا يانسىيان عنصرلرني بيرلشديرميشدير. او، قازاق دىلىنى بير ادبى دىل حالينا گئيرمه يه چاليشميشدير .

۱۹۰۶ جى ايلده بيرىنجى قزئته قازاق دىلىنده يايىلمانير. سيركه آدى ايله قزئتهده اسلامچى بير يايين سياستىنى ايزله ين درگى ۱۹۱۱ جى ايلده يايىلمانير. قازاق آدىلى بير درگيده ۱۹۱۸-۱۹۱۳ ايللرينده بير ملتچى درگى اولاراق يايىليير. بو درگى قازاق خالقى نين آيدىنلانما و مىلى روحونا ماليك اولماقدا دهيرلى رول اوينايميشدير. ۱۹۲۷ جى ايلده قازاق مىلتچى لرى دولتى اله آلدىلار و آلاش پارتىياسىنى قوردولار. اونون آرديجا آلاش اوردو دولتى آدىلا قازاقستان دولتىنى اعلان ائتديلر . اما چوخ كئچمه دن، ۱۹۱۹ جو ايلين آگوست آيى نين ۲۰ سىنده سوونت دولتلىرى، مىلى دولتى پوزوب اؤز استىلاسىنا حاكيم ائتدى. آنجاق قزاقستان مختار جمهوريتى قورولدود بيرسيرا يازيچىلار و شاعير، گرەكلى اولاراق بو دولتين آرديجا ادبيات خطىنى سئچديلر. ۲۰ جى يوزايلده قازاق ادبياتى بۇيوك يازيچىلار و شاعيرلر يئتيشديرير. رومان، حيكايه، داستان، اويون (نومائش نامه)، شعر، و تنقيد اثرلى يارانير و ديلده بۇيوك بير گليشمه يارانير.

بو زامان بۇيوك قازاق يازارى اولان احمد باتيور سونولى طرفيندن قازاق شيوه سى نين عرب حرفلرينه دايانان اليغباسى تثبيت اولونور. و قازاق ادبياتى عرب اليغباسىلا باسيلمغا باشلايير. بو زمانين دهيرلى يازيچىلارى بونلاردير: ميرجاكوب دولاتى (۱۹۳۵-۱۸۸۵)، ماغبان جومابايولى (۱۹۳۸-۱۸۹۳)، يوسف بىگ آيما ويتولى (۱۹۳۱-۱۸۸۹)، محمدجان سرالين (۱۹۲۹-۱۸۷۱)، سلطان محمود توراي قيرولى (۱۹۲۰-۱۸۹۳)، ثابت دونن تايولى (۱۹۳۳-۱۸۹۴)، يوسف بىگ كۇپيوغلو (۱۹۱۳-۱۸۵۷)، اسفندبار كۇپك اوغلو (۱۹۵۷-۱۸۷۸)، بىگىم بت مئيلين (۱۹۳۸-۱۸۹۴)، عمر قاراشى (۱۹۲۱-۱۸۷۶)، شاهين قرأى بوكى خان (۱۹۲۱-۱۸۵۰)، عيسى بايجا اوغلو (۱۹۴۶-۱۹۰۰) و مختار عوض اف (۱۸۹۷-۱۹۶۱) .

يوخاريدا آدلارى چكىلن يازيچىلارين چاليشمالاريلما مىللى بير ادبيات يارائدى. اونلار خالقى هر باغىمدان آيدىنلتماغا، ايچينده ياشايان خرافات و جهانل باتاقلاريندان قورتارماغا يئنى علم لرله و چاغداش ايشلرله تانيشديرماغا چاليشيب و باشاريلار الده ائتديلر^{۱۶} .

آنجاق روسلارلا دۇيوشمك لازيم ايدى بو دۇيوشمكده تكجه سلاحلا يوخ، بلكه مىللى بير ادبياتلا، مفكوره و دوشونجه سيلاحى ايله لازيم گليردى. آنجاق روسلارلا دۇيوشدرلر، هم سيلاحلا، هم دوشونجه

^{۱۶} دكتور فرهاد دمير، قازاق توركلرى نين ادبياتى، استانبول، ۱۹۹۸.

ایله. بو آرادا چوخلو شهیدلر وئره‌رک، چوخ باشاریلار گؤستردیلر. آما هر حالدا سووئتلر حاکیم اولوب و میلی ادبیاتی سیندیردیلار.

۱۹۲۴ ایلیندن ۱۹۹۱ جی ایله قدهر قازاقلارین ادبیاتی سوونت خدمتینده اولموش و روس ادبیاتی حاکیم اولاراق، روس یازیچیلارینین اثرلری اوخونولدو و قازاق - تورک ایلینه چئویرمدیر مجبور اولدولار. هر حالدا قازاق ادبیاتی بو ساحه ده ده باشاریلار الده ائده بیلدی و دهیرلی یازیچیلار میدانا چیخدی. بو یازیچی و شایرلردن: ساکان سیفولین (۱۸۹۴-۱۹۳۸)، ثابت موکانولی (۱۹۷۳-۱۹۰۰)، الیاس ژانسوقیرولی (۱۸۹۴-۱۹۳۸)، قابلیت موسیره پولی (۱۹۸۵-۱۹۰۲)، قابیدن موستافین (۱۹۸۴-۱۹۰۲)، عبدالله تاجی بایف (-۱۹۰۰)، قالی اورنانولی (۱۹۷۸-۱۹۰۷)، تهاوی آختائف (۱۹۹۴-۱۹۲۳)، آبییش کامل بایف (-۱۹۳۹)، سلطانالی بالقابایف (-۱۹۴۶)، آدلارینی سایماق اولور. قازاقستان ۱۹۹۱ جی ایله اؤز باغیمسیزلیعینی اله گتیردی، بو تاریخن قازاقلار ئینه ده میلی ادبیاتلارینا قووشدولار. بونو دا آرتیرماق لازیمدیر چین جمهوریتینده اولان قازاق ادبیاتی دا گلیشمه یه باشلامیش و بورادا بؤیوک ادیبلر یئتیشمیشلر کی یونلاری آدا آپارماق اولار: آکیت حاجی (۱۹۴۲-۱۸۶۹) کی ماکودان اؤنجه یازیب یارادان ادیبلردن دیر. آنجاق بو گون ده دهیرلی یازیچیلاری مئیدانا چخیمادادیرلار^{۱۷}.

آبای قانون بایف

آبای ابراهیم قانون بایف ۱۸۴۵ جی ایله دونیا یا گلدی. او مدرسه یه گندهرک آنا دیلیندن علاوه عربجه، جغتایجا و فارسجانی دا اؤیره‌ندی و بؤیوک شرق شاعیرلری اولان نوایی، نظامی، حافظ، فضولی کیمی شاعیرلرین اثرلرینی اوخودو. روسجانی دا اؤیره‌ندی و روسجا کتابلاری اوخویاراق، گؤزهل و درین معلومات اله گتیریب سیاست دونیاسینا قاریشدی. کتابلاری یازدی و دونیادا اولان عدالت سیزلیگی باغیرماغا باشلادی و اؤز ائلینین دردلرینی یازدی. شعرلریله گنجلری آیدینلاتماغا چالیشدی. اونون شعرلرینده عدالت، گؤزه‌لیک، طبیعت، توپلوم یاشایسینی قازاق تاریخی، خالقین ایستکلری گؤزهل بیر بیچیمیده یتر آلیر. اونون نثر یازیلاری دا شعرلری کیمی خالق آیدینلاتما آماجی ایله ایره‌لی گئدیر.

^{۱۷} علی احسان قولجو، چاغداش تورک دونیاسی ادبیاتی، آنکارا، ۲۰۰۶، ص ۸۷.

قازاق شعرينده ، ايلك جانلى طبيعت تصويرلىرى آبى اثرلرينده گۇرونور. او، عىنى خالد ليريك شعرين اوستاسى دىر و دونيايا بير فيلسوف كىمى باخىر. آبى دونيا ادبياتيندا اؤزونه يئر آچدى و نهايت ۱۹۰۴ جى ايلده دونياسىنى ده گىشىدى .

قازاقستان جمهوروسو ۱۹۹۵ جى ايلده آبى يىن ۱۵۰ يىللىك آنادان اولما ايل دۇنومونو جشن توتدو. بو تۇرەندىن تىكجە آبى يوخ، بلكە بوتون قازاقستان خالقى و اونونلا قازاقستان ادبياتى دونيايا تانيتىدىلدى. آبى يىن اثرلىرى بونلاردىر: مقاله لر جوناغى (آلماتى ۱۹۵۴)، مجموعه اثرلىرى (۱۹۵۷).
شعرلرىندىن اۇرنىك :

خاطيريندهمى؟

خاطيريندهمى گىنجلىگىن؟
اورەگىن دولو، باشىن بوش
قايعى سىز، دوشونجه سىز، سرخوش گونون
كىمى گۇرسىن، هاميسى دوست.

سئوگى، اگلنجه، مال ايله دولت
دوستا اورتاق گۇرونوردو
اومود ياخين، كۇنول آغ،
اولاجاق مى بونون كىمى چاغ؟

اى تانىرىم، هاردا او ايللر ؟
سئوگى ايله اگلنجه نىن بول ايللرى ؟
ياواش – ياواش گىرىله يىب
اوزاقلاشىب گىتتى او گونلر.

يالوارىسان، كوفر ائدىرسىن
اوزلرسىن، ياسىم اورلرسىن
سئوگى گىتتى، دوست گىتتى

يئتيشمزسن
گۆزومه ياش وئر آغلايالييم،
تحمل وئر صبر ائده ييم،
يارالى اؤره يه
درمان وئر، ساغالتمايى دهنه يه ييم.

قلبيم

قلبيم، نه يى حس ائده رسن
سندن باشقا جان يوخ مو؟
گۆنلوم، دونيا يى گزه رسن
داياناق يوخ مو، قوى، دور!
سئزدىگى نى سئزديرىب
يئتيشمه دين اورتا قليغا
اينسانلاردان بئزديرىب
هارايا گۆتورويورسن؟
اورتا قلىق و سكونت آرخاداشلىق دير
اونون قيمتى نى كيم بيلير؟
هر كسه آه ديلكلر ديله ديك (دى نه اولدو)
(مگر) هاميسى آلداديجى تاجر (كىمى ايميش).

خالقين آدى گره كلى اونلارا
يا اؤومديه يا دا سؤومه يه
(منفعت لرى او چون) ده گيشمه مه هاميسى قابليت لى
سؤزونون ارى دئييل اونلارين تامامى.

دوستو هارادان بيليرسن

دردله شه جک اینسان یوخ،
اورایا - بورایا قوشدورورسون
یلنیزلیقدان ساده بیر شئی یوخ.
عقیل وئرس بیرینه
ایچین یاناراق ، قایقی لاناراق
اوتانماز (اوسته لیک) اجرت ده ایستر
وئرمه سن ده گوجه نیر.

بدلی نی اؤده یه رک وئردیگین
نصیحت کؤنولده یئر ائده رمی؟
هیچ بیر شئی یی دینله مه یه تانری نین دا ترک ائتدیگی
اؤندورورمو، اؤنرمی؟

یانارسان، اوره ک، یانارسان،
یانمادان نه فایدا؟
دونیا دا نه یی سئوهرسن؟
عؤمور هاردا، دوست هاردا؟

بازارا

بازارا، باخیرام هر کس گئدهر
آرادیغی نه ایسه، او بولونور.
کیمی تاخیل آلیر، کیمی
هر کسه عینی شئی یی وئرمز بازار.

هر کسین اؤز آرادیغی بیر شئی وار
قیمتی نی سورروب ، پاراسیلا اونو آلیر،

كىمى آنلاماز بو سۆزۈ ، كىمى آنلار
قىمىتىنى آنلامادان شاشىب قالير.

سۆزون آنلار بو زاماندا اينسان وارمى؟
دئمم ، بوتون خالق عىنأ بيهنير.
يازديقدان سونرا ، يئردە قالماز دەلىكلى بونجوق (كىمى)
بىرى ديگريندن آلير، خالقا ياييلار.

يازديغيم تەك بىر انسان اوچون دئيل، بوتون خالق اوچون
گونجهمين ساغين، گۆزونون نورلارى، آنلايين يئتەر.
(آت اينجى يى نه ياپسين)) دئيه بىر سۆز وار
آنلايشلى ايگيدلر بىر (كره اولسون) دوشونورلر.

جامبيل جابايف

جامبيل جابايف ۱۹۶۴ جى ايلده آنادان اولدو . "۲۰ جى عصرين هومرى" لقبىنى آلان شاعير، چالماغى
دا خوشلاييب و بوساحده ۱۴ ياشيندان مھارت گۆستردى. جامبيل ۱۸۷۰ جى ايللردن آتيشما شاعيرى،
اولاراق، زمانين بۇيوك شاعرلريله آتيشماغا – دئيشمه يە باشلادى. جامبيل شاعير اولان بىر زاماندا، اولو
شھرتلى بىر داستانچى دا اولدو. او اوچ گونده "كوراغلو" نون بىر قولونو شعره چكدى و تام قوللاريني ۱۵
گونده تاماملادى. شاعير قازاقستان، قيرقيزستان و ازبکستانى گزهرکن بوتون بو يئرلرين شاعيرلريله
دئيشيب، هاميسيني باغلادى. جامبيل ۱۹۱۶ جى ايلده چار (تزار) رژىمى ايله دۇيوشه قالخيب، خالقى
مبارزه يە چاغيران شعرلرسؤيلهدى. آنجاق ۱۹۲۹ جى ايلده سووئت حوكومتى يارانديقدان سونرا جامبيل
كلخوزونا و كيل اولدو. (جامبيل قاباقجا ارنازار آدلانيردى). شاعير گلهجه يە اومودلا باخيب «خالقا امنيت
وئرجهيم» ديههرک اينانيردى . ۱۹۳۴ ده آلماتى ده دوزهنلەنن ادبى – هنر اوستاللارى نين بيرينجى
قورولتاينا قاتيلدى. مىلى اودولا صاحب اولدو . اونو مسكووايا چاغيرديلار و پراودا قزئتinde اونون "دوغوم
يئر" شعرى روسجا چاپ اولدو. ۱۹۳۶ جى ايلين ماييس آيى نين ۲۶ سيندا سوونت بيرليگى نين بۇيوك
نشانى اولان "قيزيل بايراق نشانى" نى آلدى. ۱۹۳۸ ده جاميلين ادبى حياتين ۷۵ ايل اؤنومو بوتون

سوونت جمهورولاريندا شاعيرلری آداسی یاریش قویولدو . جامبیل بو ایلده "لنین نشانی"نی اله گتیردی. ۱۹۳۹دا اونون اوچون «حۆرمەت بلگەسى» میدالیاسی وئریلدى . ۱۹۴۱جى ایلده ایکینجى دونیا ساواسى باشلاندى و جامبیل شعرلرینه خالقینی اورەکلندیره رک، مبارزه یه قاتیلدى و اؤز اوغلونو دا ساواش میدانلارینا گۆندەردى . اوغلو بو ساواشدا جانینی قوربان وئردى. آنجاق بو ساواشین قورتولماسینی گۆروب و ۱۴گون اوندان سونرا دونیاسینی دەگیشدى. جامبیلین اؤلوموندن سونرا (۱۹۴۵)، اونون آدی مختلف یئرلره آد قویولدو، حاققیندا علمی – ادبی چالشیمالار دوره نلندی، آدینا بیر اودول قویولدو. حیاتی اساسیندا فیلم لر چکیلدى، آلماتادا هئیکلی قویولدو، خالقى نین سئویملى بیر شاعیری کیمی تانییر. آیتماتف، جامبیلی «آلپ آشیق» آدلاندىردى.

روح غذاسى

قاوورولمايان، اسکیمه ين بدنینه
دامارلارینداکی سیجاق قانینا،
گوج وئره ن وجودونا
یئر اوزونون ایشیغی،
پارلایان گونش ده غذا.

حفیف سرین هاوالی
داغلی، دوم دوز بوزقیرلی
میسک قوخولو، میوه لی
کؤکسونو آچمیش کیمی،
کؤنوله خوش گول ده غذا.

دورقون، دالغاسیز.
درینلیگی سینیرسیز
اطرافیندا آت قوشدوراسان یئترسیز.
چیئوره سی آیلیق یول،
آیدین، گئنیش گول ده غذا.

خزىنەسىنى دولدوران،
اۋ دىكدىرىپ چادردان
مىۋەسى چوخ توپلادان
آلتىن بئشىك وطن دە غذا.

امەگى لە قالخىنان،
بورما ساچ كىمى اۋرولن،
ساللانىب روزگارا قاتىلان،
سارى اكىن، تارلا دا غذا.

گئنىش بوزقىرا سىغمايان
بو اكىنى توپلايان
بو قوتلولوغو دىلە گتىرەن
روحونا گۈزەل، شعر دە غذا

آبايىن رىسمىنە

بو دوران آبايىن مى؟
شعر، سۆزون قىدرتىنى آلمىش .
عقل، غىرتى و بىلمىي اش توتان
اوجا آبايىن اۋنوز كىم رىنك گلىش؟

شاعىر شۆھرەتىنى يايىمىش ھر بىر طرفە،
شعرلر اۋلومسوز اثرلر بوراخمىش،
آرقىن، نايمان سۆزۈنە حىران قالمىش،
خالقى نىن باشقا نە آرزوسو اولايلىر.

درين دوشونجهسى نين دىيىندە دە نيز وار،
دقتلە باخدىغىندا اوره يىن آنلار .
بو درينلىگە ائىب اينسان ايىجە اۋيره نمه دن
بۇيوك داهى، اوزونتو ايچىندە فانى اولموش.

مير يعقوب دولاتولى

مير يعقوب ۱۸۸۵ يىلدە دونيا ياكى گلدى. او هله اوشاقكن آتاسى اۋلدو. قازاق و روسجا اۋيره ندىكىدل سونرا ۱۹۰۲ جى يىلدە معلم ليگە باشلادى. ايكي ايلدن سونرا بۇيوك ملتجى احمد بايتورسونولى ايله گۇرۇشوب اومبىيا گئتدى و اورا دا هر جەتدن درس آلدى. بير آز كئچمەدن تزارا قارشى مبارزه يە قاتىلدى و ۱۹۰۶ جى يىلدە سر كە درگىسى ايله امكداشلىق ائديب شعرلر يازدى. بو درگى باغلاندى. اونون ايلك كتابى "اويان قازاق" ۱۹۰۹ يىلىندە يايىلدى و قازاقلار يىن آياقلانما حركتىنە ليدئر كيمى قاتىلدى. او، بو زامانلار تىكجە عقىللى، تجربەلى بير مجادلەچى كيمى، عىنى حالدا بۇيوك بير شاعىر كيمى دە چىخىش ائدىر. او معلم ليك وظيفە سىنى دە داوام ائتدیرير، عىنى حالدا دىلماج كيمى دە ايشلەيیر. مير يعقوبون رومانى "بخت سىز جمال" عنوانى آلتىندا ۱۹۱۰ جو يىلدە چاپ اولدو. ۱۹۱۱ جى يىلدە تزار طرفىندن توتولور و ۸ آى دوستاق اولور. دوستاقدان چىخىنجا احمد بايتورسونولى ايله و قازاق قزنتە سىنى – غير رسمى صورتدە چىخارماغا باشلىر و اوزامان سگگىز مین تيرايىندا بوراخىلىر و خالق طرفىندن قارشىلانىر . مير يعقوب ايکىنجى شعر دفتري اولان "آزامات" اثرىنى ۱۹۱۳ يىلىندە يايىملايیر. ۱۹۱۳ دن ۱۹۱۷ يىلىنە قەدەر تکرار چىخان "قازاق" قزنتە سىندە چالىشىر و بو يىلدە يئنە بو درگى باغلانىر. بو زمان بلشويك لرين ميدانا گلە سىلە، مير يعقوب "مىليت چى قازاقلار" حركتىنە قاتىلىر. ۱۹۲۰ جى يىلدە تاشكەندە گئدير و بورادا تورکستانين اورگانى اولان "آغ يول" درگىسىندە چالىشماغا باشلايیر. ۱۹۲۲ جى يىلدە توتولور. آنجاق چوخ قالمادان بوراخىلىر. ۱۹۲۲ جى يىلدن ۱۹۲۶ جى يىلە قەدەر اودىنبورگ شەرىندە انستيتودا اوستاد كيمى ايشلەيیر. همين زماندا قازاق دولت مطبعە سىندە دە ۴ ايل چالىشىر. او، همين ايللردە بيرور "حساب كتابى" بيردە دۇرد پىردە ليك بير پىئس يازير و "بالکيا" آدىندا. قازاقستانين اويون ادبىياتىندا بير دۇنوش نقطەسى يارادير.

مير يعقوب صنعتين زيروه سینه چاتان زاماندا ۱۹۲۶ جی ایلده رژیمین قیلینجینا قوربان اولور. بو زمان توتولاراق، ۱۹۳۰ جی ایلده اعدام جزاسینا محکوم اولدو. آنجاق بیر آز کئچمه دن بو جزا، اون ایل حبسه دئوریلدی. آنجاق شاعیر و یازیچی ۵۰ یاشینا چاتمادان دوستاقدان حیاتی ده گیشدی و ۱۹۳۵ ایلینده وفات ائتدی.

۱۹۸۸ جی ایلده میر یعقوب تبرئه اولوندو و گناهسیز و سوچسوز آنیلدی.

اویان قازاق!

قازاق! قارانیقا بوشونا یاش کئچیرمه ییب
گؤزونو آچ، اویان! باشینی قالدیر!
دین ضعیفله ییب، دوروم کؤلوله شیب، اؤلکه گئتدی
قازاغیم! آرتیق یاتماق دوغرو دئییلدیر!

من، چوخور بیر یئرده بیتن بیر آغاجام،
میوه سی بول، خارقه بیر آغاج دئییلیم.
یاریم یونقام قالینجایا قدهر من سنیم
فایدالان ایشینه یارارسا، آلاش.

داملایاراق گؤزدن آخان بو سویوق یاش
بو داش اوره یی نه زامان یوموشادیب اریدیر؟
قلمدن آغلا ییب آخان سیاه بویا.
یازیلیب کاغذه، فاش ائت خلقه.

اوره کدن نه زامان چیخار بو ساپلاناخ اوخ،
روحو حقیر یئره یاخان کور سؤنرمی؟
یورقون کؤنلومو بیر نشئه لندیره جک،
یانیمدا جانی آجیان بیر آدام دا یوخ.

ايدەآلىم بۇيوك، جەھانى گزمەدن ياشايرام،
نە وار، نە يوخ؛ دونيانين حالينى سئزمەدن.
دەننيم آغىر، قولوم قيسا، يولوم دار،
آرادىغيم مقصودومو الە چابوجاق كئچىرمەدن.
گۇزوم گۇرسە دە سۇيلىمەيە دىلىم وارماز،

ايچىم قاينار، آرتىق دايانامام.
منىم كىمى مسكين وارمى حقين قوللارى ايچىندە،
امەيى بوشا گئەن، اجرت آلمادان ؟....

جانىم قيمتلى من بىر قوربانام،
قانىم مورادىمى آلماغا سبب اولسا،
من مۇدەسى اولايىم (اۇلەرک) : يالدىزى يانيب طالعينە
سنى ايىلشدى دئە ائشيدسە قولاغىم .

ماغجان جمعه بايولى

قازاق تورک ادبياتى نين بۇيوك شاعىرى اولان ماغجان جمعه بايولى ۱۸۹۳ ايلينده دونيايا گلدى. اوشاق ايكن گۇزەل و مكمل تحصيل آلدى. اونون معلمى روس تزارى ايله دۇيوشدن قاچىپ قازاقستاندا درس وئرەن بىر مبارزه اولموشدور. او قازاغ ادبياتى و فولكلور و ايله دريندن تانىش اولدو. سونرا استانبولا دۇنوب درسىنى داوام وئردى و توركجه، عربجه و فارسجاني دا اۇيرەندى. گنج ايكن ايلك شعرلرني يازماغا باشلادى. آباى قانون بايولى نين اثرلرني دە اوخودو. ۱۹۱۰ ايلينده "چال قازاق مدرسه" سينده درسينه داوام ائتتى. بورادا اسلامى علملرى دريندن اۇيرەندى. ۱۹۱۲ ايلينده ايلك اثرى اولان شعركتابى "چولبان" ى نشر اولدو. قازاق، قرئتinde شعرلرني چاا حاضيرلادى. آلاش اوردو پارتىاسينا قاتيلاراق قازاقستانين استقلاللى اوغورندا مبارزه يە گيريشدى و "حریت بايراغى" درگى سى نين رداكتورو اولوب، ۱۹۲۲ ايلينه قدر بو وظيفه نى داشيدى. بو ايلده تاشكندە گئدير. تورکستان جمهوريتى باش توتاراق، قازاق – قىرقىز كميسيونونون عضو اولدو. بو ايللرده اونون ادبى حياتى نين ان وئرىملى دۇورانى اولدو.

۱۹۲۴ ایلینده مسکووا یا گئدير، آنجاق بو ایللرده اونو بیر میللت چی اولاراق تانییب و سوچلاییرلار. نهایت ۱۹۲۹ ایلینده توتولورو ۱۰ ایل حبسه آلینیر. ۱۹۳۵ ایلینده روس یازاری ماکسیم گورگی نین یاردیمی ایله دوستاقدان بوراخیلیر. ۱۹۳۷ ایلیندن روس دیلی و ادبیاتی نین معلمی اولاراق، یتنه ده توتولورو داها اوندان خبرسیز قالیریق. روس حاکمیتی طرفیندن ماغانین اثرلری یاساقلانیب و بو دوروم ۱۹۸۸ ایلینه قدهر داوام تاپیر. آما بو ایله تبرئه اولاراق اعاده ی حیثیت اولونور.

ماغانین اثرلری بونلاردیر: چولبان - شعر کتابی - ۱۹۱۲ اؤلن لر - شعر مجموعه سی - ۱۹۲۲
ماغان جمعه بایف اؤلندری، ۱۹۲۳. (شعر دفتری)
سونقار چیری، ۱۹۲۴ - مسکووا.

آغ یوز آت، ترجمه کتابی دیر، ۱۹۲۶ دا یایملا تدی.
اونون علمی اثرلریله برابر بیر سیرا داستان، حیکایه و شعرلری ۱۹۸۹ جو ایله آلماتی دا یایمیلان دی.

شعریندن اؤرنک:

اوزاقدکی قارداشیم

اوزاقد ا عذاب چکن قارداشیم،
قوروموش لاله کیمی چؤکن قارداشیم.
اطرافینی آلمیش دوشمن اورتاسیندا،
گؤل اندیب گؤز یاشینی تۆکن قارداشیم.
آلخانی آغیر قایغی اؤرتموش قارداشیم.
خور باخان، اوره یی داش، یامان دوشمن
آذربایجان آلتین آشیق ایله آتیشمادیق می؟
دیری - دیری درینی سویموش قارداشیم.
ای پیریم ! دئییل می دیر آلتین آلتای،
آنایمیز بیزیم ؟ بیزلر سه بیرره تای
باغریندا یورومه دیک می سرالذات ؟
اوزوموز دئییل می دیر ایشیق ساچان آی ؟
آلجان آلتین آشیق ایله آتیشمادیق می؟

سوخولوب بىر دۇشكده ياتيشمادىق مى ؟
 آنامىز اولان آتايىن سودوندن
 برابر اميب، برابر داديشمادىق مى ؟
 آخمدى بىزىم اوچون دوب - دورو بولاق ؟
 شاققىلدىب، شاققىلدايا ، شاققىلدايا داغدن ائردىك ؟
 حاضردى اوچون قوش كوپن يئل كىمى
 تله سىك بىر - بىر آتلار مثل بوراق
 آلتايىن آلتايىن گونو نازلاناراق
 گلنده سن پلنگ كىمى بىر ار اولاراق
 آق دنيز، قارا دنيز سدلىرینه
 قارداشيم گئتدين، منى بوراخاراق
 من قالديم ياورو بالابان ، قاناد آچامام.
 اوچماق دئيه داورانسام بىر داها اوچانمام.
 جهت يىلديرهن، يول گۇستهرن جان قالدى
 ياووز دوشمن قويارمى ايندى منى وورمان ؟
 گوللهر گنج اوره ييمه تاخيلدى
 گناهسىز تازه قانيم سو كىمى آخدى.
 قانسىز قالىب، قورو يوب بايىلدىم،
 قارانيق محبسى برک قاپدى
 گۇرمهرم داها گئجه گزديگيم قيرابانى
 گوندوز گونشى، گئجه گوموش نورلو آى
 نازلى - نازلى ايپك قونداقلار سارمالايىب
 بىزى بۇيودن آلتين آنام آلتايى
 اى پيرىم، آيرىلىق مى اولو بتوندن ؟
 داغىليب، يىغىلمايان ياغان اوخلاردان
 توركون پلنگ كىمى اوره يى واركن
 گرچكدن قورخاق مى اولدوق، سىنيق دوشمندن ؟
 قدرتلى اولماق ايسته ين توركون جاني

گئر چكدن بى تاب دوشوب قالمادىمى حالى؟
 اوره كده كى آتش سۇندومو؟ قورودومو؟
 دامارلاريندا قاينايان آتالار قانى؟
 قارداشيم سن اوياندا، من بوياندا
 قايعيدان قان يوتويورسوز بيزيم آديميز
 لايق مى قول اولوب دورمان ؟ دور گندهك!
 آلتايا آنادان ميراث قيزيل تاخت دا.

توركستان

توركستان، ايكي دونيائين ايشيغى دير،
 توركستان، ايگيد توركون بئشيكى دير.
 توركستان كيمي چوخ گؤزهل بير اؤلكهده دوغموش اولان توركه،
 تانرى نين وئردىگى بير نصيب دير.

كئچميشده توركورستانا توران دئميشدير،
 توراندا قهرمان توركوم دوغوب بؤيوشدور.
 تورانين دالغالى بير مقدراتى واردير،
 باشيندان چوخ انترسان گونلر كئچميشدير.

تورانين گؤيه يوكسهلهرك آلوو – آلوو يانان بويوك يانغينا
 و آتيشلى روزگار بنزهين بير تاريخى واردير.
 تورانين توپراغى ايله سويو دا باشقادير،
 دنيز قدهر درين، آغير دوشونجه لرى عقله گتيرير.

تانرى نين اوجسوز – بوجاقسيز چؤلونجه دير؟
 دنيز كيمي قيبيلان گؤرولمهيه گؤلونجه دير؟

تورانين ((دریا)) دئیہ آدلانديريلان ایرماقلاری،
دیشدیغی زمان چؤلۇ باسان سئلی نئجهدير؟

تورانين گؤیه یوکسه لن ، یوکسک باشینی،
بم – بیاض ساچلار اؤرتن داغلاری واردیر.
داغدان آخان سرین داملالاردان میدانا گلن
نازلی پینار ، باغیریندا قوشوب اوینویور.

تورانين دنیز دئجک گؤلرلی واردیر؛
آرال ، دالغالانان اوجسوز – بوجاقسيز بیر دنیز ...
بیر اوجداکی مقدس ایشیق گؤلون باغیریندا
گؤی یئلہلی تورک دونیا یا گلmiş ...
کئچمیشده کی اوکس و یاکسارد ، سیحون و جیحون ایرماقلاری دیر.
تورکلر بو ایکسینه ((دریا)) دئمکده دیر.
سن، شانلی دده نین قبرینی، او ایکی مبارک سویون کناریندا بولورسن^{۱۸}...

تومان بیگ مولداق علیف

تومان بیگ ۱۹۳۵ جی ایلده آلماتی دا آنادان اولدو . چوخ درین و یوکسک تحصیل آلاراق ۱۹۵۶ جی
ایلده بیلیم یوردونو بیتیریب و شاعیرلیک و آراشدیرما دونیاسینا قدم قویموشدور. ایندییه قدهر قازاق
دی لینده ۴۰ کتابی باسیلمیش؛ بوندان علاوه اوزبک و روسجا کتابلارینی دا علاوه اندیرسک کتابلارینی
سایسی ۵۰ دن آرتیق اولار.

تومان بیگ ۱۹۶۸ ایلینده گنجلر ادبیات اودولونو، ۱۹۸۲ ایلینده میللی ادبیات اودولونو ۱۹۹۲ جی
ایلده تورکیه یازارلار بیرلیگی فضولی اودولونو آلدی. ۱۹۹۵ ایلینده قازاقستان خالق یازاری عنوانینی
قازاندی. مولداق علیف اثرلری نئچه جیلده یاییلماقدادیر. ایندیسه آلماتی دا یاشاییر و بالدیریان
آدلی اوشاقلار درگیسینی چیخاراراق باش رداکتور لوغونو یاپیر.

۱- بو شعر اوزون بیر منظومه دیر کی اونا کیفایتله نیریک .

شعرلریندن اۋرنک :

آغیت

۱

بو ائوده ایندی قورالاییم یاشاماییر
بیزدن یانا آتی نین باشینی چئویر مرییر
گلسم بو ائوین قاراشیسینا
اوره ییمی آلیب گنده ربیر قالغی
قارا آغاجلار ائو اۋنوندە چیشیرداییر
آلا داغدان یئل اسیر، اوغولدا ییر.
هر شئی ، هر شئی اسکى سى کیمی یالنیز جا
بو ائوده قورالاری ییم یاشاماییر .
ال گۆره ییم دئدیگی یئه یولا دوشوب گئتدی هی؟
واراییم دئدیگی یئرلره واردی می؟
اوچوب گئدیرمی ، یوخسا اوچاقدا،
سئوینجه بوغوب بو گۆیو ده ؟
ساغ می بالام؟ سؤیله یینیز : دیری می؟
او زاماندا ن بری اونو دوشونورم هر گون.
شاکیان دان وقتیندا ن بری او مو ؟ یوخسا،
بولبوللرین سسینی قوشوب سسینه.
جانیم بالام ، سفریندن دؤنرمی؟
وارلیغی ایله ائوینه بیر اوغراییب،
((بابا)) سنى اۋزلەدیم ، دییرمی؟
اسکى سى کیمی گۆی اوزو،
اییی گونلر دؤنه چکمیشچه سینه.
او سۆزو بیر ائشیدسه قولاغیم،
یاراداندا ن سورامازدیم باشقا بخت
یورولدو آلتیمدا کی قارا آیغیر،

اونا دا اللھىم سن ياردىمچى اول !
بو ئۇدە قورالارىم ياشامايىر ،
من گىرمە يىرم، قولتاي، اۋزون گىندىوئر.

۲

يارىم عصرىدن آرتىق اولدو
من سنە عاشىق اولالى.
ياردىما ايللر گلەيىر،
گلە يىر عۇمور يولارى.
آتشىندە سىس سىزجە يانان من،
عۇمور دە خيالدا بئىلە.
من سنى چوخ سئودىم ،
سن اۋىلە سىنە سئومەدىن كى.
اوليا سۇزوم وار، ليكن
عۇمرە تمامى يئتر.
قارشىلاشدىغىمىز زامان قىزارىپ،
اوزوموز يانيب گئدەر.
كندىنە ايزلەيىپ واردىم مى؟،
سو ايچە سىم گلىب بوللقدان؟
جان دوستوم، سنىن قارداشىندا
شاشىرىپ قالى وئردىم من.
آزالان اومود، آرمانى،
عۇمرو بيتىردىك كدرى بول.
خطا ائتدىن مومكون سن داهى
يالوارىشىمى دىنلەمەدن.
اۋىلە بىر اوشاق زامانىمدا
ياپامادىم بىر ارلىك.
ايپە دىزىلمىش بو نجوق كىمى، دورقونلۇغو، آنلايىشى،
دوشونمەدن ساچىب داغيتدىق.

دنگ گۆروب بىر قهرمانىما،
قويارام سنى اونون يئرینه دوشونونجه...
سئومه سن منىم دوشومه،
گيره سن نيه سن بىچاره...

اولوغ بىگ اوراز بايولى اسد ولت

اولوغ بىگ ۱۹۵۴ جى ايلده آنادان اولدو. ۱۹۷۷ ايلينده بىلىم يوردونو بيتيردى. نئچه-نئچه درگى لرده چاليشىپ، رنداكتورلوق، عىنى حالدا اؤز شعرلرينى ده چاپ ائتديردى. ۱۹۸۵ ماكسيم كورگى ادبيات انستيتوسوندا يوكسك تحصيل آلاراق، يئنه ده اؤز رنداكتورلوق ايشىنى داوام ائتديردى. ايلك شعرلىرى بىر گولدىسته "قاناد قالخدى" عنوانى آلتيندا چاپ اولدو (۱۹۷۴). ترجمه ايشلرينه ده قاتيلدى. ۱۹۸۴ ايلينده "دوست اورهى" ۱۹۸۴ دا بيزدين آتامى اثرلىر ياييلدى. "آغ كروال" شعر دفتري ۱۹۸۶ دا چاپ اولوب، لنين اودولونو قازاندى. همان ايلده قازاقستاندا گنجلر اودولو و موغجان اودولونو آلدى. اسرولتين ۹ كتابى واردىر؛ اوستده آدى چكديگىمىز كتابلاردان باشقا بونلارى دا آد آپارماق اولور: اولدوز ياريغى (۱۹۷۷)، آلتايدان آلتين تامىرى (۱۹۷۹)، اولوسدان اولو قونى (۱۹۸۲)، يارادىلىش (۱۹۸۹)، زمان آى (۱۹۹۹)، كى يىز كتاب (۲۰۰۰) و ...

شعرليريندن اؤرنك :

۱

بىز توركليرىز

بىز توركليرىز...

بىز توركليرىز ...

گوۋى آسمان كىمى پارلايىپ، كۆكره يىز،
گوۋى آسمانين بولودو كىمى سيلكىنيرىز،
بۇز قوردان دوغدوغوموز دوغرو ايسه

گۆگ تانرىدان قووت آلىب ، بىر تورەيز.

گۆدە مىزى يۇنە تىر اولو آرمان،
تارىخىمىز دستان اولوب داشا قازىلمىش،
پارچالاندىغىندا بىللە دىزلىرىمىز،
جال – كۆنلۈمۈزدە يىر يوخ ياسا بولانان.

يوتموش عصرلر گوجلۇ سسىنى،
آيا دوغرو اولويان بوز قوردومون.
آتا مىنىسم گئدەرم جسارتلەنەرك،
آراسىندا آتش وار ائللە – درى نىن.

آتا مىنىسم گئدەرم ھىيتلەنىپ،
قىلىنچ گۆرسىم گئدەرم غىرتلەنىپ.
عصرلر اوزونە قالخىپ قارشى چىخان،
بىزىم خالق، بو دا بىر گۆزەل خالق!

ناموسوم كىمى ھىچ كىمسە يە چىنىنتمەدەيم،
توركوستانىن گونبدى اولولاندى.
آتالارىم ياتىرلار دوعا اوخويارق،
ارواحلارنى امانتىنى آغلايىپ باخىيرام.

گۆى تانرىدان كۆنۈلە نور دىلەرىز،
گۆى آسمان كىمى حالا دا كۆكرويووروز.
بوزقوردلو گۆى بايراق گۆيە چىخسا،
ھانسى دوشمىنىن قارشىسىندا ايركىلىرىز؟
بىز – توركى لىرىز!
بىز – توركى لىرىز!!

بیز - تورکی لریز!!!

۲

قازاق دیلی

هونلارا دا،

ساكالارا دا،

آغ سودونو وئرهن آرمان دیلی،

آتدیغیم دا،

ووردوغومدا دا،

قورویوب ساغ قالان دیل.

جونقارین قورخوسو،

قارا چینلی نین باغیری،

تسلیم اولمایان

اورهیینی قاقالاییب کۇرطالعین قوشو

آرخا قالمايیب اینلهین.

آتیش آلمیش توغ کیمی یارالی دیلیم،

دالغالانیب یئل ایله آشیب داشدین،

چۇلو یاریب چیخاراق،

بوزقیرین گئجه سینیی،

جوشان وقتیمیز داغیتدین.

فارابی لر ایله بیگ بارسلارین،

وصیتی ده سنده.

محبت کیمی قاپلانلارین،

حیثیتی وار سۇزونده.

آتالاریمین زنگین لشدیردیگی دلییم،
((بیرلشدیردین دییه سن منی))،
بویورور اولدون سوچا بوگون،
فرقسیز بیزیم کیمی آدامی.

قایغی یا نئجه اوره ییمی باسما یاییم؟،
اثرکندن دوغوب،
گئج قالسام،
سئوینجیمی کدره چئویریرم،
آنا دلییمی خاطیریمه گتیرسم.

"قورویان دیل" – دئیب آیق آلتینا آدیغین،
دیورموسن گئتمز توغی ده،
دلییمی بو قدەر پیلهمه نین
کور دوشر حالا دیلینه.

نئجه بیر قینا قویلاماییم سنی
بیله ییب دور دوغوم قیلیجیم،
تانری نین دیلی دئمهمه ده،
طبیعتین اؤز دیلی سن!

اویغور تورک ادبیاتی

اوغوز و اویغور، تورک سویونون ایکی اصلی بؤلومودور، اویغولار یئرکوره‌سی‌نین دوغوسوندا و اوغوزلار باتی‌سیندا یئرسالامیش و مدنیت‌لر یاراتمیشلار. اوغوز لاستانیندا، بیرسیرا اوغوزا یاردیم ائدهن تورک‌لری اویغور آدلاندیریر. اویغور، حیمایه ائدهن و یاپیشان معناسیندادیر. بوتون تاریخی قاینقلار اویغولاری، تورک-لرین ان اسکی بویلاریندان بیلیرلر. عربجه، قارسجا و تورکجه قاینقلاردان علاوه، بوتون چین و تورکلرین باشقا قوشولاری اولان خاقلار دا، اویغولارین تورک سویوندان اولدوغونو و تورکلرین اصیل بویلاریندان بیر اولال کیمی آد آپارمیشلار. آنجاق بوگونکو گونه گلدیکده، اویغور آدلاندیردیغیمیز تورک‌لر بیر تاریخی اولامی یوزایله قدەر تورک دونیاسینی اللرینه آلمیش و چوخلوادبی- تاریخی اثرلر یاراتمیشلار. اویغور خطی و یازی ایفباسی یوزایللر بویو تورک خاقلاری ایچینده یا شامیس و بوگول مینلرجه تورکجه اثرلر بوالیفبا ایله یازیلیمیش و دنیا کتابی نالاریندا ساخلانمادادیر. حتا اؤلکه‌میز ایراندا بئله یازی نسخه‌لرینی تاپماق دا ممکن‌دور. بوسطیرلرین یازاری عتبه‌الحقایق کتابی‌نین اویغور خطی ایله نسخه‌سیندن یایماغی یئرینه یئتمیشدیر. شوبهه یوخدور کی اویغور ادبیاتی نچه مین ایللیک بیر تاریخه مالیک‌دیر. اویغور دئدیگیمیز بوگون آسیانین دوغوسوندا یاشایان و چین اؤلکه‌سینده چوخلوغو اولان بویوک و اسکی بیر خالق‌دیر. اویغورلارین انسان ساییمی بلکه ۵۰ میلیون دان دا آرتیق اولسون. اونون دوزگون آمارینی وئرمک امکانی هله‌لیک یوخدور. بیرطرفدن چین دولتی اونلارین ساییمینی باسریریب چوخ آز گؤستمه‌گینه چالیشیر و باشقا طرفدن ده اویغورلارین اؤزلری افراطچی بیر ساییلار وئرمکله بیزی ایکی سؤز آراسیندا قویورلار هر حالدا، بوگون اویغورلار چین ولایت‌لری اولان کانسو، بؤلگه‌لرینده یاشاییرلار و ساییلاری ۲۰دن ۵۰ میلیونا قدەر- بیرسیرا سؤزلره گؤره ۱۰۰ میلیونا چاتیر.

اویغور ادبیاتی چوخ اسکی بیر تاریخه مالیک‌دیر. ۱۲۰۰ ایلدن چوخ قدیملره چاتان اویغور ادبیاتی، بوگون بوتون تورک دونیاسی‌نین عموم ادبیاتی کیمی تانینمادادیر. چوخلو داش یازیلاری کتیه‌لر و قبیر داشلاری ایله یاناشی یوزلرجه کلاسیک اثرلردن آد آپارماقاولار. بونلارین آداسیندا ۸۵۰ ایل بوندان اؤنجه یازیلان عتبه- الحقایق اثری دانیلماز بیر اؤرنک‌دیر.

كلاسیك دۇوراند، اویغورلار اوزبك‌لر و قیرقیزلارلا برابر درین و کئکنیش بیر ادبیاتا صاحب اولاراق، اۆزلرینی ۱۹جو یوزایله چاتدیریرلار. داها بو زامان اۆزل اویغور ادبیاتینا مالیک چیخماغا جان آتیرلار. ۱۹جو یوزایلدن، اویغور یازارلاری و شاعیرلری اوزبك‌لردن و قیرقیزلاردان فرقله‌نهرک، اۆز ملی ادبیاتلارینی یاراتماغا یۆنه‌لیرلر. بوزامان ملی شاعیرلر اورتایا گلیرلر. بوئلارین اؤنونه ۱بنزاری گلملده‌دیر. نزاری، فرهاد و شیرین، لیلی مجنون، محزون – گل نسا، رابعه داستانلاری ایله برابر امیرعلیشیر نوایی غزلرینی مخمس کیمی شعرلرینده تضمین، زنگین بیرشعر دونیاسی اویغورلارا یاردادیر. نزاری بو اثراریندن توپلومون عدالت سیزلیگینی، خالقا یاپیلان ظلم و باسقیدان دانیشیر و انسانلیقدان آزادلیقدان و بوتون ازیلن انسانلاردان حیمایه ائدیر...

۱۹جو یوزایلدی اویغورلار ولایتی اولان ارومچو، گوبی، قوچار و کاشغر شهرینده مانچو- چین استیلاسینا قارشى آياقلانما گوجلەنیر. خالقین آزادلیق مجادلەسی دوام ائدیر. «بلا ناظم» کیمی بیر یازار، چینە قارشى اویغور خالقى نین ملی مجادلەسی تصویرە آلیر. همین ایللردە قوچار آياقلانماسى و خالقین غلبەسینی، باشقا اویغور یازاری اولان «ملاشاکر» داستانلاشدیریر.

او بیرى یاندان «صدر پهلوان» و «سید محمد کاشى» اثرلرینده اویغور خالقى نین یاشادیغى سیخینتى- لاری دیلە گتیریرلر. ۱۸۸۲جى ایلده یازیلان «شهر شکسته» سیدمحمد کاشى طرفیندن یازیلیر. همین اثر ۱۹۰۹جو ایلده اویغورجا، قازاقجا و روسجا یاییلیر.

۲۰جى یوزالپیلده اویغور ادبیاتی نین ان گۆزل قونوسو اولان اویغور خالقى نین چینە قارشى باغیمسیزلیق مجادلەسی‌دیر. بو زامان اویغور ادبیاتی گوجلەنیر و یوزلرجه اثرلر اورتایا گلیر اوجملەدن:

آرزو محمددن: امیرعلی اثری

امیدی‌دن: جنگ نامه

محمد عالم‌دن: تاریخ کاشغر

قاسم بیگ‌دن: گولجه واقعه‌لری

محمد صالح یارکندی‌دن: غزات المسلمین

ملابلال بت ملا یوسف‌دن: غزات در ملک چین

سید محمددن: شرح شکسته نامه

ملاشاکردن: ظفرنامه

غریبی‌دن: تاریخ نامه یعقوب خان

قوربان صوفی صفریگ‌دن: تاریخ دولت

ملاموسی سایرامی‌دن: «تاریخ امینه» و «تاریخ حمیدی»

بو زامان اويغور ادبيياتى نين مشهور شاعىرلىرى بونلاردىر: لطف الله مطلب، نىما شىھىد، احمد ضىيائى، عبدالرحىم اۆتكور، محمد امين بغرا، عيسى يوسف آلپ تكىن.

عبدالخالق اويغور ۱۹۳۰ جو ايلده چىن ظولمونه قارشى آياغا قالخىر و «سن كىمىن اوغلوستان» ادلى شعر كىتابى ايله اويغور لاردا مىللى شعور و اويادىب چىن استىلاسىنا قارشى دايانىر.

لطف الله مطلب «سېنجان» غزىتە سېندە شعر يازماغا باشلاپ اراق ۱۹۴۳ جو ايلدن «ادبيات گلزارى» باشلىغى آلتىندا چىن لە دوروشماغا باشلايىر و اوناگۆرە دە سورگون ائىلىر. آق سو يا سورگون اولاراق آق سو درگى سىنى يولاسالير و مبارزە سىنى داوام ائدير و بىرنىچە شعر كىتابلارى يايىملايىر: خولالى دىلك، ايللرە جواب، گل باھار و ... و نىھايەتدە ۱۹۴۴ جو ايلدە ھلە ۲۴ ياشىندا يىگىن اۆلدۈرۈلۈر.

نىما شىھىد (۱۹۷۲-۱۹۰۶) ۳۰۰۰ دن آرتىق شىئىرلە يىغىن اويغور ادبيياتى نين گلىشمە سېندە چالىشىر و بو كىتابلارى يازىر: بۆيۈك اوزلاشما، دوغرو يول ايشىقدان، حضورندان، وطن عشقى، اويان، قىيىردن آواز، و

....

احمد ضىيائى ۱۹۴۷ جى ايلدن بىر ادبى گلىشمەنى رىھبىرلىك ائدير و شعر كىتابلارى يازىر: سولماز چىچىكلر، لادە يولوندا كروان،

البتە احمد ضىيائى تۈركىيە يە كۆچمە زوروندا قالير، اورادا دا شعر يارادىچىلىغىنا داوام ائدير و بوشىر كىتابلارى يايىملايىر: يورف، آلتاي، تىيانشان (تانرى داغى)، اوروش خبرى و

يىنە اۆز وطينە قايدىداراق (۱۹۴۷)، ارک آدىلى درگىنى چىخارىر و بورادا تۈركچۈلۈك مىسئەلە اۆزەل بىر يىتر آيىرىر.

عبدالرحىم اۆتكور رومان ساحە سېندە چالىشماق گۆزەل رومانلارى يايىملايىر. بو اثرلرىن سون يايىملارى بونلاردىر: ايز، اويانان زمين و....

۱۹۴۹ جو ايلدن مائىتسە دون دۇورانى گلىر. بو زامان يىنە دە اويغور ادبيياتى اۆز گلىشمە سېنە داوام ائدير. ۱۹۷۶ جى ايلدە ماكونول اۆلۈمۈ ايله اويغور ادبيياتى گرگىنلىكلە گلىشىر و بو گلىشمە بوگونە قەدەر داوام ائتمەدەدۇر. بو زامانىن شاعىرلىرى بونلاردىر: تورقون آلماس، زنون قادىرى، سىف الدىن عزىزى، الكم ائىم، طيب جان على اف، امين تورسون.

رحمىت الله جارى، زوردون صابر، توردى سامساك.

آنچاق بونو آرتىرماق لازىم دىركى اويغورلار مىسلمان اولاراق، ھلە دە باغىمىسىزلىك دۇيوشو ايرەلى سورورلر. نە يازىقلار كى اسلام دونياسى اونلارى دادىنا چاتمادا يۈخدورلار. بونو دا آرتىرماق لازىم: بوگون اويغور

ادبیاتی، اسلام – تورک دۇنياسى نىن زنگىن و گئنىش بىر قولۇ دور و بو ادبیاتىن دۇنيا دىللىرىنە ترجمەسى،
اونون انسانی و بشرى سويەدە بوتون انسانلار ياردىمچى اولدوغونو گۆستەرىر^{۱۹}.

محمد علی توختاجى

يىنى اويغور ادبیاتی و شعرى نىن اۆنۈندە گئندەن شاعىرلردن بىرىسى محمد علی توختاجى دىر كى
۱۹۱۰ جى ایلدە چىن اۆلكەسى نىن اويغور بۆلگەسىندە آنادان اولوب، آنجاق ھلە ۳۶ ياشىنى
دولدورمامىشدا، اويغور خالقى نىن آزادلىغى اوغروندا چالىشىدىغى و مبارزەسى ایلە سوچلانىب، ۱۹۳۶ جى
ايلدە ائوينى اودلايىب - اۆلدۈرۈرلر.

توختاجى نىن آتاسى بىر طبیب ایدی و اۆزۈ دە مكمّل بىر تحصیل آلمىش، زامانىن علملىرىنى الدە ائتمىش
گۆزۈ آچىق، آيدىن بىر شاعىر اولراق، جانىنى خالقى و وطنى اوغروندا اووچونا آلىب مبارزەيە قاتىلدى.
اونون «يىز معلم» شعرى ۱۹۳۳ ایللىرىندە بىر ماھنى كىمى خالق طرفىندەن اوخونوردۇ.
اونون شعر اثرلىرى و كىتابلارى بونلاردىر: گونش دوغدۇ، مبارک وطن، آزادلىق يولوندا، آلتون اۆلكە، وطن
گىنجلىرى و توختاجى نىن شعر قونوسو: وطن، اۆيرەتىم و آزادلىق اولموشدۇر. اونون قىسا شعرلىرى ھلە دە
دىللىر ازىرىدىر:

بولبوللر اسىر اولدۇ،

يوردو بولادى قارقا،

كىم اولورسا وطن سئوهر،

بىرگون آسلىلر دار آغاچىنا.

اوخودو - آشدى

اوخودو، آشدى بىزى باشقالار، اى قارداشلار!
گۆرونجه اونلار يىن غيرتىنى قاينار وجدانلار.

^{۱۹} علی احسان قولجو، همان، ج ۱۲، ص ۴۱۱.

ھاۋادا شاھىن كىمى اوچار باشقا ملتلر
 قالدېق بىز اونلاردان چوخ آزخادا، دوشون امتىم!
 اۋىرەتمز بىزە گىرچەيى بىلن عالمىلر
 ناموسونو آز بىر پولا ساتسىن بىزىم ظالمىلر.
 رشوت اولان يىرە آچ قاشقىر كىمى اوچارلار،
 باشىندا سارىق، اليندە تسبيح، حقندن قاجارلار.
 دوشونون! فېطرە، ذكات كىملىرىن حقى، كىملىر آليرلار،
 نىجە رشو پۇللارنى قارنلىق گىجە ايچىندە گىزلى قاليرلار.
 اولاشدى باشقا مملكتلرە بىر چوخ حكمتلر،
 نىيىنە گۆرە وئردى تانرى شانلار، شىھرتلر.
 اوخويوروق، آنلامايرىق، عرب لسانى زور دىل بىزە،
 يادگار قالدېغى يوخ بىر پارچا حكمت اونلاردان بىزە.
 كالشغر دە يتىملر حامام آلتىندا كۆلدە ياتارلار،
 اغىتىم سىز، زار آتىب، اسرار چكىرلر.
 مرحوم خوجا عبدالقادىر حىقسىز يىرە اۋلدورولدو،
 گوناھى نە؟ يالنىزجا بىزە حق اۋىرە تدى!

اويان وطن اھلى

اويان وطن اھلى، بىزدە شاد اولالمىم،
 علم و عرفان يولو اوچون ايندى قوربان اولالمىم!
 نىجە ايللر اويودوق، گوندوزدو قارنلىق،
 آچىلىب عرفان يولو، قارنلىق دولو آيدىنلىق.
 توتوشوب ال - الە موتلو اولادىم،
 اى وطن اولادى ايندى اويخو دان گۆزونو آچ!
 علم و عرفان نورى آل، ملتىن باشىنا ساچ!
 اوز بە اوز يوردوموزا بىز دە سلطان اولالمىم.

قوربان امين

اويغور ادبياتى نين چاغداش مرحله سىندە ان اۋنملى شاعىرلردن بىرى دە قوربان امين دىر كى ۱۹۱۴ جو ايلده كالىشغر شەرىندە آنادان اولدن. قوربان امين ين ايلك شعرى ۱۹۳۷ جى ايلده كاشغر غزئتە سىندە چاپ اولدو. آنجاق او، شعردن علاوه حىكايە، صحنە اثرلىرى، مقالەلر دە يازدى. اونون اثرلىرى بونلاردىر: حىكايەلرى، گولگز، عبرت؛ ارسلان، چىچە گىم، سئوگىلىمە، قاينادىغىندا دادلى اولور صحنە اثرلىرى دىر. آنجاق قوربان امين بۇلوك شاعىردىر. اونون ايكى اۋغلى شعر كتابى واردىر. بىرى «تارىج قونچالارى» ۱۹۷۸ جى ايلده چاپ اولدو و ايكىنجى سى «كاشغر آوازى» آدلانان شعر كتابى ۱۹۸۲ جى ايلده يايىملاندى. اونون اثرلىرى نين چوخو باشقا تورك دىللرىندەن علاوه چىن، موغول و كورەنەن دىللرىنە چئوريلمىشىدۇر.

نئجە دوران دىر بو؟

سىنجان گنجلىرى، هانسى دوران بو؟
غفلتەن بوخ اولدغو، اوخوما دورانى بو!
بوتون ملتلىرىن كولتورە،
بۇيوك بۇيوك آدىملار آتما دورانى بو!
اۋىرە تىمىن پارلاق نورونو ساچاراق،
بوتون خلقىن گۇزۇنو آچدىغى دوران بو!
قارانلىغا قارشى وطن ائولادلىرى نين،
بىر - بىرىنە گىنلتىدىگى بىرلىك دورانى بو!
عدالت ايندى تاختىنى قورار،
بوتون ملتلىرىن نورلو دورانى بو!
يوكسك اماجى آددىم آتما دورانى بو!
اى قىزلار، اوغوللار! اوخويالىم يورولمادان،
سعادت لىر وئرنەن اۋزگور دورانى بو!

اولماز

وطنين سئوهن كيشى اصلا جهاندا يوخلاماز
تملى ساغلام آتليديغيندا بناسى دارماداغين اولماز!
وطن، خلق اوچون جانى فدا ائتمك هر كس اوچون شرفدير.
وطن خدمتinden راها اولو ايش يوخدور!
خسته ليك لريميزى دوزه لتديگيمز،
علت لرى يوخ يوخ ائيديگيمز ده،
قورتار ديغيمزدا دولتى، دونيا هئچ كيمسه يه دار گلمز.
وطن، خالقين ايسته گى دير، ايبى بيل!
خرافه ايله غافل ليك گلميشه نين ياواشديريچى سى اولماز!
اؤز منفعتيندن واز گئچ! وطنين منفعتينه باخ!
اما بيرى اؤلكه و خلقين اوچون صادق اولسان،
فقيرليك سنين اوچون اوتانيلاجاق بير شئى دگيلدير.
سايسيز مال و مولكونه گوهنمه! هئچ شيشمه!
وطن و خلقين اوچون ياپديغين خدمت بوشا گئتمز!
گنج ليك چاغى غنيمتدير،
عزیز عؤمرون ده دهيرلى دير، مواظب اول،
قاركي مى آغارديغيندا هئچ گوجون قاللاماز.
بوينو بوكوك بو آقاجان ارکين بؤيوك خلقى سلاملار!
قيش گئتمه هئچ بير گولوستانا باهار گلمز!

عبدالرحيم اؤتكور

يئنى اويغور ادبياتى نىن اۋنجو شاعىرلىرىدىن بىرى اولان اۋتكور ۱۹۳۲ جو ايلده انادان اولدو. اونون عائله سى اورتا دوروملو اولراق، اتاسى تاجر ايدى. اونا گۆره ده عبدالرحيم ياخشى تحصيل آلدى. اتاسى تئز وفات ائدەرك، اتاسى نىن دوستو عثمان حاجى اونا اوغوللۇغونا قبول ائتدى.

دوغو توركستان دا سياسى اياقلانمالار باشلايلاق، چوخلو تورك عائله لرى چىندن قاقماق زوروندا قاليرلار. بو اياقلانما قائللى بىر شكىلده باسدىرىلدى. عثمان بىگ ده قاقماقا رضايەت وئردى. آنجاق بالاجا عبدالرحيم تحصيلينه داوام ائتدى. اورومچى دا گۆزەل تحصيل آلدى. ۱۹۴۲ جى ايلده يونيوئرسىنەنى بىتيردى. اۋيره-تمن ليگە باشلادى، عىنى حالدا غزنتەلرە شعرلىرىنى يايماقا باشلادى و آلتاي درگى لرىندە چاليشدى.

۱۹۴۹ جو ايللردن دوغو توركستانين قارائلىق گونلرى ده باشلايىر و شاعىرلىرىن آزادلىغى اللرىندن آلىنىر. شاعىر ۱۹۷۶-۱۹۶۶ ايللىرى آراسىندا چتىن گونلر كئچىدىر، آنجاق يازماق اونا دىرى ساخلايىر. او «ايز» رومانىندا چىندە اوز وئرنە مبارزەلرى جانلاندىرىر. و همىن ايللردە «عۇمور منزل لرى» آدىندا شعر كتابىنى يازىر و زامانىن دورومونو آچىقلايىر. اۋتكور ۱۹۳۹ جو ايلده شعرە اوز گتيرىر، أمما ۱۹۴۳ جو ايلدن گۆزەل شعرلرلە شهرت قازانىر. اۋتكو تاتر اثرى ده يازىر هر جىلدە خالقى نىن دردىنى يازماقا جان آتير.

۱۹۴۶ ايلىندن ۱۹۴۸ جى ايله قدەر ايكى شعر كتابى «اورەك نغمەلرى»، «طارىم شعرلىرى» و بىر اوزون داستان اولان «كاشغر گئجهسى» اثرلىرى زامانىن ان اۋنملى اثرلىرىدىن سايلىير.

شوبهەسىز عبدالرحيم اۋتكور اويغور ادبياتى نىن چاغداش يئنى شعرى نىن ان دەيرلى و ايز قويان، ھابئله تملى نى قويان شاعىرلىرىدىن دىر. آنجاق نه يازىق كى دوغو توركستانين باغىمسىزلىغىنى گۆرمەدن ۱۹۹۵ جى ايلده گۆزونو دونيادان يومدو.

اۋيود

اى عزيزىم، سال قولاق
اۋيود وئره يىم بىر قوجاق
اۋيودوم خوشونا گليرسه
اولسون سنە بىر درس.
قارائلىقدا دوست توتما!
دوست توتسان دا ال اوزاتما!
قارائلىقدا بولديوون
دوستوت ايله يولا گئتمە!

كۈپچى اولمايان باغچايا
نگهبانى (قوروقچوسو) اولمايان غنچه يه.
ال اوزاتما، عجله ايله!
چىنىسى اولمايان رفه!

تيكانلىقدا گول آلما!
قابالىقدا گول دوزمه!
كۇنلو قيش اولان كىمسە يە،
دوستلوق اندىب قول وئرمە!

گول قدرىنى ابلىسىن
قانى گىتمىش اورە كده
گوله مخمورلوق نه گزسىن؟

ئوين يانسا دوواد قالير،
سس سىز گليب، سس سىز گىتسىن،
سونوندا نه ايىلىك قالير؟

آز گۇروب چوخ ياشاماقدان
آز ياشاماق داها ياخشى.
وجدانىنى پارايا- پولا ساتماقدان
لقمه يىمك داها ياخشى.

اۋيود كۇنلۇل دواسى،
بلكه اوندان فاضلاسى،
پىشمەدن دۇنوب گىتمەسن
حياتى نىن حام ميوەسى.

ملی کعبه میزه!

یوردوم، یوردوم، گۆزەل یوردوم،
 سئوگیمیز سنسن، آنامیز سن.
 اسکی میز سنسن، فعلیمیز سن،
 روحوموز سنسن، جانیمیز سن!

تانری نین بویوردوغو دیاریمیز سن،
 قیش لا بئله باھاریمیز سن.
 قیامتە قەدر یاریمیز سن سن،
 دستە گیمیز سن، امکانیمیز سن...

سن دوغونجا، جانلی دوغدو،
 جانلی نین آدی سمینلە قوندو.
 سندن تاریخین خطی یازیلدی،
 جانیمیز سنسن، هم قانیمیز سن.

دوניה دوغارکن سندن یارادیلدیق،
 سندن جھانا انشیت یاییلدیق،
 حتا دونیا یا «خاقان» آتاندیق،
 باغیمیز سنسن، باغبانیمیز سن.

سنسن حیاتین جوشغول بولاغی.
 سنسن تاریخین جانلی اوجاغی،
 سنسن بختین سیجاق قوجاغی
 بختیمیز سنسن، شانیمیز سن!

سندھ دوغدو اوغوز وجدانی
سندھ دؤوولدو چنگیز قالخانی،
سندھ گوللنمیش تیمور دورانی،
جنگاور تاریخ دستانیمیز سن!

سندھ یازیلیمیش قوتادقو بیلیک،
یوسف خاص حاجب دیریدن دیری،
کاشغرلی محمود «لغات التورک»،
آدیمیز سنسن شهره تیمیز سن!

بیر اووج توپراغین جهیل قاتیندان
داغ و داشلارین سوموگونون
شهید سسی هر مزاریندان
ابدی - میللی کعبه میز سن.....

سنسن تاریخین سیجاق گؤزنمی،
سنسن کؤنلون یگانه غمی،
سنسن غریبین شاه صنمی،
عشقیمیز سنسن، جانیمیز سن!

سجده ائتسک ده عزیز یوردوموز،
بیتمز، توکنمز بیزیم بورجوموز،
چوخدور عیییمیز، چوخدور بورجوموز
باغشیللا بیزی ای آنامیز سن!

سنسن اسمیتدیر بیزه روح و جان
سن وئرمیشدین دامارلارا قان

ايندى ده بيزه مدد بير وطن،
گوجوموز سنسن، درمانيميز سن!

سنسيز بايراملار بيزه ماتمدير،
سنسيز گولرشلر بيزيم اوچون غمدير،
سنسيز دان سحر بيزيم اوچون آخشامدير،
دينيميز سنسن، ايمانيميز سن!

گرچه البسهن يوخدور، اولسا دا،
يئديگين مصر اكمه گي دارى اولسا دا،
باغلارين خزان كدرله دولسا دا،
باغچاميز سنسن، بوستانيميز سن!

بالالارين ياخديغي ايشيغيمز سن،
بيزه دوشمنليك ائتسه سلاحيميز سن،
شهيد لرین توندوغو بايراغيميز سن،
چنگيزدن قالان قالخانيميز سن!

عشقيميز سنسن، درديميز سنسن،
اوغوزدان قالان وجدانيميز سن!

عبدالکریم خوجا

يئنى اويغور ادبياتى نين باشليجا ده يرلى شاعيرلريندن بيرى ده عبدالکریم خوجادير كى ۱۹۲۸ جى ايلده
آنادان اولاراق چينينده كانسو ايالتينه كؤچوب و فيرتينالى اولاي لارى باشدان كئچيريب، اؤزگورلوک حرکت -
لرينه و مىلى - اويانيش حادثه لرينه شاهد اولموشدور. آنجاق ۱۹۴۷ جى ايلدن سونرا يئنه اؤز دوغوم يوردو
اولان كومولا قايديب و آرسونرا نان چين شهره گئتدى. ۱۹۵۰ دن ۱۹۵۳ ايله قدهر معلمليك ائتدى.

۱۹۵۳دن ۱۹۵۶ ایلینه قده ده سین کیانگ ولایتینده اویغور یازارلار دایره سینده چالیشدی و بوچالیشمالار سونرالار ملی بیر هویت تاپاراق ۱۹۷۶جی ایللره قده داوام تاپدی. سونرا ۱۹۸۰جی ایللره قده دیلماج کیمی چالیشدی. شاعیر عؤمرونون سول گونونه قده اویغور ادبیاتی و اویغور یازارلار بیرلیگینده چالمیشادان بیر آن دایانمادی.

سلام کاشغر!

بو دلیله گۆره سئودیم سنی اوشاغین اولوب.
دوداقلارین یوزومده قالدی من اولراق،
اوره یم اریدی شکر ایله بال اولوب.

شوکور

شوکور، شانسیم گلدی موتلو اولدوم،
بوراحدی منی الکولیک دوستوم.
ایکی و پیسلیکدن قوتولدوم بیر آندا،
اوغوزسوز قافامدان قالخدی کولفتیم.
آما تانری ائتمه سین منی خالقان اوزاق
خالقین ائشیگینده اولماق اولومدور منه.

لطفاله مطلب

لطفاله مطلب ده اوغور ادبیاتی نین شهرتلی، آدلی – سانلی شاعیرلریندن دیر کی ۱۹۲۶ ایلینده دونیا یا گلدی. اونون آتاسی دا دوشونجه لی ضیالی لاردان ایدی. او تحصیل آلدیقدا روس ادبیاتی ایله ده دریندن تانیش اولوبو اوروپا ادبیاتی نی دا تانیدی. ۱۹۴۱ جی ایلدن شین سیانگ (دوغو تورکستان – سینجان) غزئته سینده چالیشماغا باشلادی. سونرا «آغ سو» غزئته سینده فعالیتینه دوام ائتدی. سونرا «جنوب روزگاری» آدلی بیر درگینی بوراخماغا باشلادی و بورادا بیر سیرا شاعیرلری – اوجمله دن بلال عزیز، نعیم شهید و باشقا وطن سئوهر شاعیرلری باشینا توپلادی.

چین استیلا سینا قارشی آياغا قالخان مطلب، اوغور خلقی نین ازیلمه سینه قیدسیز قالا بیلمزایدی. اونا گۆره ده بوتون شعرلرینده خالقین مودافیعه جیسی اوجالمادیر. او ۱۹۴۴ جو ایله «باشماق اوچون ساواش» و «خیالچی دیلک» آدلی شعرلریله هم شهرت قازاندی و هم خالق نین مبارزه سینه گوج باغیشلادی. آنجاق بیر آن دایانمادان مختلف تشکیلاتلار قوردو و خالقیندن مودافیعه یولوندا جانیندان

اسیرگه مەدی و نەھایت ۱۹۴۵ جی ایلدە بیر سیرا اویغور شاعیرلریلە برابر توتولوب اعلام اولدو. آنجاق بوگون دە اونون شعرلری خالق ایچیندە ماھنیلار کیمی اوخوغلاقدادیر.

ایللرە جواب

وقت عجلەسی، دوروب بکلەمز
ایللر بو زامانین ان بۇیوک یورغاسی (آت قاچما سەسی).
آخان سولار، آتان دانلار گئری گلەمز
یورغا ایللر عۆمرون یامان حیرسیزی.

چالیب قاچار آرخاسینا باخمادان،
بیر - بیرینی قووالار قوشوب،
گنجلیک باغیندا بولبوللر قاناد چیرپمادان
یاپراقلار تۆکولور سارالیب.

گنجلیک انسانین کیچیک بیر زامانی
چوخ دا قیسسا اونون عۆمرو - آما
ییرتیلینجا تقدیمین بیر یاپراغی
گنجلیک گولوندن تۆکولور بیر یاپراق.

ایللر یئلی اسر، ایزلر گۆمولور،
بو یاپراقیز آغاج قورویوب، بیچاره اولور،
ایللر جومرد، بوشا گئتمز، وئریر،
قیزلارا قیریشیقلیق، ایگیدلرە ساکات.

آما ایللری پیسلە مک اولماز
وارسین، کئچی وئرسین اؤزونون یولو...
انسانلار دا وقتی الدن بوراخماز

چۇللىرى بوستان ائدەن انسانين گوجو.

ايللرين قوينو گئنيش، فرصتى چوخ
داغ كيمي ايشلر ايللر ايله ايلرلر
باخيپ گۇر دوننكى كيچيك بير اوشاق
دونن ايمكله ييب بوگون دولاشيب قاجير.

مجادله جى اوشاقلارى قووالاييب ايللر
مجادله جى نوهرلى مطلق تاپاجاق
دونن حرّيت اوچون قوربان اولانلارين،
قبريني خاطيرلاييب گوللر سپه جك.

وارسين ساكال هديه ائتسين ايللر
من ده توولانيرام ايللر قوينوندا
يولومون، شعريمين ايزلرى وار،
اؤنومدن كئچيب گئدەن هرايلىن بويوندا.

ياشلاغام مجادله زامانيندا، كيچيك چاغيندا،
شعريم اولدوز اولوب يانار اؤنومده،
اؤلدم قالير، مجادله نين كئچيتلى داغيندا،
تحميلون ظفري هر آن ياديمدا.

ساريليرام تفنگ آليب توولانان قولا،
ياپيشيرام بايراق ايله ايلرله ين يولا،
گورش چۇللرينده يورولمام اصلا،
ظفر ايله چيخاريق گئنيش – غالب يولا.

ايللر گۇگسونو توتوب قهقهه ايله گولمه

اۋۇنۇدە اوتانمادان يىئى گۇرۇرم اۋلۇمو،
ياشلاندىرير دىيە آرتىق دوشونمە
سون ساواشا قويارام اوغۇمو.

ايللر دەنىزى دالغالى اولسا دا
دالغالارنى يارار بىزىم يىلكن،
ايللر، گىچىب گىتمكەلە قورخوتسان دا،
ايجاد ايللرى ياشلاندىرير دىيە وئيرير جواب.

گل باھار!

ايلک باھار، جانىم – جگرىم، اۋزلەدیم سنى،
ياشىلل قوجاغىنا چكىوئر منى.
قوشلارنىنن اۋتمەسى حضورودور جانىم
سولارنىنن شاريلداماسى حرکتلى دیر تنین.

ايلک باھار، گل تئزلىکلە دوغايا جان وئر،
ساريلسين جانلانیب منە مجنون سۇيوت،
ايلک باھار جيگرنميسن، آچ تارللارنى،
گئنىش صحنەنە چكى وئر چالیشقان قىزلارنى.

پىک نىک ياپسىن هر ياندا ايلک باھار،
يانقىلانسىن تارلادا امەگىن سەسى،
چاپا آلسىن چىفتچى، سورسون توپراغى،
آلتىن بولماق اوچون تۇكسون صاف ترىنى.....
گل ايلک باھار، سلام، گۈزلەيىرم سنى
باشىل ايلھاملارلا سارىدين منى.

قیرقیز - تورک ادبیاتی

قىرقىزلار، تورك بويلارى نىن ان اسكى و قديمى سى تانىنىر . اولنار ۵ جى يوز ايلدن اۆز مستقل دولت لرىنى تشكيل ائتمىش و ۱۵۰۰ ايل بويوندىن حكومت قورموشلار. آنجاق ۱۰ جى عصرىدىن ۱۹ جى عصره قىدەر قدر تىلرى آزالامىش دىر، آما يوخ حسابى ائتمك اولماز. قىرقىزلار يىن گوجلۇ دولت لرىدىن قاراخانىلار (۹۴۲-۱۱۳۷م) اولموشلار و اولنار يىن مەركىزى بالاساغون اولموشدۇر. فرغانە چاپى، مىلادىدان اۋنجه قىرقىز بويلارى نىن مەنىت ياراتماسىندا اۋنملى و اساسلى رول اوينايمىش دىر و مەنىتىن گلىشمە سىندە چئورە لرىندە كى قىبىلە لره ده ائتكى بوراخمىشىدىر. تىمورىلر سىلسىلە سى ده قىرقىزلار يىن تارىخى دۋوردۇ تشكيل ائدىر. آنجاق كولتور و ادبىياتا گلىدكە يوسف بالا ساغونلو قوتادغو بىلىك اثرىلە و كاشغىرلى محمود - دىوان لغات التورك كىتابىلە قىرقىزلار يىن و عموم تورك ادبىياتى نىن اساس بىنورە لرىنى قورموشلار. اوندان علاوه ۱۵ جى يوزايلده اولغ بىگ (۱۴۶۹-۱۴۴۷)، سلطان حسين بايقرا (۱۵۰۵ - ۱۴۶۹) و ظهیرالدین بابور (۱۵۲۶-۱۴۸۳) هم سلطان و هم شاعیر اولماقلا قىرقىزلار يىن ادبىيات و كولتورونون گلىشمە سى و عموم تورك لرىن ادبىياتىندا اسكى بوراخمىشىدىر ۲۰.

قىرقىز ادىياتى نىن شىفاھى بۇلومو داھا داھا زىگىن و داھا اسكى دىر. قىرقىز ادىياتى عنوانى اۇرتايا گىلىندە، اىللىك اۇنچە ماناس داستانى يادا دوشور. عموم تورک ادىياتىندان سايىلان بۇلومە گىلىدە، قىرقىزلار اىن تقدىم ائتدىکلىرى ادىيات، داستانلاردان عبارتدیر. بونلار اىن آراسىندان اۇنمىلىلىرى بونلاردیر: ماناس، ارتوشتوک، ارتا بىلدى، جانىل مىرزا و قوجاجاش.

بورادا بیرجه ماناس داستانینا اشاره ائدیپ و از کئچیریک. ماناس اسطوره و ملی قهرمان اولاراق تکجه قیرقیزلارین یوخ، بلکه بوتون تورک خالقاراینین قهرمانین قهرمانی دیر. بو داستاندا تاریخله افسانه بیر - بیرینه قاریشیب و اونون ایچینده خالق معیشتی، عنعنه لری و کولتورونو تاپماق اولور. بو اثر شفاهی شکیلده ، موسیقی ایله برابر خالق دیلینده یوزایللر بویو یاشاییب و سونرالار کاغاذ اوسته گله رک بوگون ۱۲ مین مصراعدا ن آرتیق بیر اثر الموشدور (مصرع ۱۲۵۴۲). ماناس چوخ قدرتلی، ۵ متر بویوندا اوجالینی ایله اوسطوره وی بیر قهرماندیر. اونون اصلی دوسخنی گؤگجه آدلی بیر قهرماندیرکی اونلاش ساواش و دؤیوشلری، داستانین هیجانلی بؤلوملرینی تشکیل ائدیر. بو داستاندا قیرقیز و تورک خالقینین یاد ائتلرله

^{۲۰}حسین اۋزبای، قىرقىز توركلرين ادبياتى، استانبول، ۱۹۹۸.

دۇبوشلرى و استقلال مبارزەلەرنى گۇستەرير و اونون آراسيندا خالقين آرزى - ايستكلرى، درد - كدرلرى تصوير آلنير. داستان بئله ليكله سونا چاتيركى ماناس. ۴۰ ايگيدلرله بيرگه دوشمنلر قارشيندا جانلارنى فدا انديرير و سونو تراژدى ايله باشا چاتير. بورادا انسان سئوهرليگين بۇيوك آرمان و ايدىاللار جانلانيير و گۇستەرير كى قهرمانلار خالقين سؤزونه باخيبب تمكين اتمه سەلر اؤلومون باشقا بير نتيجه آلماياچاقلار. بو گۆزەل داستان ۱۹۷۷ جى ايلده - اثر ۱۰۰۰ ايليک يارانماسى اساسيندا يونسكو طرفينده همين ايل ماناسا باغلانيب و گۆزەل - علمى - ادبى آراشديرمالار و شنليكلر تۆرەنلرى ايرهلى سورولدو. بو حاقدا چنگيز آيتماتفون اثرى ده دهيرلى دير.^{۲۱}

قىرقيز ادبياتى ايله قازاق ادبياتى بير بير ياخيندان علاقه سى اولموش و كلاسيك ادبياتدا بيرگه ديرلر . آنجاق چاغداش ادبياتا چاتديقدا، زنگين و دهيرلى بير ادبياتلا اۆز- اۆزه گليريك. بوگون قىرقيز ادبياتى نين تمثيل چىلرى دونيا ادبياتيندا تانينان توفتوغول ساتيلاقف و توتولوق مولدو اولموشلار. بو ايكي يازيچيدان ايكي اثرى دونيا سويه سينده معروفدور: ياشاسين بۇيوك دولت / هانسى قادين دوغموش بئله بير اوغول؟ قىرقيز ادبياتيندا ايلک مطبوعه لر ۱۹۲۴ ايلينده باشلايير. ايلک درگى اولان "حر" "آزاد" داغلار " عرب الفباسيلا قىرقيز ديلجه باسيليير .

بو زامان دهيرلى شاعيرلر: على توكوم بيف، قاسمعلى بابالى اف، موكاى على بيف، جومرد بوكون بايف و قوبانيچ بيگ مالکف اۇنه چيخيلار.

ملى و قىرقيز ديلينى يوكسلدن و دهيرلى اثرلر ساييلان همين بو ايللرده ميدانا گلير: مقصديمه اولاشاجاق مى ييم ؟ ك. بايالينيف (۱۹۲۳هـ) "بيز كيم اولدوق؟" (۱۹۲۴هـ) و "دان" ۱۹۲۰ ايلينده قاسم تينيسىيانف دان ۱۹۲۷ ايلينده "آلدار آيناسى" بيرينجى قادينلار درگى سى بوراخيلير . زامانين شاعيرلرى سووئت آرزىلارنى و رژيم ايستهين ادبياتى ياراديرلار. آنجاق بورادا بۇيوك باجاريقلار گۇستهرهرك، دونيا سويه سينده يارانان اثرلر يارلديب، اۆز دادامغالارنى دونيا ادبياتينا آتيرلار. قاسمعلى بايانليف نثر ساحه سينده دهيرلى اثرلر يازاراق، حكايه ده صدق قاراچف دا چاليشير، آنجاق سووئت دوشمنى ساييلاراق حبسه آلنير و سونرا دا اۆلدورولور .

قىرقيز ادبياتيندا تاشر و اويون ادبياتى دا داها زنگين و يىترلى دير . ايلک اثر مولداقانى توكوبايف بۇيازديغى "قايغىلا" اثرى دير . بو زامان تاشر يازارلاريندان قاسمعلى جانتوشف ديكى ايلک "چوبانلار" ۱۹۲۸ ده "قاراساچ" باشقا اثرلرى اولاراق دينى مسئلەلرى اله آلير. آنجاق سووئت حاكميتى محكمەلەشيب و سووئت ادبياتى ديرچەليير و جومرد باكون بايف "خالقن تاريخى" "اۆلمز لنين" و طبعيت قونوسو اولان

^{۲۱} چنگيز آيتماتف، ماناس، ترجمه فارسى: اسلم ادهم، تهران، ۱۳۷۴.

"قىرقىزىن آلا داغى"، "ياز سونو" و "بىر ياز گونو" شعر اۋرنىكلرى يايىلىرى. ك. ملكف دا بو دۇنمىدە چوخلو شعر كىتابلىرى يايىمىلايىر: آلتىن داغ، من نىجەيم؟ نىچە سىچىم اثرلىرىنى سايماق اولور. رومان ساحەسىندە "وزاق چۇل" ۱۹۳۶ يىلدە م. اليبايف و ك. مكلفدان "ايگىدلر"، كجاتوشفدان "ايكى گىنج" ۱- توكوم بايفدان "يارالى اورەك" و اونلارغا باشقا رومانلار ميدانا گلىر. ۱۹۳۰ يىلىندە مىللى موزوعو اساس توتان اثرلردە گۇرونور. قىرقىزلارنى تارىخى مىللى وارلقىدان ادبياتا چئوريلير. ايكىنچى دونيا ساواشى باشلاريقدا "وطن" قونوسو شعر و حكايە، رومانلار اساس موزوع اولاراق بو ساحەدە گىنىش و زىگىن ادبيات يارانير و اۋزونه يئر آچير و بوتون ملتلى آراسىندا تانىير. ادبيات داها هيزلە گلىشىر و دونيا سوبەسىندە قىرقىز ادبياتى مطرح اولور. ۱۹۵۳ جو يىلدە استالىن اۋلومو ايله، مىللى و دىنى ادبيات داها گۇجلەنير و بىرسىرا شاعىرلر و يازارلا ميدان تاپىرلار. بىللەيكە قىرقىز ادبياتى داها گرگىن صورتدە گلىشىر. همىن يىلدە چىنگىز آيتماتف اىلك اثرلىرى چاپا وئردىر و آردىچىل بىر شكىلدە رومانلار و حىكايەلرلى يايىلىر. اونون اثرلىرىدن بونلارلى سايماق اولور: غزىتەچى دوزويدو، بياض گمى، جمىلە، الوداع گل سارى، يوزيوزە اثركن گلن دورنالار، سىرو بۇيلوم اليازمالاريم، قاساندىرا دامغاسى. بو زمان قىرقىز نثرى دونيادا شىرت قازانىر و دونيا دىللىرىنە چئوريلير. آيتماتوون اثرلىرىدن علاو، تولوغون قاسىم بىگافدان "بۇيودويوم زامان"، "آغ خدمت". اوروزبىگفدان "قىل كۇرپوسو" جوتومفدان "چوى داستانلارلى"، م. موراود علفدان "يىنى قونشو" دونيايا يايىلىر. بو زمان رومان و حىكايە ايله برابر تاثير اويونلارلى دا گلىشمەدەدیر.

ايندى نىچە شاعىرلە تانىش اولوروق^{۲۲}.

قاسىم تىنىستان اوغلو

قاسىم ۱۹۰۱ جى يىلدە ايشىق گۇلون كنارىندا آنادان اولدو. او دىنى تحصيل آلىب، آكادىمى تحصيلىنى تاشكدن و آلماتى دا داوام ائتدىردى. قازاقجا يازىب ياراتماغا باشلادى و "آغ چۇل"، "اوچقول"، "دىلچى" "اوروش" قزىتلەرىندە شىرلرىنى چاپ ائتدىردى. اونون اىلك شىرلرىندە قازاق شاعىرى موزجان جمعهبايف ائتكىسى گۇرولمەدەدیر. ۱۹۲۴ جى يىلدن توركىستان جمهوريتىندە آكادىمى مركزىندە قىرقىز بۇلوموندى اۇنجه كاتىب و سونرالار مودىر اولدو. سونرا "مر داغ" قزىتنى نىن رىئداكتورو اولدو. ۱۹۲۷-۳۰ يىللىرىندە قىرقىز مختار جمهوريتىندە اۋىرەتىم كىمىسرى اولاراق وظيفە داشىدى. او، تحصيلىلە داوام ائدەرك آكادىمىدە ايشلەيىپ ۱۹۳۲ يىلىندە دوچىنت و ۱۹۳۶ يىلىندە پروفىسور اولدو. قاسىم تىنىستان

^{۲۲} على احسان قولجو، همان، ج ۱، ص ۴۳۵.

اوغلونون قىرقىز جانين "ملى دىل" اولماسى اوغروندا بۇيوك رولو اولدو. بىلدىگىمىز كىمى قىرقىزلار عرب اليغباسىندان لاتين و سونرا روس اليغباسينا گئچدىلر. قاسمىن بو حركت لردە دەيرلى رولو اولموشدور. اونون اليغبا، قىرقىز دىلى و سۇزليو حاققىندا گۇزەل دوشونجهلرى و كتابلارى اولموشدور . قاسىم، استالين دۇرۇندە "قىزىل قىرئين" قوربانلارىندان بىرى اولدو و ۱۹۳۷ جى ايلدە توتوللاراق، ۱۹۳۸ جى ايلدە اۇلدورۇلدو. اونون شعر كلياتى دۇنەلرى چاپ اولموش و خالق ايچيندە يايىلمىشىدىر. شعرلرىندىن نمۇنەلر :

بولبول

اۇت، شاعىر بولبول، گۇزەلجە،
سسىنى دگىشىدىرەك مىن رنگى.
شاركى سۇيله، بىر دىنلەيەلەيم ذوقلە .
چادر قورموش گئنىش اوتاغا آلاش
چىچك آچمىش يئىنلەنىپ ھرنوع آچاچ
چئشىدىلى رنگلرە بورونموش بىتكىلر،
بو آندا گئنىش اوتلاقلا ھر كس بىرلىكلە.

باخسانا، گئنىش اوتلاغا يايىلمىش حيوانلار
دقت ائت خطا وارمى دگىشىكلىكدە ؟
قورولموش گئنىش اوتلاقارا بياض چادرلار
باخانلار بىر باشقا گۇزەللىك سونارلار .

قارارى يىب گئتمىش آلاتاودان، ھاوا ايسىنمىش،
كۇينك قاتما قىزلار، گلنلر حيوانلارىنى يايىمىش،
اونودولموش گئنىش اوتلاغا تكرر دۇنوب،
آلاشىن قورتولموشدور دوشمانلاردان.

ايشتە، باخ، آلاشىنن گئنىش اوتلاغينا،

تكرار يئپ - يئنى اولوب دگيشديگينه،
گئنىش اوتلاق قوتلو اولوب ايگيد آلاشا،
دؤرد چئشىد حيوان دولانيب، چوخالسين ...

قلم

تانريدان بو يروق اولمادان دال قيريلماز،
بعضاً، بير، ايكي اولماز، فاضلا اولماز.
هر كسين بوينوندا اؤز عمر ايچى
اؤلمزسم گؤزوندن قان كسيلمز.

قدهر گرچك لشدیگينده هر كسه قيماز،
قلم وارليغيندا يوره گيمه درد سيغماز
ازلدن برى دوزماقسيزين آغلاييرديم،
آغ كاغاز ساغ اولدوقجا سن هئچ دورمازسين!

يارسئوسين، بيرى گولسون قوجاق آچيب،
هر كسين عمر ايچى وار اؤزونه گؤره،
قدهرين آغ كاغازا باغلى دير،
اينجه ساچ دانه دانه قانلا قاريشيق.

چوجوقلوق گونون دومانلى، اؤز لوگون يابانجيدا،
قلبي اريميش، هئچ دينلهر يارديم سه سيني،
يئرین وار، قاييق مينيب ساللانا جاق،
قنين تۆرك، قايغیلان، ساللان، ياتما!

على توركومبايف

على توركومبايف، سووئت بىرلىگى زامانىدا قىرقىز ادبىياتى نىن اۋنملى شاعىرلىرىدىن بىرىسى دىر. او، ۱۹۴۰ جى ايلده آنادان اولدو. ۱۹۴۵ ايلىندە قىرقىز اوزانى، ۱۹۵۴ ايلىندە قىرقىز جەمھورىيتى دولت علملر آكادىمىسى آكادىمىيى، ۱۹۶۷ ايلىندە اۋلكەنىن بىرىنچى اودولونو آليب و ۱۹۴۷ ايلىندە سوسىيالىست امكچى قهرمانى اولدو. اونون شعرلىلە قىرقىز ادبىياتى بوتون سوسىيالىست اۋلكەلىرىندە تانىندى. اونون اثرلىرى بونلاردىر: مايلى باي (۱۹۵۳)، اۋز كۈزون مېنىن (۱۹۵۲)، مېنىم مېرىكام (۱۹۵۵) "قوموز قوشو" (۱۹۶۰)، اونون ان شاعىرانه اثرى "دان آلتىندا" (۱۹۶۲) اولموشدور. بو سون اثر منظوم بىر رومان الموشدور.

قىرقىز خالقى نىن باشدان كىچىن چىنىن تارىخى دوروم، توكومبايفون شعر و رومانلارنى نىن اصىل مضمونو اولموشدور. على توركومبايف ۱۹۸۸ جى ايلده وفات ائتمىشىدىر.

بىتمە !

ايچدىكجە ايچەسىن گلير،
گۈزەل قىمىزا دۇبولماز.
ايشتە بۇيلە، مېتېم داملاسى
آرزولاندىرير، ايچىندە قالماز
باھاردا
يازدا
گۈزول - قىشىن دا
هر داددىغىندا
داماغى دادلانيرير، يىيەسىن گلير.

بىتمە گىمىز!
سۇنمە، آتېشده مېت!
گون بىتەنە قەدر گولومسەيىب سۇيىنەلىم!
قايعىسى يوخ، موتلولوغو يوخ كاغاز سىزجا.

انسان اوچون او، دادلی دنیامی !
اورهک شارکی سؤیلر،
اورهک شارکی سؤیلر،
تارلادا دا، ائوده ده،
او، یورولماز،
او، یورولماز.
گنجه جیک زامانیندا: آلقیشلار -
اؤیه ر -
سادهجه بو آیدینلیق دنیانی.

گنجلیک زامانیندا

قیمیلدا، حرکت ائت، گنجلیگیم!
یاردیملاش بئینیم عقل و حیسیم!
قالمازسان دونیادا سن ابدی لیکله
دگیشیب دورور زامان، یاشلانديغیندا.

بو زماندا گونون گوموش، آیین آلتین،
الیندن گلهنی ساچ، آلسین خالقین
یاردیملاش، هئچ اولماز سا باخیب دورما،
یوخ ائت، خالقینین اسکی عادتینی.

یئرینه گتیر، گنج کن وظیفهنی
گؤسترمه ایش پامیش کیمی اؤزونو
"چوخ و آنلامسیز قونوشماق"
گنج یاشدا بیراق بؤیله علتی.

دقیقه تیکلایینجا کئچر گونون
او دقیقه دورمادان توکهنیر سسین!
دقیقه لریوخ اولوب سسین توکهنه قدهر،
ایشینی یئرینه گتیرمه سن قوروسون سویون.

یوسف توروس بیگف

شاعیر و دراما تورگ - یوسف تورس بیگف ۱۹۱۰ جی ایلده آنادان اولدو. جوان چاغیندا - تحصیلینی بیترهندن سونرا چینه قاچدی. آنجاق اؤزو قاییتدی و ۱۹۳۲ جی ایلده بیرینجی شعر کتابی سونرا چینه قاچدی. آنجاق اؤزو قاییتدی و ۱۹۳۲ جی ایلده بیر اینجی شعر کتابی یوسفون شعر آدیندا چاپدان بوراخیلدی. ۱۹۳۳ ده "آنام" کتابیندا یئنی دوروم رئالیست بیر شاعیرکیمی تصویره آلدی. سونرا ۱۹۳۹ جی ایلده "قیرقیزلار" کتابیندا یئنی قورولان سوسیالیست توپلوم ایله قدیمکی دورومون طرفدارلارینین مجادله سینی تصویره چکدی. ۱۹۴۱ جی ایلده جاسوسیون "قاراقچی نین تراژدیاسی" اثرلرینده سوونت لر بیرلیگی نین غیرتینی و فاشیزمین وحشی لیگینی گؤستردی. باشقا اثرلری اولان "آیال اوردونا" (۱۹۳۸) دا تزار حکومتی نین ظولم و زوراکیلیگینی نمایشه قویدور. بو اثر بیر صحنه اثری ایدی. بورادا چین اؤلکه سینه قاچماسی نین نهدن لرینی گؤستهریر. یوسف توروس بایف مختلف ساحه لرده چالیشدی. او جمله دن موسیقی ساحه سینده ده نچه یازچی و موسیقی چی لرینه "آی چوروق" اوپئراسی نین لیبراتوسونو یازدی (۱۹۳۹ ده) نهایت ۱۹۴۳ ایلینده دونیاسینی ده گیشدی.

جاسوسون تراژدیسی

اوچ ایل آرالیک سیز دؤیوشوب دوردوم،
اوینادیم سو یئرینه قالار ساچیب.
هیتلره آنیدان بیرى سؤز سؤیله سم،
ایت کیمی اوزه رینه آتالامیشدیم.
(SS) صفینده من بیر آرسلان
قوربان اولوب ساواشدیم قاشیق قدهر قانیم قالدی.

هانی من اۋدول ديه نه آلدیم؟
ایکی آياغیمدان اولدوم .
آجلیقدان آروادیم، بالام قیریلیمیش
یئرسیز یوردسوز اولوب یالنیز قالدیم.
هیتلر اوچون اوخ آراییب دوران،
قورو جانین گۈرهجه یی بو مویدور؟

سئوگیلی یوردوم، دادلی بالام هانی؟
چولاق دۈنموش اولان آدام هانی؟
ایناندی شیطانا پئشیندان گئدیپ،
رفاه ایچینده یاشایا جاغیم فیکرینی هانی؟
آلای اندیب آلدانلارباخیب کئچر،
(SS) نین آرسلانی ایشه سنه!

علی عثمانف

علیقلی عثمانف، قیرقیز خالقینی نین گۈرکملی شاعیرلریندن بیریدیر کی ۱۹۱۵ جی ایلده آنادان اولوب،
تحصیل بیتیره رک اۋیرهنجی لیک ایللرینده نئچه شعر کتابینی یاییملا دی (۱۹۲۹-۱۹۳۳) سونرا بیر زمان
شعردن ال چکدی. سونرا یئنه قلم اله آلیب ۱۹۴۵ جی ایلده "سئوگی" شعريله قیرقیز ادبیاتیندا اۋزونه
یئر آچدی. بیر آز کئچمه دن ۱۹۴۵ جی ایلده نئچه کتاب یازدی: یئنی شعرلر، چوچوقلار اوچون، منیم
وطنیم، شعرلر. شاعیر سونرا چئویرمه و دیلماج ایشینه اوز گتیردی. یوشکین (روس شاعیری)، شوتا
روستادلی (گورجو شاعیری)، شکسپر (انگلیسلی)، نظامی گنجوی آذربایجان شاعیری، امیر علیشیر نوایی
و باشقالاری نین اثرلرینی قیرقیز جایا چئوردی.

علیقلی عثمانف تاتر آلایندا دا اثرلری واردیر: کیم بو؟، ایکینجی اکیب، قهرمانین اۋلومو، یولجو قومان،
ابولقاسم جامبولوتف، چولپان بای اثرلری و سانریولارینی یازمیشدیر . ۱۹۶۴ دن ۱۹۶۷ ایللری آراسیندا ۹

جیلد اثرلری توپلانیب بیر یئرده چاپ اولدو. شاعیر ۱۹۵۰ جی ایلده دونیاسینی دگیشمیشدی.
شعرلریندن اؤرنکلر:

من قیرقیزین شاعیری

کیم وئرسه ده ، گؤزهل وئرمیش بختیمی
کیم قویسادا ، ساده قووشدور آدیمی
غیبت ائدهن دن ، نه ائدیم دییه سورسام،
- بئش پارایا شهرتیم منه سات دییه.

ساتارام،

آلسین!

هاردان بیلسین قیمتی می؟
چایا قونوب ایچیلیرکن
زهرلی دیلین یاخیجی
من قیرقیزین شاعیری!
قارلی گونو وئرسه گره ک بختیمی
آیاز گونده قویسا گره ک آدیمی.
فساد انساندان نه ائدیم دییر سورسام،
- بیر قوروشا شهرتیم منه سات دییه!

ساتاییم !

آلسین!

هاردان بیلسین ده یه ریمی؟
شکر قونوب ایچیلیرکن
ساده کؤنلومو یاخیجی
من قیرقیزین شاعیری!
داش قابا قویسا گره ک بختیمی
دادلی قابا قویسا گره ک آدیمی
بکچیدن نه ائدیم؟ - دییه سورسوم،

اوغلوم آلسين، بئداوا وئر شانينى،- ديهەر.

وئرە ييم!

آلسين!

لساتماييرام، قدريمي، قيمتيمي،

سيغيرتماچ، چوبان،

چيفته چى نين،

منم دهرلى شاعيرى.

شاعير

شاعير يولو، اونورلو و سايقين بير يول،

كؤتو - ساده بير خلقى اؤنونده باشى اييك،

شاعير يازميش - ، بيز خوشوموشوق دإرد سطير،

دونيدا قاليجى اولماق گرە ك، يانيلمىلدان،

ايلىك باهار، ياز،

قيش ، سون باهار،

دئنيلىن دؤرد سؤز كيمي.

آتا يورد

قالين قيين، يولون اوزون اوشورسن

قيشدا كؤتو، يئل اسر، قار ياغار،

سويوغونو من بوينو ماآلارام،

سن اوشومه! من اوشويوم آتا يورد!

گئجه لر يامان، بلا ساليب گئتمه سين،

نالت گليب آت ديزگى نين چكهمه سين
عذابىنى من اؤزومه آلايم
ايز باخايم، بكلرميسن آتا يورد؟

يازدا باشقا، يئل دهمه سين ياواش گئت،
فاضلا دورماز بو گؤرونن بوز بولوت،
آغريلارين من اؤزومه آلايم،
سن آغريما، من آغرى ييم آتايوردا!

شايلىو بيگ دويشه اوو

قىرقىز ادبياتى نين گؤركملى تمثيلچى لريندن بيرى ده شايلىو بيگ دويشه اوودور كى ۱۹۵۰ جى ايلده دونيايا
گلدى. او، عالى تحصيل آلاراق، ۱۹۷۵ جى ايلده ادبى ياراديجىلىغىنى باشلايىب و كتابلارنى ائشىگه وئردى.
اونون اثرلىرى: آفتاب (۱۹۷۵)، چئىنگى سؤز (۱۹۸۰) چاپ اولدو. ۱۹۹۱ و ۱۹۹۲ ايللرينده (قاضى گرلىك)
كتابيندا ديل، وطن، انسان حقينده ده يرلى سؤزلرينى توپلادى. ۱۹۹۹ و ۲۰۰۱ جى ايلرده عرب آداغى ۱-
۲ جيلدلىرىنى يايىملادى.

شايلىو بيگ، بوتون كتابلاريندا انسان اوچون قيمت وئرميش و انسان كيملىگى، آنا دىلى، وطنى نين درين
معنالارنى اؤز دوشونجه عالمينده و ياراديجىلىغيندا بيرىنجى يئرده يئر وئرميشدير. بونو دا آرتيرماق گره
كىر شايلىو بيگ، سووئت حكومتى ايله راضىلاشميش، بلكه قىرقىز خلقى نين سووئت طرفيندن تخريبلىرى
قارشيندا دايانير. شعرلريندن اؤرنكلر:

آنا دىلىنى اونودانلار

شيريلدايان ايشين ده بير سونو وار،
گرچگين ده بير چيخيشى، باتيسى وار،
يئر اوزونون تانرىسى فيل دئيل،
سينه يين (سينك = ميلچك) ده ياشاماغا حقى وار .

نهرين ده بئله چيخديغي باشى وار،
آت مينه نين بئله قوردوغو نالى وارز،
بوپرونده كى كنه كيمى نهرين ده
اؤز ديلينده اؤتوشن قورباغاسى وار.

قىرقيزام دئيرسن منه،
اگيله - بوكوله اويناييب - دورورسان،
قىرقيزام دئيرسن منه،
سيگارائين دومانينى پوفله يهر،
قىرقيزام دئيرسن منه
قىرقيز جا گوجلوكله قونوشاراق.

قىرقيز دئييل قىرقيزى ديشلايانلار،
اسير گزه ن تاريخينى اونودانلار،
قىرقيز دئييل اگيلىب قالپاق گئييب،
عرف - عادتين، خالقينى قورودانلار!

ديل يوخ اولماز،
اوغلون دا
قىزين دا
يوخ اولور بيل!
ديل يوخ اولماز،
يوخ اولسا دؤنرسن
قولسوز - قانادسي ز ساكات دونبالاغا!
سيجاغينا،
سويوغونا دونمايانلار،
زرقينى يئييب شاركى - توركوسونو هورلايانلار،

قىرقىز دىيىل، قىرقىزى دۇردە بۇلۇپ جىلوەلەشىپ تۈلكۈ كىمى اوو آرايانلار!

من ايندى مثال گتيرىپ
مراد دئىنن ايگيدى آنلاتماق ايستەيىرم،
مراد بۇيلە سۇيلەدى:
"آنام،

جانىم آنام
سنى آنلاسام دا
سۇيلە دىكلرىنى آنلامايىرام،
دوغدوغوم يورد عفو ائت، عفو ائت،
دوز – چۇرەگىنە تۇكۈرمەيىرم،
آنامى آنلاسام دا،
آنا دىل دئىينجە من آنلاما يىرام.
توركونو

قوشويونو، باخايىنى!
باشقا خالقين تاريخىنى بىلىسم دە،
بىلىمىرم معناسىنى!
دوغدوغوم يورد گليرم
قىرراق قابىقانى،
سىزلاداراق ايليگىنى
يولدىورارق قانادىنى!

سن كىمسىن؟
بۇيوك موسىن؟
كىچىك مىسىن؟
چوقموسان؟
من مرادام،
دوستلارىم "موريك" دئيرلر،
موريك دئىيل

مرادام من
من اويام،
روسلارين آراسيندا "آبدالام" من، قيرقيزلارين آراسيندا "سيچانام" !

هئي مراد، مراد، مراد،
بیر سئوگی دوستوم،
ديلی وار اولماقلا بیرلیکده
دیلینی اوينادیب قونوشامیور
ديلی وار اولماقلا بیرلیکده
نئچه کیشی سنين کیمی دیلسیز اولدو
آنا دیلینی
سۆزلوکسوز قونوشمايیر!

خالقیم! عفو ائت منی!
واز کئچه مم من گوناھیمدان
دیل اوچون یالنیز جا مراد دئییل
سن سوچلوسان
سن سوچلوسان!
بۆرک آل دئسه باشیندان آن آلان،
بیلدیرچین کیمی قورخوب جان باغیشلايان،
آنا دیلینی اونودوب مقام اوچون
آه، نئچه کیشی مانقوردا دؤنموشدور.

رفاهین هامیسی حیات دئییل،
"پارلایانلارین" هامیسی اولدوز دئییل،
بیلیریک دئییب دؤشلرینی قالماقلا
بیلمهین لر اؤز دیلینی قیرقیز دئییل!

يوكسەيە چىخانلار يىن ھامىيىسى قاناد دىيىل،
قاپلانلار يىن ھامىيىسى ماناس دىيىل،
خالقىن چۆكۈمىسە يىن خالقى نىن دىلىنى كۆچۈمىسە يىن،
خان اولسا دا قىرقىز يىن بالاسى دىيىل!

دىل يۈخ اولماز،
يۈخ اولسا، يۈخ اولور اورەك،
توخومون دا،
يۈوان دا،
يۈخ اولور، بىل!
دىل يۈخ اولماز،
يۈخ اولسا دۇنرسن
قولسوز — قانادسىز ساكات تومبالاغا...

اوزبک ادبیاتی

اوزبک ادبیاتی، عموم تورک ادبیاتی نین زنگین بیر قولونو یارادانلارداندیر. کلاسیک ادبیاتی دا یئنه زنگین و یایغین بیر ادبیات دیر. او بیر طرفدن خلقین شفاهی ادبیاتی دا داها زنگین و داها قدیمی دیر. اوزبکلر اسلامدان اؤنجه ملت کیملیکلرینی تشکیل ائدهرک، ادبیاتین گلیشمه سینده اشتراک ائتمیشلر. شفاهی آغیز ادبیاتلاریندا آلپامیش اوسطوره لری، کوراوغلو ائپوسلاری، ملا نصرالدین حیکایه لری اولراق، خواجه احمد یسوی کیمی تورکستان پیری لقبی ایله شهرت تاپان بؤیوک عارف، صوفی الهیلر و باشقالاری بوتون تورک خلقلرینه سوندوکلری کولتورون بیر بوجاگی دیر. کلاسیک ادبیاتا گلدیکده، امیرعلیشیر نوایی، بابورشاه، یعقوبی، خوارزمی و لطفی کیمی نهنک شاعیرلری واردیر.

اوزبک خلقی نین نوائی کیمی بؤیوک عالیم، یازار، آراشدیریجی و شاعیر، ایران و آذربایجان ادبیاتیندا دا بؤیوک تاثیر بوراخمیشدیر؛ حتا بیز نوائی نی آذربایجان ادبیاتیندان بوراخی بیلیمه ییریک. او، ایران امپراتورلوغوندا تورک دیلینی رسمیت وئرمکله، تورک دیلینی عربجه و فارسجا ایله تطبیق ائدهرک، اونلاردان گئری اولمادیغینی اثبات ائدیپ، تورک وارلیغینی بوتون اورتا آسیادان آنادولونون ان باتی بؤلگه-لرینه قدهر یایمیشدیر.

اوزبک ادبیاتی، زمان زمان اؤز زنگین وارلیغینی محافظه ائدیپ و بوتون تاریخی اولابلاردان باشی اوجالیقلا چیخمیشدیر. اوزبکلر اوزون بیر زمان روسلار استیلاسی آلتیندا قالمیشلار؛ آنجاق سوسماییب و اونلارین سلطه سینی بوتوولوکله قبول ائتمه میشلر؛ بلکه بو استیلایا قارشى ملی مبارزه نی ده دوزه نله ییب و نهایت اونلاری باشلاریندان آتمیشلار.

اوزبکلرین محمود خوجا بهبودی، منوری قاری، اولانی کیمی متجدد و اصلاحاتچی دوشونجه آداملاری و یازارلاری اولموشدور. اونلارین آردیندان چاغداش ادبیاتی یارادانلار آراسیندا صدرالدین عینی (۱۹۵۴ – ۱۸۷۸)، حمزه حکیم زاده نیاززی (۱۹۲۹ – ۱۸۸۹)، عبدالرئوف فطرت (۱۹۳۸ – ۱۸۸۶) کیمی بؤیوک یازارلاری دا بئجرتیمیشدیر.

بونلار آراسیندا ۱۹۱۸جی ایله ده عبدالرئوف فطرت، "یازارلار تشکیلاتی"نی تاشکند شهرینده قورموش و یادلار – اجنبی لر قارشیندا دیره نیش حرکتینی یاراتیمیشدیر. بلشویکلرین حکومتی قورولدوقدا، اوزبک

شاعیری عبدالحمید چولپان بوتون ساحه‌لرده چالیشاراق، اوزبک‌لرین عصیانکار روحونو باشاریلی بیر شکیلده تمثیل ائتدی. اونون آشاغیدا آد آپاردیغیمیز شعرلری، بوتون خلق ایچینده بؤیوک ملی حرکت یاراتدی: بس ائندی (یئتر ایندی)، زنجیر اسارت، خلق، عصیان، یانغین، پوزولان اۆلکه و ...

چولپان، بو مبتزده روحو ایله برابر، اوزبک شعرینده لیریک ژانری‌نین دا یولونو آچدی. او، هیجا، عروض و سربست شعرلر قوشماقلا، خلقی‌نین روحونو اوخشادی، تاریخی‌نی یاشاتدی و خلقینی اویاتدی. آو، آنادولو تورکجه‌سی، روسجا، عربجه و فارس‌یجانی دا دریندن اؤیره‌نیپ، بو خلقلرین ادبیاتی‌نی دا اؤیره‌نمیشدیر. او، بو دیللردن ترجمه‌لر ده یاپمیش، اؤزه‌للیکله "گئجه و گوندوز" رومانی ایله دنیا دا شهرت قازانمیشدیر. نه یازیق کی استالینین ترورلارینا راست گلدی. او، بیر سیرا شعرلری و یازیلارینا گؤره "ملتچی لیک"، "سوؤت سیستمینه قارشى گلمک"، "ادبیاتدا لیریزم و سمبولیزم یئر وئرمه"، "بورژوايا خدمت ائتمک"، "گیزلی تشکیلات قورماق"، و "تورکچولوک یاقماق" اتهامی ایله ۱۹۳۸ جی ایلده اؤلدورولدو.

چولپانین آچدیغی یولدا باشقا مبارز اوزبک شاعیرلری "بوتو" (۱۹۴۰ - ۱۹۰۴)، البک (۱۹۳۹ - ۱۸۹۳)، آیبک (۱۹۶۸ - ۱۹۰۵) و آیدین (۱۹۵۳ - ۱۹۰۶) کیمی شاعرلر ایره لی یورودولر. بونلارین آردیجا باشقا شاعیرلر گلدیلر: غفور غلام، کامیل یاشین، غیرتی، اویقون و باشقالاری. تاسفله بو یازارلارین بیر سیراسی مهمل بیر سوچلامالارلا اؤلدورولدولر، او جمله‌دن چولپاندان علاوه، قادری چولقون باى، عبدالرئوف فطرت و...

۱۹۳۷ جی ایلین سوی قیریمیندا چوخلو شاعیر و یازارلار اعدام اولدولار. بونون آردیجا ۱۹۶۰ جی ایلده قدر "سوسقونلوق" دؤرو دوام تاپیر.

۱۰۵۶ جی ایلده خروشچف و اونون آردیجا برژنف ایش اوسته گلدیلر. بیرینجی یوموشاق سیاستی ایزله-ییب، ایکینجی "دورقونلوق" دؤرونو ایره لی سوردو. بو زمان یازارلار اوستونده اولان باسقى آزالدی. اوزبکستاندا بؤیوک یازارلار و شاعرلر میدانا گلدیلر. بونلارین آراسیندا: ارکین وحید اوغلو، عبدالله آریپ اوغلو، آمان ماتجان اۆلمز اوماک اوغلو، محمد یوسف، جمعه نیاز جبار اوغلو، برات بایقابیل اوغلو، حلیمه خدابرد قیزی، اؤتکیر هاشم اوغلو، گولچهره نوراله قیزی، گولچهره جوراقیزی، آیدین حاجی اوغلو، اؤکتی عثمان اوغلو، میر عزیز اعظم، جمال کمال، رئوف پارفی، دده خان حسن، میر پولاد میرزا، محمد صالح، طاهر قهار، عظیم سویون، خورشید دوران، شوکت رحمان، میرزا خنجه‌بیگ، عثمان قوچکار و...

آنجا، ۱۹۳۰ جی ایللردن یازماغا باشلایب، عینی حالدا ملی لوزبک ادبیاتی‌نی دیریلتمه‌یه جان آتان شاعیرلر میدانا گلیمیشلر کی بونلاری آد آپارماق اولار: کامیا یاشین، اویقون، زولفیه، حامید، رامیز باباجان، مختار، میر محسن، عزت سلطان، شکراله، عادل یعقوب اوغلو، پیریم قول قادراوغلو و...

اوزبک چاغداش ادبیاتی او قده زنگین و غنی دیر کی شاعرلر و یازارلاری نین لیستی نچه صفحه‌نی دولدورار. آنجاق بون دئمکله کفایتله نیریکی کی دونیا تورک ادبیاتی نین چاغداش زنگین لیگی نین اؤنملی بیر بؤلومونو اوزبک ادبیاتی قوروپور.

عبدالحمید سلیمان اوغلو چولپان

اوزبک خلقی نین بؤیوک شاعیر و یازاری عبدالحمید چولپان، ۱۸۹۷ جی ایلده آنادان اولدو. آتاسی سلیمان گول محمد، ملا یونس اوغلو تجارت ایشینه باخیردی و اؤیره تیم گؤرموش دیوان صاحبی و آدین بیر شخصیت ایدی.

چولپان، اؤزوندن سونرا یئتیشدن بوتون ملی شاعیرلرین اوستاسی دیر. او، عربجه، فارسجا، روسجا دیللرینی اؤیره نیب، بوتون شرق و غرب دونیاسی نین ادبیاتی ایله تانیش اولموشدور. او، مولانا فضولی، نوائی، مولوی، سعدی، حافظ، خیام و ... دیمانلارینی اوخوموش و چوخلو ترجمه‌لر ده ائتمیشدیر. ۱۹۰۵ ایلیندن سونرا تجدد طرفدارلاری طرفیندن چاپ اولان درگی لر واسطه‌سیله اسماعیل گاسپیرالی، محمد خوجا بهبودی، عبدالله اولانی و منورکاری کیمی یئنی اصلاحاتچی لارین ائتکی سینده قالدی.

چولپان، ۱۹۱۷ ده "خلیل فرنگ" آدلی بیر پیئس یازدی. ۱۹۲۲ ده "اوزبک گنج شاعیرلری" آدلی بیر آنتالوژی توپلادی. ۱۹۲۴ ده ایلک شعر کتابی اولان "بولاقلار" ی نشر ائتدی. همان ایل "اویانیش" اثرینی یازدی و ۱۹۲۶ دا "دان سیررلری" و ۱۹۳۰ ایلینده "ساز و چور" اثرلرینی - شعر اولاراق یایمیلادی. چولپان بوتون بو شعرلرینده روسلار و انگلیسلره قارشی مبارزه روحونو دیر یلتمک اوچون چالیشدی.

چولپان، ۱۹۲۰ دن ۱۹۲۶ ایللرینه قده ۲۸-۲۲ یاشلاریندا اولاراق، یازدیغی شعرلریله چوخلو شاعرلر اوستونده ائتکی بوراخدی. بو شاعرلر دورانین مبارز آداملاری اولدولار او جمله‌دن: البک (۱۹۳۹-۱۸۹۳)، بوتو (۱۹۴۰-۱۹۰۴)، شاکر سلیمان (۱۹۴۳-۱۹۰۰)، آیبک (۱۹۶۸-۱۹۰۵)، آیدین (۱۹۵۳-۱۹۰۶)، غیرتی (۱۹۶۸-۱۹۰۵)، حمید آلیمجان (۱۹۴۴-۱۹۰۹)، غفور غلام (۱۹۶۶-۱۹۰۳)، و ظفر دیار (۱۹۴۶-۱۹۱۲) رینی سایماق اولار. آنجاق چولپان، لیریزم و سمبولیزمی قوللاناراق مارکسیست دوزه‌نینه قارشی بورژوازیانی یایماغا سوچلاندی؟! دوغروسو بودور کی چولپان چاغداش اوزبک ادبیاتی نین تمه‌لینی قوروموش و یولونو آچمیشدیر. او، حکایه، رومان، تنقید، تاتر و چئویرمه‌لریله بؤیوک بیر حرکت یاتارتمیشدیر. او ایلک شاعر دیر کی "تاگور" و اوزبک لره تانیتمیشدیر. شکسپردن، ماکسیم گورگی دن اثرلر آنادیلینه چئویردی و اوزبک تورک ادبیاتینی زنگینلشدیردی و نهایت ۱۹۳۷ جی ایلده استالین دادگاهلاریندا محکوم اولاراق اعدام

اولوندو. آنجا ۱۹۹۱ جى ايلده خلقى آزاد اولراق، بوتون كىتابلارنى بىر بايراق كىمى اللرىنه آلدىلار. بوگون، چولپان آدىنا اودول قويولموش و چوخلو كىتابخانلار، خىاوانلار و كولتورال يئرلر اونون آدىنا بزمىشدير و آبيدهلر قورولموشدور. شعرلرىندىن اۇرنكلر:

پوزولان اۆلكه يه

اي داغلار گۆيلره سلام وئرهن بۇيوك اۆلكه،
نييه سنسن باشيندا قارا بولودلاردان بىر كۆلگه؟
جنتلرين كوثرى كىمى دوپ - دورو
صدفلرده كى اينجى دانهسى كىمى تر - تمىز،
سرين سولارين داغدان آشاغى اوزولوركن،
داملالارى ياغمور كىمى اوچاركن،
نه اوچون آغلار كىمى اينلرلر؟
دوشمن وارمى - ديهه دۇرد بىر يانى دينلرلر؟
شاكر - شاكر قايناياراق چيخان بولقلار
هر قارانلىق - قورخونج گئجه نين چهره سينده
- بو نييه؟
آنلات منه.

گۇم - گۇي، گۇزه ل اوتلاقلارين باسيلميش
اوستلرينده نه سورو وار، نه ايلخى،
چوبانلارى هانسى دارا آسيلميش؟
آت كيشنه مهسى، قويون مله مهسى يئرینه
- آه؛ آغلاييش،
- بو نييه؟

نظرليك لر، حمايل لر تاخيان
تارلالاردا لاله لر بورونن
داغدا - داشدا اويونلار قوران،

قوشوشان
 گۆزەل قىزلار، گىنج گىلىنلەر ھاردادىر؟
 جواب يوخمو گۆيلردن دە، يئىردن دە،
 خراب اولان ائلدن دە؟
 آت مېنىنجه قوشلار كىمى اوچوجو،
 اركىن - اركىن ھاوالارى قوجاقلایىجى،
 آت سورونجه اوچان قوشو توتوجو،
 اوچان قوش كىمى گىنج ايگيدلەر ھاردادىر؟
 داغلارین صاحىبى اولان قارتالار ھاردادىر؟
 سىنىن ساغلام، سىرد باغرىنى ایللردن برى ازنلەر،
 سىن بئىرسىن دە، لعنتلە سىن دە گۆگسوندە گزەنلەر،
 سىنسىن آزاد توپراغىندا ھىچ حقى اولمايان رىئىسلەر
 نىيە سىنى بىر قول كىمى ظالیمجە پارچالار؟
 نىيە سىنىن گور سىسىن "گىت" ! دئەمە بىر اوللار؟
 نىيە سىنىن ارکلى كۆنلۈن ارک وئرمە بىر قوللار؟
 بوندان باشقا نىيە وجودوندا قامچىلارین ساخلايشى؟
 نىيە سىنىن حياتىندا اومودلارین اۋلوشو؟
 نىيە يالنىز قان اولموشدور اولوشون؟
 نىيە بونجا اومودسوزدور دوروشون؟
 نە اوچون گۆزلرىندە توتوشان بىر آلوو يوخ؟
 نە اوچون گىجەلرىندە بۇرولرىن قارنى توخ؟
 نە اوچون غضبىم اوياندىرماز زھىر - اوخ؟
 نە اوچون وارلىغىندا بو درجە پوزقونلوق؟
 نە اوچون اۋج(انتقام) بولودو سئللىرىنى ياغدىرماز؟
 نە اوچون گوج تانىرىسى وار گوجو ایلە سالدیرماز؟
 نە اوچون
 كل من سىنە قىسسە بىر دستان اوخويوم.
 قولاغىنا اسكىلردن بىر مثال توخويوم،

گل گۆزلىرى نىن ياشىنى سىلىپ آلايىم،
 گل يارالى تن لرىنى سارايىم، شفقت له سارايىم...
 نه اوچون دئوريلن، يىخيلان
 آغير تاجين زهرلى اوخو كؤكسونده؟
 نه اوچون دوشمنلرىنى بير زمانلار
 يوخ ائديجى دميرلى اؤچ يوخ سنده؟
 هئى، هئچ بير اسارتى قبول ائتمهين آزاد اؤلكه،
 نيه سنىن بوغازىنى سيخىب دورور بو كؤلگه؟

يئنه قار

يئنه قار! آه، كفن اورالدى يئنه،
 يئنه گؤى قويدو يئره پرلرىنى.
 قارقانين ديللىرى بورالدى يئنه،
 يئنه قيش چرله دى (دعوت ائتدى) نغرلىرىنى...
 قاپ قارا دئو كيمى بولوت ييغىنى
 قاپلايىب آلدى يئنه گونش يوزونو؛
 ياز، ظفر توغونو ياتىريب، يوخودان اصلا گؤزونو آچمادى.
 ياز قىزى ايله باهار آيى نىن نوروزودا
 ياپىلاجاق تويونو بلكه ديلر.
 ياز كيمى تورلو چيچگى بول بير آيدا
 چيچك اويونو اولاجاق دئديلر.
 قوجا قيش دده، صبرسىزلىكله
 ضيافت حاضريغى سورهركن بير باسقين ياپدى.
 قارلى بوران اونو نيه تعقيب ائتدى كى؟
 چوخ پيس ايدى، او آزغين، اسدى كئچدى!
 ساده جه قارقالار، قار اوستونده باغريشاراق

قىشى ٱقىشلايىرلار.
 دوندوروجو، زهېر كىمى سويوق گىجەدە،
 صاحب سىزلر، چارەسىزلر اذيت چكىرلر.
 هر ىتىم گۇزوندن داملا – داملا ياش دوشر.
 هر كافىر ائودە اينلەمە و آغىت وار.
 هر سارالمىش يوزدە سونونجو اود سۇنر.
 هر ىئر، هر طرفدە بىر قايغى وار.
 ىئنه قىش ... كفن كىمى قار اۇزتولدو ىئنه.
 قارقا اوچون دوگون، اويون فرصتى دوغدو ىئنه..

گۇزەل

قارانلىق گىجە دە گۇيە گۇز تىكىب ان پارلاق اولدوزدان سنى سوروشورام.
 او اولدوز، اوتانىب باشىنى ايهرك جواب وئىر:
 "من اونو دۇشومدە گۇرورم.
 دۇشومدە گۇرورم؛ او قدەر گۇزەل كى،
 بىزدن دە، آيدان دا داھا گۇزەل!"

گۇزومو آيىن چىخدىغى طرفە چئويرىم.
 آيدان دا سنى سوروشماغا باشلايىرام.
 او دا دئىير كى:
 دۇشومدە بىضارا گومولموش قىزىل ياناغا راستلغادىم!
 بياضا گومولو حالدا او قدەر گۇزەل كى، مندن دە، گونشدن دە گۇزەل!
 صاباح دان ىئلى ساچلارنى يايىب يانيمدان كىچركن، گۇروب سوروشورام.
 "بىر كرە گۇروب يولومدان آيرىلاراق داغ – داشدا اونو سرە گۇردوم اونو،
 او قدەر گۇزەل كى؛

آيدان دا، گونشدن ده داها گۆزهل!

او گئتدينجه گونش آيدينلىق ساچاراق دوغار.
سنسن حقينده، اونا دا سورورام.
او دا اوتانجيندان ساخلاناراق جواب وئير:
"دۇشده دئييل، اۇنومده بير كره گۇردوم.
اۇنده گۇردويوم زمان او قدير گۆزهل كى؛
آيدان دا، گونشدن ده گۆزهل!

من يوخسول، نئجه اولوب دا اونو سئوميشم؟
اونون اوچون يانميش ياخيلميشام.
باشيمى زور ايشه قويמושام؛ من سئوميش، سئوميشم ده كيمى سئوميشم؟
منيم عاشق اولدوغوم سئوگيلى او قدير گۆزهل كى؛
آيدان دا؛ گونشدن ده داها گۆزهل!

حميد آليمجان

حميد آليمجان ۱۹۰۹دا دونيايا گلدى. ۱۹۲۳ دن ۱۹۳۱ ايلينه قدير پداگوژى آكادمياسيندا يوكسك تحصيلينى بيتيردى. ۱۹۳۱ - ۱۹۲۷ ايللرينده "زرافشان" غزئته سينده، سونرا ۱۹۳۴ - ۱۹۳۱ ايللرينده "قورولوش"، "سووئت ادبياتى" درگى لرينده چاليشدى. اونون ديرلى شعر كتابلارى چيخديقدا آلقيشلاندى. كتابلارى بونلاردير: باهار (۱۹۲۹)، دان اسينتى سى (۱۹۳۰)، آلوو ساچلارى (۱۹۳۱)، اؤلوم دوشمنه (۱۹۳۲)، ياريش (۱۹۳۲)، دريا گئجه سى (۱۹۳۷)، اۆلكه (۱۹۳۹)، بخت (۱۹۴۰) و...

حميد آليمجان، بير سيرا تاتر اثرى ده قلمه آلنيشدير. عيني حالدا "آلپاميش" داستانينى حاضرلاماقدا دا چاليشميشدير. اميرعلى شير نوائى حقينده ده گۆزهل مقاله لر و آراشديرمالار

يازميشدیر. او، عینی حالدا روسجادا دهرلی و کلاسیک اثرلری اؤز آنا دیلینه ترجمه ائتمیشدیر. نهایت ۱۹۴۴جو ایلده بیر تصادوفده اؤلوموشدور. شعرلرینده نمونه:

شاعرلری چوخ اوخودوم

بیلمه دیگیم چوخ آز قالدی.
اوخویوب بیتیردیگیم، داغیلدی فکریم
گرو وئریب هامیسیندا غم.

فضولی نی آلدیم الیمه،
مجنون اولوب آغلايیب باغیردی
فریادیله یئریندن قالخدی.

لرمونتوو بوراخمادیم هئچ،
سونوندا بوراخیب، آلدیم حافظی،
پوشکین گؤستردی منه هر گئجه،
آغلايیب دوران بیر چرکس قیزی.

شکسپیره سوردوم سورو
جوابینی وئردی خیام:
چونکی غمه آشنادیر حال،
قایغی ایله دولدولار ایام".

دوشوندوم و اوزون سوره قالدیم سس سیز،
سونرا سورو سوردوم اؤزومه
دریا کیمی جوشوب سئوینجیم
یاش فیشقین؟ چیخدی گؤزومدن.

موتلولوق یول گؤستردی منه،

بختيارلىق اولدو عادتيم،
شاعر اولاراق موتلولوق و بختى
ترنم ائتمك ان ايى سعادتم.

چونكى اليم قاينى نى بيلمز،
چونكى يوخدور وطنده ماتم،
آزاد خلقيمين باشينا گلمز
آرتيق اصلا مصيبت و غم.

بونون اوچون موتلو بير عمر،
بونون اوچون موتلولوق آرخاداشيم،
هرگون آرتار گؤزلريمدين نور،
بونون اوچون يوخ اصلا غميم.

من بيليرم دوشمنيم كيملر،
دقتله باخديم يولوما،
چونكى خلقيم بوتون طلسم لرين
آچاريني وئردى اليمه.

ائلبك

مشرق يونس اوغلو، تاخما آدى يا تخلصو ائلبك اولان اوزبك خلقى نين بؤيوك شاعرى ۱۸۹۸ دە تاشكندين يانيندا تانرى داغلارى نين اته گينده آنادان اولدو. چولبانين آچديغى توركستانين اويانيش و مىلى ادبياتى يولوندا ايره لى گئدهن بؤيوك بير شاعردير كى ۱۹۳۸ ايليندن بير سيرا مبارز ، مىلى روحلو و توركچو شاعرلرله ياناشى - قادرى، چواپان، فطرت، آتاجان هاشم، قلضى عالم، قايم رمضان و باشقالاريله برابر استالين حكومتى طرفيندن اؤلدورولدو.

ائىلىك تحصيلىنى بىتىردىكەن بىر زىمان چاپخانىلاردا و مىدرسىدە چالىشىدى و بىر سىرا شىرلىرىنى يايىملادى. ۱۹۲۲ دە "اوزىك شىرلىرى آنتالوژىسى" اثرىنى چاپ ائتتىردى. ائىلىك ۱۹۳۷ ايلىندە ملتچى اولدوغو اوچون سوچلانىپ حبسە آلىندى. ۱۹۳۸ ايلىندە ۱۵ دىقەلىك اويدورما بىر مىكمەسىنە مىكوم اولدو! آنجاق تخفىف وئرهرك ۱۲ ايل دوستاغا راضىلاشدىلار. اما زوراكىلىغا دوام گتىرمەدن ۱۹۳۹ ايلىندە حبسخانادا وفات ائتتى. هر حالدا ۱۹۲۹ دان ۱۹۳۹ ايللىرى آراسىندان مىليونلار توركلرىن اؤلدورولمەلىرى آراسىندا اونون آدى وار. ايندى شىرلىرىندىن اؤرنىك-لر:

توركستان

ياشلى، بؤيوك توركستان،

اؤلوم وقتى گلەمدىن

بالالارىن هامىسىنى

اؤز يانىنا چاغىردى.

قوجانىن سون سؤزونو

دىنلەينلر

ياخود اوندىن مىراثىنى

آلماغا اومىد ائدەنلر

هئچ دورمادان قوشولوب،

تغز زماندا گلدىلر.

"آتامىز بىزه نه دىيەجىك؟"

- دئىيب سىسسىزجه دورانلار.

دە تىترەك و آغىر

دانا - دانا قونوشراق

آيرىلىقدان تۆكولن

آجى قايقىلى ياشلارلا

دئدى: "جانىمدان عزيز،

منىم ائولادلارىم،

قولاق وئرىن، اوزبكىم.

قازاق، قىرقىز، توركىمىن.
من اۇلورم، اۇلومومو،
من اۋزوم دە بىلىرم.
يوخدور بوتون مالىنىز
آرانىزدا بۇلوندو.
گۇزوم آچىق كن من
بوتون مالى بۇلەيىم.
هر بىرنىزە دوشنبە حىصەنىزى وئره يىم...
هئى هئى گوجو يوخ،
هئى هئى گوجو يوخ،
نقىش ياپان قىزى يوخ،
دىيە چاغىردىم بالالار،
ايندى ساكىن، اوزولمەيىن.
اۋلدوكن سونرا اونوتمايىب منى هر زمان خاطرلايىن!" - دىيە،
ياشلى ددە قايغىلى
بىر سسلە آه ائتدى؛
اۋزو دئىيل، اۋزويلە
بوتون عالمى آغلادتى.
بىلىن ماللارين
هامىسىنى بۇلوشدولر،
بالالارى مىرائىنين
تامامىنى آلدىلار.
آنچاق هئىچ بىر بالاسى
بو مىرائا قانمادى
بىر - بىرىلە تارتىشدى؟
آتاسىنا آغلادى.
ياشلى توركىستان ددە،
بو حاللارى گۇرونجه

ديشلرلى تۆكۈلمۈش آغزىنى
 آچاراق آجى - آجى گۈلدۈ.
 "ميراث اوچون داعوالاشماق" تىز بىتر، بول، - دئدى - .
 ھەركىم داوراناراق اولورسا
 اۋزو قازانير مالىنى
 تنبل اوغوللار يىمىن
 كىم دىنلر فريادىنى؟
 دئىيب بو يوزدن آه ائتدى.
 ھەربىرى بىر يانا داغىلان
 بالالارينا آلدىرما دان
 اورادا سى سىز جە ياتماقدا.

آياقلان ۲۳

آياقلان دوستوم، يىتر! اى قاينغىلى آه چكن،
 داوران، ايرەلى يورو، گۈزلىر قانلى ياشلار تۈكن!
 سنى اسارتە محكوم ائتدىلر، يول وئرميور،
 سنىن آزادليغىنى چئىنەدىلر، قونوشدورميور.
 سنىن قانلى ياشىنا اصلا دۈنۈب باخمادىلار.
 جاناوارلار كىمى دار يئردە قاپانىب حبس ائتدىلر...
 گۈرمەنى ايستەمەدىلر سنىن او پارلاق گونشى؛
 وئردىلر سەنە سادە جە ابدى قارانلىق گئجەنى...
 سەن دە راضى اولدون اونلار يىن بو حقسىز ايشىنە،
 دئمەدىن دردنى بو گونە دەك ھىچ بىر كىشى يە.
 ايندى آزادليغىن گونشى سەنە باخىب يوز آچدى؛
 قارا ائولر يىخىلىپ، او قارا دئولر قاچدى.
 قورخما كىمسەدن، او زمان كئچدى بو گون اوستوندن

اوستون آچیلدی سنین، او قارا - قورخونج قارانیققدان...

سنین اوچون دور بو زمان، قاجیرما فرصتی الدن!

چیخ قارانیغین ایچیندن، گئت، بو پارلاق یولدان!...

عبداله آرییف

عبداله آرییف، آزاد اوزبکستان مارشی نین یازاری، آتشین دیلی و شاعری دیر. او، ۱۹۴۱ جی ایلده دونیا یا گلدی. ۱۹۶۳ ده بیلیم یوردونو بیتیردی. مختلف درگی لرده چالیشمیش، ۱۹۶۴ ده "مناجاتی دینلرکن" اثرینی، ۱۹۶۷ ده "من سئویرم اوزبکستانی" آدلی شعر کتابلارینی یازدی. ۱۹۶۸ ده "اوزبکستان قصیده سی"، ۱۹۸۰ دا "حکیم و اجل" منظومه سینی "ابن سینا" یاشاییشی اساسیندا یازمیشدیر.

اونون باشقا کتابلاری بونلاردیر:

اولدوز (۱۹۶۵)، گؤز لیریم یولوندا (۱۹۶۷)، آناجان (۱۹۶۹)، روحوم (۱۹۷۱)، اوزبکستان (۱۹۷۲)، خاطره لر (۱۹۷۴)، حیرت (۱۹۷۴)، یوزه یوز (۱۹۷۹)، صورت و سیرت (۱۹۸۱)، نجات قالاسی (۱۹۸۱)، ایللر آرمانی (۱۹۸۳)، ...

عبدالله آرییف، ۱۹۸۹ ایلینده اوزبکستانین میلی شاعیر عنوانینی آلمیشدیر. شعرلریندن اؤرنک لر:

آلتین بالیقچی

یومورتادان چیخار - چیخماز، گتیریپ اونو

بو بولانلیق سولو حوضا آتدیلار.

آتیلان چۆره گین خیردالاریلا کئچیریر گونونو،

کیچیک و ده یرسیز اوستونو ده غزل لرله قاپاتدیلار.

دونیا دا بوتون گۆردوگو بو دار بالا جا حووو اویقو داللاری نین آجی خزانى

الم وئير منه بو آلتين باليق چى
بیر گولک بو ظن ائدهر ده قوجا دونيانی.

اوزبکستان

يوردوم سنه شعر يازديم بو گون
بنزه رینی گۆرمه ديم اصلا.
شاعرلر وار کي اؤز يوردومون بوتون
عالم ايچينده چيخارديرلار سني آسمانا.

اونلارين شعرلري اوچوب اولاشدى چوخ اوزاقلارا،
قاناديندا گوموش ديارى،
بیر اۆلکه وار دونيادا اما،
يازيلماميش داستانلاري ياري،
نه وار کي عاجز قلميم منيم،
اوزبکستان، وطنيم منيم.

جنتين پئشى سيرا هئچ يورومم،
بولامازسام دا چکمم الم.
اوتوروب سؤيله مم ده مثل،
مثل لر ايچينده ده آچمام قلم.
باهاردا آليب دا الهاميني
نام سالدی اوستاد عالمجان.
غفور غلامين دويدوغو غرورو
قيلماق ممکون بوتون دونيادا داستان.
چاغلار بويو آتديغيم آدديميم منيم،
اوزبکستان وطنيم منيم.

كئچميشين وار چيندن ده اسكى،
داھا چوخ چوغونو گۇرمز گۇزوم.
يئنه ده اوومم كئچەجەيى دەكى
سادەجە بير آن تاريخيني دوشوندوم.
ضبط ائديب گئنيش آسيانى
بير زاد چيخدى مغرور، انگل تانيماز.
ايكى عصر ياريم دونياني
تيتره تدى آخساق جهانگير.
دئمم بوگون او بریم، منیم،
اوزبكستان وطنیم منیم.

آتالاردان بحث ائديليرسه، زنهار،
بير سۇز وار هر شئيدن اۇنجه،
گۇي يوزو علمى دوغدوغوندا ايلک وار
گۇره گنى جدول لرينه
قاتل ال، قيلينچ ساللادى اۇزوندن امين،
گونش اولوب اوچدو آلتين باش
دوستلار، گۇيده اولدوزلار دئييل،
او، اولوغ بيگ گۇزونده كى ياش
يثرده قالان تنيم منيم
اوزبكستان وطنيم منيم.

گۇزومون اۇنوندن كئچن عصيرلر
گۇز قيرپار قارشيمدا گليب گئدهن نسييلر،
بولنامدان دوغدوقلارى يثري.
آمريكا سئحيرلى ديار
اويخودا ايكن كولومب هنوز،

دنيزلر اۆته سيني بولدو ايلك دفعه،

بيروني نين عقل مشغله سي

كولومبا وار ستميم منيم،

اوزبكستان وطنيم منيم.

ارکين وحيداوو

مدرن اوزبك شعري نين اؤنونده گلن شاعرلرين بيرى ده ارکين وحيداوو اولموشدور. ارکين ۱۹۳۶ ايلينده فرغانه ده آنادان اولدو. ۱۹۶۰دا تاشکند دولت يونيوئرسىته سى نين فيلولوژى بۆلوموندن ماذون اولدو. مختلف درگى لرده يازماقلا چاليشدى. ۱۹۹۱دن ملت وکيلي اولاراق پارلماندا چاليشدى. او، مدرسه دورانىندان شعر سؤيله مه يه باشلاميش و بوگونه قدهر آشاغيدا آدلارى چكىلن كتابلارى يازيب ياميشدير:

قوشوقلاريم سىزه (۱۹۶۲)، دان نفسى (۱۹۶۱)، اوره ک و عقل (۱۹۶۳)، منيم اولدوزوم (۱۹۶۴)، ندا (۱۹۶۵)، ليرىكا (۱۹۶۷)، ياشلىق ديوانى (۱۹۶۹)، ياسلار (۱۹۷۱)، داستانلار (۱۹۷۳)، محبت (۱۹۷۶)، سياره لر (۱۹۸۰). تئاتر آلانىندا "آلتين دووار" ى ۱۹۷۰ ده چاپ اولدو و بير ترجمه سي ۱۹۷۴ ايلينده "فاوست" اثرى دير كى اوزبك ديلينه چؤيرميشدير.

ارکين وحيداوو هم اؤزونو، هم ده شعرىنى و صنعتىنى اوزبك ملتى نين خدمتىنده قويמושدور. بير شعرىنى اوخوياليم:

اوزبكيم

تارىخين دير مينلرجه عصر

ايچينده گيزله نن، اوزبكيم،

سنىن له ياشيددير پامير و

آغ ساچلى تانرى داغيم اوزبكيم.

سؤيله سىن افراسياب و

سۇيىلەسەن اورخون آبيدەسى،
ياشلى تارىخىن سېنەسەندە
بىرىچىك مرجان، اوزبىكىم.

الفاراب ئولادىندان
اصلى - نىسلى بىلكى اۆز لوك
بىلكى تارخان، اوزبىكىم.

كەچىدىلەر طالع سىز باشىمدان
اويناداراق قىلىنجلارنى
نەچە خاقان، نەچە سلطان
نەچە مەن خان، اوزبىكىم.

داغلارنى چۆرەسەندە سانكى
قىيورىم-قىيورىم اژدر اولدو و
ايكى دريا كى ايكى گۆزوندور
آغلایان گۆزون، اوزبىكىم.

روم قىصرى نىن مىزراغىندا
باغرىندا درد اوستونه درد
چىنگىز و باتونون قىلىنجىنا
كۆكسو قالخان، اوزبىكىم.

ياغدى دۆرد ياندان عصرلرجه
باشىنا اوخلار
عمرو قوربان، مولكو ياغما،
يورو ويران، اوزبىكىم.

زمانين ظلمونه فقط
بیر عمر باش اگمه دین
سن مقنی سن، سרدن کئچن سن،
اوره ک سئوهر خان، اوزبکیم.

سن نه زردشت، نه ده بودیست
سنه نه آتش، نه بت
انسانلیق دینی ایله برابر
تمیز ایمان، اوزبکیم.

معرفتین شعله-سینه
آتیلیب جهالت قارانیغیندان
گۆزلریندن آخدی گئجه لر
اولدوز اۆلکه سی، اوزبکیم.

.....

محمد صالح

اوزبک ادبیاتی نین یئنی آلانیندا آددیم آتان شاعرلر آراسیندا محمد صالح کیمی شاعرلر ده واردیر. محمد صالح ۱۹۴۵ ایلینده آنادان اولدو و ۱۹۷۵ ده بیلیم یوردونو بیتیردی. فلسفه و ادبیاتا مارق گۆسته ریب، دونیا ادبیاتی یله ده دریندن تانیس اولدو. ۱۹۷۵ دن ۱۹۸۵ ایلینه قدر یئددی شعر کتابی چاپ اولدو. ۱۹۸۲ ایلینده ده قورقود کتابینی و ۱۹۸۶ دا ضیا گۆگالپین "تورکچولوگون اساسلاری" کتابینی نشر ائتدی. آنجاق ۱۹۸۵ ده "پولیت بورویا مکتوب" عنوانی ایله سووئت اتفاقینا یازدیغی مکتوبلا بوتون ضیالیلار آراسیندا شهرت قازاندی. ۱۹۹۰ ایلینده تاشکنددن ملت وکیلی اولاراق پارلمانا گئتدی. محمد صالح یونس امره نین دیوانینی دا اوزبکجه یه ترجمه ائتمیش و سونرالار اۆلکه سیندن اوزاق دوشموشدور. صالح ۱۹۹۳ جو ایلدن غربتده یاشاییر. شعرلریندن نئچه اؤرنک:

وطنين بۇيلە اولدوغو حالدا،
يازارسان اولدوزلار حقينده
آيدىنلىق گوندوزلر حقينده،
قاشلارى گوندوزلر حقينده.

وطنين بۇيلە اولدوغو حالدا،
گوللرى ترنم اندييورسون؛
آنانين گۆز ياشينى دا سن،
شبنم ظن اندييورسون.

وطنين بۇيلە اولدوغو حالدا،
سن كائناتدان بحث اندييورسون،
داسا چاليناسى باشينى،
ظفر تاجينا حاضرلييورسون.

وطنين بۇيلە اولدوغو حالدا،
ساده جه قلم وار الينده،
وطنين بۇيلە اولدوغو حالدا،
قورخورسان اؤلومدن!

شفاف ائو

حریت، اونون شفاف ائوی
دووارلاری جامدان یاپیلمیش
شهرده کی ان محتشم ائودیر.
دونیانى گۆرور او ائويندن دوروب،

اڻشڪڏن اونو ڳوڙور دنيا
يڻمڪ آڙ يڻر او،
چونڪي آڃاڃلار
اونا باخار ڪيمي اولو وڻرير.
او بڻڪار،
چونڪي خاتون ايله
ياشماق ساده دڻييلدير بو شفاف اڻوده
خاتون بير يانا
ختا اڙو سويونور ڪن بڻله
اولدوزلاردان اوتاناراق سويونور هر دفعه.

افسون

"يوخ اولسون ظلم!" دڻديڪ،
ظلم در حال يوخ اولدو.
"ياشاسين حریت!" دڻديڪ،
حریت ياشادی.
"يوخ اولسون زنگين لرا!" دڻديڪ،
زنگين لرا يوخ اولدو.
"ياشاسين يوخسوللار!" دڻديڪ،
ياشايير يوخسوللار.

تورکمن ادبیاتی

تورکمن ادبیاتی، تورک دونیاسی زنگینن ان اسکی، گئیش و گوجلو بیر قولونو تشکیل ائدیر. مین ایل بویوندا دهیرلی کلاسیک ادبیاتی یاناشی، زنگین بیر شفافی ادبیاتا دا مالکی دیر. بوتون باتی تورکلری نین دیل عائله سیندن ساییلان تورکمن دیلی، آذربایجان و آنادولو دیلرینه ان یاخین ساییلاراق اوزون مدت، اوج ادبیاتین اورتاق بیر دؤنمی اولموشدور. تورکمن ادبیاتیندا احمدیسوی کیمی بؤیوک بیر شاعر. تورکویستان پییری آدلان شخصیت، تکجه تورکلر آراسیندا یوخ، بلکه بوتون دونیا کلاسیک ادبیاتیندا آدلی. سانلی بیر کیملیگه مالیک اولاراق، بشری دوشونجه لرین یارادان بؤیوک بیر عالیم دیر. دویان حکمت اثری بوتون دونیانین کلاسیک اثرلری آراسینا یئر توتور^{۲۴}.

تورکمن ادبیاتی ۱۰ جو عصر دن ۲۰ جی عسه قهرزنگین بیر ادبیات بوتون ملت لره باغیشلا میشدیر. بو ادبیاتین پارلاق اثرلری، درین دوشونجه لری و گؤرکملی سمالاری اولموشدور. اورتا آسیادان توتوب بوتون ایران یوردلارینا قدهر یاییلان امپراتورلوقلاری برپا ائتمیشلر. تورکمن خاقانلاری، گوج و هنری بیر- بیرینه قاتاراق گؤزهل هنر ایله گوجلو حاکمیتی قورووشلار. خاقلارا هم امنیت گتیرمیشلر، هم معنوی ثروتلر یاراتماغا یاردمیچی اولموشلار. امیرعلیشیر نوایی، سلطان حسین بایقرا، سلطان جهان شاه حقیقی کیمی شاه- شاعیر شخصیتلرین یئتیشدیرمه سینده، تورکمن دیلی، خلقی و کولتور ائتکی سیز اولمیشدیر. آنجاق ۳۰۰ ایل بونوان اؤنجه بیر وثیقه دیر.

تورکمن شفاهی ادبیاتینا گلدیکده، بوتون آذربایجان فولکورو ایله اورتاق اولاراق، آذربایجاندا اولان اوسطوره لر، ائتپیک - حماسی یا لیریک - عشقی داستانلار، افسانه لر، ناغیل لر، نغمه لر، آتالار سؤزلری عینی حالدا تورکمن دیلی و کولتورونده ده جانلی بیر صورتده واردیر. اوراغلو، شاه صنم، اصلی و کرمو باشقا داستانلار تورکمن خلقی ایچینده ده دوغما داستانلار کیمی واردیر. آذربایجاندا آشق ادبیاتی اولان کیمی، تورکمن لر آراسیندا بخشی آدلاناراق همین آشیقلارین زنگین یارایجیلیغی الیه اوزه

^{۲۴} حولیاس کاساپ اوغلو، تورکمن شعر، استانبول، ۱۹۹۶.

گلمكده يېك. بونلارې بېله رك، آرتيق ايراندا ياشايان توركمين لر ايله روس استيلاسينا گيره ن توركمينلرين مين ايللر بويو اورتاق تاريخي، كولتورو و ادبياتي اولموشدور. روس استيلاسيندان سونرا، سووئت چاغيندا، توركمينستان جمهوريتي اؤز استقلاليني حفظ ائتميش ونهايت ۱۹۹۰ جو ايلدن بوتون مستقل بير اؤلكه كيمي دونيا خالقلاري آراسيندا اعتبارلي بير اؤلكه تانينير و بوگون توركمين چاغداش ادبيات دونيا ساحه سينده اؤزونه ده يرلي بير يئر آراميشدير.

توركمين چاغداش ادبياتي دا چوخ زنگين و ماراقلې دير. و ادبياتدا درگي لر دونياسى گئتيش و بول اوراق، چئشيدلى قونولار دا بؤلونور. رومان آلانيندا دونيا سويه سينده ياييلان اثرلر ماليك دير، گؤزل حيكايه و اؤيكولرى دونيادا تانينير، اوخومالي پيئس لر، شعرلر دونيا ديبلرينه ترجمه اولونموش گونمه لي ادبياتي واردير.

چاغداش ادبياتي نين گليشمه سينده «دوردي قيلنج» ين شعرلرى سووئت زمانيندا يول آچميشدير. بير چوخ اثرلر - رومانلار، پيئس لر، مقاله لر، حيكايه لر ايله سووئت حاكميتي نين ايللك ايللرينده بؤيوك ائتكى لر بوراخميشدير. آنجاق استالين دؤورونده «قيزيل قيرغين» آدلانان آيدينلار قيريميندا دا چوخلو قوربان وئرميشلر. بو حركتده خضر دريايف سيبريه سورگون اولور، بردى قازاباف حبسه آليينير، نورمرد ساريخانف خريدن چيخاريليير و قلمى ياساق اولور. آنجاق بئله اولورسا دا، سووئت زمانيندا يوزلرجه ده يرلي شاعيرلرى و يازارلارى اولموشدور. اونلارين نئچه سيني بئله اد آپارماق اولور: رحمت سيداف، ح. شوكر ف، آمال جليف، پونا توربرديف، توشان اسن اوا، بكى سيداف، حسين مختاراف، آتا كؤپك مرگن، ح. چانف، ا. تك نظروفف ك. ايشانف، ب. ساللان نيازوف و....

بيلديگيميز كيمي تئاتر، درام و چوجوق ادبياتيندا دا بؤيوك صنعتكارلار چيخميش و ده يرلى اثرلر وئرميشلر و چوخلو توركمين اثرلرى، سووئت خلقلرى نين ديبلرينه ترجمه اولموشدور. بو حالدا سووئت ايدئولوژيياسيني دا چوخلو يازارلار وشاعيرلر گليشديرميشلر، بو آرادا بونلارين آدينى سايماق اولار: ب سيلكف، ن. جمعه اف، ر. ان اف، گ. قليف، ى. ممداف و ...

يوزلرله شاعيرلر و يازارلار بوگون توركمين ادبياتيني مثيل ائديرلر و بيز بوردا تكله نئچه سى نين آدينى چكمكله كيفايتلنيري ك:

بدرى قازابايف، قاراجا بورانف، آتا گووشودف، آمان دوردي آلاموشف، آلاموشف، آگاهان دورديف، خوجانصب چاريف، آتاسالغ، بدرى سلان نيازوف، حاجى اسماعليف، چارى آشوروف، قاراسيدعلى اف، تانرى قلى تاقانف، قوربان دوردي قوربان صحتاف، نظر گلديف، آتا آتاجانف، الله وئردى هادي ف، نورى

بايرامف، خليل قلى اف، توركيش حجمه گلدیف، آنا وئردى آقا ييگف، آتا جان تاغان، سونا يازاوا، قاسم نوربادف، عثمان اورد، كؤمك قليف، آناقلى نورممدف و^{۲۵}...

آتا كۆپك مرگن

چاغداش توركمين ادبياتى نين گؤركملى سيمالاريندان بيريسى اولان آتا كپك مرگن ۱۸۸۹جو ايلده آنادان اولدو. آتا يوكسك تحصيل آلديقدا، ۱۹۲۰جى ايللردن شعر آلاتينا آدديم قويدو. بئش ايله ياخين معلم ليك انديب و بير سيرا غزئته لرده چليشدى. اونون شعرلىرى رمس و باشقا سووئت ديللرينه چئوريلميشدير. آتا ۱۹۸۱جى ايلده وفات ائتميشدير. اونون ياييلديغى اثرلر بونلاردير:

كؤنول دفتري، قوشقولار، منيم مكتبيم و...

شعرلريندن نمونه:

سئوگى حقينده

يئتميش اشيندا عشقه دوشدو دئمه يين،
عشق نه زمان ياش سئچميشيز اي انسانلار؟
انسان اوغلو كئچسه كئچر يمانسيز
وارميدير سئوگى سيز كئچيب گئدهن انسانلار؟

سئوگى اوددور، انسان اودا دؤزمه يير،
اول اود يئننه مرد اوره گى گؤزله يير،
سوزله ننده ده سئوگى بيلن سؤزله يير،
تويدا دوروب شراب ايچن انسانلار.

سئوگيمدير منيم اوغولومف قيزيم بو مكان
بير- ايكي ده دئيل يوزدور قاتى كن

^{۲۵}على احسان قولجو، همان، ص

سئوگى سىز نەدنى سىن آچىب بىلدى كن
دونىامىزىن سىررىن آچان انسانلار.

آتا كۆپك آيدور: دوغروسون دئسم،
حقىم وار آخرى سۆيولسم، سۆيىسم،
دىلە دوشمىز حيوان دئىلىمى دور ايسم،
اورەگىندە سئوگى اوچان انسانلار.

سئویرم

اۆلكەمىن يازىنى سئودىگىم كىمى،
اونون آغ قار اۇرتن قىشىنى دا سئویرم.
توركويستانين سازىنى سئودىگىم كىمى
باغلادا سايراين قوشونو دا سئویرم.

اود دا اولسا كندى روزگاريم اسسین
ايشته او زمان آرينير منيم نفسيم
قار قومون آخىب دوران تپەسىنى
قارا داغلارين داشدن سىرتلاريتى دا سئویرم.

عزىزدير منه اونون گئجهسى ده، سحرى ده،
يانىب دورن يازىنى دا، گوزوده، باھارى دا،
عزىزدير اونون باغرىندا اورتايا چىخان زھرى ده،
بالى سئودىگىم كىمى من اونو دا سئویرم.

آتا آتاجانف

چاغداش تورکمن ادبیاتی نین گؤرکملی و چالیشقان سیمالاریندا بیرسی آتا جانف دورکی ۱۹۲۲جی ایلده آنادان اولوب و بیر عؤمر یازیب باراداندان سونرا، خلقینه دهیرلی اثرلر سوندوقدان سونرا ۱۹۸۹ جو ایلده وفات ائتدی.

آتا آتاجانف مختلف آلانلاردا چالیشدی، شعر یازدی، رادیو وئرلیشلیری یاپدی، معلم لیک ائتدی، غزئته لر یولا سالدی، درگی لرین مدیرلیگینی بوینونا آلدی، فولکور توپلادی، یازارلار بیرلیگینه باشقانلیق ائتدی و اونلارجا دهیرلی کتابلار یازیب یایدی.

آتاجانف ۱۹۳۸جی ایللردن معلم اولدو، ۱۹۴۲جی ایلده «لنین بایراغی» غزئته سینده چالیشدی. ۱۹۴۵ ایلیندن تورکمن رادیو سوندا یازیب- یاراتدی، «گنج کمونیست» غزئته سینی رداکتور یولا سالدی، مسکووا دا یوکسک پارتی اوخولونو ۱۹۵۲ ایلینده بیتیردی. «سووئت تورکمنستان» غزئته سینی چیخارتدی، «سووئت ادبیاتی» درگی سینین تورکمن بؤلومونو مدیرلیک ائتدی. نهایتدا آشاغیداکی آدلارینی چکدیگیمیز کتابلاری یایملا دی:

آلما، ۱۹۴۸

گول یئر، ۱۹۴۸،

تورکمنستان باهاری ۱۹۵۲،

آمان اوخویا گندیر، ۱۹۵۳،

ایکی پوئما، ۱۹۵۵.

آرزولو مهمان، ۱۹۵۶.

پرمانین ماساسی، ۱۹۵۶.

گؤزوونوز آیدین، ۱۹۵۷.

اؤچمه اوجاغیم، ۱۹۶۶.

صحرام منیم، ۱۹۶۳.

آت چاپار، ۱۹۷۶.

لنین نامه، ۱۹۷۷.

من سیزه بریان، ۱۹۷۸.

آدام بیلن ار: ۱۹۶۲ (سناریو)

سایالی گذر، ۱۹۹۰ (رومان)

و

شعرلریندن نمونهلر:

عزیزیم اود یاخدیدم

عزیزم اود یاخدیدم، یول یاخاسیندا،
گل، اوتور،
گئجه لی اوجاق باشیندا
ایسترسن
ایکیمیز صحبت آچالیم
یالین – یالقیز سالسین دؤرد بیر یانینا.

هر کیمین اؤز دردی
اؤز خیالی وار:
کیم مجلسه گئدر
کیمسه لر ایشه.
اما اود باشیندا
اوجاق اطرافیندا
کؤنول پاسی آچیلیمیشدیر همیشه.

عیبی یوخدور.
زمان زمانس اؤزونو دینله ییب
دوشونجه یه دالسان دا سس سیز – صداسیز
گورش توتوب
هجوم آندیب
هئچ بیز زمان
یئنین یوخدور یئر یوزونده فداسیز.

عیبی یوخدور،

آرزولارين هاميسيني اكسك ده،
زامان امان چوخ گورسك ده،
عيبي يوخ
گۇزدن گيزله ديگيمز خطاميز آپ - آچيق
اود باشيندا اؤيره نسك ده
عيبي يوخ.

آرزو - ايستك اود يالينا چئوريليپ،
دومان كيمي فيب اولسون دردلر - كدرلر.
دائما بيلمكده ديرلر اودلا- آتشله
آلوو كيمي سلاحلاري اوستالار.

عزيزم، اود ياخيم يول ياكاسيندا
دۇن!

ايسينمه چاغيريرام سنى.
ايسين ده يولونا گئت يئنه.
ممنون اولورام خاطيرلاسا منى.
آشيقلاري شهري
عشق آباددا يير سئحير وار،
عاشيقلار شهري دئنيلىن آدى وار.
آرزولو عشقيني آراسا هر كيم،
آيدين گوگونه باخماسى يئتر:
ووروب اورگى نين نازيك تئلينه،
آغ اولدوزلار يول بولور يارينه.

عشق آباد دا آيرى سئحير وار،
شفق لر شهري نين آدى وار،
آرزولو عاشقيني آراسا هر كيم

سحر قیز یللیغینله باخماسی یئتر:
وورب اورگی نین نازیک تئلینه،
آل شفق لر یول بولور یارینه.

عشق آبددا آلیری بیر سئحیر ار،
گۆزه لر دونیاسی دئیلن آدی وار.
آرزولو آشیقیم آراسا هر کیم،
عشق آباد دا سئوگی سیندیرمه سی یئتر:
قووووشدور عشق آباد، یاری یارینه.

چیفته تار

دینله سن سن عرض حالیمی،
بیر سؤزوم وار:
من سنین عاشیقینم
نازنین یار.
ناخیشلی دوتارا،
بیز چیفته تار.
بیز چیفته تار
بودونیا بایلیغی هر کیمده ایسه
من سنه وئیردیم هامیسینی غونچه م
منیم ایک کیمی سئوگی یی.

وه، گۆرموش دئییلدیر،
اؤشیتیمیش دئییلدیر عاشق انسان
دوشده ده سنسن
هوشدا دا سنسن

سن منیم دردیمه
دار و درمان سن.

آرزوندا یاشایان
من چکیر زار.
من قریب نه ائدیم،
نازلی دلدار؟
منده چوخ جفالی،
منده چوخ وفالی،
بیر اوره ک وار،
بیر اوره ک وار.

بو دنیا بیگلیگی هر کیمده ایسه،
من سنه وئیرم هامیسینی قونچه‌م.
منیمکی کیمی عشقی
وه، گۆرموش دئییلدیر،
ائتیمیش ده دئییلدیر عاشق انسان.
دوشده ده سنسن،
هوشدا دا سنسن،
سن منیم دردیمه
دارو درمانسان

عراق تورک ادبیاتی

عراق تورک لری، کلاسک بیر ادبیاتین یارادیجیسی اولاراق، دیل شیوه لری ایران آذربایجان تورک دیلینه داها یاخین دیر. آذربایجان ادبیاتی نین بؤیوک شاعیرلری اورالاردا یاشاییب و بیر سیرا شاعیریمیز، عراقدان باش قالدیریبلار بونلارین آراسیندا عمادالدین نسیمی عؤمرونو بارلی ایللرینی عراق تورک لری آراسیندا یاشاییب و اورادا تورکجه دن علاوه عربجه ده دیوان یارادیبدیر. اوندان علاوه تورک ادبیاتی نین نهنگ شاعیرلری مولانا محمد فضولی، بغدادلی روحی، شیخ اوغلو، نورس قدیم، محمد نوروزی، بدری، مفتی بکیر افندی، اسعد، حیدراوغلو، فرضی، کاظمی، خالص، ابراهیم رازی، صافی، عرفی، شیخ رضا، خاکی، فاض و یوزلرجه شاعیرلریمیز ۱۴ جی یوزایلدن ۱۹ جی یوزایله قدهر تورک ادبیاتینی منیمسه میش و دیری ساخلامیشلار.

آنجا یوزایلر بویو عثمانلی امپراتورو، عراق تورک لری نین ادبیاتی گلیشمه سینده، ده یرلی رول اوینامیش، اما انگلیس امیریالیزمین دسیسه لرله، بو تورپاقلار تورک حاکمیتی آلتیندا چیخیر. تورک اورتاق ادبیاتی ۱۹ جو یوزایلین سونونا قدهر داوام ائدیر و ۲۰ جی یوزایلدن چاغداش ادبیات باشلاییرو نجه مرحله یا دؤنومو باشندان کئچیریر: ۱۹۱۴ دؤور یاشامیشدیر. آما اینگیلیس اشغالیه تورک تورپاقلاریندا قوپان کرکوک، موصل و اربیل کیمی تورک شهرلرینده، بیرطرفدن تورک اگیتیمی - (آموزشی) آرادان گؤتورولور - ایراندا اوزوئره ن سیاست کیمی - اویری طرفدن بورادا چیخاران مطبوعات اینگیلیس کونتورولونا کئچیر.

بئله لیکله دیل وادیات گلیشمه سی دایاندریلیر و شاعیرلر، هابئله یاریچلار استانبولدا حدتله ایره لیه یین ادبیات گلیشمه لرینه گؤز تیکیرلر و بوزاماندان گؤرهل وده یرلی اثرلر دونیا وئرمکده ن دال قالمیرلار.

آشاغیداکی یازار و شاعیرلری آد آپارماق لولور:

خضر لطفی (۱۸۸۰-۱۹۲۵).

محمدصادق (۱۸۸۶-۱۹۶۷).

رشید عاکف هرملی (۱۸۹۳-۱۹۷۳).

اسد نایب (۱۹۹۳-۱۹۰۰).
ناظم رفیق قوچاق (۱۹۶۲-۱۹۰۵).
توفیق جلال اورخان (۱۹۸۱-۱۹۰۵).
عثمان مظلوم (۱۹۹۵-۱۹۲۲).
عزالدين عبدی بایاتلی (۱۹۲۲).
علی معروف اوغلو (۱۹۲۷).
و محمد عزت خطاط (۱۹۹۱-۱۹۲۹).

۱۹۶۰ جی ایلدن بغداد رادیوسو تورکمن بۆلومو فعالیتیه باشلامیش و تورک دیلی دیرچلمه یه یول آچمیشدیر و بورادا اؤنچو اولان شاعیرلر:

احمد مدنی افندی، فتحی صفوت کردار، جواد نجیب اوغلو اولموشلار. نثر یازانلار آراسیندا: آقا طرزی باشی، رشید کاظم بایاتلی، رفعت یولجو و علی معروف اوغلو کیمی یازارلار واردیر. همین ایللردن دیلده یئنیلشمه حرکتلری گؤرولور.

ادبی - یازیلی دیل گونده خالق ایچینده دانیشیلان دیل یاخینلاشیر.

۱۹۶۱ ایلیینده تورکمن قارداشلیق اوجاغی قورولارکن قارداشلیق درگیسی یاییملانیر. اوندا شعرا یله نثر بیرگه یئر آلیر و گۆزل ادبی اثرلر یازیلیر. سربست شعر نسرین اردیبل (۱۹۳۴) و صلاح نورس (۱۹۴۱) کیمی. شاعیرلر طرفیندن میدان آچیر. خوریات و مانی دؤردلوکلری ده مصطفی گؤگایا (۱۹۸۳-۱۹۱۰) و ناصح بزیرگان (۱۹۹۰-۱۹۲۷) شاعیرلر واسیطه سیله ایره لیله ییر. همین زامانلاردا فولکوردا گیرگینله شیر و خالق کولتوروتوپلانیر.

اوبیری طرفدن عبدالحسین عمران، «گؤگ تپه» رومانی ادبیاتینا یول آچمیشدیر. بوگون عراقدا یارانان تورک ادبیاتی تورکیه یه گئدیر چاتیر و ایرمی بیرینجی تورک ادبیاتی داها دیرچه لیر و شعر، حیکایه، رومان، اوین (تئاتر) و مختلف ادبی ساحه لرده دنیا سویه سینده ده یرلی اثرلر یازیب یارادیرلار.

خضر لطفی

۱۸۸۰ ایلیینده کرکوکدا دونیا یا گلدی. درس اوخویوب عربجه و فارسجانی اؤیره ندی. بیرینجی دونیا ساواشیندا ایلك یازیلارینی یازدی و قورتولوش ساواشلارینا قاتیلدی. کرکوک اینگیلیس الینه دوشموشدور

و خضر مجادله‌یه دوام ائتدی و نهایت اینگیلیسین تعقیقه اوغرادى. استانبولدا اولان اوغلو ايله کلتوبلاشما باهانا سیلا ۱۹۳۹جوايلده ۴ ایل حبسه آیلندی و بیرچوخ زندانی لارلا تانیس اولدو. خضر لطفی جسور و مبارزه بیر روحا مالیک شاعیردیر. اثرلرینده ادبی شیوه‌لریله مّلی دیله گتیرمیش. شعردن علاوه نثر یازیلاری دا واردیر. اونون اثرلری همان ایللرده استانبولدا «یاشیل آدا» کرکوک، آفاق و بشیر درگیلرینده یاییلیدی. بیرسیرا اثرلری ده اؤلوموندن سونرا، قارداشلیق، درگیسینده یایملاندی. خضر لطفی ۱۹۵۹ ایلینده وفات ائتدی. اثرلریندن اؤرنکلر:

روباعی :

ای ایلاهی بیزی ائتدینسه فقیر،
ائتمه باری بئله نامرده اسیر،
حرّ یاراتمیشسان ایلاهی بیزی سن
قیلما بو دهر فجور ایچره حقیر

کرکوک

عصرلرجه بیزه ملجا شفقت اولان کرکوک
بوگون مین قیدایله مین صحنه محنت اولان کرکوک.
هوای جان فضا سیله بیزه صحبت وئرهن کرکوک
بوگون یارانه دوزخ، آخره جنت اولان کرکوک.
حیات آبدارینلا بوتون اغیاری بسلرکن
بیزیمچون فقر و ذلت مصدر نکبت اولان کرکوک.
بیزه دارالحنن، دوشمانلارا دارالامان اولدو
بیزه زجرت، عدوه مرکز دولت اولان کرکوک.
سعادتله مرفه هرشئیه صاحب ایکن بیزلر
بوگون داغ درون و آهیله حسرت اولان کرکوک.
یاخین بیرماضیده بیرنجم سعادت کن
سونو دهشت نمون بیر آتش وحشت اولان کرکوک.

ناسیل بیر انقلاب اولدو بونو تعریفه امکان یوخ
 کیمه کیمدن شکایت هیکل رأفت اولان کرکوک.
 چیخان پتروللاریله شهرتی آفاقی دولدوردی
 یابانجی عرقلره بیر منبع ثروت اولان کرکوک.
 آخان آلتین بولاقدان صاحب محروم اولوب گئتدی
 یانان قلبلر گیبی بیر آتش فیکرت اولان کرکوک.
 بدایی مرکزیدین نشئه‌لی اوینار گولرکن خلق
 بوگون ملت غریب بیربلده غربت اولان کرکوک.
 بوتون ساحه‌لرین رنگلی چیچکلرله مزین کن
 بوگون یوخ بیر اثر هئچ حیرت اولان کرکوک.
 بوگون دیلر کسیک، قلبلر قریق، احوالیمیز برباد
 بیزه آرامگه ای موعده وصلت اولان کرکوک.
 بوگون اؤز ملتی فقر و مذلتله اسیر اولموش،
 بیر اؤزگه ملته بازار حریت اولان کرکوک.
 بوگون ثروت تمانن منحصر اشخاص معلومه
 بوجولانکاها یوخ صاحب غربت اولان کرکوک.
 فضیلت بیر فضاحتدیر، بوگون ارباب عرفانه
 بودؤر بی‌وفایا رشته‌ی آلت اولان کرکوک.
 هانی خاکینده شهرت وئرن شاعیرلرین دؤورو
 نه‌دن شاعیرلرین سوسموش ادب شهرت اولان کرکوک.

هاشم نهاد اربیل

۱۸۸۰ ایلینده اربیلده دونیا یا گلدی. محمد هاشم، اربیلی مصطفی ابو بکرین اوغلودور. عالی بیر تحصیلات
 آلاراق استانبولدا و پاریسده ادبی فعالیتینی گلیشدیردی. ۱۹۳۰ ایلینده فرانسیزجایا چئوریلن اثرلری
 یاییلدی.

هاشم نهاد، اربيلين ۱۹۱۵ ايليندن سونرا استانبولدا «تورک يوردى» درگيسينده اثرلرى يايىملانير. بوندان علاوه باشقا عزتته لرده: حاکميت مليه، اقدام، يئتى گون، اولوس و ئىنى صاباح چاپ اولور. اونون و تروک يورودوندان ۷ بؤلومدن عبارت اولان «عراق تورکلرى» عنوانيندا مقاله لرى دونيا سويه سينده اؤنم قازانميشدير.

او، بيرنچە اثرى ده فرانسىز جادان تورکجه يه چئويرميش و کتاب شکلينده يايىملاميشدير و بيرسيرا تورکجه اثرلرينى فرانسىزجايا چئويرميش. اثرلريندن بونلارى آد آپارماق اولور:

ملى اقتصاديات سيستمى، استانبول، ۱۹۲۷.

آوروپا بحرانلارى نين روحى سبب لرى، ۱۹۴۱،

تورکيه ده مدرن تکنیک باشيل ميدانا گله بيلر، آنکارا، ۱۹۴۲، اوچ معما، استانبول، ۱۹۵۰،

تورکيه اوچون نجات و اعتلا يوللارى، استانبول،؟

۷۰۰۰ سنه ليک سؤمر مدنيتينده قبرس، استانبول، ۱۹۵۴، دليرن اسير (شو)، استانبول، ۱۹۳۶، و هاشم نهاد اربيل ۱۹۵۹ جوايلده دونياسينى ده گيشدى.

شعرلريندن اؤرنکلر:

ايدة آل

من بيرگون دالميشکن غم درياسينا،
يالنيزليغين سونو گلمز ياسينا.
ياواش ياواش گليب توندون قولومدان،
گل دئدين ياراشماز سنه بو زندان،
قاپالى کؤنلومو ناسيل دا کنديم،
يئنى بير زندانا باخ سوروكله ديم.
آرتيق نه مه گرەک سنین وارليغين
ايستر زهر اولسون ايسترسه ده ياتقين
آيدينلات روحومون قارائليغيني
قومرال ساچلارى نين چليک آغيني،
آتشدن بير گؤملک گيبي مئه سار
ای سئوگيسينده مين محنت اولان يار.

وطنلە من

اسپىر دوشدوك بىر گونده آن سن دە، من دە
سن زنجىر باغلاندىن من دە كمنده.
آدامىزدا اوچوروم وار آتشدن سدوار
بونىوموز دا زنجىروار قوپماز كمندوار.
ايكىمىزىن دە دردى باخ ايشتە بىردىر
بىزى بوغماق ايستەين عىنى زنجىردىر.

آخشام

توخونما كۈنلۈمە كۈنلۈم قىرىخدىر،
منىم گۈلم بىلە بىر ھىچقىرىقدىر.
توخونما كۈنلۈمە اى دلى روزگار
اونون ھر تىلىندە بىر ھىچىرىق وار.
ساللاما بو قىرىق دالى قىرىقدىر
دوشوردويون ياپراق بىر ھىچقىرىقدىر.
ايستە ميوروم من ايندى نە سنى
نە سورالار ايشىق اگلنجه سىنى.
قانلى بىر كفنە بنزەين رنگلە
آخشامى آل گوۋتور كندىن سوروكلە.
ساچىملا اويناما، ساچىمى يولما،
بىر ھىچقىرىق كىمى ايچىمە دولما.
ساچىمدا وارسا اليندىن بىرشى
ھر تىلىندە اينلت بىرەر قىرىق نى.

لاكن قالماميشسا الينى ايزى
نافله سويله مه ماوى دنيى.
ايسته مم آرتيق من ايندى نه سنى
نه سورالاردا كۇنلوم قيريقدير
منيم هر نفسيم بير هيچقيريقدير.

نسرين اربيل

۱۹۳۴ ايلينده اربيل شھرينده تورک دىللى آتا و آنادان دونيايا گلدى. آتاسى عطاالله آقا قانينميش بيراديب ايدى. نسرين آنادىلنيدن علاوه عربجه، اينگىلسجه و آلمانجاني مكممل بير صورتده اؤيره نميش و بو ديللرده ده آنادىليله ياناشى اثرلر يازميش. اونون يازدىغى اينگىلسجه اثرلرى دونيا اودوللاريني قازانميش و ۱۹۶۰ ايليندن سونرا عراقدا گليشمه ده اولان تورک ادبياتينا اؤنچولوق ائدهن شاعىرلردن بيرى اولموشدور. شاعىر، کرکوکلو اولاراق بغداددا ياشاير، آنجاق تورک دىلى و ادبياتينا دريندن باغلى دير. اونون اثرلرى بونلاردىر:

دنيز رۇياسى، آنکارا، ۱۹۶۹.
ايكى شھر، ۱۹۹۸، اينگىلسجه، آمريکا.

يارالى قوش

بىرده توپراعىندا بئتيشن،
بىر باشاغين دانه لرى ايدىك.
دلينجه روزگارلار،
ديار، ديار
مملكت مملكت داغيتدى بىزى
كئچهى نئجه دؤرد موسم لر
دؤرد رنگ ايچينده

آرزولاریم،
دمیر چمبرلر ایچینده اونو تولموش.
بیر ارشلی حرصق
هینجیم
ددهمین گوموش قیلینجی نین قایسازیندا
توزلاغیش
بیر یانار، بیر سؤنر
یالنیز اولدوزاو بیر سما یوخوسو
آیدینلادیر دردلریمیزی

بیرگون

اوزاق بیر دیاردان
یارالی بیرقوش گلدی.
حالسیزدی بیتکیندی، نفس سیزدی،
«اونو گۆردوم» ائدی
«سنین اوچون آغلار،
یاراسی وار ایرماق ایرماق
دردلری وار داغلار دولوسو
سنه سلام گۆندهردی
توپراق قوخولو
آناکیمی سیجاق بیرسلام».
سونرا جان وئردی یارالی قوش
جانلنان عملیه
سیخیندی سنه لر
توزلانمیش خاطیره لردن
و قباردی ارسلان حرصیم.

پاسلانمیش دمیملر آراسیندا
پارلادی هینجیم.
ددهمین ددهمین گوموش قیلیجیندا
گئئشله دی دوستلوغو اونوتموش دار یوللار
گریندی ساواش ایللری نین یایی
تا کرکوک، اربیله قده.

ایکی شهر

ایکی شهر بیلیم
جانداں باغلی
اوره کدن داغلی
بیر «آلتون کۆرپو» ایله
قلب لری باغلی
بیری ماوی لیکلر ایچینده
او بیرینین یانار افق لری.
گئجه لر اونلاری
گونشلی گونلره واراقلار
گۆره جکلر اومودلی ایشیقلارین
دوغوشونو
شفق له برابر
سیلینه جک آجیلار
قورتوالجاق ایکی شهر
سراب اومودلره قوشماقدان.
**

دنیز رؤیاسی

بیر شهر واردی
گوموشوسو سولاریندا ییخانیردی گونش
موسم لر تازه رنگ لر
اینسانلار اینجه ذوقلر
قوشلاریئنی نغمه لرله گلیردی.
دنیزی - دنیزلرین ان ماوی سی
انیسانلاری حشیر - نشیر
سولارین دیینه ائنیب
بالیقلا رین مثل لرینی دینلر دیم.

گونلر

دؤرد نالا آتلار گتیریردی منه
اؤیله سیننه آنی گئچدی کی او موسم
نفس - نفسه قالدیم
باغچالار سولدو تکر، تکر،
آرتیق هرکس کندی دوشونجه سینده
هرکس یالنیز
دنیزلر ماوی دگیل
قوشلار دردلی و من
اوزاق بیر دنیز خولیاسیندا
من غریب
من آجی حقیقتلر رؤیاسیندا

کرکوک شهیدلرینه

سن جنت قاپیسینی موژده لهین شهیدیم
 سن یاخین گله جه یی آیدینلادان اومیدیم.
 قهرمان جاهید قورخما عرقی نین دوامی وار
 سنه بوتون دوستلارین، آنانین سلامی وار.
 آنارکن قسیم لری سیزلامادا هر یانیم
 انتقام حرصیله جوشوب هرلاشmada قانیم.
 سینه نده آتالاریم، احسانلاریم یاتارکن
 کرکوک گنجهمم سندن منده نبضین آتارکن
 سینه ن اوغروندا سنه فدایی بیله جه یک
 سنین ایچین ساواشیب ایچین اؤله جه یک.
 قانلی اللر ووروکن مرد قلبلی مرد عثمانی
 یازمیشدی شهیدلیگی آلنینا تمیز قانی.
 عملین دوواغینا گلینجیک لر بزه ندی
 شهیدلر اونا شاهید جنته ایلک گئده یدی
 باهاری بیتیرمه یین نهادجیق حسرت اولدو
 ار نهاد، شهید نهاد تام آللارا بوروندو
 سون لحظه آنه سی ایدی جهادینا ساریلان
 قان میدی، چیچک محادی گنج گوگسونده آچیلان؟
 صلاح دییور «من گئتدیم، کرکوکوم سن مین یاشا»
 سلام اولسون قانیمدا بوتون اصیل قارداشا.
 ای کرکوکوم، اوغروندا وارسان توم قانیم آخسین.
 سم منیم سن، دایما منیمله قالاجاقسان.
 کرکوکوکم، کرکوکوکموطن کرکوکوکم
 سینه نده شهیدلر یاتان کرکوکوکوم.

یانان شهر

ای آخساملاری یانان کرکوک
سنه و سینه‌نده یاشاتدیقلارینا
قوشماق ایسته‌ییرم
قلبی‌مده اسکیت‌مه‌دی‌گی‌م دوی‌غولار
آخسین گۆزلریمدن
جُر اولسون روحوم
منلی‌گی‌مده جان
دیزیمده درمان
قالمادی
اریشدی‌م، ساندی‌م
آرتیق سراب گۆرمکدن اوساندی‌م.

اوروپا – تورک دونیاسی

بیلدیگیمیز کیمی، تورک لر تاریخ بویو اوروپایا گئتمیش و اوروپانین مختلف بؤلگه لرینده یورد سالمیشلار. تورک لر تاریخده اوچ دؤنه اوروپایا گئتمیشلر. بیرینجی دؤنه مته خان چاغیندا میلادان ۱۷۰ ایل اؤنجه یه مربوط اولان آخین نظرده توتولور. بو آخیندا اوروپانین اورتالارینا قدهر تورک سیطره سی آلتینا گلیر. ایکینجی آخین آتیل زامانیندا اوز وئریر و بو زامان یئنه ده تورک لر اوروپانین چوخ بؤلگه لرینی حکومتلری آلتینا آلاراق، قوردوقلارینی حکومتلر نچه یوزایللر عومور سورور. بو زاماندا دؤرد قرن سونرایا قدهر تورکلرین آخینی اوروپایا داوام تاپیر. بونون آردیجا بولغارلار و مجارلار تورک عائله لریندن اولاراق اوروپایا گئدیپ یورد سالیرلار و بوگونه قدهر ده اؤز دیل و کولتورلرینی ساخلامیشلار.

اوچونجو تورک آخینی اوروپایا سلطان محمد فاتح – عثمانلی خلیفه سی اولاراق ۱۵ جی یوزایلده اوز وئریر. بو زامان اسلام – تورک امپراتورلوغو ۴۰۰ ایل عرضینده اوروپایا ان گوجلو حکومتلریندن ساییلاراق، تورک مدنیتی و کولتورونو بوتون اوروپایا یاییر.

آنچاق بورادا بیر زادی دا اونوتماق لازیمدیر. اوروپا مسیحی دینینی قورویاراق صلیبی – خاج دؤیوشلرینی نچه یوز ایللر عرضینده داوام ائده رک، اسلام – مسیح یاواشینینی یولا سالمیشیدیر. بو ساواشلار، نهایت رنسانس زامانینا قدهر داوام تاپیر. بیز بورادا بو ساواشلارین کؤکو، نه دنی و نجه لیگی ایله ایشیمیز یوخدور، تکجه بونو آرتیرماق ایسته ییریک کی اسلام بایراگی آلتیندا تورک قوماندارلاری و سردارلاری فرمان سوروردولر. بونا گؤره ده مسیحیت – خریستیان دونیاسی، اسلام دونیاسی دئییلنده تورک سردارلارینی خاطیرلاییرلار و اسلام دونیاسینی تورک دونیاسیندان آیرماییرلار. بئله لیکله اسلاملا قارشى گلدیکده، تورکلری اؤز لرینه دوشمن ساییرلار. آنچاق، یونودا آرتیرماق لازیمدیر اوروپا اوچ دؤنه تورکلرله اوز – اوزه گلدیگینی اونوتمامیش و هر اوچ دؤنه ده سیناقلا اوزلشمیشدیر. بئله لیکله سلطان محمد فاتحین غلبه – سیندن سونرا، اوروپا، تورکلردن قورخو، جانلارینا اوتوروب، بلکه حتا دینی توره نلرینده – کلیسالاردا اسلام دونیاسیلا تضادلارینی تورکلرله قارشىلاشمالارینی خاطیرلاییب، حتا اولارلا نسبت نفرت بسله مک لرینی

اونوتماميشلار. آنجاق بو نفرت يوزايللر بويو داوام تاپيب، شوبه ده يوخدوركي بوتون بيگين لرى نين تدقيقات و آراشديرمالاريندا دا ائتكى سيز اولماميشيدير.

همين دوشمنچيليك ۱۸و۱۹ جو يوزايللرده داها حدتله داوام تاپير و عثمان حكومتى نين پارچالانماسينا اؤز تاثيراتىنى گؤسته رير. بو زامانلار امپريالسيم و يا استعمار، بوتون وار- گوجو ايله اسلام خلافتى نى و تورك امپراتور لوغونو داغيتما دا هئچ بير سياست، حيله گرليك دن اسيرگه مير و بو بؤيوك امپراتورلوغو داغيتمادا، حتا استعمار قووه لرى بيرله شيرلر. روس و اينگيليس دونيانين ان تضادلى حكومت لرى اولاراق، عثمانلى حكومتىنى آرادان آپارماقا بيرله شيرلر و نهايت عثمان امپراتورلوغونو داغيلماغا و پوزولماغا سوق ائديرلر. آنجاق تورك دونياسى اؤز حكومتىنى الدن وئريب پارچالانسا دا، تورك دىلى و كولتورو اوروپادا درين و محكم بينوره سىنى قويماق اوچون داغيلماير و گونو - گوندن تورك دىلى اؤز ياييلما و گئنيشلمه گينه داوام ائدير. اونا گؤره ده تورك دىللى خالقلار اؤز كولتور و ادبياتلارنى ياشايدىب و داوام ائديرلر. بوگون تورك دونياسى اوروپا اؤلكه لرينده گوجلۇ و گئنيش دير. بورادا بو دونيانين تورك ادبياتىنى تانيماق اوچون ايلك آددىملارى - البتده ايراندا- آتماق ايسته ييريك.

يونان – تورک ادبياتى

يونان باشدان باشا، عثمانلى خلافتى زماينىدا تورک كولتورو سيطره سىنى حيس ائديردى و تورک ادبياتى، دىلى و شعرى يونانين چوخلو بۇلگه لرى، اؤزه للىك له باتى تراکيا آدلانان بۇلوملرده يايلىردى و نچه يوز ايللرده سوره سينده بير سيرا ده يرلى شاعيرلر و يازيچيلار بو يوردلاردان باش قالديرميشدير. آنجاق ايگيرمنيچى يوزايله گلديکده – يوزايل اؤنجه دن باشلايىب بۇلونمکده اولان عثمانلى امپراتورلوقو، ميدانى بوشالديب، دال چکيليردى. اما هله ده کى وار يونانين باتى تراکياسى او جمله دن: سلانيک، گومولجون و باشقا شهرلرى و بۇلگه لرى بللى – باشلى عثمانلى شهرلرى تانيئماداديرلار و بوگون بورادا يارانان ادبيات باشا – باش آنادولو تورکجه سينده اولراق دونيايا يايلىر.

يوزايللر بويو تورک ادبياتى بو يوردلاردا گليشمه سينه دوام ائده رک، ۲۰ جى يوزايله يئتيشديرديگى آيدينلار، شاعيرلر و يازارلار اؤزلرينى تورک ملتى ساياراق، اؤز آرالاريندا تورکجه درگى لر، غزئتلر يايماقلا ساغلام و کؤکلو بير ادبياتى منيمسه ميشلردى. ۱۹۶۰ جى ايللره قدهر اؤزلرينى تورکيه خلقى ايله سوي داش و ديل داش بيله رک، حتا تورکيه ده تحصيل آلماغا چاليشيرديلار بلکه اثرلرينى – حيكايه، شعر، رومان و باشقا ژانرلاردا اؤز وارليقلارينى دونيايا تانيتديرسينلار. انجاق بونلارين بئله حرکتلرى يونان دولتى طرفيندن پروبلئم سيز اولماميشدير. سونرا ۱۹۸۰ ايللرينه دوغرو تورک ادبياتى جانلانيب و گؤرکملى سيمالار و ده يرلى اثرلر اورتايا چيخميشدير. بو سیرادا ادبى اودوللارى قازانان باتى تراکيا يازارلارى، تورک ادبياتى نين گليشمه – سينده گؤزهل رول اويناميشلار.^{۲۶}

محمد عارف (کمال شوکت باتى بيگ) اثرلرينى تورکيه ده چاپ ائتديرىب يايماقلا، باتى تراکياسيندا ده يرلى و مى روحلو شاعير و يازارلارين ميدانا گلمه سينه زمين ياراتميشدير. اونون «و بولقارلار گلدی»، «اوزئير آقا» آدلى رومانلارى بوتون يونان و بولغارستاندا حرکت ياراتدى. اونونلا ياناشى آسيم خليل اوغلو اوشاقلار ادبياتى نين گليشمه سينده بؤيوک رول اويناميش و تورک دونياسيندا بو ادبياتى کؤکلو و جانلى صورتده ياراتميشدير.

^{۲۶}على احسان قولجو، چاغداش تورک دونياسى ادبياتى، آنکارا؛ ۲۰۰۶، ص ۱۰۶.

۱۹۸۰ جی ایللردن سونرا باتی تراکیا ادبیاتی، دونیا ادبیاتینا بیرقاپی آچیب و یاراتدیغی گؤزل اثرلرله دونیا سویه سینده اؤزونو تانیئتدیریر. بورادا یاییلان اثرلر تئزلیکله آلمانیدا و اینگیلترده ده یاییلیر و دونیا یا یول آچیر. بو زاماندا یوناندا مستقل تورک درگیلری- اوجمله دن شفق یاییلماغا باشلاییر. بوگون یوناندا تورک یازارلاری و شاعیرلری دونیا سویه سینده تانینمادادیرلار، اوجمله دن:

علیرضا ساراج اوغلو: اثرلری بونلاردیر: ای یازیق توپراق، ایشیق آناتورک، یارینلار سیزین اولاجاق، بیر آلاهییم، رودوپ اولدوزی (شعر توپلومو).
حسین مظلوم: آشیقارین شاهی منم، بیر اسمره کؤنول وئردیم، آدرس، بیر آز سو، بو گؤره لین اوغروندا قارداش قارداشی وورمالی (شعر)،
رحمی علی: آی و گونش (حیکایه)،
حسین علی بابا اوغلو: توخوم (شعر)، دوردور ایله قورقود،
توفیق حسین اوغلو: تهلوکه اشارتی،
رشید سلیم: باتی تراکیا تورکلری، باتی تراکیا فولکورو، باتی تراکیا مانلیری، یونانستاندا چاغداش تورک ادبیاتی آنتالوژی سی و...

بو زامان بیر سیرا ادیبلر و یازارلار، باتی تراکیادا تورک ادبیاتینی آراشدیراراق دهیرلی اثرلر ده اورتایا قویورلار؛ اوجمله دن: فیاض ساغلام «باتی تراکیا تورکلری نین چوخوق ادبیاتی، یونانستان تورکلری ادبیاتی اوزهرینه اینجه له مهلر (۲ جیلد) اثرلری یازارینی آد آپارماق اولار.
اؤته یاندان مصطفی تحسین، رشید سالم، نایم کاظم، حسین محمد اوغلو، مجاهد مؤمن، رفیقہ ناظم، ساحل خلیل، امام قاسم، محمد چولاق، ابراهیم عثمان اوغلو و باشقالاری درگی لر و کتابلار یایماقلا یوناندا تورک ادبیاتینی گلیشدیریب و زنگین لشدیرمیشلر. و بوگون یوزلرجه شاعیر و یازارلار تورک ادبیاتینی یوناندا جانلاندیریب و دهیرلی اثرلریله تورک دیلی و ادبیاتینی یوناندا دونیا یا یاییلیرلار. بو شاعیر و یازارلاری آد چکمگه لایق دیرلر:

جهان عباس اوغلو، سئوگن تحسین اوغلو، خاکان مومن، فائزه سیجاق امین، آیدین احمد، نالان ساراج اوغلو، ریحان ابراهیم، مؤمن قارا، شوکران رائف، ارجان جان اری، ابراهیم بالتالی، محمد توکانجی، ویلدان سردار، احمد داوود، سئویم علی، اسماعیل یوسف، محمد نوری و
بونودا آرتیرماق گرہ کیر یوناندا آلمانیا یا گئدیپ و اورادا تورک ادبیاتینی یایانلاردا ۴۰ مین دن آرتیق اولموشدور و بوگون آلمانیدا دهیرلی تورک ادبیاتی یازیلیر و یاییلیر. بورادا اولان شاعیر و یازارلاری بئله آد

چكمك اولار: آشيق عزت يوسف، على آيازمالى، دلى حسن، اوزكان حسين، مظفر نالبند اوغلو، ندا قوت اوغلو، كاظم كاظم، مومن خوجا، حسين جاهيم، محمد ولى پيرلا، عصمت عاليه محمد، محمد محمد وباشقارلى.

رحمى على

دنديگيميز كيمى يوناندا ياشايان توركلرين ياراتديغى ادبى اثرلر چوخلوجا رومان و حيكايه اولموشدور. انجاق شعر ساحه سينده ده ديرلى اثرلر اورتايا گلмышدير. بو شاعيرلرين ييرى ده رحمى على ديركى ۱۹۴۱جى ايلده گومولجينه ده دونيا گلмыш، ايلك تحصيلينى آنايوردو يوناندا گؤزموش و يوكسك تحصيلينى توركيه ده بيتيرديكدن سونرا آنايوردونا دؤنور و باتى تراكييا يا معلمليك ائتمك له آناديلينى يايماغا چاليشير.

رحمى على نين رومان و حيكايه لريله برابر شعرلرى ده دونيانين بير چوخ اؤلكه لرينده يايلىميش و دونيا ديللرينه ده چئوريلميشدير. اوجمله دن يوناندا علاوه توركيه، آذربايجان، بلغارستان، آلمانيا، يوغسلاويا و... يايلىميشدير. اونون اثرلرى بونلاردير: آى و گونش (۱۹۸۲)، مهاجر عثمان (۱۹۸۰) و...

رحمى على نين اثرلرى بوگون يوناندا بوراخيلان «شفق» درگى سينده يايلىر. بونودا آرتيرماق گره كيركى اونون حياتى و اثرلرى دؤنه - دؤنه اينجه له نيپ، آراشديريليپ و دونيا يا تانيتديريليبيدور. ايندى شعرلريندن اؤرنك:

آزينلىق

آزينلىق

حدوددا بير يولجو

آسمايقدا استملاق ائديلن بير تارلا

يئنى جامع ه گيرهن بير جماعت دير.

آزينلىق

ياساق داغ بؤلگه سينده

يوره كلرى سالت جوشقويلا دولو
كدر دولو گۆزلردير.

آزينلىق

ياريسى قوپموش بير مناره
آلمانيدا بير ايشچى
«ازمير» دن «اگه» يه باخان بير گلين.
بو «رومهلى» توركولرى دينله ين نئمدير.

آزينلىق

هر شئيدن خبر سيز گولومسه ين «نسلخان»
و گله جه گينه آغلایان «امينه» دير.

آزينلىق

توتون تارلالاريندا پيرانان
آنلامسيز بير توپلوم دئيل چوخوغوم
اؤزويله بؤيويں بير دوشونجه دير.

حسين مظلوم

حسين مظلوم ۱۹۴۷ ايلينده دونيا گلدی.. ۱۳ ياشيندان شعر دئمه يه باشلادی. اونون شعرلری و حيكايه-
لری يونانندان آرتيق توركيه و بولغارستان و يوكسگلاويادا يايلىبيدير.
اونون شعرلرينده مى روحو و دينى- اسلامى مغكوره لر ديله گلير. او بوتون گوجو ايله يونان كتاب يايماغا و
تورك ادبياتى نين يوناندا گليشمه سينه چاليشميشدير. اونون بير سيرا اثرلرى بونلاردير.
آشيقلار ين شاهى منم (۱۹۷۶)، بير اسمره كؤنول وئرديم (۱۹۸۱)، آدرس (۱۹۸۳)، بير آرسو (۱۹۸۶)،
آز اؤنجه گلدیم (۱۹۹۴)، مغناطيس ژاله و ...

تورکون دىلى

كۇنول دولوسو سلام،
دوستا ... دوشمانا بئله.
دئمه ييز پيش كلام،
دوستا ... دوشمانا بئله.

تورک دور كۇتولوك ياپماز،
سۇزونه يالان قاتماز،
هئچ كيمسه يه داش آتماز،
دوستا ... دوشمانا بئله.

تورک دور ائتمز وسوسه،
قولاق وئرين بو سسه،
اگيلمه ريز هر كسه،
دوستا .. دوشمانا بئله.

تورک دور اويماز شيطاننا،
سۇز وئرميش يارادانا،
كين بسله مز انسانا،
دوستا ... دوشمانا بئله.

تورک دور دوشمان يالانا،
هر ملتە مولانا:
«گل» دئدى يانا- ياتا،
دوستا ... دوشمانا بئله.

تورک دور مظلومون دا آؤزو،

گرچک دیر تور کون سۆزۈ،
کم باخماز، اصلا گۆزۈ،
دوستا... دوشمانا بئله.

گۆزەل الله

ال آچیب، تکجه سنی آندیق
گۆزەل الله، کریم الله،
حق کتابینا ایناندیق،
گۆزەل الله، کریم الله.

مت ائیلەدی بیزی عشقین:
چولدیق، چوخوق، ارکک – قارین،
دیلیمیز دایم آدین،
گۆزەل الله، کریم الله.

عشقی بیزی بیزدن آلان،
چیخاردیق، نه وارسا، یالان،
سنسن، قلبیمز ده قالان،
گۆزەل الله، کریم الله.

مظلومدور، گرچه گین اؤزۈ،
یاسلا دولموش ایگی گۆزۈ،
دیلیندن دوشمهین سۆز:
گۆزەل الله، کریم الله.

بو آتش

بو آتش اۋىلە بىر آتش كى
ايللردىر ياناز، بىر تورلو كۈلە
دۇنمەدى!

بو آتش ارىلە بىر آتش كى
درىاللار اۋىلدىم
دۇنمەدى!

بو آتش اۋىلە آتش كى
من بىلىرم
ياخدىغىنى!

بو آتش اۋىلە بىر آتش كى
دلى دئىرسىنىز سۋىلەسم
آخدىغىنى!

رشيد سالم

رشيد سالم باتى تراكيانين دەيرلى، گۇركملى شاعىر و يازارلار يندان اولان ۱۹۵۲ جى ايلدە گومولجىنەنن
يئىنجە محلەسىندە آنادان اولدو. تحصيلينى بىتىردىكەن سونرا استانبول بىيىم يوردوندا ايلك اۋنجه حقوق
و سونرا توركولوژى فاكولتەسىنى بىتىردى و آنايوردونا دۇندى.

رشيد سالم باتى تراكيادا تورك فولكورو حاققىندا دەيرلى آراشدىرمالار ايرە لى سوروب و اينجهلەدىگى
ماترياللار و ادبى اثرلرى تىجە يوناندا يوخ، بلكە توركىيە، بولغارستان و يوغسلاويا اۋلكەلرىندە يايىلمىشىدىر.
اونون شعرلرى دونيادا دەرلەنىپ و ئىچە - ئىچە ادىبلر و تنقىدچىلرىن ادبى اودولونو قازانمىشىدىر. اونون

«سوكوت كىنتلىرى» شەئرى ۱۹۹۱ جى ايلده توركيەنىن «ژورى اۋزەل اودولو» نو دە گئنىش بىر حجمده يايىلىر و باتى تراكيادا بىر درنه گىن و درگى نىن دە مسئولو و يۇنەتيجى سى دىر.

كۆچ

بالكان شەرلىرى، بالكان رۇياسى.
گومولجىنە ندىم ئانى
اوسكوپلو يحيى كمال
دييە گلميشلر؛ كوچ وار، كۆچ،
عصرلردير بيتمەين كۆچ،
نئجەدير آتشى سۇنمەين كۆچ،
بالكان شەرلر،
توتون فزلىرى نىن ايسلى ايشيغىندا
سرىن ساباح روزگارلارى اسر
اسيكەجە، كوشىكاواك، سىليستره سىرتلاريندا
بالكان شەرلىرى،
اوسكوپ، گومولجىنە، دلى اورمان،
بالكان توركلويونون يونتولماز
اوچ قايكىمى ساغلام.
بو آنا يادگرى عقمانلى معمارى سى نىن
سرگىلندىگى كندلر
اذان سسلىرى نىن اولو چنارلاردا يانقىلاندىغى
بيتمەين سۇنمەين عثمانلى سرگذشتى نىن
آنلاتىلدىغى مسجد اولولارى
چوشغول تونا، عثمانلى نىن ظفر گونلرى
سىرپ ديارى، بولغار اۋلكەسى، رمەللى لرى.
گلميش كئحميش نئچە نسل لر

دییە گلمیشلر، کۆچ وار، کۆچ،
یاریم عصر دیر بیتمه کۆچ،
آنادولو ایچلرینه نجه دیر
سوروپ گندهن کوچ ...

چاوش

بلور آویزه لردن آخان ایشیق،
قیزیل صراحی لردن تۆکولن شارب،
ماز قیزلارین گۆیکلرینده سۇنن شهرت
عثمانلی نین روحونو سارمیشدی ایشته بو رهاورد.

ایپک و توللر ایچینده اوزهن سارای
گول باغچلاری، کتان حلوالاری، بولبول سسلری،
آلتین تپسی لرده اوریانتال رقصین مین بیر چئشیدی
و سونوندا بیر تورلو اؤنو آلینمایان چوکوش.

بیز بو ذوق عالمی نین چوخوغو
شن و رخوتین تورونو
زامانلا تونادا آتلاریمیزی سولاردیق
ییکاردیق قانلی قیلینجلاریمیزی گنجهده.

خوراسان، تبریز، بودین و اوندولوس
سیردریا- آمودریا یا هامیسی اولدو مثل
عثمانلی نین چوخوغو، ذوقلرین تورونو بیزلر
قالاقدیق بومبوش اومودلارلا ماریچ- تونا آراسیندا.

او گۈزەلە

سەن ياسمەن لىر قوخولو
خەدىفە قەدەر يۈمۈشاق
نادىدە قماشلار كىمى پارلاق
اطلس دىبالارا بۈرۈنمۈش گۈزەل.

سەن بۇ دريادا اولدون كۈنلۈمە
شېرىن ھەم سىرخوش گىجەلەرنى لىياسى
سەن گۈيدە اولدوزلار ايچىنىدە زەرە
مەن شاھنامەدە افراسىياب،
سەن سە گۈزەللىككە بېگۈم بانو
اوزالت اللرىنى، آيرىلىقلار آسىلىسىن،
توران باغلارنىدا ياشارق عشقىمىز
تاج مەل مەئالى كۈنۈللەردە آنتىلاشسىن.

رومانيا - تورک ادبياتى

رومانيا جمهورىسو يوزايىلار بويو تورک اۆلكه لريندن اولاراق چوخلو تورک دىللى شاعير و يازارلارين آنايوردو اولموشدور. كئچن ۵۰۰ ايل عرضينده، تىكجه ۱۹۶۰دان ۱۹۹۰ ايلينه قدهر، تورک دىلى بو جمهوردا ياساق اولموشدور. كلاسيك ادبياتى - تورک دىلينده رومانيدا گوجلۇ و زنگين اولموشدور. ۱۷جى ايلده بكتاشى ادبياتى گوجلنمىش وقازاق ابرال، قول محمد، اؤگسوز آشيق كىمى شاعيرلىرى يىتىرمىشىدور. سازشاعيرلىله برابر ديوان شاعيرلىرى ده اورتايا گلмышلر. هلاكى، ۱۶ جى يوزايىلن اؤنملى و گؤركملى شاعيرلريندن تانىنير. رومانىانين تورک ادبياتى بؤلومونده شىخ بدرالدين تاشليجالي يحيى، توقاتلى قانى، احمد وافق پاشا، احمد راسم، حمدلله صبحى تانرى اور تانىمىنىش شاعيرلىرىدور.

جوان توركلر، عثمانليدان رومانىايا قاچاراق، اورادا ۳۰دان آرتيق درگى و غزئته لر يولا ساييب و تورک ادبياتىنى يايىمىشلار. بو درگيلر رومانىادان علاوه پاريس، ژنو و باشقا شهرلرده يايىلير ديلار. بودرگى و غزئته - لرين و ييرسىراسى بونلاردور: دوبروجا صداسى، ايشيق، حق سؤز، تشويق، مكتب و عائله، دان، حسرت، صداقت، شرق، عمل، چارداق، سالدايى ملت، خبر، تونا و ... رومانىا تورک ادبياتىنى اوچ بؤلومه آييرماق اولار:

شاهلىق دورانى - بو دورانين ان گؤزهل چاغلارى ۱۸۷۸دان ۱۹۴۴ ايللرينه راست گلير. آنجاق بوندان اؤنجه رومانىا ادبياتى، عموم عثمانلى - تورک ادبياتى ايله بيرلشمىشىدور. شاهلىق و كراللىق ادبياتى نين اؤنملى سيمالاريندان: محمد نيازى، اسماعيل ضياءالدين، عيسى يوسف حليم و... آد آپارماق اولار. سوسىيالىست رژىمى دورانى - بو دؤزه ۱۹۴۴دان ۱۹۸۹ ايلينه قدهر داوام ائدير. بو زامان تورک ادبياتى رسميت له يونتوترسىته لرده گليشىردى و بوتون گلميشه امكانلارى واريدى - يونيوترسىته، اوخول، درگى و غزئته لر.

آنجاق ۱۹۶۰دان سونرا تورک دىلى ياساقلانير آما عؤمرو اوزون اولمايير بو زامان شاعيرلريندن: حاجى احمد، آتيا امين، فاطمه صادق، نوزات يوسف و ...

۱۹۹۰ دان سونرا دموكراتىك دورانى - بو تارىخىدە كمونىزمىن چۆكمەسىلە، تورك دىلى و ادبىياتى رومانىادا يىئنى دن رسمىت ايله گلمىشەسىنى داوام ائدير و بوتون امكانلارى اله گتيرير و بوگون تورك دىلى - ادبىياتى وار گوجويلە رومانىادا گلىشمەدەدير. چاغداش رومانىا - تورك ادبىياتى نىن تائىمىش شاعىر، يازار وادىلر يىندن نىچەسى بونلاردىر: صالحە حاجى فاضل، نجىب حاجى فاضل، احمد اسماعىل دوعات، اكرم منلى بىگ، لوزات يوسف سارى گۆل، ياشار محمد امين، امل امين، آجىمن بابج، حاجى امت جمال، مصطفى على محمد، جواد راشد، گونر آكولا، نرىمان ابراهيم، پىرايه قدرى زاده، نجىبه شوكرى، فىضى عمر ...و

اسماعىل ضياءالدين

اسماعىل ضياءالدين تىكجە باتى تراكىا- يوناندا يوخ، بلكە بوتون تورك دونياسىندا تائىمىش بىر شاعىر و عاليمدير. او تاتارلار آراسىندا، رومانىادا و باشقا تورك اۆلكەلرىندە گزىب و فعالجا سىنا ادبىي فعالىت گۆسترمىشىدير. او، ۱۹۱۲ يىلىندە يوناندا آنادان اولوب، ۱۹۵۶ يىلىندە تاتار اليڧاسى كىتابىنى ۱۹۵۹ جىلدا رومانىا اليڧا كىتابىنى يايىملادى. ضياءالدين عالى تحصىل آلاراق توركىدە يوكسك تحصىلىنى بىتىرمىش و بىلىم يوردوندىن مآذون اولموشدور. او، معلملىك اندەرك دىنى و اسلامى گۆروشلىرىلە برابر تورك روخونو دا يايماغا چالىشىردى. اونون اثرلىرى تورىكە، يوگسلاويا و بولغارستان درگى لرىندە يايىلىردى. اسماعىل ضياءالدين تورك دونياسى نىن اكتىو يازارلارىندىن اولاراق مختلف يۇنلردە چالىشىشىدير. او اوشاقلار ادبىياتى حاققىندا دا گۆزەل چالىشمالار اىرهلى سورموش و تنقىدى مقاله لر دە يازمىشىدير. اونون شعرلرىندە آنا و وطن قونولارى هامىدان چوخلوق داشىيىر. اونون اثرلىرى بونلاردىر: باللار - باللار، بارىش اوچون و ...

بارىش اوچون

نەلر اولماز

هر اوره كده بارىش آتشى يانسا!

نەلر اولماز

يئر اوزوندە اؤلوم ساچماق

ياخماق، ييخماق

محو ائتمك

بوغماق اوچون خرجه نن او زنگين ليك ، او امك

يوخلوق دئييل، وارليق اوچون، حيات اوچون خرج اولسا!

اي قارداشيم، سن دوسن

توپ - توفنگ و بُمبا ياپماق اوچون، واگون دولموسو ييردن

يىخمايان، ياخمايان، انسانليغين فايداسينا يارايان

ماكينالار و آلتلر ياپيلشا،

نه لر اولماز!

چاغيميزين سون يئتگى سى، آتومون قووه تيله

محشرى دوغوراجاق

سلاحلار آراييب دورماق يئرینه؛

بيرتك آندا كؤى و قصبه لرى

يئر يوزوندون سيلمك اوچون پلانلار قورماق يئرینه،

بونون كيمي بولقولار

يورخوسوز بير گله جه گين هامورون قوغوراجاق

اوغورلو قورولوشلاردا اوغورلا قوللانيلسا،

نه لر اولماز!

دوشون قردشيم! دوشون ...

و سن ده بوتون

وارليغينلدا باريش اوچون ساواشانلارا قاتيل!

باريشى قوروماق اوچون سن ده ساواشا آتيل!

ساواش، چونكى باريش يئنه

ساواشلا قازانيلير.

حق اؤزوندون گلير دئمه،

حق وئريلمز، آلينير!

من،

سن،

او،
 بيز ،
 حرب و قان ايستهميه ن لر، گوجلويوز، قووتلى ييز!
 هايغيراليم،
 باريش اوچون ساواشا چاغيراليم
 «يئتر آرتيق،
 دونيا يئنه آل قانا بويانماسين!
 كؤى - قصبه، بومبالار هدف قاليب
 جايير - جايير بانماسين!
 يئتر آرتيق،
 آغ ساققاللى اختيارلا يولدا اؤلوي ياتماسين!
 «موصوم ياورولارين قانى توپراغى ايسلاتماسين!
 يئتر! يئتر!»
 ديين سسلر
 هاميسى چوخاسين!
 هر دوغان گون
 باريش اوچون
 هايقرانلار سیراسينا يئنى ميليونلار قاتسين!
 باغيراليم!
 خالقلىرى باريش بايراغى آلتينا چاغيراليم!
 سسميزى بوتون جهان ائشيدسين!
 بيتسين،
 اؤلوم آلتلىرى ياپماق اوچون بو ياريش!
 يئر يورونده حؤكوم سورسون آنجاق دوستلوق و باريش!

آناديلىم

بئشىگىمى ساللايان آنادىلىم، اۋز دىلىم،
سەنەن دۇنيادا، ھەشئىدن چۈخ سئۇدگىم!
آنلايىب دۇيرام، سئۇيرم، زىگىنلىك، گۈزەللىگىنى
آلتىن وئرسەلەر وئەجەم سەنەن بىر اۋزەللىگىنى.
آنادىلىم، ارزى دىلىم، دىردىن دە چۈخ، آنلايىرام،
زور گۈنلەر كىچىورسون، گۈزۈرم دە آغلايىرام.
كىمە سىز بىر غەرىب كىمى، ھەر كىس سەنى چىكىشىدۇر
سۇزلىرىنى بگەنمىور، ياباغى سۇزلىرىنى آلقىشلايىر
باھاردان ھىچ ھىچ چىخمايىرلار، بگەنمىورلار يازىنى.
تۈركۈنۈ دە سئۇمىورلار، آنلامىورلار سازىنى....

انور محمود

باتى تراكيانىن گۇركەملى عالمى و شاعىرى انور محمود، يۇناندا آنادان اولورسادا يۈكەك تەھسىلىنى
تۈركىيە و سۇنرا قازان جەمھۇروسۇندا بىتەردى و بىر عالم كىمى يۇنىۋەرسىتەلەردە آنادىلى و ادبىياتى اوغۇندا
چالاشمادۇر. او بىر بىلىم آدمى اولاراق تۈرك لەجەلەرى سۇزلوگونو يازمىشىدۇر. بۇندان علاوه نەچە دەپىرلى
شەر كىتابلارنى يازمىشىدۇر. اثرلىرىدىن: تۈرك - تاتار تەنلىرى (۱۹۷۰)، بۇزايگىد (۱۹۸۸)، آيو قولاق باتىر
(۱۹۹۱)، تۈرك خەلق ادبىياتى تەنلىرى (۱۹۷۷)، تاتارچا پىراتىك دىرسلەر (۱۹۸۵) و ...

انور محمود مىللى رۇھلو و وطن سئۇەر بىر شاعىرىدۇر و بۇتون اثرلىرىندە بۇ مەنانى يىتەرمەك اىستەيىركى
: «دەلىنى غەيب ائدەن بىر مەلتىن، مەلوب اولن بىر اوردو كىمى آياقلار آلتىندا ازیلمەگە مەكوم اولار.»
آنچاق اونون شەرلىرىندە دىل ھاققىندا بوللو مەثلار وار دۇر. نەچە اۋرەك :

اۋز دىلىمدە يازارام

سۇن زاماندا بىر چۈخ اش دوست
شەر يازىور
اۋز دىلىندە تۈركۈ - يازىور دىيە

مندن گولوب اۋلويور.

اۋز ديلميدە توركو يازاراق
هئچ كىسمە دن اوتانميوروم.
باشقا ديلده يازارنلارين
آرخالاريندا قالممايرام.

باشقا ديلده يازانين
سۆزويۇره بنزه ميور
بىر شيطان كىمى اۋيونويور دە
آغزى سۆز دل بوش قالميور.

لاپ چوخ ديللر بىلسم دە
اۋز ديلمىم كىمى بىر گول يوخ.
آنلايشلى، جانا ياخين
اۋيله دادلى بىر ديل يوخ.

آناديلمىم بگه نمه ميش
بابا – آناسىنى اونوتموش
«يوخ بو ديل» ديه سؤيله ييب
ارزى كۆكونو قودوتموش!

بؤيله لرينه اۋز ديلمىم
اوجلو اوخلار آتارام
چونكى ديلمىم تورك اصيلى
تاتار دىلى، تاتارام.

يىتر آرتىق ، ياشلى لار، گنج لار

اۋز دىلىمىز لە سۇيلىەيەلىم
باشقا دىلدە توركو سۇيلىەين چوخ
بىز اۋزوموزە دۇنەلىم!

خلقىم منىم بىر شاعىردىر

خلقىم منىم دوغدوغوندان برى
بىر شاعىردىر بىلەنە
شىلت اندەنە توركو چىخارىر
ياپىشدىرىر، گولەنە.

هئچ بىر سرت يئل يا فىرتىنا
خلقىن بئلىنى بوکەمز
خلقىم منىم ياشادىقجا،
آغرىم كىمسە تىكەمز

اوچان قوش تىك بولدور توركوسو
توركيە كىمسە داياماز
حقدير، حقين سۇيلىە دىگى سۇز،
سۇزو كىمسە انگلەيەمز.

بول توركوسوندە گورليور
عصرلرين آخيشى
گۇز ياشلارى، دردى، ذوقى
جان سولماسى، اۋز لە مى.

ھەر خەلقىن اۋز تور كوسو
اۋز دىلىندە سۆيەلە نيور
دىنلر كن اۋز تور كوسونو
گۆز ياشلارى آرتيور ...

يازاركن

فېكىرلر ايچىندە
چىر پىنير كۆنلوم
جەنم آتشيەلە
يانار قلىبىم
مجنونونا چئور يلىرم
دويعولار يمين
قولونا دۇنورم
دوشونجەلر يمين
سجدە قىلىرام
يانار قلىبىمە
اينانير، تاپينيرام
دىلكلر ييمە
تانرىمدير،
چونكى بونلار منىمو
آياق باسرىغىم
زمان و
مکان ايچىندە
شاهدلىگىمە دە
شاعىرلىگىمە دە.

نوزات یوسف ساری گؤل

نوزات یوسف ساری گؤل گونوموزون ان تانینمیش و گوجلو شاعیرلری آراسیندا یاشاییر. او، ۱۹۳۶جی ایلده رومانیا آنادان اولدو و تحصیلینی یوکسک درجهیه قدهر داوام وئردی و بیر فیلولوگ کیمی ماذون اولدو.

ساری گؤل حیکایه‌لر، شعرلر یازاراق، ده-یرلی آنتالوژی‌لر ده توپلامدادیر. او، فولکلور، دیل بیلیمی، ادبیات و باشقا ادبی ساحه‌لرده چالیشیر. اونون اثرلری بونلاردیر: چاغداش تورک شعرى (۱۹۷۴)، باشلانغیج‌دان گونوموزه قدهر تورک شعرى آنتالوژی‌سی (۱۹۷۶)، تورک خلق شعرى (۱۹۸۳)، دابانیما گؤبه‌لک چاخی‌دیم (۱۹۹۵). بوسون کتابی کریمه تاتارلار لهجه‌سیله یازاراق، حیکایه توپلومودور.

ساری گؤل اؤز اؤلکه‌سینده، عموم خلق دیلینده ده کتابلار یازیر و تورک ادبیاتینی یایییر. اونون اثرلری مختلف اوروپا دیللرینه ده چئوریلیب، آلفیشلانییر ساری گؤل شعر آلانیندا گوجلو بیر شاعیردیر. حیکایه-لرینده ارز لهجه‌سیله یاپیشیرسا دا، شعرلرینده استانبول لهجه‌سینه یاخین یازیر. شعر اویلوبدا اونو سوررئالیست بیر شاعیر تانییرلار.

نوزات یوسف، رومانیا تورک ادبیاتینا درینلیک و گئینشلیک قازانديرمیشدی. اونون شعرلری سمبوللارلا دولودور. اونون اوزون بیر شعریندن بیر پارچانی وئیریک:

یاغمور ایچینده

اونوتموشدور توپراق سیجاق یاغمورن یولونو
بوزقیر قیسراغی دلیجه قوشویور و سونرا آغنیوردو
اسررک بئله‌سینده کی ساری سینه گی
قیرمیزیمش نوزدا ساغری ایزلری
ساریور آج گونشی نین اویور گزه آغیرلارینی
گؤیکمله سونوریور اوزون ساری دیشلرینی
دیشارتی شیشمیش گؤز ایچینده یاراسی کیمی...
تویناغی ایله قاریشیریور توپراغی قیشراق کیشنیور قوسنو

امل امین

امل امین رومانییا تورک ادبیاتی نین گؤرکملی نمایندهسی کیمی چیخیش ائتمش آنجاق اوف بلغارستان توپراقلاریندا آنادان اولموش (۱۹۳۸ دە) و سونرالار رومانیایا گلیمیش و بورادا ادبی یاراجیلیغت باشلامیشدیر. او، ۱۹۷۲ ایلیندن رومانیادا «اویدیوس یونیوئرسیته» سینده تورکجه درس وئرمکده دیر. امین رومانییا ادبیاتیندا لیریک شعرلرله تانینمیش بیر شاعیر دیر. او ایلک شعرینی «رنگلر» درگیسینده یایملاپ اراق، بوگون و قادادنیر» و «حق سس» درگیلرینده ده چاپلشیر. اونون آدمی و تخلصو شعرلرینده «اومید» دیر. اونون شعرلرینده بیر دویغو، درین حساسلیق، حزن و غم و انسان پسیکولوژیسی حاکیم دیر. امین سربست شعرى قوللانیر، عینی حالدا دیل گؤزهللیگینی حؤرمته اییرهلی سورور. اونون کلیاتی ۱۹۹۵ جی ایلده رومانیادا یایلماسی بؤیوک ادبی حادثه کیمی گؤزولدو. بورادا اونون اوزون شعریندن بیر پارچا وئیریک.

وطنده

بیر قافله یولا چیخید
اؤیره تمن لر سئوینجله قونوسویوردوق، قاپیلیمشیدق هیجانا.
یولوموز داغلی، داشلی یئرلردن کئچیوردو،
گؤزلریمیز آتالاردان قالما ایزلری گؤزویوردو.
بیر مناره یوکسه لیوردو گؤیه دوغرو
بو توپراقلاردا مسلمان اولدوغونو عالمه دیورو یوردو.
کاروانسرای ایزلری دایانمیشدی عصرله
تورک مسافر پروزلیگینی آنلادیوردو بوگونکو قوناقلارا،
داش کتیبه لرده احتشامین ایزلری واردیر،
اجدادلاریمیزین اینجه روحلارینا آنیت اولموشدولار.
مرمردن دی یاپیلیشلاری، طنطنه طن ائده ردین اوزاقدان
مهاریتینه حیران اولدوق، مغرور اولدوق اوستادیمیزدان.
مزار داشلاری سوسو یوردو کنندین کنارلاریندان

اوتوروب فاتحه اوخودوق اؤلوريميزين روحونا.
اوردا- بوردا دويولوردو ديلمیز
سویدا شلارا راستلايرديق، سئوينيزديک هاميميز.
سينيرا يئتیشديک، آل بايراق دالغالانيوردو و يوخاريميزدا،
تورک توپراغينا آياق باسريق، اریشديک مراديميزا...

حسرت

يانيزديم
دونيان اوزاق
آنا
آرخاداشلاراما
مملکته
انسانا حسرت.

بکلهديم
دؤندوم
دولاشديم
آراديم...

دنيزه گئتديم
گؤزلريمی دیکديم
بکلهديم
بير واپور گلير
آليب گؤتورور
آنا
آرخاداشلاراما

مملكتە
انسانلارا...
دقيقەلر كئچدى
اومودوم آرتدى.
دقيقەلر كئچدى
اومودوم كسىلدى....
آغلادىم سىز
قاتدىم سولاردا گۆز ياشلاريمى....
دۇندوم
اومورسوز
كىسمەسىز
گۆز ياشلاريم.
آجىملا.

دوغدوغوم قصبە

دوغدوغوم قصبە
حسرتىنى چكىوروم
سنە قوشماق اىستىوروم،
پنبە پالتارىمى گئيب
يوكسك سىندل لرىمى كئچىرىپ
آرخاداشلاريم قولومدا
انامىن باخىشلارنى آرخادا
سوكاكارىنى دولاشماق اىستىوروم.
آغزىمدان چىغلىق
سوكاكدا انسانلار تانىدىق
كۇنول قايغى سىز.

يارىندان اومورسوز،
پاركىندا دولاشماق
سئوينجىن ھايقىرماق ايستوروم.
سەنە قوۋوشماق ايستوروم
دوغدوغوم قىسبە!

سئوگىيە اينانىوروم

گىئجە قارائلىق
قلىبىم قىرىق
گۈزلىرىم قاپانىور
ايچىنىدە اومىد سۇنويور.
اوت، بو دونيا بوش!
يالان بودونيا!
زىغىرى قارائلىق ھرىر.
گۈزلىرىم آچىليور.
كرم آلدەم آلدەم يانىور
جوھر كىمى پارليور تاج محل.
فرھاد داغى دليور و سئوگيدن.
خير،
دونيا زىغىرى قارائلىق دئىيل،
انىورسون بوتون كرم.
سئوگى آبيدەسىن تاج محل.
داغدان سو آختيدىن فرھاد.
اينانىوروم
سئوگىيە اينانىورو.

بابا اوجاغیندا

بوگون بابا اوجاغینا گئتدیم
پالچیق سوواریلیمیش کرییچ ائو.
اؤنوندە گوللر، ارغوان،
قئیسى آغاجى
«آنا، باب، من گلدیم» دئدیم.
سوسویورلاردی
اویویورلادی.
آیاقلاریم قاپیا وارمادی.
قلبیم اودالاری گۆرمه گە دایانامادی.
باغچایا باخدیم
بؤیوک آنم ساریمساق اکیوردو
یانیندا کوچوک بیر قیز
دنیلوردو بؤیوک آنهمین کؤچوکلویونو.
آنه سی یئمک پیشیریوردی بو آرادا
بابسی چانتاسی گۆروندو قاپیدا
قئیسى آغاجى فیسیلدادی
اویویورلار
اویویورلار، دنییل می، قئیسى آغاجى؟
اویویورلار
اویاندیرما قئیسى آغاجى.

بیر ساده انسان

شرف، شان...

ھامیسی سیزین اولسون!
ھامیسی!
من سادە یاشماق ایستەرم.
چو جوقلاریملا، ائشیمله.
سادە جە پیشیردیگیم یئمک
یاخادیغیم چاماشیر
اؤیرەنجی لریملە
سئوگیملە. شرف، شان،
مداللار ھامیسی سیزین اولسون!
ھامیسی!
منە بوگون «آننەجی ییم،
مرحبا قاریجیغیم،
گون آیدین اؤیرەتمنیم، نئجەسن آرخاداش؟»
یئتر.
من سیرادان بیر انسانام
بیر آنا، بیر ائش،
اؤیرەتمن،
دوست.
بومنە یئتر، یئتر دە آرتار بئله.

بولغارستان – تورک ادبیاتی

بولغارلار تورک قبیله‌لری نین بیریدیر. اونلار نبشینیجی میلادی یوزایلدە اورتا آسیادا قافقاز یولوايله آخیب و اورپایا گلیبلر. اسپاروخ خان بولغارلارین بۇیوک سردار و امپراتورو، بولغارلارین بو کؤچونه لیدئرلیک ائتمیش و بولغار خالقى نین بیرلشمه سینده بۇیوک رولو اولموشدور.

بولغارلار یوزایللر بویو یاشاییب یاردایب و بوگون زنگین بیر ادبیاتا مالیک دیرلر. ۵۰۰ ایل تامام عثمانلی امپراتورلوقو ایله بیرگه تاریخ یادادیب و بیرگه یاشامیشلار. آنجاق ۱۸جی یوزایلدن اوروپا دولت‌لری طرفیندن مختلف چکیش- برکیش گریب و نهایت عثمانلی دولتیندن آییریلmişلار. بولغارستان مستقل دولتی ۱۸۷۸جی ایلدە قورولور. آنجاق ایکینجی دونیا ساواشیندان کومونیزم بایراغی آلتینا گیریر و ۱۹۹۰ جی ایلدە بو بویوندورغو بویوندان گۆتوره رک آزاد ودموکراتیک بیر حکومت قورور. بو اولایلاردان آسیلی اولراق، بلغارستان- تورک ادبیاتی دا چاغداش مرحله سینده اوچ بؤلومه بۆلونور:

۱. ۱۸۷۸ دن ۱۹۴۴ جی ایله قدهر.

۲. ۱۹۴۴ دن ۱۹۹۰ جی ایله قدهر

۳. ۱۹۹۰ دان بوگونوموزه قدهر.

۱۸۷۸جی ایلدە بولغارستان مستقل حکومتی نی قوراداق، مختلف اولایلاری باشدان کئچیریر، آنجاق آلین یازیسى عقمانی دولتیندن آییری اولماییر. اونا گۆره ده مختلف زامانلاردا چئشیدلی روزگار کئچیرتمیشدیر. ۱۸۸۵ جی ایلدە بولغار پرنسلیگینه قاتیلیمیش، سونرا عقمانلی دولتی نین ایکنجی مشروطه جریانیندا بولغارستاندان باغیمسیزلیغین اعلان ائتمیش، بالکان ساواشلارینا (۱۹۱۲-۱۹۱۳) قاتیلیمیش و بالکاندان یئتی دولت‌لرین یارانماسیله، بولغارستان- تورک دولتی ده یارانیر. بو اولایلارین هر بیرى بیر ادبیات بۆلومونون دیرچلمه سینه زمین یارادیر. اۆزه‌للیکله سون اولایلدان سونرا مختلف درگیلر، مجموعه‌لر و کتابلار میدانا گلیر.

تورکیہ اؤلکه‌سی قورولدوقدان سونرا بولغارستان تورکلریله تورکیه ایلشگی‌سی داها گوجلہ‌نیر و ادبیات سورعتله ایره‌لی گئدیر. بو زامان اؤیره‌تیم و دیل مسئله‌لری گرگینله‌شیر و بیر گئنیش ادبیاتین یارانماسینا امکان یارادیر. بو زامان «توفان» درگی‌سی نشر اولاراق اونلارجا ادیب، یازار و شاعیرلر میدان آچیرلار. بونلارین آراسیندا: احمد رفعت، احمد سادی، احمد گول تگین، م. اوغوز و باشقالارینی آد آپارماق اولار. بونون آرديجا کونونیزم پارتیاسی قورولوب و بیر چوخ شاعیر و یازارلار بونون امکانلاریندان یارارلاراق گؤزهل شعرلر، حیکایه لر و رومانلار یازیرلار. بوآرادا «ضیا» غزته گئنیش بیر میدان آچیر و صمیم رفعت دمیر اورماتلی، قیرجاللی فرهاد، ا. رهوالی، چالب فلاکتی و ... یازیز یارادیرلار.

۱۹۴۴جو ایلهده قیزیل اورودو بولغارستان اؤزونه چکیر و بو بؤلگه‌لرده کومونیزم آیاق توتور. بو زامان تورک ادبیاتی دایانمادان ایره‌لی گئدیر و یوزلرجه شاعیر، یازار تورک دیلینده یازیب- یاراتمانما چالیشیرلار. بونلاردان نچه‌سینی آد آپارماق نچه وراقی دولدورار. آنجاق بونلاری آد آپارماق لازیمدیرکی بولغارستان صوفیا یونیورسینه‌سینده ده تورک ادبیاتینا یؤن وئرمیشلر: سلیم بلایف، رضا موللف، کریم بونارچیف، یوسف کریمف، انور ابراهیمف، صبری تاتف، احمد تیمیشف، سلیمان گاوزف، صالح باکلچیف، حسن قاراحسین اف، احمد شریفاف، لطفی دمیرف، محرم تحسیناف، خالد علی عثمانف، صباح الدین بایرامف، محمد بکیرف، محمد داوودف، محمد چاووشف، نوزات محمداف، عمر عثمانف، اسحاق رشیدف، لطیف علیف، رجب کؤپچوف، علی قادرف، اسماعیل چاووشاف، فایق اسماعلیف، حلیم خلیل ابراهیمف، سلیمان سويف اف، ناجی فرهاداف، ترخان راسیم اف، احمدامین اف، آلیش سعیداف، مصطفی چتف، علی بایرامف، صبری ابراهیمف، عثمان عزیزاف، شعبان محمداف، شاهین مصطفی اف، دورخان حسن اف، محمد ساری سارف، علی دورموشاف و ...

بونلار قادین شاعیر و یازارلاری دا آرتیرماق لازیمدیر: مفکوره مولف، نادیا احمدف، لامیا وارنالی، نجیمه محمداف، نبیه ابراهیمف و ...

صبری تاتف و خالد علی عثمانف بلغارستان تورک ادبیاتیندا ایللک رومانلاری یازماقلا، دنیا تورک ادبیاتیه آیقلاشیرلار. مزاح آلانیندا محمد بیکراف، احمد تیمیشف و ترخان راسیماف اثرلر یارادیرلار. اوشاق ادبیاتی آلانیندا احمد شریفاف، نوزات محمداف، نادیه احمد او، اسحاق رشیدف کیمی صنعتچی‌لر میدان آچیرلار.

۱۹۸۹ جی ایلدن کومونیزم پارچالانیرو بولغارستان دموکراتیم صحنه‌یه وارد اولور. آنجاق بو زامان ترسینه اولاراق تورک دیلینه میدان باغلانیرو. بو ایلهده ۲۰۰۱ مین تورک دیللی خالق بولغارستاندان کؤچور. آنجاق دموکرات فضا‌سینی آلماق اوچون مبارزه‌یه داوام ائدیرلر. آنجاق نه یازیق کی چوخلو عائله‌لر داغیلیر و هله بوگونه قدر ده بو سیخینتی - بوغونتودان قورقارماییب‌دیر.

بوگون تورک ادبیاتی بولغارستاندا گلیشمه حالینا یاخینلاشیر و گئت گئده تورک ادبیاتی اؤز وارلیغینی، زنگین لیغینی آشکارا چیخاراجاقدیر. هله لیک بویازلار و شاعیرلری بولغارستان توپراقلاریندا تورک ادبیاتی ساحه سینده چالیشدیقلاری بیلینمک ده دیر^{۲۷}:

کمال بورناچیف، یوسف کریمف، احمد قهوه جی اف، مصطفی موتکف، ثروت تاتارف، صفوت ارهل، مقدس آکمانوا، نفیسه حبیب اوا، آیسل اسماعیل اوا و یوزلرجه باشقا و اوستده سایدیغمیز شاعیرلر.

علی کمال بالکانلی

علی کمال بالکانلی بولغارستان تورکلری آدلی – سانلی و چالیشقان شاعیر و یازار، هابئله ادیب لریندن دیر. او، ۱۹۰۰ الینده آناندان اولدم. آتا و آناسی بولغارستان بؤلگه لریندن – ایدیلر. علی کمال بولغارستاندا تحصیل آلدیقدان سونرا، بیلیم یوردونو حقوق بؤلومونده استانبولدان ماذون اولدو. سونرا ایتالیا یا گئدیپ ایتالیا ن دیلی و ادبیاتیندا یوکسک لیسانس آلدی و بولغارستانا دؤندو. اورادا پئشته ره، خاص کؤی، خرم نلی و قورجالی تورک اوخوللاریندا معلم لیک و مدیر لیک ائتدی.

علی کمال بالکانلی ۱۹۳۶دان ۱۹۳۰ ایللری آراسیندا صوفیه ده چیخان «دوستلوق» غزته سینده بارش یازار اولدو. سونرا یئنه صوفیه ده نشر اولان «چیفته چی قورتولوشو» غزته سینده باش یازار اولوب، شعر و مقاله لرینی نشر ائتدی.

۱۹۳۴دن ۱۹۳۶ ایلیند قده ده «بالکان پستاسی» آدیندا بیر غزته نی بوراخدی. بو ایللرده چوخلو درس کتابلاری یازدی و بولغارستان تورکلرینه ده یرلی قایناق لار یاراتدی. بیرده «یئنی تورک لغاتی» اونون ده یرلی اثر لریندن دیر. علی کمال ملی دوشونجه لی، عینی حالدا اسلام اعتقادلی بیر یازار ایدی و «اسلام» درگیسینی ده عؤمرونون سون چاغلارینا قده ر یاییملا دی.

علی کمال بالکانی ۱۹۹۲ جی ایلده وفات ائتدی و ارزوندون بیر نئچه شعر و مقاله توپلومو یادگار قویدو. اونون شعر کتابی «سبوی الهام» دیر.

خزان عمر

^{۲۷}دوکتور عبدالقادر خیبر، بولغارستان تورکلری نین ادبیاتی، استانبول، ۱۹۹۸.

-علی احسان قولجو، چاغداش تورک دونیاسی ادبیاتی، ص ۱۹۶.

بیر باشقا لطافت متجلی دیر خزاندا
 باغلار سارالیب گوللری سولماقلا برابر.
 مئشه لر اویور قوشلاری سوسموش بو زاماندا،
 روحلاردا باهار ملتیمی اولماقلا برابر.
 عؤمرون ده خزان گونلری یاقلاشمادا آرتیق،
 پیمانه ی عشق شوق ایله دولماقا برابر.
 انکاره محال قالمادی شیوههته واردیق
 باشدا آغازان توکلری یولماقلا برابر...

یوردوم

اؤیله ساکن دیر بو توپراقلار، گۆره ن خالی سانیر،
 سینه سیندن قهرمانلار فیشقیریر، عالم تانیر.
 بیر نظر قیلسان فلک تاریخه.... هپ شاهد اودور،
 هر داشین آلتیندا مین بیر اونلو اسکندر یاتیر.
 دویدوغون بیر چوخ حکایات سانماکیم افسانه دیر،
 هر قاریش توپراق نجه دستان اوخور، شاهنامه دیر.
 یوخ مثالی یوردومون دونیادا، بیر تک دانه دیر
 هر داشین آلتیندا مین بیر اونلو اسکندر یاتیر!....

احمد شریف شرفلی

بولغارستان تورک ادبیاتی نین چالیشقان- ملی روحلو بیر شاعیری و ادیبی دیر کی ۱۹۲۶ جی ایله دمیر
 اورمانین رازقیرات شهرینده آنادان اولدو. ایلك تحصیلیندن یوکسک تحصیلینه قدر بولغارستاندا بیتیردی.
 ۱۹۵۳ ایلیندن «خالق گنجلیگی» غزته سینده مقاله لر و شعرلر یازدی. همان ایله ده «ائیلولجو چوخوق»

غزئەتەسىندە مقالەلەر و شعرلەر يازدى. همان ایلده «ئىلولجو چوجوق» غزئەتەسىندە چاپلىشىدى. يىددى ایل بو غزئەتەدە يازىپ – پوزدو. سونرا «خلق گنجلىگى» «يىنى ایشیق» و «يىنى حیات» درگى و غزئەتەلرینده چاپلىشىدى.

اونون ایلک شعر کتابى و «مُرده» آدیلا ۱۹۶۰ جى ایلده يايىملاندى. بولغارستان جمهوریتى دوروندا بو اثر ایلک تورک کتابى اولموشدور.

احمد شریف حىكايە آلانیندا دا دەرلى اثرلەر يازمىشىدیر. اونون «شیرین» آدى حىكايەلەر توپلومو ۱۹۶۶ دا بولغارستاندا چاپ اولدو. ۱۹۶۷ ایلینده بیر سیاحت اثرى ده چاپدان بوراخیلدى. اونون «یئر یاشیل، گۆی ماوی» اثرى اونون شاه اثرى کیمی تانیلمادیر. بو اثر ۱۹۹۶ جى ایلده یىنىدن، يايىملاندى و شاعیرین ۴۰ ایللیک شاعیرلیک عۆمر و عزیزلندی.

احمد شریفین اوچونجو شعر کتابى «اوچونجو آدیم» عنوانیله ۱۹۶۵ ده يايىملاندى. آنجاق ۱۹۷۰ دن بولغارستاندا تورک دیلى و ادبیاتی کومونیست حکومتى طرفیندن یاساقلاندى و ۱۹۷۵ جى ایلدن احمدشریفین ۱۲ اثرى اوزویله برابر توتولدو و بو اثرلەر داها گۆرى وئریلمەدى. اۆز و ده دوستاقلانیب ایللر زنداندا قالدى. بوراخیلدیقا سونرا تورکیه یه گئدیپ (۱۹۸۹ دا)، عۆمرونو اورادا سورمه گە داوام ائتدی. احمد شریف تورکیه ده ساکیت اوتورمادی، بلکه فولکور آلاتیندا دا بولغارستان تورکلىرىنین کولتورونو توپلاماغا دوام ائتدی و شعرلرینی ده درگیلرده یایدی. اونون «دلى اورمان فولکورو» ۱۹۹۱ ایلینده يايىملاندى. شعرلریندن نئچه اؤرنک:

آدى قارا

قارا دنیز قارالى باخانا قارالى،

یارالى باخانا یارالى،

منه گۆره قارا دنیزین نه قاراسى وار

نه ده کۆنلۈنده یاراسى وار!

قارادنیز سئویلدیگیندن بختیار،

بختیارلیغیندن گۆزەل.

قارا دنیز آشیری گۆزەل دالغالانیرکن

دالغالار دالغالارلا سئودالانیرکن!

گاز لامپاسى

اسكى آلفابىئىمىدە بولدىم آدىم گاز لامپاسى،
 دىلسىز لىشمىش، پاسلى بىر ايشىق سىمبول،
 تىزەكلە، ساماملا ايسىتىمىدىغىمىز اودادا سىندن
 ايشىيان، بىرگون اولسون سۆكەمەدىن اىچىمىزدەكى ياسى!
 يىرىن، سارماشدىغىمىز توپراق گىلخانين اوستوندا،
 و يا چارمىخا گرلىمىش قىيىدان
 كىرلى بىاضلىغىندا دووارىن...
 آلوىمىزى بوغان سارى بىر ايشىق...
 اونوتمادىم آيدىنلىغىندا اگرىلن اىپلىكلىرى،
 سۆيلىۋەتۈرۈلمە دولو توركولى دە.....
 بىزى چوچوق، ھېسارى گونىشىندىن اويوموش
 اويانمىشىق.
 چىلەنى دولدورموش يورقون گۇرونورسەن بوتون،
 آنلامسىز ياشادىغىمىز گونلردە سەن واردىن،
 مىثللىشىدىرەجەگىم، چوچوقلار سەنى سۆيەجىك.
 آيدىنلىق چارمىخدايىكن
 قارانىلىغىن دىلىندىن يالىزسەن آنلاردىن.

رجب كوپچو

چاغداش بولغارستان تورك ادبىياتى ساحەسىندە، رجب كوپچونون شىرفلى آدى ھىمىشەلىك قالاجاق و
 دوشمنلىرىنىن آدى ھىمىشە نىفرتلە قالمالى دىر. رجب ۱۹۳۴ جى ايلدە فىلىبەدە آنادان اولدو. تحىصلىنى اۋز
 آنا يوردوندا داوام ائتدىرىپ، اۋىرەتمەن اولدو بىرتورك معلمى كىمى آنالىنى يايماغا چالىشىدى. آمما ۶۰-

۱۹۵۹ يىللىرىدە تورك دىلى ياساق اولدوغو اوچون اونو باشقا دىللارنى اۆيرەتمەگە ايتەلەدىلەر. آنجاق او، آنادىلىنى باشقا دىلە قاتماق اىستەمەدى و بونا گۆرە ائشىگە آتلىدى. رجب بۆكۈم - رىختەگرى» ايشىندە بىر ايشىچى و كارگر كىمى چالىشد و آنادىلىندە شعرلار يازماغا اوز گتىردى.

«يىننى ايشىق» غزئەسىندە مديرلىك ائدەرك شعرلىرىنى دە يايماغا باشلادى. مختلف سمبوللاردا يارارلاراق اىما و اشاره يوللارلا كومونىست حكومتى ايله نادىلىندىن مودافىعە ائتتى. اۆتەسى وار (۱۹۶۲) و اۆتەسى دوش دئىيل (۱۹۶۷) كىتابلارنى يايىملادى. اونون باقا اثرلىرى «گونئىيە اوچان قوشلار»، «قارا دنيز» و «توركيە يە گئەن گمىلر» شاعىرىن اورەك دۇيونتولر يە دىللەكلرىنى گۆسترمەدەدىر. اونون باشقا اثرى «دوستلاريم» و «يولجو يولوندا گرەك» آدلى اثرلى ۱۹۶۸ دە وارنا دا يايىملاندى. آنجاق بىرسىرا شعرلىرى دە بولغارچا چئوريليب چاپ اولوب، آمما، كومونىست حكومتى اونو تحمل ائدە دى و نهايت ۱۹۷۶ جى ايلدە اونون جسدى گئجە واختى وارنادا تاپىلدى. معلومدوركى حكومت طرفىندىن اۆلدورولموش و اۆزونو اوندان قورتارمىشىدىر! پىرحالداكى هله رجب موپچونون سسى شعرلىرىندىن گلير و دوشمنلىرىنى رسوا ائدىر.

رجا

گونئىيە كۆچەين قوشلار،
نواور، سؤيله يىن منە،
هارادا قالدى اوگونشلى گونلر،
او ايليق آخشلار،
او فرح !....
نەدن بۇيله وقتسىز گلدى خزان؟
بىلىرم، بوردا قانادلارنىز دا گۆتوردونوز.
گونئىيە كۆچن قوشلار....

آمما دئىيل مى، قوشلار
گنجلمى گئتدى ياز؟
دئىيل مى باهار اولاراق
و سىزىن قانادلارنىزدان
قاقالارنىزدان

يئرلرە تۆكۈلەجك
ايلىق ايلىق
چىچەك چىچەك
ياشىل ياشىل
فرح فرح؟....
نولور، نولور سانكى
گۈزۈنۈ سئۇدىگىم قوشلار؟....

باھار اولسا

تومور جوق چاتاتدى گونشدىن
ايگدەلر چىچەك آچدى يوماق يوماق
حالى كىمى ياشلردى چايير- چمن
قورو درەلر بئله چاغلادى
بوتون قوشلار ديله گلدى، باخ،
جيويل- جيويل بير حيات باشلادى.
باھار گلدى دئمك ...
نە قولاي (سادە) بونو سۇيەلمەك،
حاضرە سئوينمەك بە سادە
آمما بو قەدەر مى
سادە گلير باھار؟
هئىچ مى يوخ بوندا
آغريلار، سيزيلار؟

گئت سور آچيلان تومور جوغا
ياشادان چمنە
ودالدا اۋتن قوشا سور

گۆره جكسن كى
 تومور جوق سانيلديغى قدير
 ساده چاتلاماير،
 ساده ديله ميور
 توژراغى چمن ...
 و راست گله اؤتمويور قوشلار ...
 تومور جوقدا دا
 چمنده ده
 گيزلى بير ساواشين
 ظفر غرورى وار...
 اوميد بكله نيلميش

ايشيق قارشيسيندا چاققاللار ين فاجعه سى

زيفرى قارائلىق بير اورماندا،
 بولونوجه بير آزا ايشيق
 تلاش اورويونجه رك دوشدو چاققاللار ايشيق ياشينا
 قافالارى نين ايچينده هر شسئى آلت - اوست،
 هر شسئى قارماقاريشيق.
 هاردان گلدى بو ايشيق، هاردان گلدى بو ايشيق ؟!....
 چوللانراق اوستونه ايشيغين چاققاللار
 تارتاقلاماق ايسته ديلر راحتلاريني پوزان ايشيغى.
 گولمكدن قاتيلدى اورماندا بوتون دالار (شاخه لر).
 چاققاللار دا گۇرخر دئييل لردى
 بير - بيرى نين گولونچلونو،
 آما سؤيله ميورلاردى بونو بير تورلو
 بير بيرلرينه (چونكى ايچينليك اوركوتويوردو اونلار ايشيق قدير).

بۇيودو كجە بويودو ايشيق، بۇيودو كجە بۇيودو ايشيق
چاققاللار يىن دا تىلاشى آرتدىقجا ھابىلە،
قافارلار يىن اىچىندە ھەر شى ئالت اوست اولدو.
ھەر شىسى قارما قارىشىق
ھاردان گىلى بو ايشيق، ھاردان گىلى بو ايشيق؟!.....

وطن

اون بىش باھار كىچى دە اوزە يىندە
گۆزەللىگىنە آبولامادىم بو وطنىن.
باھار دىسىم - آزا!
جنت دىسىم - آزا!
آزا، نە دىسىم.
سى دە بولامادىم
گۆزەللىگىنە شار كى سۆيلىيەك...
ساچلار يما آغ دوشونجە يە قەدەر
گۆزەللىگىنە آد بولا بىلىسىم!.....

سانجى

انسان اۇلور
قىرخ آجى بوراخىرمىش ياخىنلار يىنا.
و قىرخ گوندە چىخارمىش آجىلار.
يەنى بىرگون بىتر آجى!.....
تك بىر آجى قاليرمىش، بجى، سونراسى
گىرى دۇنمە يىن آجىسى!.....

ايندى يالنىز بو آجى نين يوخوموش علاجى!

منده كى لر آجى دئيل، باجى،

منده كى -لر ايكي اونماز سانجى.

آممانه آنا باب

نه ده ائولاد آجيسى.

منده كى لر ين، جاجيم، منده كى لر ين -

بيري ياريم قالان شعرلر يمين

بيري ده حالا ياساق دوراق

شاركى لار يمين سانجيسى!

لاميا وارنالى

لاميا وارنالى بولغارستان قارين شاعيري و صنعتچى ديركى ز عؤمرونده ده يرلى و بؤيوك ايشلر گؤروب و گؤركملى سيمالاردان بيرياولموشدور. لاميا ۱۹۴۶ جى ايلده سيلبسترده آنادان اولدو. تحصيلينى اورادا بيتيرديكن سونرا صوفيا بيلم يوردوندا توركولوژى بؤلومونون يوكسك ليسانا قدير اوخويوب بيتيردى. آنجاق چتين بير حيات سورمك اوچون هو اوخودو، هم ايشلهدى.

او گمچ ياشلاريندان غزته چيلىك انديب، ايلك اؤنجه صويادا «ائيلولچو چوخوق» غزته سينده چالشيدي. همان زامانردان صوفيا راديو سونداتور كجه وئريشلهر آپاردى و يازيب- ياراتدى. عيني حالدا «يئنى ايشيق» درگى سينده مقاله لر، حيكايه لر و شعرلر يازدى.

لاميا وارنالى ۳۹ ايل ياشاييب ۱۹۸۷ جى ايلده دونيادان كؤچدو. آنجاق آز عؤمرونده چوخلو ايشلر گؤردو . ۱۰۰۰ دن آرتيق تور كجه صوفيا راديو سوندا وئريشلهر حاضيرلادى، يوزلرجه مقاله، حيكايه و شعرلر يازيب، مختلف غزته لرده ودرگيلرده يايملادى و اؤز آنا ديليندن مودافعه ائتدى.

اونون «آنا» آدلى حيكايه لر توپلومو چاپ اولدو.

اويان علىم، سحر اولدو؛

گۆڭدە اۆلدوز ساييلير مى؟
يئنى ياره دويولورمو؟
اويوروا ايسن اويان على م
قالخ صباح اولدو نازلى يازيم.

خوروز اؤتدو صباح اولدو،
يئنگى ل قاپيا ووردو،
اويورور ايسن اويان على م،
قالخ صباح اولدو نازلى يازيم.

ياغمورلار اغار اوراقان اوراقان
اوستوموزده تئلى يوراقان
اويورور ايسن اويان على م،
قالخ صباح اولدونازلى يازيم.

مقدونیه – تورک ادبیاتی

بوگونکو مقدونیه جمهورسو، یوگسلاویا جمهورلار بیرلیگیی داخلینده یئرله شیردی. بویوردلار عثمانلی امپراتورلوغو چاغلاریندا، عثمانلی توپراقلاریندان ساییلیردی و تورک دیلی خاقلاردا اونون هر بو جاغیندا یاشاییب و اؤز آنا دیلیرینده یازیب یارادیردیلار. آنجاق بالکان ساواشلاریندا، اینگیلتره امپریالیزمی، تورک دیلی و کولتورونو عثمانلی امپراتورونون گوجلو بیر قانادی عنوان ایله سیخیشدیرماغا چالیشیردی و بو بالکان ساوشلاریندا تورک ادبیاتی بیر بالاج ضعیفله دی. آنجاق یوگسلاویا کرالیگی و شاهلیگی دؤنمینده، مقدونیه ایله تورکیه آراسیندا ادی – دیل باغلانتی لاری پوزولدو. تورک ادبیاتی دا سیخیستی لارا معروض قالدی و خلق اؤز آنادیلینی دانیشا بیلیمیر؛ مهاجرت لر زورلاشیر. بو زامان مقدونیه ده چوخ آز ادبی اثرلر یارانیر. شیخ سعدالدین افندی، عزت بحری افندی و عدالفتاح رئوف اثرلری تکجه کتابلاردیلارکی مقدونیه ده اؤز حیاتینا و وارلیغینا داوام وئیریر.

آنجاق بو دوروم داوام تاپا بیللمردی. ۱۹۳۶ جی ایلدن – زورلو کؤچلرله برابر، تورک ادبیاتی مقدونیه ده گلیشیر و ۱۹۴۴ جی ایلده «بیرلیک» آنددا بیر غزئته اوسکوپ شهرینده یاییلاق چوخلو تورک یازار و شاعیرلرله برابر تورک دیلی نین هوسکارلرنی بیرلشدیریر و بیر دبی گلیمیشه گه یول آچیر. بورادا حسن عزالدین دنیا موف شکرى رامونون شعرلری یاییلیر. عین زماندا رومان ژانری دا اؤرونه یئر آچاراق، مصطفی قاراحسنین رومان اثری اولان «حبسخانه ده» چاپ اولور.

سئویندیریجی حال بو اولور کی ۱۹۴۸ جی ایلده اوسکوپ دا «تورک کولتورو صنایع ظریفه جمعیتی» قورولور. بو جمعیت مختلف ساحه لرده، حتا تأثر صحنه لرینده ده فعالیت گؤستریر.

ایکینجی دونیا ساواشیندان سونرا یوگسلاویادا «تیتو» حکومت باشینا کئچهرک، سوسیالیست قورومونو اؤلکه لر ایچینده یارادیر. دوغرو دور کی تیتو دیل آزدیغینی کاغاز اوسته قرارلاییر، آنجاق عملده چوخ دابوتئوری تجرا اولمور. بئله لیکله ده تورک دیلی و ادبیاتی چاغداش گلیمیشه سینی داوام ائدیر. ۱۹۴۹ جو ایلده «یئنی قادین» درگیسی، اؤنجه کی غزئته لره قاریشیر. ۱۹۵۰ ایلینده «سئوینچ» غزئته سینی ده میدانا گلیر. تورک یازارلار جمعیتی قورولور. بونون آردیندان اوشاق غزئته لر ی میدانا گلیر و «سئوینچ» ایله «تومورجوق» درگی لری بو ساحه ده ۱۹۷۰ جی ایلده «سسرلر» درگی سی یاییملاماغا باشلایاق، تورک ادبیاتی بوتون مقدونیه ده آلیشقانیردی. بونونلا یاناشی، تورکیه ده اولان درگیلر، مقدونیه شاعیر و یازارلرینا

امكان ياراديرلار و مقدونيه - تورک اثرلرينى يايماغا همت گؤستهريرلر. بورادا «وارليق»، «تورک دىلى» تورکيهده چىخارق، مقدونيه شاعير و يازارلارينا يئر وئيرلر.

تيتونون اؤلوموندان سونرا، مقدونيهده تورک دىلى و ادبياتى عمومى لشميش بير ادبياتى ساييليردى و بوگون ده تورک دىلى و ادبياتى چىچکلنمهده و گلמיشهدهدير و يوزلرجه شاعير، يازيچى ادبى ساحهlerde چاليشيرلار. اونلارجا درگىلر، غزئتلر بو ساحهده اؤز وارليقلاريني گؤستهرير. بوگون مقدونيه شاعيرلر و يازارلاريندان بونلار آدچكمك اولار:

شوکرو رامو، مصطفى قاراحسن، نجاتى زکريا، محمدقيرآتلى، انور دوزچى، شوقى واردار، عبدالکريم ساعد، حسن مرجان، نصرت دشو اولکو، نايم شابان، نادره مقصود، الهام امين، فخرى کايا، عونى انگوللو، مصطفى ياشار، يوسف اديب، فخرى على، علاءالدين طاهر، صباح الدين سزائى، سوات انگوللو، عرفان بلور، رجب بوقاريچ، اسد بايرام، ثبوت يوسف، انور الياس، سئويم زينالله، سميرا صمد، حسين سليمان،

شوکرو دامو

مقدونيه نين اؤنملى و گؤرکملى شاعيرلريندن بيرى شوکرو رامودورکى ۱۹۱۸ جى ايلده اشتيپ شهرينده آنادان اولدو. او فلسفه فاکولته سيني بيتيره نندن سونرا ايکينچ دونيا ساواسيندا اؤز آنايوردوندان مودافيعه ائدهرک فعالجاسينا جنگ جبهه لرینده اشتراک ائتدى.

رامو، ۱۹۴۵ جى ايلده، «بيرليک» غزئته سى نين باش و سوروملو يازارى اولاراق ۱۸ ايل بو ايشده چالشيدي. بير زامان دا تورک اؤيره تمن کورسولرينده درس وئردى. مختلف تورک کولتور قورولوشلاريندا چالشيدي وتورک وارليغيندان مودافعه ائتدى. او، بوتون عؤمرونو تورک گلמיشه سینه فدا ائتدى و مختلف جمعيتلر ياراتدى و کتابلار يازدى و نهايت ۱۹۸۸ جى ايلده دونيادان گؤزونو يومدو.

اونون اثرلرى:

مقدونيه گنج تورک يازارلارى نين اثرلرى، ۱۹۴۹.

يورو آيدنيليغا، ۱۹۵۱.

وطن بيردير، اونوقما، ۱۹۵۸.

چلنگ، ۱۹۵۹.

خوش گلدنيز، ۱۹۶۴.

گؤزهل گونلر، ۱۹۷۲.

رنگلى گولوشلار، ۱۹۷۷.

قوش سسى، ۱۹۸۰.

كىچىك دامللار، ۱۹۸۳،

صايان اولدوزو، ۱۹۸۷

شعرلر، ۱۹۸۸.

اوستده آدلارنى گتيردىگىمىز كىتابلار ھامىسى شعر قونوسوندا اولاراق، بىرسىراسى اوشاقلار شعرى دىر.

رامو، چىكايە ساحەسىندە دە چالشمىشىدۇر. اونون بو ژانردا يازدىغى كىتابلار بونلاردىر:

قىر چىچەگى، ۱۹۶۹.

آلودان اولدوز، ۱۹۷۸.

ياشىل كۆي، ۱۹۷۲.

رامو، تورك دىلىندىن علاوه، مقدونىيە دىلىندە دە اثرلر يازمىشىدىكى اوچ كىتابى مشهوردۇر. بوندان علاوه،

دامو تاتر صحنەلرىنە دە اويونلار يازمىشىدۇر. ايندى ايسە شعرلرىندىن ئىچە اۋرنىك:

اونو تمام

سارى ياپراقلار اوچوسۇر كىن سىمادا،

روزگار كىن قانادىنا سارىلدىم.

ساواش حىرصرلى اۋرولور كىن قافامدا،

اۋزومو آغلاشلا بولدوم.

آغداشا خاطىرە عىان

اونو اونو تمام ھىچ بى آن!

دنيز يولجولارى اينە لركىن قاراي

ئجە نىن شفقىلە گۇرۇشودوم،

قلىبىمدىن قورشون تۇكولور كىن قايايا،

يولومو يالىمدا گۇردوم.

يالىما خاطىرەم عىان،

اونو اونو تمام ھىچ بىر آن!

چىلىك توغايلىار سالدېرىر كىن يىلانا
بورا ايچىندە يورقون سو ايچدىم،
و- دومان دولار كىنگون گىجە ھريانا
شاركىمى جىنگدە ائشىتدىم.
شاركما خاطىرەم عيان،
اونو اونوتمام ھىچ بىر آن!

آنە اوغلونون اوخشار كىن ساچىلارنى،
گۆزەل يارما قوۋەت دىلە دىم
ھايات اۋلومە چاتار كىن قاشلاريم
اۋلىسم دە اجىمام دىدىم.
سۆزۈمە خاطىرەم عيان،
اونو اونوتمام ھىچ بىر آن!

قارلى تو پراقلار سئونىر كىن باھارا،
خراب دوۋارلار يىخىلدى ساندىم،
شەھىد بولدا شىمى بوراخىر كىن مزارا
چۆزۈمدەت ياشلار آخىتيدىم،
شەھىدە خاطىرە عيان،
اونو اونوتمام ھىچ بىر آن!

اوخرى گولونون

گۆرەنە انتباھ، بىلە نە صفا،
سئۈنە مەن اومىد، گىئەنە آچىق،
گلنە ھرىئرى، ھىر شىئى آچىق،

ساكىن، ماويمسى اوخرى گولونون.

سولارى گۆز ياشى، چهرهسى مهتاب،
اورتاغى اولدوزل ييانان ايشيق،
اطرافى چيگك لى «دريمكول» گلىنى
جىلوهلى زمروود اوخرى گولونون.

آخشامى، صاباحى هپ عىنى آهنگ،
صانداللا بير گزى عۆمره بَدَل،
سارقىلى دالغاسى جوشغون سمفنى،
اۆرهك سىز، يالدىزلى اوخرى گولونون.

گلنه مين ديلکف گئده نه اؤزلم،
عاشقه افسنانه، يازارا الهام،
گۆزه لى سئوهنه پرى مثلى،
تئلى دوواغى اورخرى گولونون.

آيرىلا بيلرمى سن؟

گون گونه ساريلميش
گونش گونه اؤرولموش
سارماش دولاش اولموشلار
قانياشميشلار سئوگييله
سن نه گونشى گوندن
نه ده گونو گونشدن
آييرا بيلرسن شيمدى!

زامان سامانا ساريلميش

سامان زامانا باغلانمیش
سارماش دولاش اولموشلار
بیتیشمیشلر سئوگی یله
نه زامانی ساماندان
نه سامانی زاماندان
آییرا بیلیرسن شیمدی!

سئوگی آتسه تۆکولموش،
آت ش سئوگی ایله بیرشمیش
سارماش دولاش اولموشلار
قاینا شمیمشلار توبه یله
نه سئوگی بی آتشدن
نه آتشی سئوگی دن
آییرا بیلیرسن شیمدی.

نجاتی زکریا

نجاتی زکریا دا مقدونیه تورک ادبیاتی نین چاغداش دؤورونده گؤرکملی شاعیر و یازارلاریندان بیریدیر. او، ۱۹۲۸ ده اوسکوپ شهرینده آنادان اولدو. تورک اؤیره تمن کورسلرینی بیتیردی و بیر اؤیره تمن کیمی تورک دیلی و ادبیاتینی مقدونیه ده اوشاقلار اؤیره تدی. ۱۹۵۰ جی ایلده «سئوینچ» درگی سینین یؤنتمه نی اولدو. ۱۹۵۷ ایللریندن سونرا نئچه ایللر داها سونرا «توپلوم صنعت درگی سی» نین حیاتی نیدا اؤنملی رول اوینایانلاردان اولدو.

نجاتی ۱۹۶۹ ایلینده «بیرلیک» غزئته-سی نین باش و سوروملو یازاری اولارق «بیرلیک» یایینی لارینی دا قوردو. آنجاق ۱۹۷۳ جو ایلده ملتچی لیک دامغاسیلا ایشدن چیخاریلدی. چوخ کئچمه دن هفته-لیک «دان» غزئته سینه گئتدی. ۱۹۷۹ دا «قوش» درگی سینین اوشاقلار ادبیاتی ساحه سینده چخارتدی و نهایت چوخلو چالیشمالاردان سونرا ۱۹۸۸ جی ایلده دونیاسی ده گیشدی.

نجاتی نین ایلک شعرلری ۱۹۴۹ دان مختلف غزئته لرده و جُنگ لرده یاییلدی و سونرا اونلار جا شعر و
 حیکایه اثری چاپ اولدو. اونون کتابلاریندان بونلاری سایماق اولار:
 اوخول جانی، ۱۹۵۲.
 سلحشور دووشال، ۱۹۵۳،
 هاردا اولسام، ۱۹۵۳.
 گلین جیک، ۱۹۵۴.
 قیرمیزی کوپ-لر، ۱۹۵۸.
 نیننی لر، ۱۹۶۴.
 سئوگی، ۱۹۶۷.
 داملالار، ۱۹۶۷.
 یاشیل نرده، ۱۹۷۵.
 آغاجلار دیله گلسه؛ ۱۹۸۵
 حرفلر نه یئر، ۱۹۸۸
 چایخانا شعرلری، ۱۹۸۹
 بونو آرتیرماق لازیمدیر کی بونلار شعر کتابلاری اولوسا دا، نجاتی زکریا اوشاقلار اوچون یازدیغی حیکایه لرله
 شهرت قازانمیشدیر. اونون بو ساحه ده یازدیغی کتابلار بوناردیر:
 بیزیم سوکاگین (کوچه نین) اوشاقلاری، ۱۹۶۱.
 اسکی-لر آلارام، یئنی لر ساتادام، ۱۹۸۱.
 نجاتی زکریانین شعرلریندن اؤرنکلر:

خسته لیکن سونرا

اویاندیم بو صاباح بیردن بیره
 گؤزومده قوش گؤزومده یاپراق گؤزومده آل
 اؤلوم قورخوسونو آتدیم اوره گیمدن
 بالکونداکی چیچکلر یئنه گؤزهل
 بولودلار یئنه کئچپور باشیم اوستوندن
 یئنه قارشى بالکونداکی چوجوق ال ساللیور منه

يئنه بىر اوچورتما دالغالانيور گۇگ بوشلونغوندا

يئنه ھەر شئى اسكى سى كىمى

گۇگ ماوى

ياپراق ياشىل.

من يئنه سئويرووم.

نە گۈزەل !؟

شاعر

يالنيزلىق اۋەلدورمك ايستەدى شاعرى

شاعر يالنيزليغا اۋيرەتدى ياشاماغى .

چكىلر اۋلدورمك ايستەدى شاعرى،

شاعر چكىلرە اۋيرەتدى ياشاماغى

دوستلار اۋلدورمك ايستەدى شاعرى،

شاعر دوستلارغا اۋيرەتدى ياشاماغى،

دوشمنلر اۋلدورمك ايستەدى شاعرى،

شاعر دوشمنلرە اۋيرەتدى ياشاماغى

شاعرى ھىچ بىر شئى اۋلدورەمەدى،

اونو آنجاق شعرلرى اۋلدورەجك.

چيزگىلر

بو صاباح سىنىلە اوياندىم ازميردە،

ازمير گۈزەل، ازمير شىن،

اما سىن داھا گۈزەلسىن.

بىر آرا بولود اولسام دىدىم،

كئچسم پرده پرده باشين اوستوندن.

بو صاباح سنييله اويانديم بورسادا،
بورسا گۆزهل، بورساياشيل.
اما سن داها گۆزهلسن،
بیر آرا روزگار اولسام دئديم،
اسسم ايلگيت – ايلگيت باشين اوستوندن!

بوصاباح سنييله اويانديم استانبولدا،
استانبول گۆزهل، استانبول ماوی،
اما سن داها گۆزهلسن!
بیر آرا ياغمور اولسام دئديم
ياغسام سيجاق باشين اوستوندن!

نصرت ديشو اولكو

مقدونيه – تورک ادبياتى نين گؤركملى نماينده لر بندن بيريسى ده نصرت ديشو اولكودور كى ۱۹۳۸ ايلينده پيرزن شهرينده آنادان اولدو و تحصيلينى بيتيرديكدن سونرا، غزته ودرگى لر دونياسى داخيل اولراق شعر و حيكايه آلانيندا اؤز باجاريجينى سينايب، اوشاقلار ادبياتيندا بؤيوك باشاريلار گؤستردى. نصرت، مقدونيه نين مختلف تورک ديللى شهرلرينده ياشايب و مختلف درگى لرده اشتراك ائتدى. ايلك اؤنجه ۱۹۶۴ ده «سنونج» و «تومورجوق» درگى لرينده چاليشدى سونرا پرشتين شهرينه گئدرك (۱۹۷۷ ده) «دان» غزته سى نين كولتور – صنعت صفحه لرينى دولانديردى و ۱۹۷۹ دا «قوش» دركيسينده ايشينه داوام ائتديردى. ۱۹۸۱ ده اوسكوب شهرينه گئديب «بيرليك» غزته سينده چاليشدى. نصرت، ايلك شعر كتابى ۱۹۶۳ ده چوجوقلار و آغاclar، آديله چاپدان بوراخدى و اونون آرديجا نئچه نئچه كتابلارى ياييملاندى. بونلارين آراسيندا آشياغيداكى كتابلارى آد آپارماق اولار:

دیییه جک لریم، ۱۹۶۵.

چو جوقلارین اللری، ۱۹۶۵.

اوچگن، ۱۹۷۲.

اوزانلار گونجه سی، ۱۹۷۴.

تتو قوچاقلارسی، ۱۹۷۷.

دره دل، تپه دل، ۱۹۸۱.

نصرت تورک دیلیندن علاوه، مقدونیه دیلیجه ده اثرلر یازیب، بیرسیرا اثرلری تورکجه دن مقدونه دیلینه و مقدونیه دن تورک دیلینه ده چئویرمیشدیر. بوندان علاوه، نصرتین اثرلری تکجه تورک دیللی شهرلرده یوخ بلکه بلگرد و یوگسلاویانین باشقا شهرلرینده ده یاییلمیشدی. بوندان علاوه استانبولدا دا یاییملاتمیشدیر.

نصرتین شعرلریندن نئچه نمونه:

تورکجه م

بیر من وارم

منیلمه بیرلکیده تورکجه م

تورجه مله بیرلیکده بیر من وارام

نه باشیندا، نه سونوندا گلیر اویقار دیلترین

آذری دن توت بالکانلارا چیخ،

او تورکجه منیم، من او تورکجه نین.

بیر اولوسوم وار

اولوسوملا بیرلیکده تورکجه م

تورکجه م له بیرلیکده بیر اولوسوم وار

نه باشیندا، نه سونوندا گلیر اویقار اولوسلایین

اورتا آسیادان توت، اورتا آنالویا چیخ

بو اولوس منی، من او اولوسون.

بیر من و آرام
منیمله بیرلیکده تور کجه م
تور کجه مله بیرلیکده بیر اولوسوم وار.
نه باشیندا، نه سونوندا گلیر اویقار دیل و اولوسلارین
تور کجه م باشلار آذری دن بالکانلارا
اولوسوم اورنا آسیادان آنادولویا چیخار.

شعر اوستونده شعر

بو شعر
اوهت بو شعر
خاطرلادیغین شئی لری
خاطرلادیغین شئی لری اونوتدوراجاق
و اونوتدوغون شئی لری خاطرلاداجاق
اونوتدوغون شئی لری خاطرلاداجاق
اونو تدوغون شئی لری
اوهت بو شعر
بو شعر
بو.

سور

یوردو یوردلاشلار
و یوردو قورویانلارا سور
یوردون
و یوردو ساوونمانین نه دئمک اولوغونو اونلار بیلیر

ساواشى ساواشانلار
و ساواشدا دۇيوشنلرە سور
ساواشىن
و اۆلومون نە دئىمك
اولدوغونو اونلار بىلىپ
ساواشى يوردداشلار و ساواشىن نە دئىمك
اولدوغونو بىلىپ لره سور
يوردو ساواشانلار
و يورد ايچين اۆلمەنين نە دئىمك
اولدوغونو بىلىپ لره سور.

گئوچك اوزان

اوزان اودور كى نە امان
ات اۆلور ميدان قالير
ايگيد اۆلور شان قالير، كيمي
اوزان اۆلور، شعر قالير.
اسكى طاس، اسكى حمام
ايكى آدام اۆلومدن قورشويوردو
بيزى قضا اۆتە كى ده اجل اۆلومونون قورخويوردو.

قضا اۆلوموندىن قورخان آدام
اوزون بويلو قان قوسويوردو.
گرهك گئجه سيندن بير آى سونرا
باشوجوندا قورآنلا
وجودو گميره ن خستهلكيدن اۆلويوردو.

اجل اۆلۈمۈندىن قورخان آدم
ھوۋاردالىق يازىوردۇ
گرەك گىجە سىندىن اوچ آي اۋنجه
آرانا تکرلە-گىندىن قالخان
يۈمۈرۈك قەدەر داشدان اۆلۈيۈردۇ.

ايكى آدم اۆلۈمدىن قونوشۇيۈردۇ
منىمىسە اۆدۈم قۇپۇيۈردۇ.

عۈنى انگوللو

عۈنى انگوللو مەقدونىيە تۈرك ادبىياتى نىن چاغداش شاعىرلىرى نىن اۋنملى سىمالارىندان بىرى دىركى
۱۹۴۷ جى ايلده اۈسكۈپ شەرىندە آنادان اولدۇ، او تحصىلىنى بىتىردىكەن سۈنرا ۱۹۶۸ جى ايلىندىن اسكۈپ
رادىوسو تۈركجە يايىنلارىندا چالىشماغا باشلادى و گۆزەل وئىلىشلىر ايرەلى سورۇب، شەرلىر، حىكايەلر
ومختلف يازىلار ياراتدى. او، عىنى حالدا رادىودا اوخونان اثرلرىن كىمى دە چاپ ائىدىرىپ يايماغىنا
چالىشىدى. اونون ايلك شەر كىتابى اولان «ايلك» آدىلا ۱۹۷۲ دە يايىلدى. حىكايەلرى دە ۱۹۷۴ ايلىندە
«اۋيۈت آلتى» عنوانىندا چاپدان بوراخىلدى. اونون باشقا اثرلىرى بونلاردىر.
مىتە، ۱۹۸۳.

دۇرد مۇسەم، ۱۹۸۴.

اين مى سەن، چىن مى سەن؟ ۱۹۸۵.

يارى قالان دوشۇنجهلر، ۱۹۹۴.

عۈنى، عۆمرونو تۈرك ادبىياتى ايله بىزەيىب و مختلف انجمنلر، قورولتايلار، جمعيتلرىن باشچى سى
كىمى فعاليت گۆستردى و ۱۹۹۲ جى ايلده «مەقدونىيە تۈرك كولتۇر مەركىزى» نى قۇردۇ.

سەنسىزلىكەن

سنسيزلىككن قورخودوغوم اولور

يورولور

الريم

بوشلوقددا اوچماقدان

سونرا

قىرخ مين سۆزو

سورولور بعضاً سه

سنسيزلىككن قورخدوغوم اولور.

بيري وارميش، بيري يوخوموش

بیر عۆمور كئچيور

آلتميشجاسينا داشدان داشا

بیز قیز آنیلاریمدا قالان

ایشیق اولموشدو ساواشا

داغا، داشا

داشدان داشا

بیز قیز دئدیم یا

عاشق اولموشدور ساواشا.

دیللرده تورکو اولماق

چئوره آخشامدی

اؤیسا صاباح اولاجاق

اوزاقدی یاخین قالاجاقدی

ورله مه لی گورله مه سیز

بلکی ده

اؤیله سس سیز - سس سیز

اؤزونو اوزاقا انسیب

ھې ياخىن اولاجاقدى
دىللرە تور كوجە اوجالراق.

اويخودا دوشدو
اويسا ياشامادا گرچك اولاجاقدى
دېشەيدى ايچدە قالاجاق دا
دوزەنلى - دوزەنسيز
بلكى دە

اۋىلە دىلسيز - دىلسيز
اۋزونو دىشاردا سانىب
ھې ايچدە اولاجاق دا
دىللردە تور كوجە اوجالراق
دىللردن دوشمەين درددى
اويسا توركو اولاجاقدى
آغيزدايدى كۈنولدە قالاجاقدى
بلكى دە

اۋىلە سۈزسوز - سۈزسوز
اۋزونو آغيزداسانىب
ھې كۈنولدە اولاجاقدى
دىلدە و كۈنولدە تور كوجە اوجالراق.

قوشلارلا گلن سلاملار

ناسىلدىر گىتدىگىنيز يئرلر؛
قوشلار،
گىتدىگىنيز بئرلردە
چوجوقلار

ناسىل بۇيۇرلر
گونشە بۇيۇرلر
گونشە گونش،
اونلاردا ايلک ياذا ايلک يازمى ديرلر؟

اونلار دا سنین کیمی
بۇيۇر بۇيۇر
چوجوقلار
گوشه اؤز ديللرينجه گونش
ايلک ياذا اؤز ديللرينجه ايلک يازديرلر
اونوتمايین، گونشلی ديارلاردان
قارداشلارينيز
سيزلره چوخ سلام ائدهرلر.

سوات انگوللو

سوات انگوللو مقدونيه تورک شاعیر و يازارلاريندان اولاراق چوخ تورکچو اولدوغو اوچون تانينميشير.
نهائيت جانینی دا بو يولدا قويور. آت ۱۹۵۰ جی ایلده مقدونیه ده آنادان اولوب گنج ايکن (۲۰ ياشيندا) راديو
تورکجه وئرليش لر ايله برابر غزئته لرده ادبی ايشلره قاتیلدی و چوخ آز بير زاماندا يازيچيلار آراسيندا شهرت
قازاندى و مقدونيه کولتور کميسيونو باشقانی نا سئچیلدی. بير زامانلار ميلتچی عنوانيله دامغالانیب ايشدن
بوراخیلدی و نهائيت ۱۹۸۹ جو ایلده تورکیه يه سورگون اولدو.

سوات انگوللونون چوخلو کتابلاری ياييلميشدير کی آشاغیداکی کتابلاری آد آپارماق اولار:

سؤزگن (شعر کتابی- ايلک اثری)، ۱۹۷۲.

زامان ديشی ايچ دوشله مه لر، ۱۹۷۴.

بير سئويمله بير دئوريم اوستونه، ۱۹۸۰.

چوجوغون آنی سینا، ۱۹۸۱.

سئوه يورغونو، ۱۹۸۳.

بونلار شعر ژانريسیندا اولموشدور. اونون حیکایه ساحه سینده ده نچه کتابی وار.

آچیل سوسن، آچیل، ۱۹۸۶

پیرنالی دان چیخدی یا، ۱۹۸۹

بونو آرتیرماق لازیم دیر کی ۱۹۷۵ ایلینده «یوگسلاویا غزئته چی لر جمعیتی» و «مقدونییه یازارلار بیرلیگی» نین عضو و اولموش و سونرا تورکیه دن گئتدیکده ۱۹۸۹ جو ایلده استانبول یونیوئرسیتیه سی نین چاپخاناسیندا ایشه قاتیلاراق ۴ جیلدلیک اثرینی یایملاماغا نائل اولموشدور. سواتین شعرلریندن اؤرنک لر:

صباح

اویان دیم

باخ دیم کی

گون یئنی دوغموش

سئر چه لر پنجره مده

قاریپچالار^{۲۸} آچمیش آغ آغ

دون یئنی بیتیمیشدی،

هنوز یاشیل

یاشام

گؤزه ل دییمه مم

دوغال گونه

سن یوخ ن پنجره مده.

پورتره

قاراجا اوغلان

^{۲۸} چیچک لر

يوكسەليور اۋنومدە باشى دومانل داغلار
بوردا آللى بىر گۈزەل آغلار
سن يوخسان كى دردىم سورماغا
من سورسام سۇيلرمى بىلىم كى قاراجا اوغلان.

گيرەرسن گۈزۈمە بىر گۈزەل گۈرسم
بىرساز سسى ائشىدىسم اوزاقلاردان
قاراجا اوغلان ھارادا قالمىش سان
قاراجا اوغلان سازىن ھارالاردا چالار.

توركو ياخاجاق يوخ گۈزەللىكلرينە
سنسىز اۋكسوز توم گۈزەللەر
ياشىلى اوچوق اوتلارین رنگلری چىچكلرين
داغلارین قارى ارييه جک کیمی دە گیل سنسىز.

یوگسلاویا - کوزووا - تورک ادبیاتی

کوزووا ۲۰ اینچی یوز ایلده یوگوسلاوی جمهورولارینی آراسیندا تانییز. آنجاق عثمانلی امپراطورو، اورپانی اؤز سیطرهسی آلتیندا گتیردیگی زاماندا، تورکلر اوروپانین شرق و شمال بؤلگه‌لرینه داغیلیب، ساییلاری گونو- گوندن آرتیردی. تورکلر چوخالدیقجا اؤز دیل‌لرینی ده یاییلیردی‌لار. ۱۸ و ۱۹جو یوز ایل‌لردن، عثمانلی امپراتورو پوزولماغا باشلارکن، تورک دیللی خلق ده دال اوتوروردو. آنجاق ادبیات ساحه‌سینده، ترسینه اولاراق دیرجه‌لیردی. یوگوسلاوی جمهورلاری - ۶ جمهورودان عبارت- بیرلیگی ایکینجی دنیا ساواسیندان سونرا یارانمیشدی. آنجاق بورادا، کوزووا جمهورى سوندان تورکلر چوخلوق قازاناراق تورک ادبیاتینی دا یایمیشلاردی .

کوزووا تورک ادبیاتی‌نین چاغداش بؤلومو، تورک ادبیاتی‌نین ده‌یرلی بیر قوللاریندان ساییلیر و ۲۰جی یوز ایلده اؤنملی بیر موقع قازانیر. بونو دا آرتیرماق لازیم‌دیرکی یوگوسلاویا چارچوبوندا یاشایان تورکلرین ادبیاتی بیر - بیرینه باغلی اولموش و زمان گئتدیکجه، هر بیرى مستقل بیر ادبیات صاحبی اولاییلر. آنجاق یوگوسلاویادان، کوزووو ادبیاتی ایله مقدونیه ادبیاتی - ایکسی بیرگه گلشیب، حتا ادبیاتلاری و شاعیرلری ده بیر اولموشدور. باشقا سؤزله، کوزووو یارانان شعرلر مقدونیه‌ده ده اوخونوردو، و مقدونیه شعرى ده کوزووو ادبیاتی ساییلیردی.

کوزووونون تورک چاغداش ادبیاتی‌نین اصل قوروجولاریندان «ثریا یوسف»دان واز کئچمک اولماز. ثریا بوتون ساحه‌لرده چالیشیب و کوزووونون تورک ادبیاتینی جانلاندیرمیشدیر. اونونلا برابر، مقدونیه شاعیرلری اولان نجاتی زکریا و نصرت دیشو اولکودان ده آد آپارماق گرہ‌کیر. بونلار تکجه مقدونیه یوخ، بلکه کوزووو ادبیاتی‌نین بؤیوک شاعیر و یازارلاری ساییلرلار .

۱۹۵۰جی ایل‌لردن کوزووونون چاغداش ادبیاتی گوجلەنیر و مختلف شعر، رومان و دیوان کتابلاری میدانا گلیر و غزئەلر، درگیلر یاییلییر. بو زمانین گؤرکملی یازار و شاعیرلریندن آشاغیداکی آدلاری چکمک اولار: بایرام ابراهیم روکووالی، رزاق اوکالو، مرتضی بوشرا، شجاع‌الدین کوکا، اسکندر مزک، فخریه برچا، فیکری شیشکو، آلتای سوروی رجب‌اوغلو، سمیه یاغیجی، زینال بگساج، باحثه پوتوک، عارف بوزاجی و بو شاعیر و یازارلارین اوزه‌رینده ثریا یوسفون اؤزەل بیر ائتکی‌سی اولموشدور.

۱۹۷۰ جى ايلده، يازارلار و شاعيرلر «دان» غزئەتەسىنىڭ اطرافىدا توپلانىپ و ادبى گلىمىشەنى ايرەلى سورورلر. بويازار و شاعيرلرى دە بو زاماندا آد آرپاماق اولار: آغىم رفعت ياشاران، عصمت جىلە، صادق دان يول، حسين كراز، شوكرى مرزق، سميەھە شان، ملاحى قاجاماق، اۋزىگىن آق سۈي، فخرى مرمر. بو زامان آشاغىدا آدلارنى چكىلن درگى و غزئەتلر كوزووودا يايىلىردى: چورەن، دوغرو يول، توپلوم، صنعت و بىلىم و ...

۱۹۸۰ جى ايللر، مىللى روح داھا دىرچەلىر و گۇركملى شاعيرلر مىدانغا گلىرىر. اوجملەدن: رشىدخاندا، وائى قرقول، نوحى مرزق، ائھم بايماق، عزيز سربست، اوزجان مىجالار، علاءالدين اسماعىل، برھان سعيىد و

كوزووو ادبىياتىندا، اصل ادبى ژانر، شعر اولمودور و باشقا ژانرلار ھلە گۈجلنمەمىش، او جملەدن كوزووونون ايلك گۇزە گلن رومانى ۱۹۷۰ دە اسكندر مزىگ يازان «يامان سئوگىلر» اولموشدور. ايكىنجى دەيرلى رومان دا ھمىن ايلەدە حسن مرجانىن يازدىغى «ناموس كۇژروسو» اولموشدور. اونون آرديجا رشىد خاندا «سئل» رومانىنى چىخارمىشدير.

ھىكايە آلانىندا، ثريا اۋنجو اولراق، حسن مرجان، انور باقى، شجاعالدين كوكا، آغىم رفعت ياشارانى دالىجا چكىمىشدير. ادبى آرشىرما و اينجەلەمەدە ۱۹۸۰ جى ايللردە مىدانغا گامىش و بو ساحەدە پروفىسور نەمتالە حافظ، عرفان مورىنا، ائھم بارماق، تاجىدە حافظ كىمى يازارلار اورتايا گلىمىشلر^{۲۹}. يئنە اونوتمايلاق كى بوردا، مقدونىيەدە يايىلان درگىلر و غزئەتلر اوجملەدن: سئونيچ و تومورجوق ائتكى- سىز اولمامىشلار.

حاجى عمر لطفى

كوزووو شاعيرلرى نىن اۋنوندە گئەنلردن بىرى حاجى عمر لطفى دىركى ۱۸۷۰ ايلىندە پىرىزن دە آنادان اولدو. حاجى عمر مختلف اۋلكەلرى گزىپ و مختلف دىللرى اۋىرەنىر و عالى تحصىلات قارانىر. او قاھرە دە الازھر بىلىم يوردوندا دا درس آلير، آنجاق ۱۹۰۲ جى اۋلكەسىندە «اتحاد و ترقى» جمعىتى ايلە علاقەنى

^{۲۹} على احسان قولجو، ھمان، ص ۲۸۰.

-عبدالقادىر خيبر، يۈگوسلاويا توركلرى نىن ادبىياتى، استانبول، ۱۹۹۸.

ساخلايير. يمنده عرب آياقلانماسى ايله باغلى ليق گؤسته رير و عثمان وزير اعظمى اولان طلعت پاشا طرفيندن يمنه گؤنده ريلير.

اونون ياشايشيني آراشديرانلار، بيرينجى دونيا ساواشيندا كوزوودا سوسياليست ايشچى حركت لرينه قاتيلماسيني دا ادعا ائده ن لر واردير. حاجى عمر لطفونون ۶۰ اثرى بوگون الدهدير. او، چوخ عمر سورمه دى و نهايت ۱۹۲۸ جى ايلده دونيادان كؤچدو، او توركيه ده، اوسكوپدا و اوروپادا چيخان درگى لر و غزئته لرده شعر و باشقا مطلب لرى چاپ ائتديرمه گه چاليشيردى. اونون اثر لرى بو درگى و غزئته لرده بوراخيليردى: فن و ادب، ترجمان حقيقت، حق، مجادله مليه، سوسياليست فجرى و ...

اونون نئچه چاپ اولان اثر لرى بونلاردير.

حج و كعبه - ۱۹۷۶

حاج عمر لطفى - اثرلريندن سئچمه لر - ۱۹۹۲

ايندى شعرلريندن نمونه لر:

ائتديكده تجلى كؤنولده صفوت عشقين،
محو ائتدى فنا دويغولارى هيبت عشقين.
موتى ايلينه اوچدو او دم روح روانيم،
سونموشدو فنا آردى بقا قدرت عشقين.
درس من عارفدن اوخودوم مكتب دلده
قيلميشدى منى عارف حق مكتب عشقين.
مانى ليگين اوراقيني عشق ياخدى كول ائتدى،
لوح دليمى ائيله دى پاك صفوت عشقين.
يارب نه بؤيوك نعمت ايميش نعمت عشقين.
پر ذوق وصفا اتئدى منى جنب عشقين.
گؤردوم كى سنين نعمتيني نامنتاهى،
ان دادلى فقط گلدى منه لذت عشقين.
كسى دئييل او مرتبه عشق الهى،
بير لطفى خدا فتحيه بو دولت عشقين.

عشقه دو جهان وارینی سات ای دل شیدا،
 بیر کهنه حصیر اوستونه یات ای دل شیدا!
 اولدو نسا اگر عشق ایله سن طالب دیدار،
 اغیاره اولان میلینی آت ای دل شیدا!
 الهه توکل ائله عشاق الهی،
 ائیلر او بلایه یا ثبات ای دل شیدا!
 درد اهلی بولور دردو بلایادا ترقی،
 بودردینه مین دردینی قات ای دل شیدا!
 گیرسین الینه گوهر احسان خدائین
 دریای فیوضاتینا بات ای دل شیدا!
 دونیاداسنه محشر کبرا دا نجاتدیر،
 حق عشقی ایله الده راحت ای دل شیدا!
 اولمازسا بودونیادا اثر عشق خدادان،
 یوخدورسنه عقبادا نجات ای دل شیدا!
 بیل عشقی که سن کعبه آمال بشردیر
 عشق ایله قبول اولدو صلات، ای دل شیدا!
 هپ عشق ایله دیرکیم کی اولور مقبول الهی،
 صوم ایله داخی حج وزکات ای دل شیدا!
 عرفانی قازان حق ایله بول ذوق معبد،
 کمل اولدوسنه عینی ممات، ای دل شیدا!
 لطفی عمده عشق ایله قیل قلبینی زنده،
 عشق اولدو هپ آب حیات ای دل شیدا!

ثریا یوسف

ثریا یوسفدن بورادا الیمیزده شعر یوخدور، آآنجاق ونون ائتکی سی کوزوو- تورک ادبیاتیندا او قدهر چوخ
 و بؤیوکدورکی بورادا اوندان یازماق دوز دئییلدیر. ثریا یوسف چاغداش کوزوو ادبیاتی نین بانی سی دیر.

ثرىا يوسف ۱۹۲۳ دە كۆپرولۇدە ئانادان اولدۇ. ۱۹۳۹ دا اسكوي (يوگوسلاويا كومونىست گىنچلىك بىرلىگى) نە قاتىلدى.

ايكىنجى دونيا ساواسىندا بلگرادا گىتتى. يوكسك اۋىرەتىم كىچىردى. ۱۹۵۱ دە فلسفە فاكولتەسىنى بىتتىردى. اۋىرەتمەن اولاراق رادىودا توركجە اوشاق وئىلىشلىرى يايماغا چالىشىدى. تورك دىلى و ادبىيات درسىنى تدرىس ائتتى. بىر عۆمر يورولمادان چالىشىدى ومختلف ساحەلرە، اونلار جا يازارلارى و شاعىرلرى ميدانا چكىدى، يازى اثرلرىندىن بىر نىچەسى بونلاردىر:

دىلىمىز و بىز - ۱۹۷۲

دىل چالىشمالارى، ۱۹۸۴ (دىلچىلىك).

پىرىزن تورك آغزى نىن (لهجەسى نىن) اۋزەلىكلىرى (دىلچىلىك).

على آقا - ۱۹۷۴ (حىكايەلر مجموعهسى).

اۋىكولر (حىكايەلر)، ۱۹۸۲.

عۆمر و تك رۇياسى (اويون)، ۱۹۷۴

دوش و گرچك (اويون)، ۱۹۷۴

يوگوسلاويا تورك شعرى آنتالوژىسى، ۱۹۷۶.

توپراغىن يوزو، ۱۹۷۹، بلگراد

او، مختلف درگىلرلر علاقه بىلەيىپ، گۆزەل ترجمەلر - توركجەدن باشقا دىللرە و باشقا دىللردىن آنادىلىنە چئوپرىمىشىدىر.

نعمتاله حافظ

۲۰ جى يوزايلدە كوزوو ادبىياتى نىن گۆركملى سىمالارىندىن اولان نعمتاله حافظ ۱۹۳۹ دا پىرىزن دە ئانادان اولدۇ. درسىنى بىتتىردىكىدن سوزا معلم اولدۇ و تورك درسلىرىنى وئردى. آق تىسىل داوام ائدەر ك شىقىيات (شىرقشناسى) بۆلۈمدىن ماذون اولدۇ و دوكتورا درجەسىنە چاتتى. حافظ، ثرىا يوسفون اۋلومونون سونرا، نىچە غزىتە و درگى نىن باش مىدىرلىگىنى قبول ائتتى؛ او جملەدن چئورەن، توپلوم، بىلىم، يازىن و صنعت درگىلرىن يايىملادى.

حافظ ايلک شعر کتایینی ۱۹۶۴ ده "گون آیدین" آدیندا اوشاقلار شعريله ادبیات ساحه سینده داخل اولدو. سونراکی شعر کتابی اولان «آناقوچاگی» ۱۹۸۳ ده یاییلدی. آنجاق ده یرلی کتابلارلا دونیادا شهرت قازاندی. اونون اؤنملی کتابلاریندان:

کوزووا تورک خلق ادبیاتی متن لری، ۱۹۸۵،
یوگوسلاویا داچاغاش تورک ادبیاتی آنتالوژی سی، ۳ جیلد، ۱۹۸۹.
مقدونیه تورک خلق ادبیاتی متن لری، ۱۹۸۹
آشیق فرقی، حیاتی و اثر لری، ۱۹۸۶.

.....

ایندی شعرلریندن نمونه لر:

ساواشین اوره گی اولسایدی

دئیزین قولاغی اولسایدی،
پارچالارمی ایدی دالغالارینی گمی لرده؟
ایچرمی دی چیلغینلاری سو یئرینه؟-
دنیزین قولاغی اولسایدی؟

توپراغین اوسو اولسایدی،
داشیرمی ایدی اوزه رینده قوراقلیغی؟
گومرمی ایدی ایچینده آیدینلیغی؟
توپراغین اوسو اولسایدی؟

ساواشین اوره گی اولسایدی،
ییکارمی ایدی گوگچوللوغو، یاشیللیغی؟
اؤلدوره رمی ایدی کیشیلری؟
ساواشین اوره گی اولسایدی؟

باساماق

بیر باساماغیم وار،
آنمندان باشلار.
من اؤزه رینه چیخمیشام
تیتره مکده آياقلاریم بوگون.

بونا چیخماق نه گوج بیلسه نيز
ائمه سی کیم بیلیر ناسیل اولاجاق؟

گرچه بوندان ائتمک ایسته موروم، آما،
توپراق چیکور توپراق.

اؤز گورلوک اوچون

بوتون یاز چالیشیر قاریشقا
- بیر بوغدا ی دانه سی اوچون...
اووجو چئوره لر قیرلانقیچ
- بیر قورو بؤجک اوچون...
داغلی اوجدان او جاده لر کیشی
- بیر پارچا اکمک اوچون...
هامیس بونلار جان وئیریر
- تک بیر اؤز گورلوک اوچون.

آتامین هر شئی باهار

آنامى نه قدهر سئوهرىم
 بيلسه نيز
 باهارا قوخار آنام، آنانى باهار.
 اوستونده كى گئى سيلر باهار
 آغزىندان چخار سؤزلر باهار
 ساچلار باهار
 بيلسه نيز نه قدهر سئوهرىم
 بيلسه نيز آنامى
 او، بير باهار
 باهارلارين اوستونده.

گۆزهل دونيا

گۆزهل دئييل مى بودونيا؟
 بو باشدان باشا ياشارميش توپراق
 بو آخشام اوستو، بو دنيز، بو هاوا
 لو گلن بير - بيريندن گۆزهل گونلر؟
 گۆزهل دئييل مى بو دونيا؟
 بو اوجدان اوجا باهارا دورموش دوغا
 بو صاباحف بو قوش سسى، بو چيچك
 بو گئتديكجه رنگ له نن ياشاميميز.

من مورادىما ارديم

گئجه نين ايلك يارىسى كئچدى ناسينا
 يارى اومودلارىمى توپلاديم

بیرینه باغیشلادیم.

گئجه نین ایکینجی یاریسی هاردا اولسا کئچه جک
اومودلاریمین او بیر یاریسینی
باشقا بیرینه باغیشلایا جاغام.

بلغراد

بلغراد دا
بیر «چار کؤپروسو» قهوه سی
ایچینه ساواش قوخوسو سیغدیر یلمیش
چر دویرلریندن قالما.
اورتاسیندا بیر سوبا (میز)،
سوبا یانیندا اسکی بیر صاندیق
ایچینده کئچمیشلرین کوللری.

تاریخدن قالما

دووارلاریندا بیر سیرا رسیم
رسیملرده بیر کؤپرو، بیر گمی،
ایچلرینده اشیالار دیز یلمیش،
یولجولارین یاشاملاریندان قالما.

کنارلاریندا بیر کاچ ماسا (صندلی)
چئوره لرینده یاشلی لار قورولموش
الرینده چاتلاق، لکه - لکه قوچلر
کدرلریندن قالما.

بلگراددا

بیر «چار کۆپروسو»

قهوه‌سی ایچینده بیر ده من و آرام

آتالاریمدان قالما.

شجاع‌الدین کوکا

شجاع‌الدین کوکا ۱۹۴۵ ایلینده دونیا یا گلدی. عال تحصیلاتینی بیتیردیکدن سونرا «بیرلیک» غزته- سینده ادبی فعالیتیه باشلادی (۱۹۶۷ه). سونرا ۱۹۶۹دا «دان» غزته‌سینده چالیشدی. اونون شعرلری و حیکایه‌لری کوزوودا و مقدونیه‌ده یاییلدی و مختلف درگی‌لر و غزته‌لر اونون اثر لریله بزه‌ندی. اونون اؤنملی اثرلری بونلاردیر: قارادنیزدن، ۱۹۷۸، (اوزون حیکایه). سیرادان آداملار، ۱۹۸۳ شعرلریندن اؤرنک:

سن ننه، من دده

عینی کاناپه ده ییز پارکدا

نه یاپالیم ایمدی بو یاشدا

سن ننه، من دده.

هانی، چارپان او اوره‌کلر هاردا؟

عینی کاناپه ده ییز پارکدا...

ناسیل آخدی زامان بو چرخ ده

سن ننه، من دده.

دگيرماندا اويوق آغاچ هاردا؟
يئنه كاناپه ده ييز پار كدا،
سنه سئوگيم يئنه بو قلبده
سن ننه، من دده.

سنيڭكى حالا مى باخ يئرینده؟
عینی كاناپه ده ييز پار كدا..
پايلاشمادان ناسيل قالدیق حياتدا،
سن ننه، من دده.

خرجله ديك زامانى سن سيز ده، من سيز ده....

آلتای سوروی رجب اوغلو

آلتای رجب اوغلو ۱۹۴۹ جو ایلده آنادان اولوب، عالی تحصیلىنى حقوق فاکولته سینده بیتیردیکدن سونرا ادبیات دونیاسینا گیردی و درگیلرده اؤز شعرلر و حیکایه لرینی چاپ ائتدیردی. ایلک شعر کتابی «یا یا ۷۳» ۱۹۷۴ ده یاییلدی. اکینجی اثری اوشاقلار شعرى توپلومو اولراق «کؤپرو» آدیندا ۱۹۸۴ ده یاییلدی و اوچونجو شعر اثری «دوندن یارینا» (دوندن صاباها) آدیندا ۱۹۸۹ ییلینده چاپ اولدو. رجب اوغلو آراشدیریجی و تنقید یازاری دا واردیر، آنجاق بورا ایکی شعرینی اؤرنک اولراق گتیریریک:

سنی کیم گتیردی

قاریشمیش ساچلاریندا
غیب اولوش اولدوزلار
سنی کیم گتیردی بورایا؟
سن بولانیق نهر
ایفلین اوچ یوز متر سینده برابریز

ساچلارین یئنه سامور
 برلیندن گلمیشیز بورالاردان بيلمه دیم. -
 پاریس آنلاتدی یئنی دن اویکونو
 من یئنه اومودلارا ساریلیدی
 یاشاماق گزمک و سئومک دئمیشدیم
 چوخ تحفه چین دئمه دن
 لوگزامبورگ اوزوادو، بروکسل درد دوشدو
 سن آمسترداما دا لندن رایا دا یوللانیدین
 لوزان دا لاله لرین نشئه سی قاچدی
 وئدکده قاسیرقالار قوپدو
 داش اولسایدی چاتلاردی
 سنی کیم گتیردی؟
 ایچیمه ناسیل گیردین؟
 چیخ باری

تک قانادلی قوش

گؤی لرین دگیلسین آرتیق
 یئر یوزونو سئومه یین قوش
 دون قانارین اوچوردون قورشون
 بوگون جان وئره بیلیرسن
 سولار آغولو
 هاوا کیرلی
 هرگون بیر پارچا
 چوخالیور قانمیزدا آغو
 آساق قوپویور
 بؤبره ک قوپویور

ھەرگۈن بىر آن آرتىق
چوخالىور سىراسىز اۋلوملر
نە اولور
تک قانادلا اولسا بئله اوچ، اوچ!
تا گۈيلرين درينينه قوش!!!!

تۈركستان

دان آغار تىسى
باخين ليغيندان مى
بولانيق آرخارسان سىرى دريا
يا سن زرافشان
نە زاماندان كوكسون سن؟
يوخسا حصار داغلارى مى يول وئرميور؟
آخارسان ايلان كاوى پامير اتكلريندن
تانرى داغلارى سربىليگيله.

آمودريا سئحيرلى دير
اوغولتور سوردور سانكى آخيشى نين
آورپا دير منى سمرقندده
بىليم كى نيه بو نهرلر
بو سولار اۋيله اۋزلملى
دريا اوچ اولموش
زرافشان پايلاشميش داغلارلا
آرال گۈلو گۈگ اولمور
بالخاش گۈلو قاش
و گۈگ داشا اوتورموش

تاچ گئین لر گوگلری ائندیرمک ایسترمیشلر
قیزیل قوم، قارا قوم
چؤللوکلرینه
قیزقیز بوزقیرلارینا

آغیم رفعت یاشاران

آغیم رفعت یاشاران چاغداش کوزوو شاعیر و یازاری ۱۹۵۱ ایلینده آنادان اولدو. او حقوق فاکولته سینی بیتیره رک ایلک اؤنجه بیر فابریکادا ایشله دی، سونرا بیر شرکت ووردو و تجارتیه قووشدو. بیر زامان شعره اوز گتیردی، آنجاق آنادیلینده یازماغا ایکینجی مرحله ده ال ووردو و بو دؤنه میللی بیر روح ایله اونا قووشدو. بیر زامان نقاشی و موسیقی یه ده قاتیلدی. آنجاق حیکایه و اویونلار یازدی.

یاشاران اثرلرینی مختلف غزته و درگی لرده یاییملا دی و چوخلو اویونلاری صحنه یه چیخاردی. اونون اثرلریندن بونلاری سایماق اولار:

۳۴ رباعی، ۱۹۷۹

داها گؤزه ل ۱۹۸۱

نه می اولماق ایسته رم، نه می اولماق ایسته مم؟، (اوشاق شعرلری)، ۱۹۸۳،

اوافق تفک شعرلر، ۱۹۸۵

بیکدیم شعرلرن، ۱۹۸۵

شش بئش و بئش، ۱۹۹۳

خصوصی سو (اؤیکولر)، ۱۹۹۱

مینوس، پلوس، ۱۹۸۲ (تأثر) و

یاتدیم اویودوم

یاتدیم اویودوم

کلیدلندی قاپیلار

بولورلاردا قالمادی کمیسه لر

تراموای لار دوردو، کسلی جریانلار
ساواش یوخ، درد یوخ
رسین ین آغزیلاری یوخ
یا آياقلاریم هانی؟
هانی، هاردا
یا آياقلاریم هانی؟
هانی، هاردا للریم؟
کیم ایدی او انیشتین؟
او سلطان سلیمان کیم ایدی؟
یاتدیم او یودوم
او یودو هر کس
هر شئی او یودو.

دوست

او کی دوستدور
او بیرگون ناسیل اولسا گلیر
سیز یاستیغا یاتاغا کیلیمه
آلیر وازیو ماسایا کور
اینر نردیوانلاردان چیخار سوکاغا
گئدهر میز تراموایا
بیر شئی لر ساتین آلیر
گتیریر بیر شئی لر سلاملار
گولر، اؤپر، اوخشار، ساریلیر او کی دوستدور
او کی دوستدور
او وازودا چیچک لری سوره کلی یئنی لر.
آجاتیم

او کی دوشماندیر
او بیرگون ناسیل اولسا گلیر.

آرد آردا

چیچه گی سئوهریم
چیخاریم چاییرا
سئودا گۆزه لدیر
گلیر باشیما
یوللاردان قاپیلارا
قاپیلاردان یوللارا
باشیم بیر عالم بیر ائوره
نئچه نئچه مؤجاهد لر آراسیندا
بیر جانلی سۆزه سئوهریم
بورادا بیر یئریم یاشیلدیر بویور
بورادا بیر یئریم قوپوقدور آجیر
آیاقلاریم دورور
بیر سیگارا یاخار اللریم
یاشامایی سئوهریم
اؤلوم آردیمدا.

داغستان – تورک ادبیاتی

روسىيەدە يئرلەشەن داغستان بۇلگەسى، ان قديم زامانلاردان تورک يوردلارى سايىلاراق، تورک حالقلارى ياشايدىلار. آنجاق قاراچاي – مالکارى ايکى ديلداش و سويداش خالق اولدرسالاردا، چاغداش زاماندا – ۱۹۱۷ جى ايلدن (بلشويک لرین ايش اوسته گلمله لريله) ايکى باشقا بۇلومه بۇلۇندولر:

قاراچاي – چرکس / قاباردى – بالکار

آنجاق بيز ده، بوتون تاريخ بويو بيرگه تاريخى باشدان كئچيرديک لرینه باخمایاراق بوگون ايکى خالق عنوانیندا، ايکى ادبیاتلار اوز – اوزه گلیک. بیری قاراچاي ادبیاتی و بیری مالکار ادبیاتی. تاريخده اوزون بیر عۇمور سوروب و ائیشلی – يوققوشلو اولایلاری باشدان كئچیریپ و داستانلار، ناغیللار، اوسطورهلر، افسانهلر، ماهنیلار و كولتورلری بیر اولموشدور. ایندی بور دا ايکى بۇلومده بو ايکى خالق کیمی تانیناق تورک ادبیاتینی تانیماغا چالیشریق:

۱ قاراچاي – تورک ادبیاتی

يازیلی قاراچاي ادبیاتی قاسبوت قاچار، آپپاجانی بک و اسماعیل سمن کیمی شاعیرلرله دونیايا تانییر. قاراچاي چاغداش ادبیاتینی ۱۹۱۷ جى ایلدن باشلايیریق. بللی دیرکی بوندان اۇنجه کلاسیک ادبیاتی عموم تورک ادبیاتی ایلک اورتاق بیر ادبیات دیر. قاراچاي عالیملری، یازارلاری و شاعیرلری روسیادا، عثمانلی امپراتورلوغوندا و داغستاندا مدرسه لرینده تحصیل آلیش و چوخلوغو مسلمانلاردیر. هر حالدا چاغداش – ایلک دۇنمده یاشایان و ادبیاتی یاشادان شاعیرلر بونلار اولموشلار: عیسی قارا کوتلانی، آذرت اۇرتن، داوود بایکول، عبدالکریم باتچا و حسن بوستان.

۱۹۲۷ جى ایلده « قاراچاي یازارلار بیرلیگی » قورولور و اونا اۇنجولوک ائدهن اسلام هوپی اولاراق، عضولری آیدین بوتاش، ماغومت اخشکف، خالد آستایف، عیسی قارا کوتلانی، اصحت بیجی و عبدالکریم باتچا اولموشلاردی. پئسن بۇلومونده ده گما گبن چالیشیردی.

۱۹۴۰-۶۰ ایللرینده قاراچاي ادبیاتیندا بیر گلیشمه باشلايیر و آذرت سمن کیمی، حلیمه بایراموق، عثمان خوی کیمی یازلار، یئنی بیر آلانا سورورلر. آنجاق استالین دۇورانیندا اون مینلرجه یازیچی –

شاعىرلار و خلق كوتلەلرى، قتل عام اولان بىر چاغدا، قاراچاي يازارلارى و شاعىرلارنى دە جانلارنى قوربان وئردىلار، آنجاك جسورلوققا مقاومت شەرىنى و ادبىياتىنى دا ياراتدىلار.

بوزاماننى يازار و شاعىرلار بونلارنى سايماق اولار: ناظر خوبىي، قولينا سىلپاگار، حسين جاوبا، بلال آپيا، موسى باتچا، نظيفە كاگىي، سوسلان بىگ بايچورا، آذرت آقباي، آلبرت اۋزدن، مديحه سمن، بايدىمات كئچە روق و

۱۹۷۰-۲۰۰۰ يىللارنىدە يئنە قاراچاي ادبىياتى ايلرلەمەگە باشلايىر و گلىشىير. اۋزەللىك آددىملاشماغا باشلايىر. بو زاماننى گۇركملى، فاطمە بايراموق، راكى مسمن و

۲- مالكار ادبىياتى

مالكار ادبىياتى نىن قوروجوسو كاظم موجى اولموشدور. ۱۹۰۶ جى ايلدە داغستاننى دمىرخان - شورا شەرىندە يايىملانان «ايمان - اسلام» آدلى اثرى ايلە بو ادبىياتى تانىتىدىر. موجى، بىر الفبا دوزەلدەرك مالكار - تورك دىلىنى يايماغا چالىشىير. آنجاك ۱۹۱۷ جى ايلدن مالكار چاغداش ادبىياتى مدرسەلردە اوخونور و خلق طرفىندىن منىمسەلىر. بو زامان گۇركملى شاعىرلار و يازارلار دا ميدان آچىرلار. بونلاردان: سعيد شاهمىرزا، سعيد اوتار، برت چورتو نو آد آپارماق اولار.

۱۹۳۰ جو ايللردىن مالكار ادبىياتى گلمىشەگە باشلىر و يوزلرچە آدلىم شاعىرلار و يازارلار بو ساحەدە چالىشىرلار: كاظم موجى، برت گورتو، عمر اتز، صالح هوچو، آذرت بوداى، حاجى موسى قوليف، احمد يا مالكارلى، حامل تمو و

۱۹۳۰-۴۰ يىللارنىدە سووئت حكومتى زورلو ائتكىلر قوياق رژىم مدحى ادبىياتى چولقاير. آنجاك ۱۹۴۴ جو ايللردە مالكار ادبىلار - شاعىرلار و يازارلار - سورگونه اوغرايىب، سىبرى و اورتا آسيانىن چۇللرئىنە سورگون اولونورلار. بوزامان كالمار ادبىياتى اۋلور. چوخ كئچمەدن ۱۹۵۶ جى ايلدن يئنە ادبىيات دىرچەلىر و يوزلرچە يازىچى ميدانا گلىر، قلملر الە آلىنىر و دەىرلى شەرلر و نثرلر يازىلىر او جملەدن: قايسىن قلى، كریم اوتار، جاناقايدى زليخان، هابو قاتسى، صفر ماگىت، ابراهيم محمد، بو اثرلر يايىلىر: حياتمىزىن بايراغى، بىزىم سۇزومز، بىرلىكدە شاركى سۇيله يەلىم، (بونلار هايسى شعر آنتالوژىلرى دىر).

۱۹۵۷ جى ايلدن سوزا شاعىرلار بىرسىرانىن آدىنى چكمكەلە بو قونودا ادبىياتىمىزىن تانىتىدىرماسىنا سون قويوروق: قايسىن قلى، كریم اوتار، مجيد قليف، جاغارار توخوما، ائلدار قورتو، ابراهيم بابا، عالم توپە، حسن ساوا، ماغومات موكا، زيتون تولقور، صالح گورتو، زوگار سانياش، مورادىن اۋلمز، عبدالله بىگى، اۋزولان

پولاد، برهان بربر، آنجاق بیلدیگیمیز کیمی داغستان چئچئن خالقى بیر آزادلیق و اؤزگورلوک اوچون ۲۰ ایلدن آرتیق دیرکی روسیا ایله ساواشیر. تورک دونیاسی بونا لاقئید قالمیش و مسلمانلار بورادا ازیکمده- دیرلر^{۳۰}.

کاظم موجی

کاظم موجی داغستان ادبیاتی نین ۱۹ و ۲۰ جی عصرده ان بؤیوک شاعیری، یازاری و ادیبی دیر. او، مختلف ساحه لرده یازیب- یارادیب، عینی حالدا دوشمنلر یاریشیندا خالقیندان مودافیعه ائدیپ و جانینى بویولدا قوربان وئریبدیر. کاظم ۱۸۵۹ جو ایله یوخسول و دمیچی بیر عائلده دونیا گلدی. روحانی تحصیل آلاراق عربجه، فارسجا و تورکجه درس اوخویوب و تاریخ، ادبیات و دینی بیلیم لری اؤیره نیبدیر. کاظم موجی زنگین ائل ادبیاتینا واقف اولاراق، اؤز یارادیجیلیغیندا اونلاردان استفاده ائتمیش و گون ایستک- لرینه دوزگون جواب وئرمه گه چالیشیمش دیر. عینی حالدا، کاظم موجی مختلف شهرلره و اؤلکه لره گئتمیش و سیاحت ائده رک، دونیانین دوروموندا خبردار اولموشدور. او مله یه ده گئدیپ و کاظم حاجی، آدیلا دا خالق ایچینده تانینیردی. اونون اثرلری آراسیندا فولکلوریک داستانلار، او جمله دن «طاهر و زهره»، «بوز ایگید» داستانلاری وار، او بیر طرفدن دینی بیلیم لره عاید اثری - «ذکره»، اثری ده «ایمان - اسلام» اثری یانیندا واردیر. آنجاق ادبیات ساحه سینده آراشدیرمالاری ده یرلی آپارمیش و داغستان اوچون بیر الفبا دا یاراتمیش دیر بلکه خالق یازیب اوخوماغی ساده و راحت اؤیره نسینلر.

کاظم موجی بلشویک لرین ایش اوسته گلملر لیه، اونلارا قوشولدو بلکه خالق نین آزادلیغی و خلق آراسیندا عدالتی گؤرسون. آنجاق نه یازیق کی بونو تاپمادی؛ حتا بلشویکلر طرفیندن سیخینتی - بوغونتویا سالاراق سورگون ده اولدو. موجی استالین دؤورونده اورتا آسیا سورگون اولوندو. او زامان موجونون ۸۵ یاشی واریدی. بئله لیکه غربته چوخ داوام گتیره بیلمه ییب، نهایت ۱۹۴۵ جی ایله غربت ائله جان وئیر. ۳۲ ایل اؤلوموندن موجی نین جسدینی اؤز آنا یوردو داغستانا گتیرب و ۱۹۹۹ جو ایله اونون اوچون محتشم بیر مزار تیکیرلر و بوگون مقدس بیر مکان اولاراق خالق طرفیندن بیر زیارتگاه کیمی قارشیلاتیر.

اونون اثرلری بونلاردیر:

سلطان حمید، ۱۹۱۸

منیم سؤزوم ۱۹۴۰

^{۳۰} علی احسان قولجو، چاغداش تورک دونیاسی، همان، ص

سئچمه اثرلری، ۱۹۵۹
کاظم، ۱۹۵۹ - روسجا
او جانمین آتشی، روسجا، ۱۹۵۹، مسکووا،
سئچمه لر، ۱۹۷۵.
شعرلر کتابی ۱۹۸۴.
کاظم مچیف، ۱۹۸۷.
کاظم: شعرلر، ذکرلر و پوئمالار، ۱۹۹۶.
شعرلریندن نمونه:

اییی سؤز

اییی سؤزو بیچاق کسمز،
اییی سؤزو فیرتینا گؤتورمز،
اییی سؤزو آتشدە دە یانماز،
اییی سؤزه بها بیچیلمز.

اییی سؤزسوز حیات نه دیر؟
دوزسوز آسا دنک دیر!
اییی سؤز سؤیله یین ایگید دیر!
عقلی، اوره گی گئیش دیر.

اییی سؤز خلقالین گوجودور،
کفن بیچر ظولمه.
او، اییی لرین ایشی دیر،
قامچی دیر کؤتولره (پیس آداملارا).

اییی سؤز نوخویو بیلمز
زنگینه، میزراق کیمی باتار،

فقير ائدە حامى كىمى گيرەر،
غريبە او گوج وئەر.

مرمى ھدفينە واريب سوغور،
بودا بللى بير زاماندا قورور،
ايى سۇز سويوماز، قوروماز،
اۋنو كىمسە توتوب دا انگل لەيەمز.

ايى سۇز، مثل دير، تور كودور،
سۇزو اولانين گوجو واردير!
ايى سۇز سوز دونيا داردير،
كۇنول دە، يول دا قارانلىق دير.

ايى سۇز گۇزونون نورودور،
ئىشىنە - دوستونا دىيەجەگين اودور.
سিজاق آتشدير، اوجاغيندا،
دوشمانيندان دا او قورور.

دويونون سئوينجين - ايى سۇز،
حياتدا اگلنجهن - ايى سۇز،
حياتدا داياناغين - ايى سۇز،
كامان - قىلينجين - ايى سۇز.

ايى سۇز يول آرخاداشى اولور،
زور گوندە، يانيندا گئدەر،
بىز اۋلسك دە، ايى سۇز قالير،
او، ساغ قالانلارا يارار.

كاظم سۇزونو وئرمز سىزە،
ظولمو سئوھن يوزسوزە!
منىم سۇزوم دوستدور دوستە،
دستكدير فقيرە، اۋكسوزە.

انساندير بىزىم آدىمىز

سۇيلويورم، قولاق وئرىن،
كۇتولوكدن اوزاق دورون،
سۇزومو دقتە آلىن -
انساندير بىزىم آدىمىز!

يوكسك دير داغلاريمىز،
پك چوخدور دوشمنلریمىز،
دويولسون ايستكلریمىز،
انساندير بىزىم آدىمىز!

توپراغیمىز آز، چوخدور داشیمىز،
يئترسىزدیر بىزىم آشىمىز،
يئنه ده سۇنمويور آشىمىز،
انساندير بىزىم آدىمىز!

آزدیر توپراغیمىز، حيوانیمىز!
يئتميور انسان سايمىز،
يئنه ده دايانيور جانیمىز،
انساندير بىزىم آدىمىز!

اور کموش سورو کیمی خالقیمیز،
یوخ گوجوموز، یازیمیز،
گرچک شمیور چوخ آرزیلاریمیز،
انساندیر بیزیم آدیمیز.

ظولمه یئتمه ییب گوجوموز،
قانییور قیزیل قانیمیز،
اگیلمز بلا خصمیمیز،
انساندیر بیزیم آدیمیز!

جاهلدیر اؤز خالقیمیز،
بیرلیکدیر ائتدیگیمیز آندیمیز،
گلنه واردیر آشمیمیز،
انساندیر بیزیم آدیمیز!

پک چوحدور اییی شئی لریمیز،
یوخلوقداف جومردیمیز،
گئتمه سین بو قووه تیمیز،-
انساندیر بیزیم آدیمیز!

ایره لیه گئده لیم، تعقیب اندیبیز،
چوخ سیخیلسا دا جائیمیز،
گرچک له شیر مورادیمیز،
انساندیر بیزیم آدیمیز!

کایسین قولی

كايسين قولو دا چئچن خالقى نين گؤركملى شاعر و يازارلاريندن بىرى دىر. او، ۱۹۱۷ دە يوخار چگمده آنادان اولدو. تحصيل ائتيديكى زاماندا انالينه قلم آلدى و هله گنج اولاراق ۱۹۳۴ دە - «قارا خلق» غزئته سينده «اسكى بالكار» آدلى منظومه سيني چاپ ائتديردى.

كايسين قولو ۳۹-۱۹۳۵ ايللرينده مسكوا دا هم تاتر اوخويور و هم ادبيات فاكولته سينده يوكسك ادبيات دؤوره سيني كئچيرير و ۱۹۴۰ جى ايلده آنايوردونا دؤنهرك ادبيات درسى وئرمه گه باشليير.

اونون ايلك شعر كتابى «سلام صاباح» آديندا ياييلير. ۴۴-۱۹۴۳ ايللرينده بوتون بالكار خلقى سورگون اولونور، آنجاق شاعير يارالى اولدوغو اوچون بوسورگوندن معاف اولور. آما بئله ليكه ايشى بيتمه دى و نهايت يئنه ده قيرقيزستانا سورگون اولدو. بوتون گوجونو و وقتيني آناديلينده يازيب- ياراتماغا حصر ائتدى. مختلف تورك ديلى خالقلارين ديبلرينده اولموشدور. اونون شعرلرى بوتون دونيا ايللرينه چئوريليب دير. كايسين قولو، سووت ادبياتى نين ايلك ۱۰ شاعيريندن بىرى كيمي قبول اولونموشدور و اثرلرى ۱۲۰ ديله ترجمه اولموشدور. اوعيني حالدا دولت صنعتچى سى، قاراچاي بالكار جمهوريتى خالق شاعيرى، قاراچاي- بالكار جمهوريتى نين كولتورونون اوستون خدمتكارى عنوانلاريني كسب ائتميش و ۱۹۹۰ جى ايلده «سووتلر بيرليگى» نين پرستيژلى و يوكسك اودولو اولان «لنين اودولو» نو آلميشدير.

اثرلاريندن نئچه سى بونلادير:

سلام صاباح، ۱۹۴۰.

سئچمه لر - ۲ جيلد، ۱۹۵۸.

يئنى كتاب، ۱۹۶۱.

ياشيل چينارلار، ۱۹۶۳.

يارالى داش، ۱۹۶۵.

ائينه ايبي ليك، ۱۹۶۷.

قيزيلجىقلار قيزاريور، ۱۹۶۹.

يئر يوزو كتابى، ۱۹۷۲.

آخشام، ۱۹۷۵.

دونن ايله بوگون، ۱۹۷۷.

اوچوب گئندن قوشلار، ۱۹۸۰.

گئجه ايله دان، ۱۹۸۵.

شعرلر، ۱۹۸۷.

يازدىقلارى نين اوچ جيلد سئچمه لرى ۲-۱۹۸۱.

انسان - قوش - آغاچ، ۱۹۸۹.

سنىن كىتابىن، ۱۹۹۲.

بو داغلار دوردوغو سورەجە، ۱۹۹۷ و

خلقى مىزىن چوخ ايىي گونونده سۇيله نىن شعر

كئچىپ گئىدى اون ايىي ايليم،

قالىغلا ائرىشمەرك صاباھا،

سويوق قىش گونو، سن نه قەدر دە سىجاق،

بىر خبر گتىردىن منە!

آجىلى زامانلار گئىرىدە قالىپ،

قورتولوب مەرھىمەت سىز ايللردن،

او، بوگون بىز آزاد اولدوق،

من آغلادىم سئوينجىدن.

آغلادان سۇز سۇيله مەك،

چوخ زور بوگون بىزە:

قرار چىخدى دۇنمەگە،

چوخ حىسرتلىك چكدىگىمىز وطنىمىزە.

آنالارىمىزىن مزاردا،

ياتدىغى قوتسال (مقدس) توپراغىمىز!

قەدر اولومدىن قورودو،

گىرمەمىز اوچون ائلىمىزە.

طالع لى اولوب باخدىم،

بو قىش گۇگوندە دوغان گونشە،

چوخ گونلرده يانيب دوردوم،
جانيم قوربانيم بوگونه!

خالقimiz تکرار قاتيلدى،
اۆلگه ديگر خالقارينا!
آيرانين ايچر کلبه سينده،
چيخار يامه ياشيل سیرتلارينا.

يئنه داغداكى باجالاردان،
صباحلارى دومان توتار،
ياشيل تپه لرده، قوياقلاردار،
داغلى چوبان يئنه تورکو سؤيلر!

دويولور آناديليميز،
مالكار ايله باحسان دا،
ايچهریز سويوموزو بيز،
يئنه داغلار آراسيندا.

قوجالاريميز گوشه لرينده
حالا راحت اوتورورلار،
گنجلریمیز داغ کئچيدلرينده،
يئنه اسکيسی کیمی آشارلار.

داغلى بللکار غزئته لری اولاشيرلار،
داغ کؤی لرينه قارلی گونلرده،
يئننى کاظمی اوخورلار،
چوجوقلاریمیز کؤی لرده.

ایشته اویڊو دا حسرت قالدیغیم،
زورلو ایلرینده ایچینده،
بوندان بؤیوک ده یوره گیم،
نصیب ایسته مز هئچ بیر زامان.

وارلیق دا اوونچ دهمنه
نه دیر؟ آه، ساده جه سن،
خالقیم، اثشیت اولوب دیگر خالقلار،
یاسا یوردوندا، ساغ اسن!

بودور بیزه بؤیوک طالع،
بیزیم اوچون یوخ اوندان اییی شئی،
بییتیب توکنمه دن، بو بلالار ازیب
خالقیمیز یئنه اولدو آزاد!

یئنی دن دوغدوق سانکی دونیا یا
ساغ قالیب بو گونو ده گؤردوم!
بونون اوچون من قده ره
مین کره ده اؤگولر دوزدوم.

اوی، مالکار میف توپراغیم، جانیم!
ناسیل بیر فلاکتدن قورتولدون!
اولدوزون یئنه پارلایاجاق دییه، یانیب.
کاچ ایل بکله ییب دور دون!

سنه چوخ موتلولوقلار دیله یه رک،
دیلك قاپیسین آچارام.
«خالقیم، هپ اؤزگور قال!» دییه رک،

مزاردان يئله هايقيريرام!

داش آلىندى باغريمران،
يوخ بو گوندن بۇيوك ارمغان!
خالقيم، ياشارسين يوردوندا،
جانيم سنه اولسون قوربان!

اورادا دا چاليشدين چوخ سيخى،
هئچ عيبله مه گلمه دى سنه،
آرتيق يئننى صاباحين دوغدو،
حيات آغ قواليم چالماقدا.

خالقيم، قاتلاندين، ياشادين،
گلدیگينده ده يوز زامانلار،
سن اؤز داغلارينا بنزه دين،
توپراغين يئننه ابدى يوردور سنه.

آناديليم

سندە كى سىجاقلیق، آنا قوجاغی،
توپراغیمین چمن قوخوسو سندە،
صافلیغی آنالارین سوتونون
میوه تازەلیغی سۆزلریندە.

آنامین پیشیردیگی اکمه گین دادی،
جسارتلری قهرمان ایگیدلرین،
دوغدوغوموز اوجاغین سىجاقلیغی،

آيدنيليغى باھار صاباھلارنىن.

قوپان قار كوتلەلرىنن گورولتوسو،
داغ كئچىلرىنن سىچرادىغى داغلاردا،
ايگيدلرين سرت قلىچ داراباسى،
قوشلارین اؤتوشو بولودلاردا.

پینارین فیسیلتىسى، گؤیون گورلەمەسى،
قايالادا ساکینلیگی آخشاملارین،
دارلیقدا اؤزگورجە قاناد آچیشی،
دم چکیشی گووهرچینلرین.

ھامیسی دا، آنادیلیم سنده.
قوتسال یوردوموزون اورەگی سن،
میوہلرین قوخوسو سؤزلریندە
بیر خلق اولاراق دوروروز، سن ساغ اولسان!....

سن اولماسان، بیزدە سؤزسوز – دیلسیز،
سن وارکن، خفیفلر اوزونتوموز.
سنین اوچون دوغا ائدەرک یاشیوروز بیز،
سئوینجیمیز دە، تاسانیر دا- سن.

زور گوندە دایاغیمیز، بوستو نوموز،
سئوینجلی گوندە اگلندیرەن زور نامیر،
اوی، آنادیلیم- چوخوخلوق دیلی،
اوی آنادیلیم- دوغرولوق دیلی!....

ابراھیم بابالانى

داغستان - چىچنستان ادبىياتى نىن گۇركملى و بۇيوك سىمالارمىندان بىرى دە ابراهيم بابالانى دىر. ابراهيم ۱۹۳۶ دا آنادان اولدو، آنجاق ۷ ياشىندا اولاراق عائلهسى ايله بىرلىكدە سورگون اولوندو. او، قزاقستاندا سورگون ايللرىندە درس اوخويوب بۇيودو. سونرا وطنينه دۇندولده قاراجاى - بالكار دولت يونيوئرسىتەسىندە فيلولوژى اىنه قلم آليب شعرلر يازدى و آنادىلىنى قورودو. آنجاق وطنينه دۇندوكده غزئەلرە چاليشدى و نئچە - نئچە درگىلرە باش رۇداكتور كىمى ايشلهدى. ايلك شعر كتابى ۱۹۶۲ چاپ اولدو / ۱۹۷۶ ايلينده سوويت يازارلار بىرلىگى عضو اولدو. چوخ كئچمەدن قاراجاى - بالكار جمهۇرىتى دولت اۇدولونو آلدى. سونرا «دولت صنعتچى» عنوانيله تلطيف اولوندو و چوخلو اودوللر قازاندى. آنجاق چوخلو اۇنملى و كلاسيك دونيا اثرلرىنى - شكسپير، پوشكين، مولير و باشقلارى نىن اثرلرىنى آنادىلىنه ترجمه ائتدى و نهايت ۲۰۰۲ جى ايلده وفات ائتدى.

ابراهيم بابالانى نىن چاپ اولان اثرلرىندن نئچەسى بونلاردىر:

يولا چىخىرام، ۱۹۶۲.

پوئمالار، ۱۹۶۴.

باھارين دوامى، مسكووا - روسجا ترجمهسى ايله، ۱۹۶۸.

تاكين اولدوزو، ۱۹۷۲.

بالكار بالدى، مسكووا - روسجا، ۱۹۷۴.

ايلديريم بئشىگى، ۱۹۷۸.

دوغدوغوم داش، ۱۹۸۳.

اورتا روزگار، ۱۹۸۶.

كيچيك تراژدىلر، ۱۹۸۷.

سئچمه چئويىرىلر، ۱۹۹۱.

سينيرسىز يۇل اوزو، سئچمه چئويىرىلر، ۱۹۹۴.

ايىي دىلكلر، ۱۹۹۶.

ايلديريم نىننىسى، ۲۰۰۰ و ...

شاعىرىن مزارى / كاظمىا اتحاف

سيز دورويور سونوز گۆزه لجه ديزيلي؟
چينارلار، بودور مئشه لرى
داغلارين داغلاردان ايزكن
دوردوقلارى كيمي قاينان اوجوندا.

بیر آز توخونسا گوزئی روزگاری،
اگیلیورسونوز گئرییه اورادا،
بیر آددیم داها آتسام آشاغی،
دوشه جه گم دییه ن آدام کیمی...

بیر آددیم دیر، یالنیز بیر آددیم
سیزین ده اؤلومله اورانیز-
اورادان قاپاغیمی دا آتام،
قاتیلسام دا سیزه، باشقا تورلو.

سيز شکایت ائتمیورسونوز بو قده ردن،
سيز یئنه ده مغرورسونوز، مغرور!....
من گلديم کاظمیا باخماغا-
او سیزه باخیب آز می کئچدی؟

او دوغموشدو خُلام وادیشینده،
شیکی دا آغاردی ساققالی،
اوزاقدا ایسه او سیزین اوچون سیخیتی چکیب،
سون گونونو اؤیله بکله دی.

سئوگی داغلاری آرزولادیب
آچیقیل حالدا قالدی او بورکیردا
سيز تانیمیورسونوز اونوف آغلجلار،

سيز دنيىز ديله گى آلله دان.

من گلميشم باش ساغليغى آليب،
عذر ديله ديم، آغاجلار، عذر،
داغلار دويورورسونوز اونو،
هاردا اولسانيز دا صبر ائده مەيب، ايچ چە كەرك

اونلاردان آييريپ، غيب ائديپ،
بوراخما يئتركى، دئميشدى كاظم،-
قدره، سن هانى منى داش
قويسان دا - هەيه جە گمە اؤزوم.....

آمما او حسرت قالدی توپراغينا،
ديله گيني ايسه وئردى قدير!
قالماماق اوچون بوزكير يئرلرينده،
داغين اؤنونده داش اولوب قالدی

من گۆرويوروم اونون خيالىنى
من دورويوروم اونون يانيندا
چيى دئيلدير ديه گۆزونو سيلديم
مندن گۆز ياشى تۆكولمه دن قالدغييندا!!

يول

حيات! حياتى جوجوقلوقدان برى،
هپ حيرت ائده گلديم ايشله ييشيم-
سنه گئدهن يولو ياپيب گئتسه بيريسى،

بېرىسى دە كۆپرو يىخار او يولوندا.....

بابامىن سۆيلەدىگىندىن دويموشدوم اسكىدن:

يولا دوشموش داشى - آليب

بىر يانينا قويوب گئتسن يولدان،

ثوابدير ديهه،

مىت - يولجودان.

گىجە يولدا آتىم سورجدوگونده

من او سۆزون گوجونو آنلادىم.

ايستهديم يئر يوزونده انسانين توكله مەمەسىنى

آي آيدىنلاتسا -

يولو، آلولارى.....

داغستان كوموك - تورك ادبياتى

اورتا آسيانين بوتون اولوس، قebile وملتلىرى كىمى، كوموكلارنى دا ادبياتى سۆزلۈ گلەنك ايچىندە تشكىل ائتمىشىدىر. اونلارنى زنگىن و گئنىش بىر شفاهى ادبياتلارنى اولراق، ۱۳ و ۱۴ جو يوزايللردن كلاسىك شاعىرلرى دە ميدانا گلەمىش و كلاسىك اثرلر يازمىشلار. بو شاعىرلردن كوبوز، اومو كاما، بغداد على، آمان حور و باشقالارنىنى آد آپارماق اولاركى ۶۰۰ - ۵۰۰ ايل بوندان اۇنجه يازىب ياراتمىشلار. كوموك شفاهى ادبياتى دا زنگىن اولراق عموم تورك خالقلارنىندان آيرى اولمامىشىدىر، عىنى حالدا عرب - اسلام، بلكە دە فارس ادبياتىندان بهرەلر دە آلمىشىدىر. يازى الفباسى يوزايللر بويو اسلام دونياسى ايله بىرگە اولوب و عرب الفباسىنى قوللانمىشلار.

آنجا روسلارنى استىلاسى ۱۷ جى عصردن باشلايلاق، دىل و ادبياتلارنى سىخىنتى ايچىندە اولموش، بونونلا بئله، ادبيات اۆز يولونو گئتمىش و ۱۷ - ۱۸، حتا ۱۹ جو يوز ايلدە داها ھىزلە ايرەلى لەمىشىدىر. ۱۹ جو عصرده بىرچى قازاق كىمى شاعىر اورتايا گلير، اونون آرديجا باشقا نھنگ شاعىرلر يئتىشىرلر: كوكوشورالى عبدالرحمان، محمد افندى عثمانف، دول ميرزا شىيھالىف، اندىرىلى ادرىس افندى، يھسايلى يوسف غازى و باشقالارى كوموك ادبياتى گلىشمەسىندە زحمتلر چكىب و ۲۰ جى عصرە - چاغداش ادبياتا زمينە ياراتمىشلار.

۲۰ جى يوز ايلدە كوموك ادبياتى اۆز تارىخى گلىشمەسىنى ايرەلى سورور و خالقىن داھا چوخ اۆيرەتيم و آيدىنلاشماسى اوغروندا دەيرلى اثرلر اورتايا قويور ونھنگ شاعىرلر، يازارلار و ادبىلر يارادىر. بوشاعىرلر آراسىندا: نوخاى، زين العابدین باتير ميرزايف، ابوسفيان آقايف، گون گوتىلى عبداللھلىم، عبدالحسین ابراھىمى، ماناى على بىگ اف و باشقالارنىنى آد چكمك اولار.

بوزامان يئنى موضوعلار اساسىندا كتابلار يازىليرسا دا كلاسىك موضوعلارنى يئرلرى دولدورولور، او جملەدن لىلى و مجنون، طاھر و زھرە، يوسف و زليخا، سەندباد، بوز ايگىد و باشقا ادبيات ساحەسىندە كلاسىك موضوعلار اساسىندا لازىمى قەدەر اثرلر يارانير. بئلهلىكلە ۲۰ جى يوزايل كوموك ادبياتى چوخ دولقون و خالقىن نيازلارىنا جواب وئرىجى بىر صورتدە ايرەلەيىر.

شوبهه یوخدور کی سؤت انقلابی ۱۹۱۷ جی ایلدن سونرا، کوموک آیدینلاری آراسیندا بیرسیرا طرفدار و بیرسیرا مخالفلری اولجاقدیر. آنجاق بو انقلاب ادبیاتین قارشینی آلمادی، بلکه بیر آز دا اونون ایره‌لی لشمه‌سینه زمینه یاراتدی و بو زامان بیرسیرا شاعیرلر داها قدر تله شعرلر یازدی‌لار و بوتون سووت اؤلکه‌لری و خالق‌لاری آراسیندا یاییلدی. بو شاعیرلر آراسیندا آشاغیداکی آدلاری آپارماق اولار کی عکسینه دایاناراق سورگونلره، دوستاقلارا دا معروض قالمیشلار: ابوسفیان آقاف، دمیر پولاد بیبوتاتف، بهاء‌الدین آستامیرف، جلال‌الدین قورخمازف و

آنجاق کوموک ادبیاتی اوغروندا جانلارینی قوربان وئرن شاعیرلر ده اولموشدور: عالیم پاشا صلوتف، محمد قربانف و

آنجاق کوموک ادبیاتی ۲۰ جی یوزایلده ده یئننی ادبیات یاراتمیشدیر و گؤزهل شعرلر، حیکایه‌لر و باشقا ادبی ژانرلاردا اثرلر دونیایا وئرمکده دیرلر^{۳۱}. چاغداش کوموک ادبیاتیندا یاشایان شاعیرلرین نچه‌سینی آد آپاریق: دمیر پولاد بای پولادف، بهاء‌الدین آستامیرف، عالیم پاشا ساوادف، انور حاجیف، عبدالوهاب سلیمانف، آکتای، محمد آتا بیگف، بدرودین و

مانای علی بیگ زاده

کوموک ادبیاتی‌نین چاغداش شاعیرلریندن بیر و ۲۰ جی یوزایلده کوموک ادبیاتینی جانلاندیریب، گلشمه‌سینه زمینه یارادان شاعیرلردن بیرسی مانای علی بیگ زاده اولموشدور.

او، ۱۸۶۰ جی ایلده یاهسای شهرینده آنادان اولوب و عالی بیر تحصیل آلمیشدیر. علی بیگف بوتون عؤمر و نو تورک خالق‌لاری‌نین یازیب - اوخوماغا مارق گؤسترمک، جهل دونیاسیندان آیریلماق و بیلیمه تشویق ائتمک یولوندا مبارزه آپاریب و کوموک خالقینی علم، ادبیات و بیلیم ساحه‌سینده چالیشماغا دعوت ائتمیشدیر. مانای خالقین چتین معیشت شرایطینی درک ائده‌رک، اداره‌چی‌لرین ظولمونه، روحانی پالتاری آلتیندا یوکسک طبقه‌لرین و حاکیم‌لرین ایستک‌لرینه اویغون فتوا وئرمک‌لرینه قارشلی، هابئله دولت و حاکیم طبقه‌لرین زوراکیلیق و ظولمونه قارشلی شعر سلاحینه دایانیر و ساده خلق دیلینده شعر سؤیله‌مکله، خلقین اوره‌یینده یئر آچیر و شعرلری جماعت ایچینده اوخونور، دیلر ازبری اولور.

مانای علی بیگ زاده، تزار حکومتی‌نین ان قدر تلی چاغلاریندا قوزخمارلیقلا، خالقین ساده دیلینده ظالیم‌لری، ریاکارلاری هده‌له‌ییر و آشاغی - ساده انسانلاردان مودافیعه ائدیر. مانای باشقا شاعیرلرله

^{۳۱} علی احسان قولجو، همان، ج ۲، ص ۳۸۸.

دوستلوقلار قاتير، او جمله دن كوموك خالقى نين گۇركملى شاعىرى اولان محمد افندى عثمانف ايله
ياخين دوستلوغو اولموش و خلق اويانماسيندا بيرگه چالشميشلار. ماناى على بيگ زاده ۱۹۲۰ جى ايلده
دونيادان كۆچور، آنجاق اونون ديوانى ۱۹۲۵ جى ايلده چاپ اولوب، خلق ايچينده يايىلىر و بو گونه قدهر
اونون ديوانى اونلار دۇنه چاپ اولوب يايىلىبدير. شعرلريندن نمونه لر:

حاكيم لرین ايشلری

ياھساي ين پوليس كميسرى
وئرسه، چۆره ك ده آليز،
حاكيم چۆره ك آلدیقدان سونرا،
داھا سؤيله يه جك نه قالير؟

گره كلى اولان شئى لريم،
گۆتوروب وئرسن آليز.
اۆزلرى اوچون چۆره ك لىر،
چوچوقلارى اوچون بۆره ك لىر.

انسانلىغى وار كيشى،
بونون يانيندا اوزاق.
موراد، دوغرودان چۆره ك دئييل،
اۆزونه فايدا گره ك.

ايلده اون - اون بئش پارا
يوخسولا ضرر اولويور،
حاكيم ده زنگين ين يانى
باخسا اوره ك دولويور.

دالغا – دالغا سۆز گلیب،
بوغازدا دوگون اولور،
اولسادا گرچک سۆزو
شیمدی سؤیله مک زور اولور.

کند حاکیمی

یاھسایا حاکیم اولماق
ایستہین لر بئش – آلتی.
هانکی سی یاخشی، بیلمه بیریک
هر بیر ایش ده یاری.

بیرلری یئتیشدیرمه بیر
بیرلری یوخاریدان ووروور،
هانکی سینی یاپاچاغینی بیلمیور،
شمیدی خلق شاشیب دورویور.

یاھسایداکی کوموک قیزلاری نین شکایتی
هئی، مسلمان جماعت،
رحمتلی قارداش، آرخاداش.
بیزی ائدیپ بوراخمایینیز،
حیوانلار ایله یولداش.

بیگ دییه، سؤیله دییه، قیزلار،
یازیق، ناموسا قالیب،
اوغلانلار کی دورویور،
سئوہن سئودیگینی آلیر.

اوخوتماغا معلم يوخ،
مكتب يوخ گنديب گيرمه گه.
بیزه الله بویورمویورمو،
ادبی - انصافی بیلمه گه؟

اوغلانلار وئردیکدن سونرا
دینه، ناموسا، وجدانا آرخا،
کوموک لارین عادتى،
يالنیز قیزلارا مى شرطى؟

تربیه لی مجلسه
بیزکی گنديب گيرمیوروز.
دونیاىى، آخرتى
هئج بیزیمیز بيلمیوروز.

علمده، معرفتنده،
بیزیز دییه باغیرمیشلار،
کوموک لارین یولونا
چوخو تۆکورموشلر.

عزیز ارکک قارداشلار،
مكتب ائدینیز بیزه
اوخوما- یازماغى بیلسک
بیر زیان ائدهمز سیزه....

اوغلانلار تورلو- تورلو

خالقلاردان قیزلار آلمیش.

دینی باشقا آداما

هانکی قیز اره وئرمیش؟!

بیلمه یه نه بیلدیرمک

بورجدور بیلن لره،

بیزیم آهیمیز یئتسین،

«اوخوما!» دییه ن لره.

حالا دا بیزی بونلار،

چوپ قده ر ده گؤرمویور،

اوغلانلارین ائتدیگینی ائتمه یه

ناموسوموز قالدیرمویور.

گره کینجه دایانماغا،

قردش ده دئییل فنا...

سئودیگینه گئتمه یه

قیزلارا اولدو زمان.

اوخوموش اوچون خلقی،

یاراماز اونوتماق.

باشقا ناموسو، وجدانی،

اوغلانا گره ک توتماق.

قیناماق اوچون سؤیله میوروم،

آغیر گلمه سین سیزه.

انصافی و عدالتلی،

نوخی باتیر میرزایف

نوخی باتیر میرزایف کوموک ادبیاتی نین یئنی گلیشمه سینده و ۲۰ جی یوزایله آلنی آچیقلیقا گیرمه سی یولوندا زحمت چکمیش و چاغداش ادبیاتی نین تمل داشینی قورانلاردان دیر. نوخی ۱۸۶۵ جی ایلده یاهسای دا آنادان اولدو. ده یرلی تحصیل آلدی. بوتون تورکو کتابلارینی اوخودو، عرب ادبیاتی ایله ده دریندن تانیش اولدو. جهانشاه و سندباد اثرلرینی کوموک تورکجه سینه چئویرمکله، کوموک خلقینی اوخوماغا تشویق ائتدی. اونون یازدیغی داستانلار - شعر ایله اولاراق خلق طرفیندن سئویله - سئویله اوخوندو، اونون ایلک داستانلاری بونلار اولدو: داوود ایله لیل، زواللی حبیب، نصیب سیز جان بیکه. اونون باشی دا بلالی اولموشدور. خلقدن حمایت ائتمک همیشه باشا بلا گتیرمیشدیر. نوخاین اوغلو ۱۹۱۹ جو ایلده تزار توره مه لری طرفیندن توتولور و اؤلدورولور. آنجاق بیر آز کئچمه دن شاعیر اؤزوده توتولور و نهایت اؤلدورولور.

نوخی باتیر میرزایف، کوموک - تورک ادبیاتیندا ایلک نثر نمونه لری یازاراق، یئنی ادبیاتین دیرچه لیب، چیچک لیمه سینده بؤیوک زحمتلره قاتلاشیر و شعر نمونه لریله خلق دردلرینی سؤیله بیر و خالق نین ایره لی گئتمه سینه زمینه یارادیر. شعرلریندن نمونه لر:

مانای اوچون جوابیه

شیمدی اوخونان صورتده
سؤیلرلر «اصول جدید» دییه،
اوروپالاردان چیخیب
خلقه یاییلان یول ایله.

سونرا فرانسیزا دوشوب
بونلار چوخ غیرت ائتمیشلر،
چوخ زامان دا کئچمه دن

چوخ ایره لی کئتمیشلر.

دونیایا علم یایان،
اۆل اروپالار اولموش،
آوروپالار علمی
مسلمانلاردان آلمیش.

اوندان سونرا مسلمانلار
بیر آز گئریله میشلر؛
آوروپالی لار یوکسه لیب
عربلری - یئنمیشلر.

عربلرده اۆلدن
گۆزونو آچان دونیاتین.
باخیلسا، تاریخلر،
آچیق گۆسته ریر اونو.

اتفاق سیزلیق پوزموش
مسلمانلارین آراسینی،
تام بیلیمک ایسته ین لر،
تاریخه باخسین.

بغداد ایله مصرده
اوندان سونرا اندلسده،
علمه ساریلمیشلار،
جزایرده، تونسده.

پیغمبردن حدیث وار،

علمی بیلینیز دئییه،
علم کتابدا ایسه
اؤیره نیب گلینیز دئییه.

عربلر دیر دونیا یا
مدنیتی یایان؛
او زاماندا آوروپا
بوز کیر خالقیندان سایلمیش.

علم ایکی تورلودور
بیر یسی علم الابدان،
داها دا بیلیمک بورج،
ایکینجی سی علم الادیان.

علم ایزله ییب یوروموشلر،
دؤرد ده طرفه گئدیپ،
یوناندا، هندوستان دان،
کتابلار ترجمه ائدیپ.

او آیریپ سؤیله دی می
فقه بیلسه تمام دئییه،
حکمت، هندسه، تاریخ،
اوخوما یینیز، پیس دئییه؟

ابن رشد، ابن سینا، غزالی،
ابن خلدون علم،

قانونونو يایمیش،
آوروپالی لاردان اؤنجه

دئیشمه

یازار:

کارد قوینومدا اکمک وار، اصلا دویمام، اصلا،
سؤزوم حق، ایشیم گرچک: دایما اولورام یوکسکده.
سن ایسه سام یئلی کیمی اوردان بوردان هاواسان
نه یاندا فایدان اولسا، اورایا دوغرو یینجیلیرسان.

موللا:

یالانچی چوخ هنرلی، خالق آلدایب یئر،
یوخونو دا وار گؤسته‌ریب، حسابد اولوب یاشار.
سن کیمی ضعیف گرچکه ناچار گره‌کسینیپ گئدهر...
شونجا دا آز متاعا اوره‌گیم سالیب نه ائدهر؟

یازار:

اؤن صفحه‌ده اصیل متاع هر زامان دا آز اولدر،
یالانیز اولسا دا او گون اونون گوجو یوز اولور.
سن ایسترس گون باتیب، دایما گئجه اولماسین،
گرچگی غیب ائدیپ، یوروتمه‌گه یالاتی.

موللا:

زامانی فرصت بیلپ، خیلی قدرت قازاندیم،
مؤکبلریمی چوخالتماغایم تورلو – تورلو بزه‌ندیم.
سن ایسه آج قورد کیمی دورورسان هر گون ضعیف‌له‌ییب
اؤلمه‌نی بکله‌ییب، منه قبری نی قازیب.

یازار:

کؤک سالمیش آغاجام، هر کسه دایانماغا

كۆلگم دە دىنجهلەر، ايستر آتلى، ايستر سە ياي.
سن ايسە كۆكسوزسون، بىر ك اوفلەسم يىخارام
منە قازدىغىن قىرە گۆتوروب سنى تىكەرم...

ابوسفیان اکای

كوموك ادبياتى نىن چاليشقان و مىلى شاعىرلىرىدىن بىرىسى ابوسفیان آكايى خايطىرلاماق اولار. آكاي كوموك - تورك ادبياتى نىن گلىشمەسىندە، ھابىئە داغستان - قزاق خالقى نىن اويانماسىندا چوخلو چاليشىپ و بو يولدا جان، مال و عۆمروندن اسىرگەمەيىبىدەر. آكاي ۱۸۷۲ جى ايلدە دمىرخان شوراسىندا دونيايا گلىب و عالى بىر تحصيل آلاراق، اۆزونو زامانىن عالىملىرى آراسىندا تانىتىدىرماغا نايىل اولموشدور. او، اۆلكە ايچى وائشىگىنى و بوتون بۆلگە شەھەرلىرىنى و كىندلىرىنى گزىپ - دولانىپ، خالق ايله ياخىندان تانىش اولاندىن سونرا، دوغو و باتى ادبياتى ايله درىندان تانىش اولوب و سونرا قازانا گئىدىپ، بىر مدت چاپخانالاردا چاليشىر. جالب نكتە بورادىر كى آكاي بىر مدرسە دە قوروب و بو مدرسە ۱۹۰۲ جى ايلدىن ۱۹۲۳ جى ايله قەدەر داغستان اوشاقلارنى سوادلى ائتمەدە چالشمىشىدەر. اوندان علاوه بىر چاپخانادا ايشلە دىگى زامان اسماعىل كاسپىرالى ايله تانىش اولوب و بىر مطبعە قورور و بوتون تورك كىتابلىرىنى چاپ ائىدىپ، يايمادا بۆيوك و قالارقى ايشلەر گۆرموشدور. آكاي بو مطبعە دە ايللك درس توركچە كىتابلىرىنى دا چاپ ائتىدەر و كوموك ادبياتى نىن گلىشمەسىندە بۆيوك خىدمەتلىرى دانيلماز اولموشدور.

آنجاق ابوسفیان آكاي يىنى قورولان بىلشويك حاكمىتى ايله بىر زامان ھىكارلىق ائىدىپ، سونرالار سورگون ھالىندا دونياسىنى دگىشىر. آنجاق ۱۹۶۰ جى ايلدە آكاي تىرئە اولور و سوونت اۆلكەسىندە بىر عادت كىمى اولدوغو ھالدا - آكاي دان عادە ھىثيت اولونور. بوندان سونرا آكايىن كىتابلىرى يىنى باشدان چاپ اولوب، يايىلىر.

ابوسفیان آكاي چوخلو كىتابلىرىن يازارى و بىرسىرا كىتابلىرىن دىلماجى دەر. اونون كىتابلىرى نىن موضوعو تعليم و تربيت و يا ھىمان اۆيرەتيم اولموشدور. دەيرلى اثرلىرى بونلاردىر: يوز ايللىك سادە تقويم، اخلاق كىتابى، كوموك فولكلور و ادبياتى اثرلىرى آنتالوژىسى، طاهر و زھەرە، بوز ايگىد ھىكايەسى و.....
آكاي اثرلىرى گنىش تىراژدا يايىلمىش و باشقا دىللەر دە چئوريلمىشىدەر. شەرلىرىدىن نەمۇنەلەر:

هانكى ياندان يىتل اسە، اونا گۆرە حرەكت ائدەن بىر گروپون دىلېندىن:

دىن نەدىر، ملت نەدىر،

دنىزلرە آتايىم.

داغستانىن ناموسونو

بىر پارايا ساتايىم.

گوجلۇ كىمدىر دونيادا،

توتايىم اونون يانىنى،

ايچەيىم سوسوزلۇغا

فقر - مسكىنىن قانىنى.

اووچونون تازى سى كىمى،

گوجلونون بوىروغونا،

دولونايىم، گزەيىم،

تاخىلىب قويروغونا.

خلق اوچوندور قاينى نەدىر؟،

اۆزوم راحت اولدوقدان سونرا!

حرەم - حلال نە باشقا،

يايىب قارنىن دولدوقدان سونرا!؟

روس بىچىملى پالتويۇ

گئىسى ائدىب توتايىم،

داغستانىن بىچىمىم

اونو تايىم، يوتايىم.

قىزلار ئېم آچسىن باشىنى
اۋرتوسونو آشاغى آتېب؛
ساچىندىن دوگون ئاتسىن،
سالىاگوزا بنزەدىب.

داغستانىن بېچىمى
گۈزەل اولسا دا سەنە،
گۈجلۈرلەرنى گىيىمى
آرتىق گۈرۈنۈر مەنە.

آناسىز گۈچ دۇنيا را
خۇكمونۇ يۈرۈتەن.
فەقىر - مەسكىن قۇمى،
خۇرلايىپ كەتتەن.

آلايىم روس قەدىنى ،
ھاردا وارسا گەدىب،
داغستانىن قىزلارى،
ارسىز قالسىن آغلايىپ.

بىيلىملى قىز اىستەيەنە،
روس قىزلارى يەتەر.
داغستان قىزىن قاينىسى،
بىيلىملى قىز قالسىن ھەر زامان.

اۋز خەلقىمدىن اولانئىب
گۈرمەك دە اىستەمەيەرك بئزىب
گۈجلۈ بىز قۇوم ايلە

دولاشاييم گريب.

بوگون ايسته ديگيمي ائديب
كئف چكمك گره ك منه،
يارين اولاجاي،
نه گره ك دوشونمه گه؟

احمق دير او كيشي،
يراغا گوز اتان،
بوگونكو حاضير مالييني،
بورجا وئريب ساتان.

اوكتاي حاجامات

داغستان - كوموك ادبياتي نين گؤركملي اديب، شاعير و دراماتورگ لاريندان بيري ده آكتاي حاجامات اولموشدور. او، ۱۹۱۰ جو ايلده اندري شهرينده آنادان اولوب، ياخشي تحصيل آلدی و بير معلم كيمي ايشه باشلادی. گنج زامانلاردان اليه قلم آليب معلم ليكله برابر شعرلريله ده خالقى اوياتماغا چاليشدى. او «يولداش» درگيسينده مقاله لرو شعرلر يازدى. توركجه و روسجا اثرلر ياييملادی. پوشكين، گوگول و ماكسيم گورگي نين اثرلريني آناديلينه چئویردی. عيني حالدا اونون بيرسيرا اثرلري ده توركجه دن باشقا ديبلره او جمله دن روسجا و انگيليسجه يه چئویرلدى.

آكتاي حاجامات سووئت يازارلار بيرليگي نين عضو اولاراق «داغستان يازارلار بيرليگي» نين ده فعال عضولريندن اولموشدور. آكتاي شعر، حيكايه، تنقيد آلاتيندا ده يرلى اثرلرين صاحبي دير. تانينميش اثرلري بونلاردير: من غرورلويام، كوموك اوواسيندا، ايگيدين عائله سي (حيكايه)؛ چليك قاپان، انصار، استاو ايله راشير، آغ گوورچين (پيئس) و بيرسيرا دا شعر دفترلري واردير. آنجاق اوشاقلار اوچون ده شعرلر يازميشدير. «آغ گوورچين» اثرى دونيانين كلاسيك اثرلري آراسيندا يئر توتور و دونيا ديبلرينه ترجمه اولموشدور.

سور حیاتیم، سور!

اوره گیم شاد منیم،
کۆنلوم دولموش تومور جوق،
اودری پارچاسی کیمی گونلری،
ائتدیک قوزو کور کو کیمی گور
سور حیاتیم، سور!

من قدەر اومجاما
دیکمیش ایدیم نور،
شونا سئوینیرم،
سور حیاتیم، سور!
سور حیاتیم، سور!

دونیا لارین خاصی
گنج دونیام و گور،
ااتمەسە، ااتمەسین،
شیمارانلر قبول.
سور حیاتیم، سور!

شاشمیشلار دئویره
قازیور دیسیز چوخور،
بیز ایسه کئچمهیه
آرییوروز کؤپرو،
سور حیاتیم، سور!

اوره گیم شاد منیم،
کۆنلوم دولموش تومور جوق،

او درى پارچاسى كىمى گونلرى
اۋتدىك قوزو كوركو كىمى گور
سور حياتىم، سور!

كىم سۇيلىر

كىم دئىير من ساواش سئومم دىيە؟
دوغرو فيكىر اوچون ساواشچى يام.
فيكرىم منىم آيدىنلىق گون
دوشمنىن كور دومان.

گونوم سۇنوك اولمازسا
هر زامان دا ائلىم.
آما سىس گلەجك اولسا،
دەلىرىب چىخان سام يئلى يم.

انسانا

انسان! انسان! بوش بوراخما سن
گۆيدەكى چوخورلارى،
گۆيە چىخماغا بوراخما سن
يئردەكى شىطانلارى!

هاکاس – تورک ادبیاتی

تورک اولوسلاری آراسیندا هاكاسلارین مستقل بیر ادبیاتی واردیر. یوزایلر بویو شفاهی ادبیاتا مالیک اولدوقلاری ایله، یازیلی ادبیاتلاری سون یوز ایله گئدیپ چاتیر. هاكاس ادبیاتی پیئس لره باغلی دیر. سووئت اؤلکهلری یاراناندان سونرا، هاكاسلار اوچون مطبعه لر، درگی لر و غزته لر قورولدو، یونیوئرسیته لر تیکیلدی. ایلك رومانلار، ایلك پیئس لر ده ۲۰ جی یوزایلدی یازیلیمیشدیر. هاكاس دیلی نین الفباسی دا سووئت زامانیندا ایلك دفعه لاتین اولموش، سونرا کیریل الفباسینا چئوریلیمیشدیر.

هاكاس تورکجه سیله مستقل کتابلار ۱۹۲۰ جی ایللردن باشلاییر و بؤیوک بیر حرکت لر یارانیر. بو زامان قیزیل آل، (قیزیل کند) آدیندا غزته نین یاییلما سیلا، ادبیاتین مختلف ژانرلاری دیرچه لیر. ۱۹۲۰ جی ایللرده بیرسیرا شاعیرلر و یازارلار اورتایا گلمله اثرلرینی یایماغا جان آتیرلار. بو آرادا توپانف، کوبیاکف، سامرین، قوزو قاشف کیمی شاعیر و یازارلاری آد آپارماق اولور.

۱۹۲۸ ایلینده مسکو وادا دا هاكاس ادبیاتی اؤزونه یئر آچیر و توپانفون شعر کتابی یاییلیر. چوخ کئچمه دن ۱۹۳۱ جی ایلده هاكاس تاتروسو دا آیاق توتور. اونون آرديجا اونلار جا پیئس لر میداندا یئر آچیر. آنجاق ۱۹۴۴ جی ایلده هاكاس دیلینده ایلك یونیوئرسیته قورولور و هاكاس – تورک دیلی و ادبیاتی رسمیت له چالیشماغا باشلاییر.

ایکینجی دنیا ساواشیندا هاكاس خالق یی دا سووئت لر بیرلیگینده اولاراق، دوشمنله مبارزه ائدیپ و بویولدا اؤز دیل لری و ادبیاتلارینی گوجلندیریب و اونون گلیشمه سی اوغروندا چالیشیرلار. بو زامان یوزلرجه رومان، شعر، پیئس و باشقا ژانرلاردا اثرلر و کتابلار یارانیر و یاییملانیر.^{۳۲}

^{۳۲} قولجو، همان، ص ۴۳۶.

ماراقلى سى بوراديركى ايكينجى دونيا ساواشيندان سونرا، ھاكاس - تورك ادبياتى، دونيا ادبياتى ايله
 آياقلاشىپ ومدرن بير ادبياتا ماليك اولور و دونيا ادبياتينا بير سيرا اثرلرى ده هديه وئره بيلير. بو آردا بير
 سيرا كتابلارى آد آپارماق اولار:
 آ. توپانف: ايرپيچى، ۱۹۲۸.
 و. كوبياكف: ھاكاسيا ايرلاپچا، ۱۶۳۶.
 م. كوكف: استتار، ۱۹۶۹
 ۱. كوتيوشف: آغ اولوس، ۱۹۴۸؛ سوغ خزينده، ۱۹۵۶، تاستاغى ايستر، ۱۹۶۳
 ۱. كوستياكف: استالين گونى، ۱۹۴۸، ناچيل يول گزى، ۱۹۵۶، چاسكا ايرى، ۱۹۵۶.
 م. بائيف: قيلديم، ۱۹۶۲؛ تاريخ گذارنى، ۱۹۷۷، تان سالبانيندا، ۱۹۸۲.
 م. كوچيچكف: چؤره كده قالخان ايستر، ۱۹۶۴، چيل آيى، ۱۹۷۸،
 م. چبوراييف: اولوغ چولزار، ۱۹۵۴، استتار، ۱۹۶۴،
 ن. تينيكف: هايچى، ۱۹۵۸، ايزن كيم، ۱۹۶۳ و

ميخائيل سمنويچ كوكف

ميخائيل كوكوف ۱۹۱۳ جو ايلده آنادان اولوب، يوكسك تحصيل آلاراق، معلم اولور. دونيا ساواشيندا
 اشتراك ائديب، آنجاق جبهه دن دؤنه رك ۱۹۴۱ جى ايلده - ۲۷ ياشيندا دونياسيني دگيشير. ميخائيل
 كوكوف آز عمرونده ده يرلى اثرلر يازير و خالقى نين باشيني اوجالدير. اونون اثرلرى هله بوگون ده اؤز ده ير
 و قيمتيني ساخلاميشدير. تانينميش اثرلرى بونلاردير: آكون (پئس)، كومسومول، قيزيل اوردو،
 تراكتور چولارين توركوسو و ...
 ميخائيل قيزيل آل غزته سى ايله ده آرخاداشليق ائده رك اثرلرينى اوندا يايماغا چالشميشدير. آنجاق
 اونون اثرلرى بوگون ده ياييلماددير.
 شعرلريندن اؤرنك لر:

قادينلار توركوسو

باسقيجى يورد وار ايكن

حقوقوموز يوخوموش.
هر شئين آغيرى بيزه
گورمك اوچون گليرميش.

اره زورلا وئيلميشيز
اينه گه- قويونا ساتيلميشيز
اوده - ائشيكده چالينميشيز
كوله (برده) حيات ياشاميشيز.

ارين الى آغير اولور
ساجلاريني يولاريميش.
اودن ائشيگه چيخارمازميش،
ايكى گوزونو مورار تيرميش.

باسقيجى حيات يوخ ائديليب
سومورو باسقى آتيلميش،
قيزيل بايراق دالغالانيب،
گوزهل گونلره اولاشيلميش.

قادين شيمدى اونلو كيشى
اركه گيله مساوى حقوقلو
هر نهيين وارسا قاپى سى
بيز قادينلارا هپسى آچيق.

بيلگى ميزى گليشتيريريز
بوتون اوخول، يوكسك اوخوللاردا؛
بولود آراسيندان اوچار
هر دقيقه، هر ساعاتدا.

تشکرلر بیزیم پارتیه
بیزیم گۆزهل یوردوموز ایچین.
تشکرلر بیزیم عدالتیمیزه
چوخ حق لری وئردیگی ایچین.

حاضیریز هر زامان

ساواشماغی سئومیوروز
ساواشا حاضیریز هر زامان.
ساواشا باغلایانی داغیدیریق
داغیلمادان هاردان گلسه!

بیزم اولمایان یئرلری
اشغال ائتمه ییز آز دا اولسا،
اؤز توپراغیمیزی کیمسه یه
وئرمه ییز بیر قاریش دا.

زالوزرنایى آلماغی
سامورایی لار ایسته میشلر.
اس اس سی بی نین صوابیندان
میلچک کیمی اؤلموشلر.

کالخوز، ساوخوز، فایریکالاری
ساواشیریز گوجلندیرمه گه
آتش ائدیپ وورماغا دوشمنی
یؤنه لیریز او- اس، او - دا.

سینیر ساغلام اللرده ،
احتیاج، ارزاق حاضیردا،
گلن دوشمنی اۆلدورمه گه
بومبا، مرمی یئرینده!

قوشون اوچماسیندان تنز ده
بیز سیئیرا اولاشیریز.
قیرخ جبهه لی ساواشدا دا
گره کن جوابی وئیریز!

میخائیل الکساندرویچ آرشانف

هاکاس ادبیاتی یازیلی ساحه سینده میخائیل الکساندرویچ آرشانفدان آد آرپارماق اولماز. آرشانف آز
عؤمرونه باخما یارق، گۆزهل و گوجلۇ اثرلری آنادیلینده یازماغی ایله هاکاس ادبیاتینی دیرچلیدیب و
خلقی نین گلیشمه و ایره لی لشمه سینده بؤیوک رول اویناییبیدیر.

میخائیل الکساندرویچ آرشانف ۱۹۱۴ جو ایلده آنادان اولوب و درین، یوکسک تحصیل آلاندان سونرا
شعر و ادبیاتا اوز گتیریب، یورولمادان یازیب یارادیبیدیر. آرشانف «قیزیل کند» غزته سی نین فعال
اشتراکچی لاریندان اولموش و گۆزهل شعرلریله خالقینی غزته اوخوماغا ماراقلانديرمیشدیر. آرشانف
۱۹۴۲ جی ایلده دونیاسینی دگیشمیشدیر.

آرشانفدان نئچه- نئچه دهیرلی شعر دفترلری الده واردیر. بوشعرلر دۆنه لرله چاپ اولوب یاییلیبیدیر. بو
اثرلری آد آرپارماق اولور: پارلاق اولدوزلو پارتیا، لوکوموتیو، اوچاق، مالچیلار، سووئت هاکاسیا، مسکووا
حاققیندا و
شعرلریندن اؤرنکلر:

سووئت هاکاسیا

ناسیل ایمیش هاکاسیا؟-

خان زامانندا، بیلینیور:

قارانلیقلا یاشاییب،

خانین قولونا بنزه مییش.

تنها، کیچیک هاکاسیانین

آدی بئله یوخومش خان زامانندا،

زنگین لر چئویرمیشلر خلقی،

آرتانیم قالانیم گوموشلر.

تنها دوران هاکاسیانی

آغزینا دا آلامیش آغ خان.

شیمدی سووئت زامانندا اونون

آدی «سووئت هاکاسیا».

دوز گئیش یازیلاریندا

یاییلیب یوروپور کولخور، مالی،

ایی جنس مال یئتیشدیریپ

اونله نیور سووئت هاکاسیا.

قارا توپراقلی یازیسیندا

بؤیویوب یئتیشیور کولخور بیتکی سی،

ایی اورون وئرن،

سئوگیلی سوسپالیست هاکاسیا.

آخار سولار آشاغی،

آخیور اورمانین آغاچی.

آغاجیلا اونله نن

آدی گؤزهل هاکاسیا.

آغ داغلارین اوولاریندان،
اورمانلارین قوشلاریندان،
اوزاقلاردا شهرت بولان،
گوجویله بۇیوین ھاكاسیا.

آغاجی ایله زنگین اورمانی مشهور،
آلتینی چوخ دییه اؤزو مشهور.
بوئونلا بیرلیکده، اووو- قوشو چوخ
بۇیله صنایع بۇلگهسی ھاكاسیا.

نه ده اونون چوخ زنگین لیگی:
بروئز، باکیر، باروت، باشقاسی دا.
قازاراق اونلاردان فایدالانیرلار
حیاتی زنگین بیزیم ھاكاسیا.....

پارلاق اولدوز.

دنیز کیمی دالالانان
قپلامیش یئری چیچکلی اول.
زیره کیمی یوکسه لن
لنین قوردوغو بیزیم یورد.
ساللانیب بۇیوین چیچک کیمی
بیزیم ھاكاسیا آچیلیور.
میلیونلارغا سووئت خالقى له بیرلیکده
قوتلادیق یئتمیش یاشینی، ایلیچ.
دالالانیب بۇیوین چیچک کیمی

سوۋىت ھاكاسيا قوتلوپور،
بوتون دونيادا ايشچىلرلە بىرلىكدە،
سنىن يىتمىش ياشىنى، ايليچ.
ايلدن ايله خالق گۇرموش
آجىنى يوخ ائتمىش سن، ايليچ!
پارچا بۇلوك يوردون يئرینه
دىرلىك ايچىندە خيال وئرمىش سن، ايليچ!....

قاراقالپاق – تورک ادبیاتی

تاریخ بویو، روسلارین استیلاسی تورک خالقینی اوستوندە اولموشدور. آنجاق کيچيک خالقلار بو استیلادان قورتولماغي باجارمامیشلار. یوز ایللر بویو روس بویوندوروغونو اؤزلریله دولانديرمیشلار. قاراقالپاق بو تورک اولوسلاريندان بیرسی دیر. قاراقالپاق ملتی ده ۱۸۷۰ جی ایلدن سونرا روس حاکیمیتی آلتینا گیردی. آنجاق بوگون بوآد آلتیندا یارانان ادبیاتین اؤز اسکی تاریخی، گئنیشلیگی و زنگین لیگی واردیر. قاراقالپاقلار ۱۹ جو عصرین سونلاریندان روس چرچوواسی ایچینده یاشاماغا مجبور اولموشلار و تزار زمانیندا قاراقالپاق ضیالیلاری، یاخینلاریندا اولان بخارا و خیوه شهرلرینه آخیب گئتمیشلر، اونلارین مدرسه مکتبلرینده درس آلمیش و سونرالار اؤز دیارلارینا دؤنموشلر. آنجاق قاراقالپاقلار آراسیندا شاعیرلر و یازارلار دا اولموشدور. اؤزه لیکله شاعیرلرین چوخلوغونو خاطیرلاماق اولار. بوشاعیرلر نئچه یوز ایلین عرضینده اثرلری چاپ اولوب یایلماسادا، شعرلری، تورکولری خالقین دیلینده اوخونوب، دیلدن دیله، عصردن عصر، نسلدن نسله کؤچوب و بوگون چاپ امکانلاریندان یارارلان خالق، اونلاری چاپ اتدیریب و یازیلی ادبیاتلارینی اونودولموش تاریخدن آیدینلیغا چیخاریرلار.

کئچن ایکی یوز ایل آراسیندا بیر سیرا شاعیرلرین آدلارلا اثرلری بیزه چاتمیشدیر. بونلارین آراسیندا عمر سوئیر بیگ اوغلو هامیدان شهرتلی بیر شاعیردیر. اونون شعرلری آغیزدان آغیزا، سینهدن سینهیه و نسلدن نسله کؤچوب و چاپ اولونوبدور. سوئیر بیگ اوغلو دان سونر نئچه شاعیرلر واردیرکی دیوانلاری گئنیش صورتده یایلمیش و تانیلمیشدیر. اوجمله دن صدیق توکپال اوغلو (۱۸۵۷-۱۹۱۷)، آنناقول (۱۸۶۰-۱۹۱۶)، ژانایگ (۱۸۹۹-۱۹۱۹) کیمی شاعیرلری آد آپارماق اولار.

آنجاق ۱۹۱۷ جی ایلین سووئت انقلابی، بوتون ادبیات دونیاسی دگیشدی. هابئله ملتیرین حاققینی اؤزلرینه قایتارماق اصلی، کؤکلو بیر ایدئولوژی دورومونا چیخدی. بیرسیرا ملی زوراکیلیق اولورسا دا، اوست اوسته ملی حقلر وئریلدی و خلقین آنادیلی، آنایوردو قورولدو. اونا گؤره ده: ۱۹۱۷ ایلیندن سونرا قاراقالپاق خلقی آراسیندا بیر یئنی و گئنیش ادبیات دیرچهلیر و یوزلرجه شاعیرلر و یازارلار میدانا گلیرلر. ایلک غزئتلر چاپ امکانی تاپاراق، ادبی اثرلر مختلف ژانرلاردا یارانیرلار. اوییری طرفدن رومان، پیئس و

باشقا ادبی ژانرلار میدان آچیرلار و قاراقالپاق یازیلی ادبیاتی دا بوندان ایراق اولمامیشدیر. لازیمدیر بورادا یوزلر و شاعیرلرین آدینی چکمه‌له بو ساحه‌نین چوخلوغونو گؤسته رک: سیف‌الغابیت مجید اف (۱۹۳۸-۱۸۶۹)، آیپ برگن اوغلو (۱۹۳۶-۱۸۸۰)، قاسم عوض اف (۱۹۳۸-۱۸۹۷)، عباس دابل (۱۹۷۰-۱۸۹۸)، صادق نوریم بتف (۱۹۷۲-۱۹۰)، نجیم دئوقارایف (۱۹۵۳-۱۹۰۵)، ابدیرمان اؤیتف (۱۹۳۴-۱۹۰۵)، آسان بیگیم اف (۱۹۵۸-۱۹۰۷)، خوجامت احمدف (۱۹۳۲-۱۹۰۸)، آیت بیگ مات یعقوب اف (۱۹۳۲-۱۹۰۹)، میرزاعلی دردبیگ اف (۱۹۴۲-۱۹۰۹)، ایس باسار فاضل اف (۱۹۶۱-۱۹۰۹)، جولمیرزا آی میرزایف (۱۹۹۶-۱۹۱۰)، امت شامورتف (۱۹۵۳-۱۹۱۲)،

ایکینجی دنیا ساواشیندان سونرا مدرن ادبیات گلیشیر وقاراقالپاق ادبیاتی دا سووئت ملت‌لری‌نین ادبیاتی ایله آیقلاشیر. آنجاق یازارلار بیرلیگی یارانیر، ملی دویغولار جانلانیر و گؤزهل اثرلر مختلف ساحه‌لرده میدانا گلیر. بوآرادا قاراقالپاق ادبیاتی دا دایانا بیلمز ایدی. زامانلا آددیملاشماغا مجبوریدی. یئنه بودووراندا یوزلرجه شاعیر- یازار، ادیلر میدانا گلیر و بوگون یازیلی قاراقالپاق ادبیاتی- شعر، موسیقی و باشقاهنرلرله بیرگه ایره‌لی گئتمکده‌دیر. چاغداش شاعیرلردن نجه‌سینی آد آپارماق لازیمسه: خوجا مراد توریم بتف (۱۹۶۸-۱۹۲۲)، تاج‌الدین سید جانف (-۱۹۲۴)، ابراهیم یوسف اف (۱۹۲۹)، شاودیربیگ سیدوف (۱۹۹۶-۱۹۳۷)، گلستان شاهمرادف (۱۹۳۷)، بنیرا تورشف (۱۹۳۵)، ساعین بیگ ابراهیمف (۱۹۵۶)، صدربیگ اسماعیل (۱۹۵۶)، بختیار گنج مرادف (۱۹۵۹)، فاطمه میرزابیگ اف (۱۹۶۳) و....

خوجامت احمد اولی

قاراقالپاق ادبیاتی‌نین ایگیرمینجی یوزایلهده تمثیل‌چی‌لریندن بیرى خوجامت احمد اولی اولموش‌دور. خوجامت اولوم تاریخی بللی اولماسادا، اونون یوکسک تحصیله مالیک اولدوغو، درین بیلگی‌یه صاحب اولماسی بللی‌دیر. آنجاق بو گؤرکملی شاعیر، اؤلن چاغیندا - ۱۹۳۲ جی ایلهده هله گنج ایمیش. خوجامت ایلک اؤنجه «گنج لنین‌چی» غزئته‌سینده چالیشدی و بیر آز کئچمه‌دن اونون مدیری اولور. او اؤز اثرلریندن علاوه، قاراقالپاق ادبیاتی‌نین کئچمیشینی اورادا دیریلتمه‌گه جان آتیر و چوخلو اسکی ادبیاتی توپلاییب چاپ ائتدیردی. خوجامت احمد اولی‌نین شهرت قازانان و خلق ایچینده سئویله‌رک قارشیلانان اثرلری بونلاردیر:

طبقه‌م، بو منتین، دودوک و ... اونون کلیانی یا شعرلر مجموعه‌سی ۱۹۵۰ جی ایلده یوکسک تیراژدا چاپ اولدو، سونرا ۱۹۷۵ جی ایلده «شعرلر توپلومو» عنوانیندا یایملاندی و نهایت «اثرلر» آدیلا ۱۹۷۵ جی ایلده چاپ اولدو.

خوجامت احمد اولی نین شعرلریندن:

لاتین‌لش

عرب حرملرینی ترک ائت
سفیل، لاتین‌لش، لاتین‌لش.
یئنلیگه اؤزون باشلا،
باشلا، لاتین‌لش، لاتین‌لش.

اسکی حرفین هپسی قالسین،
غزئته ده یازیلدی «درس»ین،
آ.ب.ت. «بالیق- شاباک»
اؤیره‌ن، لاتین‌لش، لاتین‌لش.

هر یئرده سؤز قیملدادی،
لاتین‌لشدی، عرب قالدی،
یوردلار سئویب لاتینی آلدی،
آلدی، لاتین‌لش، لاتین‌لش.....

قارداشیما مکتوب

گؤزوم، اوخو، بیلیم آل،
اوخومايان آدام لال.
بوتون ایش تحصیل، بیلیمده،

بىلىم لە يانسىن چراغ.

قوشموش ھېسى بىلىمدە،
فايدالى ايش، بىلىمدە،
تراكتور، «زاوود»، ماكىنا،
دايانىرلار بىلىمدە.

تحصيل، غيرت؛ تحصيل، گوج
تحصيل سىز ايش بوشا، بوش،
تحصيل ايله هر بير شئى
دگىشمكده، هر بير ايش.

اسكى حياتىن، حيات مى؟
ايش دگىشمىش بو گونده،
گونونده دگىل ھم ساعات
دگىشىرلر بىلىمدە.

تحصيل، شھردە، كۆيدە
يايىلدى بىلىم گۆيە،
اوخوماقدا چوققلار،
هر بير يئنى اوولدا.

بىلىم، يئمك؛ بىلىم، نان؛
بىلىم سىزىن ايشى غم.
اۋىرەن ھنر، بىلىمى
بىلىم لە يانسىن چراغ.

آيت بېگ ماتياكوب يعقوب اولى

آيت بېگ ماتياكوب اولى ۱۹۰۹ جو ايلده آنادان اولدو، يوكسك تحصيلاتنى بيتيرديكن سونرا، بير معلم كيمى چاليشماغا باشلادى. عىنى حالدا يئنى ليكده آنادىلينده چيخان درگيلرله آرخاداشلىق ائتدى. قيزيل معلم آدى درگى نين ۱۹۲۸ جى ايلدن فعال اشتراكچيلاريندان اولدو. قيسسا عؤمر سورموش، آنجاق اولوم تاريخىنى اله گتيره بيلمهدىك. اونون شعر ديوانى ۱۹۳۰ جو ايلدن يايىلميش و شعرلىرى گؤستهريز كى سووئت شاعىرى كيمى، كالخوز، كومسومول ادبياتىنى ايرهلى سورموش و بيرده قارقالپاق يازارلار بيرلىگى نين عضو اولموشدور. اونون دهيرلى شعرلريندن بونلارى آدآپارماق اولار: ۱۴ باشيندا، دوققوز مين بئل، قيزيل اوردو ايگيدلرينه، تراكتورون گؤرونوشو و.....
شعر ليريندن اؤرنك:

دوققوز مين بئل

اله آلان كسكين بئلى
وور توپراغا، بيلديرمه دن.
قازيداكى امه گىنى
توپلا، كيمسه بوراخما دان.

قولون گوجو ضايع اولماز،
قازمايينجا قابىن دالماز،
گوچ توپلانس، قول يورولماز،
پايىنى آل، بوراخما دان.

«تارلادان اكينيم» دئييب،
اوزولمه، يارديمچى پك چوخ،
پامبوقلارين اولدو توپ توپ
آل پايىنى چكىنمه دن.

قائناشان گوج، دوققوز مين جان،
قازی اولسا پيشه جک نان،
اورون آلسان آلیرسان کام،
ياپ قازی یی، گون گئچمه ن.

قازیدا اولور بیگلہ میراب،
دینلندیرمه دن ووردو بیچیپ،
(مه تی بیگ) اولوب سووب دوروب
دینلندیرمز یئر قازمادان.

شیمدیک ی گون اؤیلہ دگیل،
ووروب دؤیمک اویغون دگیل،
سربست لیگہ آچیق عاگیل،
بئش آدییم یول آلدیرمادان.

بئلین سنجاق، اگه له، کوی،
بئلله مه گی هیزلاندير کوی
یانسا دوش، دوشونوب اوی
بایراغا ال ووردورمادان.

قازی اولسا ایشین بیتر،
پوزوق ایش، مقصده گئده ر،
چتین ایشلر باشدان کئچر،
قوت توپدا پای وئرمه دن.

تاریمین مقصدلی ایشی -
بئش ایلیگیگین گؤزه ایشی،
توپلومون آرتیب دا گوجو

آلسين آدينى، گوج وئرمەدن.

يورولماسين

توك توك ائەن يولدور «زاوود»
يورويون شيمدى قوتله.
گئجه – گوندوز خدمت ائەن،
يورولما ايشچى، يورولما سەن دە!

غيرتلى فقير، سفيلىر،
ناسيلىسين؟ يورولما سەن دە!
يورولمادان ياپ هر ايشى،
جماعات اول، يورولما سەن دە!

ياردىملاشيب غيرت ائەن،
بىر صينيفلى، يورولما ايشچى!
مدنيت ميدانىنا
ايشىق آچديق، يورولما ايشچى!

گۆبكلى زنگين ظاليملىرىن،
سيررىن آچان، يورولما دىلچى!
ترس فيكىرلى طرفدارىن
تومونو پوزان، يورولما، دىلچى!

وطنى، يوردو قورويان،
جسور اورەك، يورولما عسكر!
«دشمن!» دۇنسە دە قاچمايان

ساغلام بېلك، يورولما، عسكر!

قلمىنى اله آليپ،

سۆز چاغلادان، يورولما دىلچى!

- نه ايش اولسا يازيب - دوران،

خلق درد داشى، يورولما، دىلچى!....

ايز باسار فاضل اولى

ايز باسار فاضل اولى بير مبارز و دوشونجهلى شاعير اولراق، مى روحلو و انسان سئوهر بير يازاردى. ايز باسار ۱۹۰۹ جو ايلده آنادان اولدو، آنجاق عؤمرونون يارىسىنى دوستاقلاردا كئچيرتدى. او ايلك اؤنجه تحصيلىنى بيتيرديكن سونرا «قىزىل قارا قالماقستان» غزئته سينده چاليشدى. سونرا «گنج لين چى» غزئته سينين باش مديرى اولدو. ۱۹۳۴ جو ايلدن «سووت يازارلار بيرليگينه» عضو اولدو. آنجاق استالين دؤورونده، مى روحونا گؤره اتهاما باغلانيپ دوستاق اولدو. ۲۰ ايل عؤمرونو استالين دوستاقلاريندا كئچيرتدى. بونولا بئله، يازيب - ياراتمادان بير آن دا سوسماييب، خلقيندن و وطنيندن مودافعه ائتدى. نهايت ۱۹۶۱ جى ايلده دونيادان گؤزونو يومدو.

ايز باسا فاضل اولى، چاليشقان و استعدادلى بير شاعير اولراق، چوخلو كتابلار يازدى و ايندى ده كتابلارى قاراقالپاق ادبياتى نين دهيرلى صحيفه لرىنى تشكيل ائدير. ايز باسارين چاپ اولموش كتابلارى بونلاردير:

ظفر يولوندا، ۱۹۳۴.

قوشقولار، ۱۹۳۶.

قوشقولار، ۱۹۵۹.

كند باهاري، ۱۹۷۵.

شعرلريندن نمونه لر:

پامبوق - زاوود اؤنونده

«زاوود» اۋنو
تيخا باسا دولدو
آرابايللا، دوه ايله
ايشچى و چيفتهچى ايله.
بىر - بىرينه ياردىمچى.

زاوود اۋنو،
آرابا، دوه،
اوستونه پامبوق يوكلو.
چيفتيچى، پامبوق
دۇكمكده.

آرابا سىندان، دوه دن،
ايشچىلر و چيفتيچىلر.
باغلانمىشلار ايىي جه
بىرى، ان ايىي
بىرليگىنى من سئوهرىم.

چاليش زاوود!

گورولدويور ماكينالار،
دۇنوب تىكىر تىكىر ائديب،
يوكسهلهرك قازانىندان
امه گىن بخارى چىخىر.

دمير گۇوده قيمىلديور،

دۇنر، قايىش بورولاراق،
پارلار الكتريک آمپولو،
امک آمپولو ياناراق.

گورولدەر چالیشان ماکینا.
چیقریق اودو سس چىخاریب،
چیقریق کیمی بورولوب کئچیب،
آغ پامبوق دورور يوکسه لیب.

ایش میدانی غیرتله نیب،
گورولدەر ماکینا، توکورداییب،
ایشچیلر ایشه گیریشمیش،
کاش اتلری گندیب گلیب.

چالیش زاوود، اس حرکت،
دون موتور، تیکیر تیکیر ائت!
یان الكتريک، ایشیق وئر!
امک ایشیغیم پارلات!

دۇن چرخ قولو، چالیش زاوود!
ماکینا، دۇن تیکیر تیکیر،
آغ پک ایپک، خاص پامبوق کیمی،
پامبوغو چىخار دۇنهره ریب.

قاقاووز(مولداوی) - تورک ادبیاتی

روس استیلاسی آلتیندا تورک خالقلارین بیرسی ده قاقاووز تورکلی اولموشدور. اونلارین زنگین بیر شفاهی ادبیاتلاری اولراق، یازیلی ادبیاتلاری چوخ دا زنگین اولمامیشدیر. آنجاق ۱۸جی عصردن یئنی بیر ادبیاتا مالیک اولماغا چالیشمالاری گۆزه گلیر. ۱۸ جی یوزایلین سون یاریسیندا بیر سیرا قاقاووزجا اثرلر یاییلیر، اونون یانیندا بیر سیرا باشقا دیللردن ... اوجمله دن روسجادان چئویرمه لر میدانا گلیر وقاقاووز - تورک ادبیاتی یازیلی بیر دوروم تاپیر.

قاقاووزلار دینی باخیمدان خریسیتان و یا مسیحیت دینی نی قبول ائتمیشلر. بونونلا بئله اؤز ادبیاتلارینی منیمسه میشلر. ماراقلی دیرکی یوزده ۹۵ ی مسلمان اولان تورک لر یله باشقا دین لرده اولان تورکلرین، ملی روحو و ملی کولتورو همیشه اؤن پلاندا دایانمیشدیر. قاقاووزلارین شفاهی ادبیاتلاریندا کوراوغلو داستانلاری، آشیق غریب، آرزی ایله قمبر، طیارزاده، ملانصرالدین، اصلی ایله کرم، حتا شاه اسماعیل ایله گلزار داستانلاری بیرگه اولموشدور. بوداستانلار عینی صورتده بوتون تورک ملتلی آراسیندا اولدوغو کیمی، قاقاووزلار آراسیندا دا عینی دیر. بونونلا بو امکان بیزه یارانیرکی حقلی اولراق تورک خالقلاری آراسیندا اولان اؤنملی مسئله، اونلارین ملی روحو و ملی کولتورلری اولموشدور!

قاقاووزلار روم، رومن، روس وبولغار ملت لر یله یاخیندان علاقه بسله میش، حتا تاریخی اولایلاری دا بیرگه اولموشدور. یازیلی ادبیاتلاری دا اونلارین الفباسیندا اولموشدور. انجاق ایگیرمینجی یوز ایله ده روس الفباسینی منیمسه میش وبوتون یازیلاریندا اونو ایشه آپارمیشلار، عینی حالدا سووئت ادبیاتی ایله ده سیخ باغلی اولراق، همان دنیا گۆروشونو اؤز ادبیاتلاریندا دا قوروموشلار.

قاقاووز تورکجه سیله ایلك مستقل اثر «پلاستر» اثری اولراق ۱۸۱۰جو ایلدن یایمیلانمیشدیر. ایلك چئویری لرده همین ایللرده و چوخلو پوشکین و اریستوفان اثرلریندن اولموشدور. آنجاق بوگون مولداوی

جمهورية آدلانان ملت و اۆلكه، قاقاووز ملتى نىن بىر پارچاسىنى گۆسترمىكەدەدۇر. بوگون مولداۋى دە يارانان ادبىيات ژانرلارى، قاقاووز ملتى نىن مىلى وارلىغىنى و ادبىياتلارنى يايماقدادۇر.

۲۰ جى عصرىن اۆل لرىندە قاقاووز يازىلى ادبىياتى بوتون ملت لرلە ياناشى، مدرن و يىنى بىر آلانا داخىل اولور. اىلك قاقاووز تور كجەسىلە يايىلان غزئە ۱۹۰۷ جى اىلدە اوز وئرىر. بوندان نئچە اىل اۇنجه (۱۹۰۴)، قاقاووز تور كجەسىندە سوزلوك كىتابلارى يايىملانير، اوجملەدن قاقاووز تور كجەسى - روسجا سۆزلويو نشر اولونور. هله بوزامانلار رومن الفباسىلە اثرلر يايىلىرلار. آنجاق ايكىنجى دونيا ساواشىندان سونرا كىرىل الفباسى اورتايا گلير و تارىخ نظرىندىن ۱۹۵۷ جى اىلدە كىرىل الفباسى رسمت تاپير و بوتون درسى كىتابلارى، هابئله بوتون كىتابلار، درگى لر، غزئەلر بو الفبا اىلە نشر اولونور.

۱۹۵۷ دن ۱۹۶۰ جى اىللر آراسىندا «مولداۋى سوسىيالىتە» غزئەسى قاقاووز تور كجە بىر اۆزەل سايىلار چىخارتىدى. بو درگى هفتەلىك اولاراق، خالق ايچىندە بىر ادبى حركت باشلادى و قاقاووز ادبىياتى نىن جانلانىمىنا سبب اولدو. بو زامان چوخلو و گۆركملى شاعىرلر و يازىچىلار اورتايا گلدى. بونلاردان نئچەسىنى آد آرپاماق لازىمدىر: دىونىس تاناس اوغلو، اىگنات بابوغلۇ، نىكلای تاناس اوغلو، دىمىترى قاراجوبان، استىپان كوراوغلو، ساولى اكونومف، فىلىپ پوپاز، واسىلى دول اوغلو، الكسى توكان، مىنا كۆسە و....

۱۹۵۷ جى اىل قاقاووز ادبىياتى و دىلى اوچون باشلانىش بىر نقطە سايىلىر، چونكى بو زامان چوخلو اثرلر يايىلاراق، غزئەلر اورتايا گلير، هابئله قاقاووز دىلىيندە بىر رادىو دا آچىلىر. همىن اىلدە رسمى اولاراق بىر قانون كئچىرىلىر و قاقاووز دىلى اوخوللاردا اوخونماغا باشلاير. آنجاق بو آزادلىق نسىمى تىكجە اوج اىل دوام تاپدى و ۱۹۶۰ جى اىلدن، يىنى باشدان قاقاووز دىلى ياساقلاندى. آنجاق اويانان ملت و بوللو - بوللو شاعىرى - يازارى اولان بىر ملت سوسا بىلمز. اونا گۆرە دە بىر سىرا يازارلارن و شاعىرلرن حركتلىرى يوكسەلەر، ادبىيات و مىلى كىملىك دە يوكسەلىر. نىكلای بابوغلۇ كىمى اۇنجولر مىدانان گليرلر و غزئەلر چىخارىرلار. نىكلای بابوغلونون نشر ائىدىگى غزئە، قاقاووز دىلى، ادبىياتى و اينجه صنعىتىنى داها دا جانلادىردى. غزئەنىن آدى «آنا سۆزو» ايدى. بو درگى ۸۰ مىن تىراژا چاتاراق - اذربايجان توركلرى طرفىندن دە قارشىلاندى.

آنجاق آناسۆزو غزئەسى قاقاووز دىلىنى گونو- گوندن خلق ايچىندە يايىلدى و نهايت سووئت خلقلىرى بىرلىگى پوزولدوفا مولداۋى جمهورىتى دە اۆز آنادىلىنى رسمىت اىلە ايشلەتمەگە مجال تاپدى. ۱۹۹۳ جو اىلە قەدر قاقاووز دىلىندە كىرىل الفباسى ايشلەنىلىردى. بو اىلدە پارلمان بىر قانون كئچىرىپ ولاتىن الفباسىنى قبول ائتدى. بوگون قاقاووز ادبىياتى - مستقل بىر دولت صاحىبى اولماق شرطىلە- دونيا ادبىياتى اىلە آدىملاشىر. همىن اىلدن «آناسۆزو»، «قاقاووز سىسى» غزئەلىرى يىنى الفبادان استفادە ائدەر

يايىملاندىلار. بوگون اونلار جا درگى لر، غزئته لر اوجمله دن: قرلانقيج، گونش جىك و مختلف ادبياتلار: قاديىنلار، چوجوقلار، عائله، تكنىك و ساحه لرده چىخماقدادىرلار.

بوگون قاقاووز ادبياتى ، بوتون چاغداش مدرن ادبياتىن اؤزه للىك لرىنى منىمسە يەرك اىره لى گندير. آشاغىدا آدلارنى چكديگىمىز شاعىرلر و يازارلارنى بوللو - بوللو اثرلرى بوگون يوخارى بير تىراؤدا يايىلمادادىر: ميخائىل چاكىر، نىكلەي آراباجى، توفار نىكلەي، گاورىل قايدارجى، ماريە دوربايلو، اوين توپال، گئورگى تاش اوغلو تودور مارىن اوغلو، پتر مويسا، واسىلى فيلى اوغلو، استىپال بولغار، پتر يالانجىف تودوركا آرنات، والنتىنا قارانفيل، تودور كلش، وانى اوغلو، واسىلىسكا توكان، تىنا ورمە، كنستانتىن واسىلى اوغلو و

نىكلەي باب اوغلو

قاقاووز ادبياتىنى چاغداشلاندىران و مدرن بير دوروما گتيره ن اؤنملى و گؤركملى سىمالاردان بيرىسى نىكلەي باب اوغلودور. نىكلەي ۱۹۲۸ جى ايلده تاراكلى نىن باخىنلىغىندا اولان قىچاق كندىندە آنادان اولدو. ۱۹۴۴ جو ايلدن ۱۹۸۰ جى ايللر آراسىندان مىلى روحلو بير معلم كىم درس وئرمىش وبو زامانلاردا نئچە-نئچە قاقاووز دىلىندە درس كىتابلارنى يازىپ و اؤز خالقىنا اؤيره تىمشىدىر.

نىكلەي باب اوغلو خالق ادبياتىنى توپلامادا چاليشىپ و ده يرلى اثرلر يىغىشدىر مىشدىر. بوساحه ده قارداشى ايله اونا ياردىمچى اولموشدور. توپلادىغى و يادىغى قاقاووز شفاهى ادبياتىندان بونلارى آد چىكمك اولار: قاقاووز فولكلورو (۱۹۶۹)، مىثللر (۱۹۹۱).

ادبى ساحه لرده، هابئله دىلچى لىك عالمىندە ده گؤزەل اثرلر صاحىبى دىر. بوساحه ده يازىلان كىتابلارى بونلاردىر: قاقاووز دىلى سىنتاكسىس، ۱۹۸۸؛ لتراتور (=ادبيات) اوخوماقلارى، ۱۹۸۸. باب اوغلو باشقا يايىلان اثرلرىندن بونلارى سايماق اولار: افسانه نىن ايزى، ۱۹۷۴، بوجاق اجل لرى، ۱۹۷۹، طرفىمىن پىتلىرى، ۱۹۸۸، تونا گىر ايچەرى، ۱۹۸۶ (شعر كىتابى)، قارانفيل لرىنى دن، ۱۹۸۶ (شعر كىتابى).

بونلاردان علاوه، باب اوغلو روس دىلىندە ده اثرلر يازمىشدىر. نىكلەي باب اوغلو، ۱۹۵۷ دن ۱۹۶۰ ايللر آراسىندا قاقاووز دىلىندە ايلك غزئته نى چىخارمىشدىر. سونرا «قومرات» آدلى غزئته نى ۸ ايل بويوندا يونلتمىش، سونرا قاقاووز تور كچه سىله تلوىزيون وئرىشلىرىنى حاضىرلايىپ، يايىلمامىشدىر. اونون بير سىرا فىلم نامەلىرى و سنارىولارى دا اولموشدور.

باب اوغلونون سون كتابى ۱۹۹۴ جو ايلده «توركيه ده بير اؤيكوموز وار» آدلى حيكايه كتابى اولموشدور.
اينديسه شعرلريندن اؤرنك:

آنا توپراق

سئوديم، سئوهرم، سئوهره گم،
بو مثللى توپراعى،
نه ياندان قالخديم دا باشلاديم،
سفته آديملاماغا.

نه ياندا گزه رسم، گزه ييم
بو، مثلدن داها دادلى،
داها هيزلى قوشمام ايچين،
منه قاناد اولاجاق.

توپراغين يوزو اسمر رنگى
راحتيملا برابر،
آغيرليق اولوب جانا گلدى
نه چوخ نظره اوغرادى.

دونيايا ناسيل گلينيزسه اؤيله گلديم،
هركسين بورجو بير جان،
من ده بورجلو قالمايا جغام -
توپراغا قاتيلما جغام.

گؤيه دئديم

گۆيە دئديم، دئديم اليمله اولدوزا،
كۆنول وئرديم، وئرديم گۆزومله بير قيزا،
گۆزوم قالدى آچيق، آچيق او اوزاقلينا
هاردا اونون گۆزەل سسى، هم قوجاغى؟
سئودام داشدى اورەگيمدن تۆكولدى،
ان بۇيوك حۇرمىتىمى اونا گۆسترديم.
يئره دگدیم، باسديم آنا توپراغىما،
يارين اونن قوجاغينا تۆكولورم (اؤلوروم).

ديمىترى قارا چوبان

ديمىترى قارا چوبان مولداوى نين بۇيوك شاعير، يازار، موسيقي چى، موزەچى، رسام و.... كىمى
تانينير. بو شاعير و يازار ۱۹۳۳ جو ايلده قومراتا باغلى بئش آلما كندينده آنادان اولدى. قاقاووز خلقى
اوچون بير موزە ياپيب و ۲۰ ايل تمام اورايا مديرليك ائتميشدير. سونرا عۇمرونو ۱۹۸۶ جى ايلده - اۋزونو
بير قاتار آلتينا آتماقلا - سونا يئتيرميشدير. اۋلندن سونرا مدير اولدوغو موزەنى اونون آديلا بزه ميشلر.
قاراچوبان ۱۹۵۷ جى ايلده «مولداوا سوساليسىتى» غزئەسينده اوزەل ساييلا چيخان هفتەليكه شعر
لرينى چاپ ائتديرير و ادبيات دونياسينا قدم قويور. اونون ايلك شعر كتابى «ايلك لاف» آديلا ۱۹۶۳ده
يايملانير. بونون آرديجا ۱۹۶۸ده «يانقلىق»، ۱۹۶۹دا «بايىلماق»، ۱۹۷۰ده «پرسنگلر»، و ۱۹۶۶دا بير
حيكايه كتابى اولان «آلچاق ساچاق آلتيندا» اثريله فعاليتە داوام ائدير.
قاراچوبانين شعرلر سئچىمى ۱۹۸۴جو ايلده «شعرلر» عنوانيله و نثر اثرلرى نين سئچىمى ۱۹۸۶دا
«پروزا» آديلا نشر اولونور.

قاراچوبانين آيريجا اوچ شعر كتابى را چاپ اولموشدور. آدلارى بونلاردير:
روحون توتقوسو، ۱۹۷۰؛ ياشيل آلوو، ۱۹۷۲؛ باشلانقيچ، ۱۹۸۹.

قاراچوبان روسچا و آذربايجانجا شعرلر ده يازميشدير. ياشاديغى چاغلاردا، آدى آذربايجاندا بوتون
روسيادا يايىلميشدى. ۱۹۹۷ جى ايلده «صاباح اولدوز» آدىلى درگى اوچ سايى سيندا قارا چوبانين
رسملرينى يايىملايب و رساملىق صنعتينى آراشديرير. بونو دا آرتيرماق لازيمديركى ايندى اونون اوغلو دا
بير تانينميش رسامدير. شعرلريندن اۋرنكلر:

يوللار

قارشيدا سورولموش
ايكى يول ايشلنميش
گۆرونور.
بيريى كىناردان
يورويور.

ايكى يولدان، اول كى
گىتىمىشلىر، دگىل مىش
كىمىن زوروندا
قساوتلى كىم قىچمىش
يىنى يولو او اچمىش
دوغرودان.

يىنى ايله قارشى

آياز دگىل، سويوق هىچ مى هىچ ،
چوبوقلار سىمىت دولو،
اوتر چانلار كوچوچوك،
لانقىر، لانقىر چانلار.

هئى هئى جىلر قايناشر
گزه لر هىچ بير آنلىق.
كۆپك جىكلر بولاشىرلار،
يىره كۆچر قارانلىق.

اوشاقلار گزمكدن بىكدى،
اولدو گنجه يارىسى.
دوشر دوشر بۇيوك قارلار،
نئجه چوبان شاركىسى.

نه گرچكدى، نه دوقوندو،
گۇزهللىگى نه ده پك تانيقدى.
نه قدهر او ارىشيلمزدى،
گۇزههپ گۇزهل گۇرونوردو.

مينا كۇسه

مينا كۇسه قاقاووز چاغداش ادبياتى نين ان چاليشقان شاعىرلرىندن سايىلىر. اونون شعر دفترلىرى اون جيلددن آرتىقدىر. آنجاق شعرلرىنده دالغالانان مىلى روحو و وطن سئوگىسى دىر.
مينا كۇسه ۱۹۳۳ جو ايلده بوشالما كندىنده آنادان اولدو، تحصيلىنى بيتىردىكدن سونرا موزه مديرلىگى ومعلم ليك ايله مشغول اولوب، بير آن ادبى ياراديجىلىقدان ال اوزمه ميشدىر. اونون شعرلرىنده آنادىلى و وطندن باشقا انسان هيجانلارى و دويغولارى ان ده يرلى يئرى توتور. مينا آنادىلىندن علاوه، روسجا شعرلده قوشموش و اثرلىرى باشقا سووئت دىللرينه ده ترجمه اولموشدور.
مينا كۇسه نين اثرلىرى بونلاردىر:

قسمت، ۱۹۷۳.
قارداشلىق، ۱۹۷۵.
توپراغىن اوره گى، ۱۹۸۳.
حاضىراول، ۱۹۸۶.
اومودلار، ۱۹۸۸.

دادىم غۇموردىن، ۱۹۸۰.

ساباھكى گون، ۱۹۹۰.

توپراق قوخوسو، ۱۹۷۹.

شعرلىرىدىن اۆرنك:

سنه سارماشدىم

و انسان باشلادى

ياشاماغا طاليعىنى،

بو ائولر ياپىلى،

دوگون لر خوش اولدو.

سونرا بۆيوك ياپىلار،

قاچاراق گلدىلر،

سانىرسان بير مثلدىن،

هر بير، هر بير ايلدىن!

هم چوخ آسفالت گلدى،

ساده جه بيزيم يوللارى ياپمادىلار.

سوكلار سئويندى

قسمتلىرى يئتيشدى.

واردى هم بئش آلم،

توت اونو عقلينده ،

يؤنه تيغى بير آدام،

بوغدان سيمون دو.

كالخوزون باشى ايدى،
ايش بيلن باباسى،
اوتوز ايل ايچينده،
انسانين ايبى ليگينه چاليشدى.

آنادىليم

آنادىليم، آنا دىليم،
سنسيز من سولوق سو كيمى،
گنجه - گوندوز سر عقليمده،
قاقاوزون شو قانيندا.

سنين اى دىليم! كۆكون درين:
او بۆيوك سلسله دن گلير.
اوغوز سيزينتىسى قووى
او چوخ خالقى قارداش ائتدى.

آنادىليم، آنادىليم
سن باشيم سان، امينيم منيم،
قيزقين، صاف اوره كجيگيم،
گونش كيمى هم قسمتيم.

سن نه چوخ شئى لر كئچيردين دىليم،
آمما يئنه ده ديرى قالددين.
بوگونه، بوگون خالقيم سنى،
گۆزلريم كيمى قوللار.

نئجه فیدان کؤکسوز بؤیومز
انسان اؤلو اولور، آما دیلسیز اولماز.
من دیلیمه شوکور دییه‌رم،
اوندان منه قالان خوشلوقدور.

استپان کوراوغلو

استپان کوراوغلو قاقاووز ادبیاتی نین علمی تمثیلچی سی کیمی دونیادا تانییر. او، ۱۹۴۰ جی ایلده اوکراین سنیرلاری ایچینده قالان اودسا شهرینده آنادان اولدو. آنجاق بیر قاقاووز کیمی یاشاییب یاراتدی. او ۸ ایل معلم لیک و اوخول مدیرلیگی وظیفه‌سینی داشیاندان سونرا ۱۹۷۱ جی ایلده «قاقاووزلارین عائله‌لری» عنوانیندا دوکتورا تئزینی کنچیریپ، مولداوی بیلیم آکادمیاسیندان مآذون اولوب و ایللر بویو همان یونیورسیتهده قاقاووز تورک لرین آراشدیرما بؤلومونو دولانديرمیشدیر. آنجاق بوساحده چوخلو دونیا سویه‌سینده قورولتایلارا قووشموش و نئچه- نئچه علمی کتابلار و مقاله‌لر ائنه وئرمیشدیر. سونرالار سیاست عالمینه ده قاریشیپ و بیر زمان پارلمانا بیر ملت وکیلی کیمی ده سئچیلیمیشلیر. آنجاق استپان کوراوغلونو بیر اوزمان کیمی دونیا ادبیاتیندا، بیر قاقاووز یازاری و عالمی کمی تانیریق.

استپان کوراوغلونون ایلک شعرلری ۱۹۵۷ جی ایلده اولدو و سونرالار بیر شهرتلی شاعیر اولراق، ۱۹۷۹ جی ایلده مولداویا یازارلار بیرلیگینه عضو اولدو و قاقاووز ادبیاتی کوموسیونونا باشقانلیق ائتدی. او شاعیرلیگی ایله یاناشی، بیر یازار کیمی ده چیخیش ائدیپ و خالق نین ملی وارلیغیندان مودافیعه ائدیدی.

استپاق کوراوغلونون شعرلرینده ملی دوغو و دوشونجه دهیرلی بیر یئر آلیر. او آذربایجان ادبیاتینا دا ماراقلی اولراق توخونور و نظامی، صابر کیمی شاعیرلرین شعرلرینی و حیاتی نی آراییر. بوندان علاوه او، بوتون تورک ملت‌لری: تورکیه، آذربایجان، آلتای، قیزقیز، تاتار ادبیاتلاری ایله دریندن تانیش اولوب، شعرلرینده و علمی اثرلرینده اونلارا اشاره‌لر ائدیر. اونون علمی، ادبی، شعر ژانرلاری آراسیندا حیکایه، مقاله‌لرین ده یئر واردیر. اونون اثرلری باشقا دیللره ترجمه اولموش و روسجا، آذربایجانجا مستقل اثرلری واردیر. اثر لریندن بونلاری سایماق اولار:

بیر قوجاق گونش، ۱۹۶۹
قیزغین چی‌لر، ۱۹۷۴.

- قاوش آوالارى، ۱۹۷۷.
- چىخ، چىخ گونش، ۱۹۸۱.
- يوكسك قوشلار، ۱۹۸۲.
- گئجە يارىسى شعرلىرى، ۱۹۸۹ (شعر آنتالوژىسى).
- ايلك ياز توركوسو، ۱۹۸۹.
- يوللار، ۱۹۷۰ (چىكايەلر توپلومو).
- آغاچ شجرەسى، ۱۹۸۸ (اصلى روسجا اولموشدور).
- شعرلريندن اؤرنك:

آنا سىجاقى

اللىرىن، آنام نەقدەر
 بو دونيا دا ايشلەمىش،
 سانكى اونلار اهنچ مى آغير
 بير وقت گلەمەمىش؟

نئچە كرە اللرىن يىخامىش؟
 بوروشموش اللرىن سودان.
 نئچە كرە بير علاجلامىش
 ان آجى هم بؤيوك آجيدان؟

نئچە كرە چۆرەك قازانمىش،
 قازمادان سردلەمىش اللرىن.
 نئچە كرە اونلار چاتلامىش،
 دۇيورماق اوچون بىزى؟

عۇمرونده زورلوقلىرى آشان،
 اللرىن آرتىق ارىمىش،

صرف چوققلارینین ساغلیغی ایچین،
اؤلومه دک سیجاق قالمیش؟

بورج

داها کیملره قونوشمادیملر؟
کیمه خاطر سؤیلهمه دیم؟
هانکی لاریلا دوستلایاشمادیملر؟
پاک دویغومو باغیشلامادیملر؟
هانسی گون، نه زامان یانامادیملر.
داها نه قدر یاشایاجام،
اؤده نمه میس بورجوملا؟

دینله مه گه تورکو

یورولدویدوم، اویویوردوم دون،
اویویوردوم، بیر اؤلوی کیملی،
آمما آنسیزین اویاندیم، اورکدوم،
بیرتورکو، باخ، قالدیردی منی،
اویخو هر شئیدن دادلی دگیلدير،
نئجه مثل لرده آنلادیرلار
سنه دادلی گلن تورکویو
قاقاووزلار چالیور.

هر نه زامان اؤله جکسم،
گرچه بوسؤزلر اسکی دیر دونیادا،

اگر بیرگون دیریلەجکسم ،
بو آنا دایلمده کی تورکویله اولاجاقدیر.

تئودور زانت

قافاۋوز ادبیاتی نین گلیشمه سینده چالیشان شاعیر، ادیب و یازارلاردان بیرى ده تئودور زانت اولموشدور. او بیر غزته چی، تلویزیون پروگرامی حاضرلایان، اوشاقلار، گنجلر اوچون شعر و مقاله یازان چالیشقان بیر عالیم دیر. تئودور ۱۹۵۸ جی ایلده قومرات شهرینده آنادان اولدو. بیلیم یوردونو بیتیریپ ۱۹۸۶ جی ایلدن تلویزیون اوچون پروگراملار حاضرلادی. ۱۹۸۸ جی ایلده «آنا سۆزو» غزته سینى چىخاردی. بو غزته، قافاۋوز ادبیاتی گلیشمه سینده بؤیوک ائتکی یاراتمیش و چوخلو شاعیر و یازارلارین یارانماسینا زمینه آچمیشدیر.

زانتین ایلک شعرلری ایلک اؤنجه روس ومولداوی غزته لرینده یایلمیش و سونرالار قافاۋوز مستقل غزته لرى میدانا گلمیشدیر. بو غزته لرین میدانا گلمه سینده، زانت و یولداشلاری نین بؤیوک چالیشمالاری اولموشدور. زانت ایلک شعرلرینی درگی لرده یایمیشدیر. و شعرلری بونلاردیر: افق، اولدوزلار، گۆرونن افق. زانت اوشاق شعرلری سؤیله مکله ده بؤیوک باجاریق گؤستریمیش، بوکتابلاری دا یایلمیشدیر: قاریمجالیق، ۱۹۸۹؛ بؤجه جیک ۱۹۹۱. اونون سونراکی شعرلری ده «آندیم» آدلی کتابیندا توپلانمیشدیر، بوکتاب ۱۹۸۹ دا چاپ اولدو، اونون شعرلری باشقا تورک دیل لرینه و سووئت ملت لری دیل لرینه ده ترجمه اولموشدور.

تئودور زانت بیرملی روحلو شاعیردیر کی قوشدوغو «وطن» شعرى، بوگون اۆلکه نین ملی مارشی کیمی قبول اولونموشدور. شعرلریندن اؤرنک لر:

انسانا لازیم

انسانا لازیم بیر ار (قیز)،
هارادا اولسا اونو بکلر،
چیخیب کندین کنارینا،
یاش تۆکر اوزون یولا

انسانا لازيم بير ار.

انسانا لازيم بير ائو،
باجاسى هاردا توتارسا توتسون.
گئچيدده كى شوقى، سىجاغى،
قورويورلار دووارلار
انسانا لازيم بير ائو.

انسانا لازيم بيرگونش
اريتسين سىجاق آتش؛
آرايا گيره ن بوزو
دونماسين گنجليك سؤزو
انسانا لازيم گونش.

انسانا لازيم آنا،
اونوتماماغا، داريلماماغا،
يير راحتليق ياشاماغا،
او قوجا، يورقون جانا،
انسانا لازيم آنا.

انسانا لازيم وطن،
خالقينا قالسين دامار،
قانبندا آتا سسى،
اوزاقدان ائوه چكسين،
انسانا لازيم وطن.

آناديليم

آنادىلىم بىر چىشمە،
مىنلر ايل ياشايىر دا،
سۇزلىرى گۇزەل، قىيوراق،
عۇمرە ساغلام داياناق.
آنادىلىم تۆكۈلور،
اطرافدا توركو سۇيلر،
آنادىلىم سانجىمىز،
سادەجە اونونلا ياشايىجاغىز.

چوواش – تورک ادبیاتی

چوواش خالقى، تورک ملتلى ايله بيرگه ياشاييب و بوتون تورک عمومى ادبياتينا مالیک ديرلر. آنجاق نئچه نئچه قانلى حادثه لرى باشدان كئچيرديكلرى اوچون بوتون بونلارى الدن وئرميشلر. آنجاق زنگين بير شفاهى ادبيات، چوواشلارين ديل و كولتورونو قوروموشدور. بونو قيد ائتمك لازيمديركى بوگون عرب الفباسيلا تكة مزار داشلارى قالميشدير و باشقا كتابلار هاميسى يانديريليب، ارادان اپاريليبدير. بو تاريخى حادثه نى خاطيرلاماق گره كيركى ۱۹۱۷ جى ايلده ۵۰۰۰ دن آرتيق چوواش ديلينده اولان كتابلار كرنسكى طرفيندن توپلانيب و ارادان اپاريليبدير. بو تاريخى حادثه نى، بوتون تاريخه قاينقلارى خاطيرلايىرلار. بوندان اؤنجه ده – ۲۰۰ ايل اؤنجه دن بوتون غرب و كريستيان مبلغلى مسيحيتى تبليغ ائتمك اوچون چوواش يوردلاريندا مسكن سالميشلار. آنجاق نئجه اولوركى بوتون چوواشجا يازيلان اسلام اثرلى ارادان قالديريلىر، امما انجيل ترجمه لرى و كريستيان – مسيحى كتابلارى قالير؟!

چوواش ادبياتينا بير اؤته رى باخيش گؤسته ريركى اونلارين زنگين بير خالق ميراثى واردير. توركولر، شاركىلار، مثللر، اتالار سؤزلرى، داستانلار، منظوم تاپماجالار و باشقا شعر و صنعت ژانرلارى هله ده خالقين ديلينده و سينه سينده ديرى دير. آنجاق ۱۸ جى يوزايلدن تامام مستشرقلر، شرق شناسلار، چوواش اؤلكه لرى و يوردلاريني توشلاييب بورايا گلميشلر. ۱. فوكس، و. اسبويف، ن. ۱۰. زولوتائىسكى كيمي آراشديريجيلار بورالاردا مسكن قورورلار.

۱۸۴۰ جى ايلده فوكس «چوواش خلق ادبياتيندان ملزمه لر» آدلى اثريني توپلايىر. آرديجا ن. ۱. پولوروسف، چوواش داستانلاريني توپلايىر. سونرا مجاز آراشديريجي سى اولان مسزارف «چوواش خلق ادبياتى» آدلى اثريني توپلايىراق مجار علم آكادىميا سيندا يايىنلايىر.

ايوان ياكوولويچ بيرينجى چوواش اوخولونو آچماقلا، چوواش آيدىنلارنى نين گليشمه سينه يارديمچى اولور، بو دؤنه چوواش آيدىنلارى فرصتدن استفاده ائده رك بوتون چوواش يوردلارينا داغىليب و ديللرينى، كولتورلرينى و ادبياتلاريني قوللاناراق توپلاييب، يايىرلار.

۱۹ جو يوزايلده - ايلک ياريسيندا - ا. ايوانف و اوندان اؤنجه ا. البدوف چوواشلارين شعريني توپلاميشلار. بونلارين اَرديجا م. ف. فدرف، ت. ن. جورکين، چوواش حيكايه لريني توپلاييلار. آنجاق بونلارين حرکتيندن يارارلانان چوواش آيدينلاري اؤز ديل و ادبياتلاريني حرکت گتيرميش و خالقين علمي گلميشه سينه زمينه ياراتميشلار. بونا گؤره ده ياواش ياواش مطبعه لر ميدانا گلير و غزته لر اؤزونه يئر آچير. بيرينجي چوواش غزته سي ۱۹۰۵ جي ايلده «خبر» آديلا قورولور. بو هفته ليک، ايکي ايل داوام تاپير و چوخلو چوواش آيدينلاريني بير يئر توپلاييب. آنجاق تزار حکومتی چوواشجا درگی لری ييغيشديريب و بو غزته ني ده قدغن ائدير. ۱۹۱۱ جي ايلده و. واسيليف چوواشجا يئددی شعر کتابی توپلاييب، چاپ ائديرير. بو اثر بير ده يرلی آنتالوژی دير. سونرا ت. کريلف، يئريمف، کرونکف کیمی يازارلار کتابلاريني يايملاييلار.

چوواش ادبياتی نين بؤيوک فاجعه لریندن بيری، ۱۹۱۷ ایلینده کرنسکی طرفیندن /۵۰۰۰ دن آرتیق چوواشجا کتابلاری توپلاييب يانديرمالاری و آرادان آپارمالاری دير. آنجاق ۱۹۱۸ دن چوواش ادبياتی يئنی باشندان ديرچه لير و «استشاره» (۱۹۱۸)، «شفق» (۱۹۱۹) ياييلير و سمن واسيلويچ الک، و. رضاج، پ. موروزف، م. سوميلف و باشقا شاعيرلر و يازارلار ده يرلی و قالارقی اثرلرینی چاپ انتديريرلر. بو يازارلارين اثرلری باشقا ديللره ده ترجمه اولونور.

بونودا خاطرلاماق لازيمدير کي ۱۹ جو عصرين سونلاری و ۲۰ عصرين اول لرينده چوواش تئاتری، قازاق ادبياتينا آرخالاراق آياق توتدو. حتا روس اويونلاری چوواشجا چئوريليب و صحنه يه گلير.

۲۰ جي يوزايلده چوواش شاعيرلری نين اؤنونده کنستانتين اوينف دايانير. ايوانف «نوروز خانيم» داستاني يازماقلا، چوواش ادبی ديليني خلقي ديلينه سالدی و بواثر ايلر بويو ان يايغين و مشهور بير اثر کیمی خلق طرفیندن قارشيلاندى.

سؤز يوخ کي سووئت زامانی چوواشستان ادبياتی و ديلي ديرچه لير و بورا بير اولکه کیمی ايره لی گئدير. حتا ۱۹۸۸ جي ايلده سووئت بيرليگی داغيليرسادا، چوواش ادبياتی همان پوليتيکانی ايره لی سوروب و بوگون ده ادبيات و اينجه صنعتينده مبارزه و عدالت روحو داغالانير و گونو- گوندن ملی روح قازاناراق ملی کيمليگيني اله گتيرمه گه چاليشير.

بوگون چوواش ادبياتی نين دونيا يانیتما لايق شاعيرلری و يازارلاری واردير اوجمله دن:
ولاديمير واسيلويچ، رايسا شاربی، الکساندر نظرف، واسيلي يئلكوان، يورئی سمندی و

رايسا شاربی

رايسا شارپى چوۋاش ادبىياتى نىن دونيادا تانىنىمىش تمثىلچىسى اولاراق، دونيا ادبى اودول - لارنى دا
الە گتىرمىشىدىر و اثرلىرى دونيا دىللرىنە ترجمە اولونموش بىر شاعىردىر.

رايسا ۱۹۵۱ جى ايلده چوۋاشستاتىن پاتىر شەرىندە آنادان اولدو. تحصىلاتىنى اۋز آنايوردوندا بىتىردى.
چوۋاش دولت يونىۋىرسىتەسىنى بىتىردىكىن سونرا. چوۋاش كىتاب يايىن ائويندە چالاشماغا باشلادى.
اوشاق ادبىياتى ايله مشغول اولدو. چوۋاش دولت كوكلە تئاتروسونون يۇنە تىجىسى اولدو. پىكە (خانىم)
درگىسىنىن باش رداكتورلۇغونو داشىدى و يازدىغى اثرلەر گۇرە نۇچە نۇچە دونيا ادبى اودوللارنى الە
گتىردى. او جملەدن چوۋاش كومسومولونون «شش پىت مىشى» آدىنا دوزەنلەنن اودولو صاحب چىخدى
ودونيا ادبىياتىنا خاص اولان تورك خالقلارى آرسىندا لايىق تانىنان «نجىب فاضل» اودولونو قازاندى.

رايسا اوشاقللىقدان يازماغا اوز گتىردى وشعرلىرى يۇرلى درگىلردە چاپ اولدو. مختلف ادبى انجمنلردە
و قورولتايلاردا فعالجاسىنا اشتراك ائتدى. اىلك شعر كىتابى اولان «ارمغان» ۱۹۷۲ جى ايلده
يايىملاندى. ايكىنجى شعر كىتابى ۱۹۷۶ جى ايلده «ترانكى» آدىلا يايىملاندى. بو كىتاب اوشاقلاردا حصر
اولموشدور. ۱۹۷۷ جى ايلده رايسانىن شعرلىرى روسجايا ترجمە اولوب و مسكوۋادا چاپ اولدو و «كىتاب
اودولو» آدلانان اودولو قازاندى.

رايسا چوۋاشجادان علاوه، بىرسىرا شعرلىرىنى روسجا يازمىشىدىر. بوشعرلردە روس خالقى آراسىندا
گۇزەلجە قارشىلانمىشىدىر و يوخارى بىر تىراژلاردا چاپ اولموشدور.

رايسا، شعردن علاوه، درام و تئاتر آلانىندا دا اثرلەر يازمىش و نهايت چوۋاش ادبىياتىنى سوونت خالقلارى
آراسىندا يايىمىشىدىر. اونون دراملارنىدان بو اثرلىرى آد آپارماق اولار: آنامىن مىلى، اىلك آدىملار، قونوشالىم
مى؟ ،

شعر لىرىندىن نمونه لىر:

چوۋاشىن ايبى تۇرەسى چوخ

چوخ ايبى سۇزلر وار چوۋاشىن،

«اصلە پىنارا تۇكورمە!

ساىغى گۇستر ياشلى لارا،

اعتبار ائت دىگرلرىنە!.....»

بوتون تۇرەيى حساب ائتمەيى
آماج ائدىنمەدەيم من،
ھېسىنى دوشونەجك زامان يوخ،
بىرىسى حاققىندا شىمدى قونوشما.

چوواش كندىنە گئەرسن،
ايلك دوشونجەن اولاجاق سىنن:
«بو كند گرچكدن، اورماندا
يوخ، يوخ اورماننن اۋزو كندە»

ان اۋنجدەن، ان اسكىدن،
انسان قورونجا عائلەنى،
ھىجانلاناراق، تميز جاندان
چوواش دىكيور ايكي - اوچ اكسويوت:

اكسويوت بۇيويور، انسان بۇيويور،
گونش ايشيغى ھېسىنە يئتيور....»
بوگون دە او دىكيور باغچاسينا
آككايين قيز توخومونوم آديم
«بۇيو كايين كيمي گنج، گۈزەل،
گونش اويناسين يوزوندە....».

سارى اوغول آديلا مئشە
دىكيور دا اۋىلەجە سۇيلويور:
«مئشە كيمي ساغلام بۇيو، قەرمان،
آدينى اصلا ايتىرمە....».

گونش ايشيغى آلتيندا

بۇيوسون، كايىن ومئشه
غرورلا اۆزگورجه يئر يوزونده
اوغولداسين، بۇيوسون يئنى اورمان.

آنا اوجاغى

اوميدلر سنه راحت وئرمه دن
يول توتماغا چاغيورلار اوزاغا.
ائو داراتما، بلكى، دۇنوب باخمادان.
يورويه جك سن... هر يئرە واريرسان.
سئوگىلى ائوينى فرق ائتمز اۆزلىرسن -
حياتين داوام ائتسه ده باشارلا.
رؤيادا ائوه سن دۇنيورسون،
آى كيمي، گونش كيمي دۇنەرك.

شعر

آنايوردوم چوواشستان،
جانلا، اورەكلە، من سنین،
آنايوردوم - من سنین قيزين
سنى سئويوروم من آتلى، اينايوروم:
منيم عشقيم
گوجسوز دگيل.
سنىن قانادين
منى يوكسلتدى گؤيه،
قوتى، سن وئردىن قلبيمە،

آنا يوردوم - سن روخومدا!
آنا يوردوم - سن قانيمدا!
آنا يوردوم - سن عقليمده!
آنا يوردوم - سن شاركيمدا!
شاركى سۇيلويوروم سنین آدينلا،
سنین آديندا او داغلا
سنین آدينلا بوتون خالقا
بولويورم دوست من.
دوستلوقلا
ساتميوروم.
من سنین قيزين.
چوواش،
منده سنین آلويلو قلبين.

باشقورد ادبیاتی

آوروپا ایله آسیانی بیر - بیریندن آییران اورال داغلارینین اتک‌لرینده و دوغوسوندا یاشایان اسکی تورک ملتی اولان باشقوردلار ۲۰۰۰ ایلیک بیر تاریخه مالیک‌دیرلر. بونلارین آدلاریندان معلوم اولدوغو کیمی «قورد» دان یارانیب گلن افسانه‌لردن آسیلی اولراق، اونلار یول گۆستهره‌ن «بوزقورد» اولموش و اساس تورک اوسطوره‌سینه آرخالانراق، تورک قبیله‌لرین اصل کۆکونه مالیک ساییلرلار. آنجاق باشقوردلار اسکی و زنگین بیر تاریخه مالیک اولارق، زنگین شفاهی و یازیلی بیر ادبیاتا دا مالیک‌دیرلر.

باشقورد تاریخی ۲۰۰۰ ایلیک اولای‌لاری آرخادا قویوب، آنجاق بوساواشلاردا- ماجرالارلا دولو تاریخدن ائتکی‌لرینی ساхлаمیشلار. اونلارین ایچینده یارانان قهرمانلیق داستانلاری، شجره‌نامه‌لر بونو گۆستمه‌ده‌دیر. بیلدیگیمیز کیمی تاتارلارلا مغوللارین ساواشی ۳۰۰ ایل داوام تاپراق، بوملتی سارسیتیش و تاریخلری الدن وئرمه‌گه یاخینلاشدیرمیشدیر. ۵۰۰ ایل سون زامانلاری دا روس استیلاسی‌نی قبول ائتمیشلر. ۱۹۰۶ جی ایلده باشقوردلارین الینده قالان یوردلار، نهایت باشقوردستانین بئشدن بیر قالمیشدیر. تزار حکومتی باشقوردلاری یئرلی- دیبلی آرادان آپارما و روسلاشدیرما سیاستینی ایره‌لی سوروردو. آنجاق بونا نایل اولمادی. آما احمدزکی ولیدی توغان ین باشقانلیغی آلتیندا قورولان حکومت، کومونیستلر زامانی آردان قالدیریلدی.

تاریخه گلنده، بوگون چاغداش باشقوردستان، اؤزونو تانیمادا آددیم‌لار آتمادادیر. بوندان اۇنجه کولتورلرینه بیر اؤته‌ری باخالیم. دئدیگیمیز کیمی باشقورد شفاهی ادبیاتی چوخ زنگین و گئنیش دیر. باشقوردلار آراسیندا چوخلو قهرمانلیق داستانلاری واردیر اوجمله‌دن: اورال باتیر، آغ بوزات، قوشاق بیك، زهره منان آدلار، زییت‌الحق منان هیوهیلیو، آغ حق قولا، قونیر بوغا، قارا یورغا و....

آنجاق یازیلی ادبیاتا گلدیکده، یئته ده بیر زنگین ادبیاتلا اوز- اوزه گلیریک. بو ادبیاتی دا دؤرد اساسلی بۆلومه بۆلمک اولور:

۱) بولغار دؤنمی

۲) قبیچاق دؤنمی

۳) روس دؤنمی

۴) سووئت دؤنمی

بولغار دۇنمىندىن داستانلار، مىثلەر، ناغىلار و باشقا فولكلور ژانرلارى قالمىشىدىر و بونلارنى يازىيا كئچمەسى سونرالار عابد اولور.

قول على نىن «قصه ی يوسف» اثرى بو زامانىن ان دەيرلى و قالارقى كىتابى ساييلىر. بو اثر و اونون يارادىجىسى ۱۳ جو مىلادى يوزايله قايىدىر. ۷۰۰ ايللك بير يازىلى ادبيات، بو تارىخىن ان آز ساييلان زامانى دىر.

قېچاق دۇنمىنە گلدېكده، دەيرلى اثرلر و گۇركمكى شاعىرلر اورتايا گلير. بو زامانىن اثرلرى وشاعىرلرىنه اۇتەرى باخىش بونلارى گۇستەرىر:

قطب: خسرو و شيرين

سيف سرائى: گلستان ترجمهسى

خوارزمى: محبت نامه

ح. كاتب: جمجمه سلطان

ربگوزى: قصص الانبيا

انجاق اوچونجو دۇنمده- روس و تزارلارنى استىلاسى چاغلاردا، باشقورد ادبياتى بۇيوك اثرلر ميدانا گىتىرمىش و بو ۵۰۰ ايل عرضىنده دونيا سويەسىنده قالان و مطرح اولان اثرلر اورتادادير. بو اثرلرى سايماق اولار:

يورماتو بويو شجرهسى

قارغاي- قېچاق بويو شجرهسى

اوسرگن بويونون شجرهسى

ممىت بويونون شجرهسى

تارىخى اثرلر اچىسىندان بو كىتابلارى آد آپارماق مومكوندور:

قادىرالى جلارى، جامع التواريخ، چنگىزنامه، آخساق تيمور، قايسا اوغلو احمد داستانى، حسام الدين مسلمين تواريخ البلغارىه و باتيرشا آدىلى اثرلىله مولا قولونون حكمتلر كىتابىنى سايا بيله ريك.

انجاق روس حاكمىتى زامانىندا، ۱۹ جو يوزايلده باشقوردلارنى مىلى حركتلىرى باشلايىر و «يئنىلىك حركتى» عنوانى آلتىندا بير سىيرا قىاملار گۇرونور. بو حركتلىرىن اۇنجولوگو م. اؤموت بىگف، م. آغ موللا اولموشلار. بو حركتىن گلىشمەسىنه ياردىمچى اولانلاردا بونلاردىر: ش. ياخشى اوغلو، ش. امين اف. بوزامان دموكراتىكلىشمە و مىلى چىلىك تشكلو بيرلىكده ايشلەنىلىر.

۲۰ جى يوزايلده سووئت اۆلكەلر بيرلىگى ياراناندا سونرا باشقرد - تورك ادبياتى جانلانىر و يوزلرجه يازارلار وشاعىرلر ميدانا گلير. باشقوردلارنى بۇيوك شەرلرى اولان اوتا و اورنبورگ شەرلرىنده مختلف

مدرسه لر قورولور: رسولیه، حسینیه و عثمانیه آدلارینی داشییان مکتبلرله یا ناشی، بیلیم یوردو دا میدانا گلیر. بوزامان شاعیرلرین نئچه سی بونلاردیر: مجید غفوری، ا. طاهر، . قوداش، ب. بابیچ، م. دادلی بیگ، ج. گبیت اف، ا. تانقاتف.

۱۹۳۳ جو ایلدن سونرا بیلیم یوردو و مدرسه لر ی باشقورد دیلینه اؤنم آرتیریپ و باشقورد ادبیاتی دیرچهلیر و یئنه یوزلرجه یازار و شاعیر میدانا گلیرلر: افضل طاهر، داود یولتای، ایمای نصیری، توقوت یئنه بیگ، بولاد ایشیم گول، مسلم مراد، رسید نقمتی، اکرم ولی، بایزید بیک بیگ، سید آغیش، سید مفتاح، گیتان امیری، قادر دایان، محی الدین داجی، نظام کریپ، مقصود ساندوقلو.

۱۹۳۷ جی ایلده استالینین باشلادیغی «قیزیل قیرغین» چوخلو باشقورد ضیالی لارینی اؤلومه اوغراتدی و چوخلو عالیم لر، شاعیر لر و یازارلار جانلارینی الدن وئردیلر و بیرسیراسی دا سورگون اولدولار. بو حرکتلرده اؤلنلرین نئچه سی بونلاردیر: هی محمد یثراف، س. مفتاح، ج. کریم، ا. کارنای، قادر دایان، امیر چانیش، تیمور آرسلان، موستای کریم، نظر نجمی، شاکر نصیر، گیلمدار رمضاعف، حکیم گیلجاب و....

آنجاکی ایکینجی دنیا ساواشیندان سونرا باشقورد ادبیاتی یئنی دن دیرچلدی و اؤز گلیشمه سینه داوام ائتدی. ۱۹۵۵ جی ایلدن سونرا بو گلیشمه هاها شدتله ایره لی گئدیپ و نهایت ۱۹۸۰ جی ایلدن استقلال ایسته یین حرکتلر جانلانیپ و ۱۹۹۰ جی ایللرده سووئت یوزولاراق، باشقوردستان جمهوروسو یارانیر. حتا روسیه فدراسیونو ایچه ریسینده قالیر سادا، بوگون اؤز ملی وارلیغینی ساخلایب، ملی ادبیاتینی قوروپور. بوگونکو باشقورد شاعیرلر و یازارلارینی بئله آد چکمک اولار: ا. ولی، ک. دایان، ا. بیکچنه یف، ک. مرگن، گ. امیری، ج. حکیم، س. قلی بیک، س. بیگلر، ج. گیلجف، م. گلی، گ. ابراهیمف، ا. عبدلین، م. حیدرف و ... بورادا نثر و حیکایه ساحه سی چوخ زنگین اولور سادا، کتابیمیزدا توتدوغوموز یولو داوام ائده رک نئچه شاعیری تانیترماغا کیفایتله نهجه بیک.

قاینان خیری

باشقوردستان ادبیاتی نین گلیشمه سینه ائتکی لی شاعیرلردن بیر قاینان خیری دیر کی ۱۹۰۳ جو ایلده نوریمان شهرینده دونیا یا گلدی. تحصیلینی پداگوژی تکنیک یونیورسیتیه سینده بیتیریپ معلم لیک اوچون اوقا شهرینده گئتدی. اورادا چیخان بیرسیرا درگی و غزته لرله آرخاداشلیق ائدیپ شعرلرینی

يايىملادى. بو زامان «يىنى كۆي»، «باشقوردستان گىنجلىرى» غزىتەلىرى، «تراكتور» و «سەن» درگى لىرىندە چاللىشىدۇ.

خىرى اىلك اۇنجه شعرلە ادبىيات دونياسىنا گىردى، آنجاق چوخ كىچمە دن حىكايەلر يازاراق، بىريازار كىمى دە چىخىش ائتدى. اونون يايىملانان اثرلىرى بونلاردىر:

كوپراتيوچىلر، ۱۹۳۶ حىكايە.

بىزىم ياز، ۱۹۲۷.

باشقورد كۆيوندە، ۱۹۲۷.

اونوتولان مىثللر، ۱۹۲۷.

بابىچ، ۱۹۲۸.

قادىن، ۱۹۳۱.

دۇنەمچ، ۱۹۲۸ - رومان.

قايتان خىرى ۱۹۳۸ ايلىندە دونياسىنى دگىشىدۇ.

شعرلىرىندىن نمۇنەلر:

گىنجلىك

منىم باشىمدان كىچمىش آغىرايىلر،

منىم گىنجلىگىمى چالدى.

بۇيلەجە بو مىملىك باغچاسىندا

چىچىكلىنىش اورەك اورمانى.

گونلر ايله برابر چىچىك لر آغارسادا

بو گىنج مىملىكتە اورەك آغارماز.

من ياشامدان ائشكىدە قالماسام

امىنم گىنجلىك يوخ اولماز.

ساغلام قاناد

بولودلارنى ياراراق شىمشىك كىمى،
گۇى يوزونە باخار، كىم اورادا اوچوب گئەدەر؟
گولوب قانادلارنىنى چىرپا - چىرپا
ناسىل قوشدور بو؟

قىزمىزى اۇرتويو داغىدىب بىزە سلام وئەرەك
آتش ساجىب، اوچا - اوچا ھارايا گئەيور؟
قانادلارنى
سرد ساغلام دمىرلردن
سويوتدەكى
سيورى، كسكىن سونگو لردن.

گنج پىلوت يوكسەلىب بولودلارا
اوچاغى بويوندوروقلار ياراق يۇنلدىرمىش.
آتشلى قامچى توتوب يىتتەللىرىنە
مىنىب آلمىش، اوچاغى ايرلەمىش.

ناسىل قوشدور! آرخاسىنا
يولجولارى، مکتوب و پستايى آليور دا بو،
يايىللاراق ياتان مملكتلر
بۇيوك داغلار آشار
مىن كىلومتري بئش ساعاتدا دۇنر.
ھەمن حاضىرلايالىم بىز مملكتە بۇيلە قوشلار،
سايىسىزجا چوخ اولسون بونلار.

ان گوجلۇ اوچاقلار ياپالىم بىز،

ھاوالاردا اوچالیم گوجلەنەرک، گۆیە یوکسەلەلیم.
(مسافر اولوب مارسا گئدیپ دۆنە لیم.)

اولدوزلاردان اولدوزلارا
یول آچاریز گلەجکده،
یول آچاریز یئر یوزوندن آیا!

انگم آتنابایف

آتنابایف «باشقوردستانین خالق شاعیری» عنوانینی داشییان، چاغداش باشقورد – تورک ادبیاتی نین گۆرکمکی سیمالاریندان دیر. انگم ۱۹۲۸ جی ایلده باشقوردستانین تاتیشلی بۆلگه سینده آنادان اولدو. تحصیلینی بیتیر دیکدن سونرا اؤفا شهرینه گئدیپ، غزئته و درگی دونیاسینا گیریشدی و بیرشاعیر و ادیب کیمی چالیشماغا باشلادی.

انگم آتنابایف ۱۹۶۰ جی ایلده «یازارلار بیرلیگینه» داخل اولدو. بیر- بیرینین آردیجا شعر کتابلارینی یاییملادی. اونون دهیرلی اثرلری و شعر کتابلاری ادب سئوهر خالق طرفیندن آلفیشلا اوز- اوزه گلدی. اونون کتابلاری بونلادیر: او دؤندو، باهارین سون گونو، آنا حؤکمو، قانونی نکاح ایله آتماجا، اکیزلر، سئوگی حاققیندا تورکو، آتش، چوجوقلاریم، خوشجا قالین خیاللاریم، یوللار کسیددیگی وقت و آتنابایف ۱۹۹۷ جی ایلده «خالق شاعیری» عنوانینی آلدی و ان شهرتلی چاغلاریندا دونیاسینی دگیشدی.

شعرلریندن نمونه لر:

بیز ۲۸ لر

ساکن زامانلاردا دوغمادیق بیز،
دوغدوق صینیفه او یغون مجادله حرکت لندیگینده.
شخصی ملک صاحبلیگی سینیرلارینی
بؤیوک «فوردزون» لار سوروب گئچدیگینده.

ساكىن زامانلاردا بۇيۇمەدىك بىز
بۇيۇدوك بىش ايللىك لىر دۇورۇندە.
مىغناطىسلر، GES لىر تائىرى وار
چوجوق چاغى نىن غمىسىز تور كوسۇندە.

ساواش بىزى قوللاردان چكىب
وقتىندىن ائركىن دگىشدىردى.
كوچوك كىن اىگىد ائدىب اوپۇتدۇ دا
دان آتىمىنا شىمدى ار كك ائدى

سئۇدىگىمىز يئرلر ايله لىلال لاشىب
بىز دولدورموش ايدىك كوچوك چكىردەيى
حالا بىتتىب دىنمىش دالغا كىمى
ساواش بىزە گلىب قالدى....

قاراچۇرەك

آناجىغىم منە قارا چۇرەك چئىنەيىب
امزىگە قويۇب وئرمىش دە
كندى گئتمىش اوراق وورماق اوچون.
آغلامىشام، فقط دايانمىشام،
چۇرەك ايله اولور ياشاماق.

قارا چۇرەك كوچوكدىن تامدىق
بىلىرم اونون قىمتلى اولدوغونو.
بىر دىلىمى ايچىن انسانلار

ساباحا قەدر سىرا بىكلەدىگىنى.

قارا چۆرەك بۇيوك سورون اولموش،
يوز گرم قەدر اونو بۆلموشلر
قوش دىلى كىمى شو گرملر اوچون
ساواشميشلار، حتا اۆلموشلر....

شو وقتلرى اونوتوروز بلكى
سانكى، گۆيدىن دوشموسوز.
بىرىمىز دە گۆيدىن دوشمە مېشىز
قارا چۆرەك يىيەرەك بۆيۈمۈشۈز.

اومانلار ابدى ين گئرى دۇنمز
بىز يئرىز سىمدى بىياضىنى.
سادەجە بىياضىن دادىنى بىلدىگىمىز ايچىن،
اونوتمايالىم اونون قاراسىنى.

اونوتمايالىم يازداكى قىزغىن سىجاقلاردا
قووا سىوايىب كىملرىن اكديگىنى،
اونوتمايالىم بركتلى يئرىن،
قارا يئرىن قارا چۆرەگىنى!

عبدالحق ايگەبىگف

چاغداش باشقوردستان شاعىرلىرى نىن گۇركمكى سىمالارىندان بىرىسى دە عبدالحق ايگەبىگف
اولموشدور. آتاسى حاجى محمد زنگىن بىر ادام اولورسادا، تئز اۆلۈب، اوغلونو يىتتىم قويدو. آنجاق
عبدالحق تحصيلىنى بىتيرىپ معلم اولدو. سونرا مسكووايا گئدىب يوكسك علمى درجەلىرى الە گتىردى.

گىچ ايكىن مىختلف غىزئەتە و درگى لىر دە: قىزىل دان، سۈۋىت باشقۇردىستان و آغىزال و... دا چالىشىدى.
۱۹۷۱ دىن ۱۹۹۰ يىلىنە قەدەر «آغىزال» درگى سىنىسن رىداكتۇرو اولدۇ.

عبدالحق اىگە بىگىف ۱۹۵۴ جو اىللار دە اىللىك كىتابى «گىچلىك تور كوسو» نو يايىملادى. اونون آردىجا چوخلو اثرلر ياراتدى. اثرلرىندىن بىر نىچەسى بونلاردىر: مىملىك، اۋز گورلوك، يىلمايىن اولدوزلار!، اورال سىسى، اۋز لەيە بىلر يىمىش داشلار دا، بىليرم يىرىمىن سۈيۈمۈن دە يىرىنى، شىرلر – مىنظۇمەلر، گوللر كىمى اولورام، سىچمە اثرلر، سۈيلىنمەيش سۈزلرىم وار، اسىب گىئە رىمور يوماغى و ...

عبدالحق اىگە بىگىف اثرلرىنىن چوخو روسجا و اوكرائىنى يا چئورىلىب و تورك مىلتلرى آراسىندا دا يايىلىيدىر. عبدالحق باشقۇردىستان جىمهورىتىنىن گلىمف اودولونو دا قازانىشىدىر.

بونو دا آرتىر ماق لازىمىدىركى عبدالحق ۱۹۶۳ جو اىلدىن يازارلار بىرلىگىنىن عضوودور.
شىرلرىندىن نىمۇنە:

الدىن گلىسە

مىن، اىمىدىن گلىسە ان اۋنجه كىندىنى
اۋلدورور اىدىم اجدلدىن،
قاينغىلارىم قوپارىب آتار اىدىم
فرىادا دچار اولموش انسانىن.

مىن اىمىدىن گلىسە، ھىچ قىسقانىمادان
دىلىنى كىسرايدىم غىبىتىن
و يوكىسلىدىرايدىم شىرتىنى مىن
انسانا گۈزەللىك وئرمىن ادبىن.

مىن اىمىدىن گلىسە، گۈز باشلارىنى
سىلىب آلير اىدىم دونيانىن .
انسانلار مىن ياشادىغى ھىر طرفە،
اوزالدىرايدىم موتولولوق تۈرەسىنى!

مىملىكتە اھانت ائتمىش قوللارى،

شیشمک اولوب آتارایدیم من.
خلقی اوچون تۆکنلره
گونش اولوب پارلار ایدیم من!

قار اوستوندە اوجاق

قالین قار ییغینلاری یاریب گئدینجه،
من سیخینتیلی اولوب اندیشه‌لندیم.
یا بۇيله ده بوزدا، قار اوستونده
توتوشدوروب اوجاق یاکدیم.

اوجاق یاندی ... سانکی باکیر کیمی،
یاخدی او دیری کۆزلرینی.
باخیشلاریم کۆزه توپلانسادا،
اوزاقلارا گئتدی دوشونجه‌لریم.

..... عقلینده می‌شیمدی، عقلینده می؟
اونوتدون می عجا او وقتی؟
صاف سؤگی منی قاپلاییب آلدی،
کۆروکلەییب قوتسال اوجاغی!

نوقاي - تورک ادبياتي

نوقاي ملتي تورک ملتلىرى نين اسكى مدنيتينه ماليک اولاراق، شفاهى ادبياتي داها زنگين وگئنيش اولاراق، يازيلي ادبياتي ايسه ده بو شفاهى ماترياللار يازيا آماقلا ميدانا گلير. ۱۹جو يوزايله نوقاي ادبياتي بير سيرا آيدينلار نين ميدانا گلمه سيله گليشير. بو آرادا عبدالرحمان عراف، حبيب الله عراف، على خوجايف، عبدالرحمان عليف، نجيب مولوبرديف وقوربان على ارمبه تف کيمي آيدينلار ايلک درگى لرى- اوجمله دن «توى»، «اصلاح» و «معاري ف» درگى لر نين چيخاراراق نوقاي تورک ادبياتي نين تملينى قودورلار. آنجاق بوندان اؤنجه - يوزايللر بويو شفاهى ادبياتلاريندان ائديگه، چورا باتير، بوز ايگيد، قيرچيبک، اوراق ايله ماناي قوزى کؤرپش، طاهر ايله زهره ايله داستانلار ماليک اولاراق، قازاندا چاپ اولوب ياييليردى. سونرالار همين نوقاي داستانلار آستراخان شهرينده ياييلير. بو سيديعيميز يازيلي ادبياتي، ۱۹جو يوزايله عايددير.

آنجاق ۱۹جو يوزايله تزار حکومتى بوتون مىللى ودينى کتابلار آرادان پاراماغا چليشيب و نوقاي ملتي نين مليو دينى وارليغىنى بوغوردو. بو زامان عرب الي فباسى ايله کتابلار يازيليردى. آنجاق ۲۰جى عصرده، اؤزهللىک له بلشويک حکومتى زمانيندا عرب الي فباسى لاتينجه يه و سونرا کيريل الي فباسينا چئوريلدى. بو زامانلر عبدالحميدجاني بيگف (۱۸۷۹-۱۹۵۵) مىللى ادبياتين ميدانا گلمه سینه بؤيوک خدمت گؤسترد. سونرا موسى قورمانا ليف و ز. غيب مىللى اف کيمي شاعيرلر ميدانا گليب، نوقاي شعرينه يئنى مضمون و فورمالار ايله يئنى شعرى گتيرديلر.

ايگينجى دونيا ساواسيندان سونرا نوقاي ادبياتي يئنى بير مرحله يه گيريب و ف. عبدالجليل اف، س. غفار اف کيمي يازارلار گؤزل اثرلريله بؤيوک ائتكى لر ياراديرلار. اونلار نين آرديجا ۲۰۰۰ ايللرينه قدر نوقاي ادبياتي بؤيوک گلमيشه لرله اوز- اوزه گلير و باشقا تورک ملت لريله باغلاناراق، ده يرلى اثرلر و گؤرکملى سيمالار ميدانا گلير. همين چاغدا اونلار جادونيا سويه سينده مطرح اولونا درگى لر و غرئته لر اورتايا گلير. بوگون چاغداش نوقاي ادبياتي نين شاعيرلر و يازارلار آداسيندا بو آدلار چمکک اولار:

بصير عبدولين، موسى قورماناليف، حسن شاهيمويچ بولاتيكف، فاضل عباسويچ عبدالجليل اف، قوروب دورسون باشويچ اوراز بيگف، سويون امامعلى ويچ قاپايف، گولجمال ميرزا اوا، عيسى قارا بيگف، جانبولات توركمنف، قدره اورازبيگ اوا، مراد على بيگف و ...

سويون امامعليويچ قاپايف

سويون امامعلى اويچ نوقاي ادبياتى نين ان بۇيوك شاعير و يازارى تانينير. او نوقاي ادبياتى نين كلاسك دۇورو اولان ۱۴ و ۱۵ جى يورايلىرىن سفر و ادبياتىنى ايزله ييب و مدرن تورك شعرينه چكىلمه سينده بۇيوك رول اوينا ييبدير. سويول ۱۹۲۷ جى ايلده آديگه حبلده دونيا گليب و ۱۹۵۰ جى ايلرده تورك ادبياتىنا گيرميشدير. سويول تورك دونياسىنى گزيب - دولانيب و تورك چاغداش ادبياتى ايله ده ياخيندان تانيش اولاراق، نوقاي ادبياتىندا بير اديب، شاعير، حيكايه و رومان يازارى كيمي چيخيش ائتميشدير.

سويون امامعلى اويچ اثرلى باشقا سووئت خالقلىرى نين ديللىرىنه ترجمه اولموش و بو اۆلكه لرده تانينمىش بير يازار و شاعيردير. روسجا اثرلى ده آلقىشلارلا اوز - اوزه - گلميشدير. شاعير يميز ۱۹۵۷ جى ايلدن «سووئت يارازلار بيرليگينه» عضو اولاراق، ۱۹۹۵ جى ايلده «قاراجاي - چركز جمهوريتى نين خلق يازارى» سئچيلميشدير. اونون اثرلى بونلاردير:

دانيل اوراندى، ۱۹۵۸،

اورهك سىرلريم، ۱۹۶۹.

شوق، ۱۹۸۷.

بو اوچ كتاب، شعر آلاتىندا اولموشدور. حيكايه و ادب ساحه سينده اولان اثرلى بونلاردير:

اۆتو، ۱۹۵۷ - آغ شوكر آئىلىنده، ۱۹۶۳. بك پولاد، ۱۹۷۱. كىرلو، ۱۹۷۴.

اوزون حيكايه لرى و مقاله لرى: قاز قولاقدان كارت لارى (۱۹۹۰) و بك پولاد (۱۹۷۰)
شعرلر يندن اۆرنك:

ايللر و يوللار

كئچيب گئدور بنيم اللى لى ياشلاريم،

نوقاي بوركيريندا يووارلاناڭ اوت كيبي،
بنيم ايسه قورووئريب ساچلاريم،
سارارميشام يول بويوندا دوه كيپ.

عۇمور بويو چوخ گۇرونور ايللر ده،
بىر - بىرينه بنزهمز، بىرىسى.
بىر چوخ انسان عۇمور كئچيرمىش يوللاردا،
و اۇزو كيبي عاغيلدا قالير ھېسى.

يىللر، يوللار، حياتيمدا گورە شيب،
بنيملە آيريلمادان گلير سىنيز،
ھىچ بىر زمان بنه قايقى وئريب، موتلولوق اكله ييب،
ايسته دىگىم شىكلده حياتى وئرميورسونوز.

نە دئسم دە يىللريمە راضى يم،
يالنيز شيميد سونو دورسون ورونمەدن،
چىخىپ شۇيلە بن گئە ييم يولوما،
او انسانى آليپ گلسين دوشورمەدن.

يوللار دا چوخ، انسان داچوخ - چوخ شوکور،
بنيم يولوم الله بانا يازمىشدير.
بن بختميە گليوروم، گووہ نہ ييم،
خالقيمين «دويموشدور» دئديگيم دويماي ييم.

تورکولر

زهره شاندينه وانين خاطيره سينه

تورکولر چوخدور، شارکی لارچوخ،
بنیم نوقای بوز کیریمدا
سؤیلویورلار اونو قیزلار گروپ حالیندا.
آیین آلتیندا.

او شارکی لاری دینلر،
بؤیوک گۆگ و گونش اورا،
کانال بویوندا کیر تووغو
اؤ ایچینده، بئل، قوشاق.

آولونون ایچینده
اؤزقور بؤیوین اوتلار
او طرفده کی گوشه ده،
قونوشان گلین لر.

یاشلی آدام دا حقیقی
توتوب قالمیش اوزاقدان،
سو اویوتونجه دورور یاریس ایله.

استالینات رادیوسونو،
قویموش سکیز بوچوغا،
اوندا بؤیوک اومدی وار،
تورکو دینله مک اوچون.

تورکولر چوخدور، توكولر چوخ،
سؤیله جک لرین سایسی آز،
آز اولسا دا، تورکو ایله گۆز،

نوقايىمدا آچىلىمىش.

قدريه اوراز بيگ اوا دمير پولادف

نوقاي يازارلارنىن چوخلوغو ايچىندە، شاعىرلرىن سايىسى داھا آزدىر، آنجاق بونلارنىن آراسىندا قدريه اوراز بيگ اوا گۇركملى سىماللاردان بىرى دىر. قدريه ۱۹۴۸ جى ايلدە آنادان اولوب، ۱۹۷۹ جى ايلدە وفات ائتمىشىدىر. آما بو آز عۇمروندا دەيرلى اثرلر يازماقلا، ناقاي ادبياتىنىن كلىمىشەسىندە بۇيوك ائتكى قويىموشدور.

قدريه دمير پولادف نىچە يونيوئرسىتەنى بىتىرىپ و ستودىگى بۇلوملردە درس آلمىشىدىر. او، اوشاقلیدان خلق ادبياتىنا مارق گۇستەرىپ و بو آlanda گۇزەل ايشلر گۇرموشدور. آنجاق شعر ساحەسىندە نىچە- نىچە كىتابلار يايىملايمىشىدىر. اونون اساس كىتابلار بونلاردىر:

تاغ دالىندان باشلاندى، ۱۹۷۱،

ياشلىق يئرلىرى، ۱۹۷۷،

حيران، ۱۹۷۸

ساخلانان اولدوزلار، ۱۹۷۸.

و روس دىلىندە يازدىغى اثر: آيدىن كولم سىروى، ۱۹۷۵.

شعرلىرىندىن نمونه:

دوستلار ايتىرىم

قانادىندان قوشلارنىن تلكلرىنى غنىب ائتمەسى كىمى،

چوخ دوستلرى يول بويونجا غىب ائتدىم (ايتردىم).

گۇزدىن ايراقلاشان دوستلار يىمىن قىستىنى

اورە گىمدە نە دە چوخ درىن دوشونويورم.

هايدى، سن، سىنىنى يوكسلىدىب،

وارماز ادين اولوسونا دوستونون،
تك گندهرلر ده يرلى دوستلاريم.
منى يتيم بوراخارق يورويوب يانيمدان

دريا دونيا وصيته بوراخيپ
عقله بئله گلمز ايراقلارا گئتدينيز.
اوراليغي بومبوش ائديپ بوراخيپ،
اؤلن دوسلار، نه ائتدينيز سيز نه ائتدينيز!

اوه، آجيسيني ياشاميشدى تانريم،
ياخينلارين مزارينا وارماقدان،
دان اوره گى دان كيبي آچيب يورودو،
دوستلاردان سونرا يالنيز اولوب قالماقدان .

سيزين گئتديگيز قارانليغا شمعدان چيراغى،
اولوب يانسين بنيم اولو حؤرمتيم،
بوتون دوستاريم، عزيزلريم، سيزدن سونرا،
قالاجاق گونو خدا بنه وئرمه سين!

آتايوردوم

تورلو دوشونجه لر آليب گؤتورور اوزاغا،
ائلى گيزيب بولوندون بن چوخ يئرده.
ام اوره ك چارپار تكسنة،
دوشونجه لر يم ده آتا يوردوم سنين ايچين.
حسرتيم سنين سيجاق يازينا،
چول گزيپ اندهن دومبورا سازينا،

آتا يوردوم، حسرتيم اوستونه چۇلوم،
«قارا آليت» دۇش دوگمەلى ناخاسان.
سنى اوردا گۇزەل بىرقىز كىبى گۇروب بن
دوشونجەلرئىمدە سن او قىز كىبى يوروسون.
هانكى يورددا، هانكى ائلدە اولسام دا،
آتا يوردوم، اۋزلهنن سن سن بنه،
سنى گۇرمەدن، اوزاقتا اولوب قالسام دا،
اورەك دامارى آنا يوردونا عجلە ائدەر.

تاتار - تورک ادبیاتی

تاتارلار اسکی بیر تاریخ و ادبیاتا مالیک دیرلر^{۳۳}. هابئله بوگونکو ادبیاتلاری دا زنگین، گئنیش و گوجلودور. ایلک یونیوزسیته نین بینوره سی ۱۷۵۸ جی ایلده قورولدو و ۱۹ جو یوزایلین تاتار ادبیاتی نین دیرچلمه و گلمیشه دؤورانی ساییلیر. قازان یونیوئرسیتیه سی ده همان چاغلاردا آجیلماسیلا، تورک دیلینی بوتون دونیا تورکولوگلارین دقت مرکزینه چئویریر. همان زامانلاردان تورکجه اوخوللار آچیلیر. ماراقلی سی بوردادیرکی بو زامانلاردان تاتار مطبوعاتی دا گلمیشه گه باشلیر. ۱۸۰۱ جی ایلده چایخانالار یولا دوشور و عرب الفباسیلا مطبعه تشکیلاتلاری قورولور و دوغرودان دوغروسونا تاتار - تورک خالقاری آراسیندا بیر جاغلانما و اوینیش دورومو یارانیر.

تورک - تاتار ادبیاتینا رهبر اولان ایلک شاعیر و یازارلار: فاتح خالیدی، رحمتولین، عبدالرحمان الیاسی و قیوم نصیری اولموشلار. بونلار بیر گه چالیشاراق «قواعد کتابة» عنوانلی بیر اثری چیخاریب و چوخ کئچمه - دن ۱۸۷۰ جی ایلده بیر «ایلیک» - سالنامه غزئته سیننی چیخاریرلار. نصیری بو یولو آچیمشدیر. بویولدا چالیشان موسی آغ ایگید بیر حیکایه یازیر: «حسام الدین ملّا» آدیندا. بو حیکایه نی باشقا بیر گنج یازار - ظاهر بیگی «گناه کبیر» آدلی حیکایه لرینده داوام ائتدیریر. سونرا «گؤزهل قیز خدیجه» و اونون آردیجا «بیچاره قیز» آدیندا حیکایه لرله، ایلک تأثر اوینونو یازیر. بو اوینن ۱۸۸۷ جی ایلده صحنه یه چیخیر و اثر ۱۸۹۵ جی ایلده چاپ اولونور.

تاریخ ساحه سینده شهاب الدین مرجانی «ولگا - بولغار تورکلری و قازان تورکلری نین تاریخی» کتابیتی ۱۸۷۷ جی ایلده یایملائییر. مرجانی نین اثری ۱۸۸۷ و سونرا ۱۹۰۰ ایللرینده بو عنوانلا چاپ اولور: «مستفاد الاخبار فی احوال قازان و بولغار». مرجانی نین یولونو داوام ائدهن رضا الدین فخر الدین ا. غلو بو اثرلری یازیب - یایملائییر: آثار، مشهور کمیسرلر، بؤیوک حادثه لر، مشهور خاتونلار.

^{۳۳} احمد علی آکدیل، قازان - تاتار تورکلری نین ادبیاتی، استانبول، ۱۹۹۸؛ و علی احسان قولجو، همان، ص ۳۵۱.

ھىكايە ساحەسىندە تاتار ادبىياتىدا گىئىش يىر توتۇر. بۇ ساحەسىندە دە سۇنرا گۇزەل اثرلار ۋە بۇيۇك يازارلار باش چىخارىر. ۋە جەملەدن صدرى مقصودى (ارسىل)، آياز اسحاقى كىمى يازىچىلارنىڭ آد پارماق اولار. ۱۹-ئەسىر ماقصۇدى نىچە- نىچە رومانلار ۋە ھىكايەلەر يازدى ۋە جەملەدن مەشىت، ھايات مى بو؟، موللۇل بابا، اوستا بىكە ۋە اونون نىچە پىئىسى دە وار: ايلك عشق، اوچ قادىنلا ھايات، معلم، معلمە، آلدېم ۋەدرىم، جەمىيەت، قىامت ۋە

باشا يازار، پىئىس آلانىندا على اصغر كمال دېركى آشاغىداكى اويونلارنى ۱۹۰۰ جى ايللردە يايىملايمىشدىر: بخت سىز اىگىد، اوچ بدبخت، بىرىنچى تاترو، ھدىە، مەلس، دجال، گوندش، ئولندىم، نىچول ئولندىم ۋە باشقا كەمدىلەر.

شۇبە سىز تاتار خەلقى ۱۹ جۇ يوزايلدە بىر اويانىش مەرحلە سىنى كىچىرىر ۋە بوزامان اونون ادبىياتى دا گىلىشەر. مەخەل ساھەلردە دە پرلى ۋە گۇز كەملى شاعىرلەر، يازارلار مەيدانا گىلەرلەر. بۇ دۇورانىن باشقا گۇز كەملى يازىچىلارنىڭ بىرىسى دە فاتىخ كرىم دىر. ۋە دا ھىكايە يازارى دىر ھىكايەلەرنىڭ: جەھانگىر مەخۇم، مەرسە تەلبىسى، سالىخ بىگىن ئولنەمەسى ۋە ...

تزار ھۆكۈمەتى بۇتون روسىادا سىخىنىتى ۋە بۇغۇنتونو ساخلا- مىشىدىر ۋە غۇزئە دۇنياسى باغلى ايدى. آنجاق ۱۹۰۵ جى ايلىن انقلابى نىزانى يىر آز آچدى ۋە بىر سىرا غۇزئەلەر ۋە درگىلەر مەيدانا گىلەر. ۋە جەملەدن «اصلاح» آدلى درگى ۱۹۰۵ ايلىندە يايىملىنىدى. ۱۹۰۷ ايلىندە «الاصلاح» آدلىدىن يىنى بىر غۇزئەلەر يايىلماغا باشلايدىلار.

فاتىخ امىرخان دا گۇز كەملى يازارلاردان دىركى ھايات، قەدرلى دىقىقەلەر، اورتالىقدا ۋە باشقا ھىكايەلەرنى يازدى. ۋە بىرى تەرفەن دە عالىمجان ابراھىم ھىكايە يازماغا باشلادى ۋە بۇ اثرلەرنى يايىملىدى: يوزايل اۋنەجە، دىنىزە، ۋە

جەمال ۋەلىدى ادبىيات آراشدىر مەللەرنى ايرەلى سۇرۇدۇ ۋە بۇ اثرلەرنى مەيدانا گىتىردى: تاتار ادبىياتىنى نىن سىرى، مەلت مەسئەلىسى.

شەر ساھەسىندە كلاسىك شەر فورملارنى ايرەلى گىتىردى. «درەمەند» تەلۇسۋايلە يازان شاعىر دىلەر رامى ۋە سەيد رامى بۇ دۇنمەن آدلىم شاعىرلەرنى دىر.

آنجاق ۱۹۱۷ جى ايلدە روسىا انقلابى، تاتار ادبىياتىدا دگىشمەدە اثر قويدۇ. بىلشۋىك ايدەلەرنى ادبىياتا گىردى. بىرسىرا شاعىرلەر ۋە يازارلار دىرچەلدىلەر ۋە بىر سىرالارنى دا سۇرگۇن اولۇب اۋلدۇرۇلدۇلەر. بۇ دورۇم بۇتون سۇئەت خەلقلىرىنە ۋە اۋلەكلەرنە عايدىدىر. ادبىيات دا يانمادان ايرەلى گىتىر ۋە دە پرلى رومانلار، پىئىس لەر ۋە ھىكايەلەر اورتايلا گىلەر. ادبىيات تارىخلىرى يازىلەر، سۇز لۇكلەر تۇپلانەر، ۋە جەملەدن: عالىمجان ابراھىم: بىرىم گۇنلەر، قازاق قىزى رومانلارنى / عزىز عەبدۇللا: تاتار ادبىياتى تارىخى / جەمال الدىن ۋەلىدى: تاتارچا سۇز لۇك

كولتور ادبياتى تارىخى

بىر سىرا يازار دا بلشويكلىرىن ايش اوسته گلمه سىله، وطندىن قاچىرلار و بىرسراسى دا استالين دۇورونده سورگون اولور، اعدام اولورلار... آنجاق ادبيات يارانمادادير و هله بوگون ده بوتون سيخىنتى - بوغونتولار باخمادان گۇركملى شاعىرلر، يازارلار و اديبلر ميدان آرايىرلار. بو بۇيوك انسانلاردان نئچەسىنى آد آپارماق اولاركى تاتار ادبياتىنى بوتون دونيايا يايىرلار:

مجيد غفورى، نجيب دوماوى، عبدالله توكار، واقف جلال، ضياء يارمكى، كريم تىنچورىن، ظريف بشيرى، فاصل تويكه، ميرحيدر فيضى، شهزاده، بابيج، تاجى عزت، عفت توتاش، بارى رحمت، فتحى بورناش، حسن توفان، هادى، تاكداش، نبى دالى، احمد اريكئى، موسى جليل، نورى اسلانف، مصطفى نعمان، هى واحدف شرف مدرس، انور داوودف، زكى نورى و

سيدا رامى اف

سيدلطف الله اوغلو رامى اف ۱۸۸۰ جى ايلده اورنبورگ شىهرينده آنادان اولدو. اونون آتاسى تاجر اولاراق، سيدى درس اوخوماقدا تشويق ائتدى. سيد، روسجا، عربجه و فارسجا دىللرى آنادىلى ايله ياناشى اۇيرهندى و سونرا «حسينيه مدرسه» سينده معلم اولدو و فارسجا دىلى و ادبياتىنى اۇيرتمه گه چاليشيدى. ۱۹۰۵ جى ايلده اوز وئرهن انقلابدا اکتىو و فعال صورتده اشتراك ائتدى. دان اولدوزو آدلى غزئته ده گليشىدى. سونرا بو غزئته نين مديرى اولدو / ۱۹۰۷ جى ايلده ف. اميرخان چىخاران «الاصلاح» غزئته سى ايله آرخاداشلىق ائتدى. سونرا «بيان الحق»، «قازان مخبرى» و «ايدىل» غزئته لريله ده آرخاداشلىق ائتدى. و استرخاندا نريمان نريمانف لا ياخيندان علاقه قوردو. بورادا ۴ ايل «ايدىل» غزئته سىنى چىخارتدى. آنجاق ۱۹۱۴ جى ايلده تزار بو غزئته نى باغلادى. ۱۹۱۷ دن سونرا اوتا شىهرينده «وفا» ژورنالينى چىخارمادا چاليشدى. ۱۹۲۰ ده «قىزىل اورال» درگيسينده چاليشدى. نهايت ۱۹۲۶ جى ايلده وفات ائتدى.

سیدی رامی اف مبارزه چالیشقان بیر یازار، غزئته جی و شاعیریدی. او تاتار – قازان ادبیاتی نین گلیشمه- سینده اؤنملی رول اوینادی. اونون اؤیکو –حیکایه، شعر، پیئس لری تاتار- قازان ادبیاتی نین دهیرلی اثرلریندن ساییلیر. اونون روسجا اثرلری ده شهرت قازانمیشدیر. شعرلریندن اؤرنکلر:

سن

منی آتسه آتان او- سن،
منی سویا سالان دا- سن،
آتسه یانسام، سویا بالسام،
چیخاریب آدلان آلاهییم دا- سن!

سیزلا کؤنلوم!

سیزلا، سیزلا، سیزلا کؤنلوم!
سیزلا هئج دورماقسیزین،
سیزلا آیلا، سیزلا ایللر،
سیزلا کئجه اویوقسیزین!
سیزلا، سیزلا ییب، سن محبت،
ال ائویندن گوللر یاپ
سونسوز حسرت و قارا گئجه
ایللریندن گوللر یاپ!

اوخوماق

بیزی انسان یاپان اوخوماق،

انسانی ایره لی گۆتورهن اوخوماق
یوکسلدیپ گۆیه چیخاران اوخوماق،
اوخوماق، اوخوماق، اوخوماق.

یولوموزو حک ائدهن اوخوماق،
یوزوموزو آغ ائدهن اوخوماق،
اؤزوموزو بیگ ائدهن اوخوماق،
اوخوماق، اوخوماق، اوخوماق.

دوغرو، درست انسان ایشی اوخوماق،
باغ و راحت یئمیشی اوخوماق
آچار راحتلیق ائشیگینی اوخوماق،
اوخوماق، اوخوماق، اوخوماق.

عقله نور وئرهن اوخوماق،
مقدس فیکیر وئرهن اوخوماق،
سو یوککن سو وئرهن اوخوماق،
اوخوماق، اوخوماق، اوخوماق.

دولت، بخت وئرهن اوخوماق،
مولک، تخت وئرهن اوخوماق
بیزه گره ک آلا اوخوماق،
اوخوماق، اوخوماق، اوخوماق.

روسجا دا اوخوماق، اوخوماق
چینجه ده اوخوماق، اوخوماق
ناسیل اولورسا اولسون، اوخوماق، اوخوماق.
اوخوماق، اوخوماق، اوخوماق.

ارککلره ده فرض اوخوماق
قیزلارا دا فرض اوخوماق،
فرض ایشین هپسی اوخوماق،
اوخوماق، اوخوماق، اوخوماق.

مجید غفوری

مجید غفوری تاتار ادبیاتی نین گلیشمه سینده دهیرلی رولو اولموش و ۲۰ جی عصرین اوللرینده اویانیش دؤنمینده فعال جاسینا اشتراک ائتمیشدیر. آنجاق غفوری «باشقیردستان خالق شاعیری» عنوانینی دا قازانمیشدیر.

مجید ۱۸۸۰ جی ایلده اؤفا شهرینده آنادان اولدو. اونون آتاسی و آناسی معلم ایدی. آنجاق مجید ۱۱۱ یاشیندا اولارکون آتا- آناسی اؤلور و مجید یالقیز و یئتمیم قالیر. درس اوخوماغی بوشلاییر. سونرالار داوام ائدیپ مدرسه نی بیتیریر و بیر اؤیره تمن کیمی ایشه باشلییر. همان چاغلاردان مختلف غزئته لر و درگی لرده چالی شیر و شعرلرینی یایملا ییر.

ایلک شعرلری ۱۹۰۵ جی ایلده اورنبورگ شهرینده چاپ اولور. همان ایلین انقلابیندا تزار طرفیندن توتولور. آزاد اولاراق درس اوخوماغا داوام ائدیر. ۱۹۰۹ دان ۱۹۱۲ ایلینه قدهر ادبی اثرلر یازماغا مشغول اولور. ۱۹۲۸ ایلینه قدهر اوخادا غزئته چی لیک ائدیر. ۱۹۳۴ جی ایلده «سوئت یازیچیلار بیرلیگی» نه قبول اولونور و مختلف اودول لارلا تلطیف اولونور. آنجاق بیر ایل کئچمه دن وفات ائدیر. ۱۹۸۰ جی ایل، مجید غفوری نین ۱۰۰ ایللیک دوغوم گونونو بوتون تورک دونیاسی عزیزله ییر. اونون اثرلری دفعه لرله چاپ اولور و مختلف دونیا دیل لرینه ده چؤری لیر.

بیر اؤیره نجی نین شکایتی

هر طرفدن باسما سا غم،
هئچ بیر کیشی چکمز الیم.
حالیم قالمادی توتوب قلم،

من آغلماييم دا كيم آغلاسين؟....

ياشيم گلدی اوتوزا،
ممکن دگیل آغلماماق،
چوخ قايغی لار گلدی باشا،
من آغلماييم دا كيم آغلاسين؟....

درس آلیب اون بئش سنهده،
بو یاووز مدرسهده،
اؤیره نه مه دیم بیر نسنهده
من آغلماييم دا كيم آغلاسين؟....

دوشونه مه دیم اؤنومو- آر خامی،
بو شا یاتدیم، یاتدیم،
نادانلیغا گیریب باتدیم،
من آغلماييم دا كيم آغلاسين؟....

آنادیلى

اؤز آنادیليم، منیم اوچون گؤزهل، ان دادلی دیل،
اؤز دیليم، اؤز مالیم اولدوغو اوچون یاراتدی گؤنول.
بو آنادیلى ایله من مقتصدیمی آنلادیریم.
بو آنان دیلى ایله «بالا» دیرلر آنام، آتام،
بو دیل سایه سینده علم، اوخوما- یازماغی اؤیره نیرم،
بو دیل سایه سینده اوخویوب بیله رک اولوروم گرچک انسان.
بو چوخوقلوق چاغیمدا «آتا - آنا» دئدیم بو دیل ایله،
هم آننام دا منه «ببه ییم» ائدی بو دیل ایله.

حالا دا بو ديل ايله اوخويورام، يازيورام هم ده سؤيله شيرم.
بو تاتار دىلى ايله بستمى وئير، بير توركو سؤيله سم.
هر زمان بو ديل ايله يازيلمىش كتاب اوخويورام،
هر زمان بو ديل تارىخ اوخويورام، حساب اوخويورام.

حقيقت

حقيقت يوخ دگيل، وارنسنه، او اولموش اۇنجه سلطان،
هر شئيدن اوستوندو، دونيادا لاپ بؤيوك بير يئر توتدو.
زمان كئچيب، دونيايا انسانلار ياييلينجا،
چوخ كئچمه دن يئر آلتيندان گليب آلتين - گوموش چيخان.
خالقلار، پارايى گۇرونجه دوغرولوغو اونوتدولار،
حقيقتدن سارى آلتينى لاپ چوخ اۇنده توتدولار....
ايشته تام او زاماندان برى دوغرولوق، پارا شريندن
قاچيب، ان صاف قلب لره گيريب لاپ سيخ ساخلانمىش.
انسانلاردان بئزيب، شيمدى جسارت ائتميور گۇرونمه گه
اونو سئو ن كيشى آه و زار ايله ياشاييب گيرير مزارا
گتيريلمىز بير يئره هئچ بير زامان دوغرولوق ايله آلتين،
اونلار بير - بيرينه دوشمن، اونلارين آراسى سويوق...
يئر اوستونده نه زامان آلتين بيتر، او زامان چيخار دوغرولوق،
دگيل ممكن اونلارين ايكي سىنى بير يئره گتيرمك.

موسى جليل

تاتار ادبیاتی نین چاغداش گلیشمه سینده بؤیوک رول اوینایان موسی جلیل، تاتار خالقینی بوتون دنیا ادبیاتینا وئردیگی گؤرکملی ادیبی، یازاری و شاعیری دیر. اونون یاشاییشی چوخ چتین اولور سادا، باشی اوچالیق و آلتی آچیق لیقلا اولموشدور. موسی جلیلی ایکنیجی دنیا ساواسیندا – آلمانلی لار طرفیندن جبههده توتولوب اسیر اولورلار. موسی جلیل درین شعرلریله آنا وطنینی دیری ساخلایر و اسیرلر ایچینده وطنه تورکولر قوشور. اسیرلر اونون شعرلریله روحلانییر و یاشایرلار. بوتون جبهه لرده اونون تورکولری اوخونور. اسیرلر بیر گیزلی گروب یارادیرلار کی اونون افشا اولماسیلا، بیر سیرا دوستلاری اعدام اولونور. آنجاق ساواش قوتلوقچا اسیرلر وطنه دؤنورلر و شاعیر موسی جلیلی بوتون سووئت ملتلی طرفیندن قارشیلانییر و ۱۹۵۳جو ایله او «سوویت بیرلیگی قهرمانی» عنوانیله تطفیل اولونور. آنجاق اسارتده یازیلان شعرلرینه چاپ اولماق امکانی وئرلیمیر. ۱۹۹۱جی ایله یئنی باشدان موسی جلیلین اثرلری ایکی جیلده یاییلیر و اونو اسارت چاغلاریندا گؤردوگو جسارتلی مبارزه سی تانییر و بیر سیرا دوستلاری قهرمانلیق نشانینا لایق گؤرونورلر.

موسی جلیلی ۱۹۰۶جی ایله اورنبورگ شهرینده آنادان اولوب، گنج یاشلاریندا شعر یازماغا اوز گتدیر. همان زمانلاردان اونون شعرلری اوره ک اوخشییر و شعرلری اللرده گریز.

موسی درسینی بیتیردیکن سونرا مختلف درگی لرده و غزته لرده چالی شیر و شعرلرینی یاییملاییر. موسی جلیل شاعیرلیکله برابر موسیقی و اوپئرا آلانیندا دا چالی شیر. او، مسکووا دا تاتار اوپرا اوستودیوسون مدیری اولور (۱۹۳۸ده). ۴۱-۱۹۳۹ ایللرینده تاتارستان یازارلار بیرلیگی نین رئیسی سئچیلیر.

موسی جلیلین چوخلو شعر کتابلاری باسیلیمیش و چوخلو دیلره ده ترجموه اولموشدور. شعرلریندن نمونه لر:

تورکولریم

تورکولریم، سیز، چیخیب اوره گیمن،

ایل کیریندا چیچک آتدینیز!

نه قدهر اولسا سیزده گوج و آتش،

او قدهر یئرده حقینیز!

سیزده منیم بوتون دویغولاریم،

سیزده منیم کیرسیز یاشلاریم.

سىز اۋلەسىنىز، مەن دە اونودولارام،
 ياشاسانىز، مەن دە ياشارام.
 مەن آتەش ياخىدىم تور كودە ھىجانلانىپ
 اورە گىم ھەم دە حقىن سۋىلەدىگى.
 تور كو ايلە يىندىم دوشمانى.
 آلداتاماز مەنى اوجوز لذت،
 آچاق حىياتىن آلاجا پردەسى
 شەرىمدە كى گرچكلىك، آتەش و سۋوگى،
 ياشايشىمىن بوتون مەناسى.
 اۋلونجە دە اورىك باغلى قالير
 شەرىمدە كى قوتسال آندىنا.
 بوتون تور كولرىمى يوردا باغىشلادىم،
 عۇمرومۇ دە وئىرىم خالقىما.
 تور كولر سۋىلەدىك مشهور ساواش اوچون
 تور كو سۋىلەيىپ گلدىم خيال باھارىنا.
 ان سون تور كوم جىلاد بالتاسى،
 آلتىغا قونموش حالدا يازىليور.
 تور كو اۋىرەتدى مەنە حُر ياشاماغى
 ھەم اۋلمەگە جسور ار اولوب
 عۇمروم منىم كورلى بىر تور كو ايدى،
 اۋلوموم دە دويولور تور كو اولوب.

اينانما

سەنە مەندەن خەبەر گەتەرسەلەر،
 او يىخىلمەش، يورولوب دئسەلەر،
 سەن اينانما، جانىم! بۇيىلە سۇزو.

دوستلار سۇيىلەمز، ياخىن گۆرسەلر.
بايراغىما قانىم ايله يازىلان
آندىم چاغىرىر ايرهلى گىتمەگە
حقىم وار مى منمى يىخىلماغا؟
حقىم وار مى يورولوب قالماغا؟

سنە مندن خبر گتىرسەلر،
دگىشتىرمىش يوردونو، دئسەلر
سن اينانما، جانىم! بۇيله سۇزو.
دوستلار سۇيىلەمز، منى سئوسەلر.
اىلدىن گىتتىم ائل و سنىن اوچون
سلاھىمى آسىب اومزوما
اىلىم و سنى دگىشتىرىسم
دونىادا منە داھا نە قالير؟

سنە مندن خبر گتىرسەلر،
موسى شىمدى اۇلدو، دئسەلر،
سن اينانما، جانىم! بۇيله سۇزو
دوستلار سۇيىلەمز، سنى سئوسەلر.
گۆزەل توركو دولو كۇنلو
اۇلە يىم دئسم اولورموسون
يىنىب اۇلموش بۇيله اۇلومو؟

كىرىم تاتار - ادبىياتى

تۈرك تاتار ادبىياتى اسكى بىر تارىخە مالىك اولاراق، فېرتىنالى بىر تارىخى آرخادان قويوب، بوگون زىنگىن بىر ادبىياتى منىمسەمىشلەر. كىرىم تاتارلارى، غربى تور كجەسى نىن بۇلوملىرىندىن سايىلىرلار. بوگون هله عثمانلى تور كجەسى تائىرىندىن چىخمامىشلار. حاجى گراى دان سونرا تىختە اوتوران مىنگلى گرايىن سلطان محمد فاتح (عثمانى خليف) ايله بىرلشمەسى وانا تابع اولماسى ايله، كىرىم تاتار يوردلارى دا عثمانلى حكومتى نىن بىر بۇلگە سى تانىنىردى. بونا گۇرە دە كىرىم تاتار توركلرى نىن ادبىياتى بوگون اديب لر طرفىندىن آلتى دۇورە يە بۇلونور:

۱ - خانلىق دۇورو

كىرىم خانلارى اسكى زامانلاردان اۋز حكومتلىرىنى قوروب و ادبىياتلىرىنى قوروموشلار. آنجاق عثمانلى خليفە لرىنى قبول ائتدىكدن سونرا، عثمانلى لهجەسىنى دە ادبىياتلارنىدا قبول ائديب و اۋز يوللارنى داوام ائتدىرمىشلر. بو دۇوران ۱۸ جى يوزايله قدەر گليب چاتىر. بو دۇنمدە يازىب - يارادان شاعىرلر دە، هامىسى خانلار و حاكىملر اولموشلار. بو شاعىرلرىن نىچەسى بونلاردير:

مىنگلى گرا (اۋلوم : ۱۵۱۳م)

سعادت گراى (۱۴۸۲-۱۵۶۷)

دولت گراى (اۋلوم : ۱۶۰۷)

بهادر گراى خان - تخلص : مىزى (اۋلوم : ۱۶۴۱)

خانزاده خانىن - بهادر گراى خانىن خاتونو (اۋلوم : ۱۶۴۱).

سليم گراى خان (اۋلوم : ۱۷۰۴)

سليم گراى - تخلصو شاهى (اۋلوم: ۱۷۱۲).
ايكىنجى منگلى گراى خان (۱۷۳۷) نوايى تخلصو
حليم گراى(؟)

۲ - روس استىلاسى دۋورو

۱۷جى يوز ايلدن كىرىم تاتار يوردو روسلارنى استىلاسى آلتىنا گىردى. بو استىلا ۱۹جو يوزىلە قەدەر داوام تاپدى و بو ايكي يوزايل عرضىندە تورك دىلى نىن آرادان آپاريلماسى و تاتارلارى روسلاشديرما سياستى ايرهلى سورولوردو. تزار سياستى، باشقا دىللرى و ملتلىرى روسلاشديرما ايدى و اونلار مىدان وئرمك اوچون ھىچ زامان فيكىرلشمىردى. اونا گۆرەدە بو استىلانين قارشىندا دايدانان حرەت لرى گەت - گئەدە مىللى روحو آليردىلار. تاتار حرەتلىرى دە بوندان باشقا بير يولو يوخودو. روسلار عىنى حالدا توركلىرى بوغماق و استىلالارنى محەملەندىرمك اوچون اونلار مىسلمەنلىقدان دا اوزاقلاشديرىپ، خيرىستىيان ائتمەلىرى پارالل بير حرەت اولوردو. دئەك اولار روسلاشديرماق سياستى خيرىستىيانلاشديرما ايله بيرگە سورولوردو.

آنجاق بودۇنمىن قورتارماسىندا اسماعىل قاسپىرلى نىن اۋنملى رولو اولموشدور. اسماعىل بىگ ايلەك اۋنچە بير غزئە يايىملاير، آنجاق بو غزئە، تزار حەكىمىتى طرفىندەن باغلانىلىر. اسماعىل بىگ، اصول جەدەد ايله مدرەسلەر آچىر و اوشاقلار تاتار توركچەسىنى اۋيرەتمەنى اساس توتور. آنجاق بوايش ۱۸۶۱جى ايلەدە اوز وئىر و سونرا روس - تاتار مدرەسلەرى روس حەكىمىتى طرفىندەن قبول اولونور.

بورادا بير مەسئەلەنى اونودماماق لازىمدير. كىرىم تاتارلارى تزار طرفىندەن فشار آلتىندا، تاتار ضىالىلارى توركچە يەكۋچورلر. بو كۋچمەلدە بلكى يوزمىنلرچە تورك - تاتار آيدىنلارى اشتراك ائدىرلر. چوخ قالمامىشدىركى كرىمە يوردلارى توركلردەن بوشالسىن. او بيرى طرفەن روسلارى كىرىمە يەكۋچورلر. دولدورماق باشقا بىر سياست ايدىكى تزار طرفىندەن ايرهلى سورولور.

بو دۇنمەدە، بير «ھەجرت ايللىرى» آدلانان دۋورە ايله اوز - اوزە گليرىك. تاتارلار آنا يوردلارنى بوشلايىپ روسلار ايلەندەن قاچىرلار و توركچە - عثمانلى مەملىكىتە كۋچورلر. بو زامان تاتار ملتى آغير بير شرايطدە ياشاير. بو آغير شرايطىن ماجرالارى و اولالارنى بير سىرا يازارلار توپلامىشلار. اوجمەلدەن اش مىرزا كارت (۱۸۸۳-۱۸۰۳) بو حىكايە و شاركىلارى «ھەجرت ايللىرى» عنوانىندا اثرىندە توپلامىشدير. عبدالله اۋزن باشلى دا «اى كۋنول» آدلى شعر دفتىرىندە بوتون بئەلە روحياتى قلمە آلمىش و درىن تاتارلىرى

شعرلرینده جانلاندیرمیشدیر. عصمتی آدلی بیر باشقا شاعیرده هجرت شارکی لارینی یازیب- یاراتمیشدیر. آنجاق بونو آرتیرماق اولارکی روس دؤنه می، تاتار - تورک ادبیاتی نین ملی روحا اولماسینا سبب اولمودور.

۳ - ترجمان دؤورو

روس استیلاسی نین سون مرحله سینده اسماعیل قاسپیرالی میدانا گلیر و «ترجمان» آدلی غزئته سین یایماغا باشلاییر. ترجمان دؤورو ده بونونلا باشلاییر.

روس استیلاسی دؤورونده ۲-۳ میلیون تاتارین کیریمه دن چیخماسی و اجباری کؤچمه سی، اویری طرفدن یوز منیلرجه روسلارین بو یوردلارا مسکونا شدیرماسی، بوتون کیریمه ده روسلاشدیرما سیاستی ایره لی سورولوردو. بو زامان اسماعیل قاسپیرالی ملی روحونو تاتارلار ایچینده یایماغا قالخیر. اسماعیل بیگ قاسپیر کندیله آنادان اولور و قاسپیرال آدینی اؤز کندیله سئچیب و اسماعیل قاسپیرالی آدیلا تاریخده مشهور اولوردور. اسماعیل بیگ ۱۸۵۱ جی ایله آنادان اولوب، روس اوخوللاریندا درس اوخویوب، سونرا مسکوکا دا عالی تحصیله داوام ائدی و ۱۸۷۹ جی ایله «ترجمان» آدلی غزنته سیننی ملی روحیه ایله چیخارماغا باشلادی. تزار بونونلا راضیلاشمادی و اونا اجازه وئرمه دی. آنجاق ۱۸۸۳ جو ایله اونون یایماسینا راضی اولدو. غزئته ایکی ایله - تورکجه و روسجا یاییلدی و آز بیر اماندا بوتون تاتار خالقینی دؤوره سینه توپلادی.

اسماعیل بیگ بونونلا برابر مدرسه لر قوردو و بیر درس کتابلاری یازیب، یئنی بیر اصول ایله ۴۵ گونده یازیب- اوخوماغی تاتارلارا اؤیره تدی. بو حرکت بوتون تاتارلارا ائتکی بوراخیب، سوادلی اولمالارینا هوس یاراتدی. دوغرودان دوغروسونا اسماعیل قاسپیرالی، یولداشلارینا برابر تاتار خلقی اوچون بیر رنسانس یاراتدی. یوزلرجه آیدین آدمیلار میدان گلدیلر، یوزلرجه شاعیر، یازیچی الینه قلم آلدی و ملتی اوباتماغا بؤیوک بیر همت اورتایا گلدی. اسماعیل بیگ اؤزو «گون دوغدو» رومانی ایله بو حرکتده داها سورعت باغیشلادی. اونون آردیجا باشقا اثرلرینی یازدی. یوزلرجه مقاله لر ایله برابر بو اثرلری ده یازدی: آرسلان قیز، ایوان ایله سلیمان، دارالراحت مسلمانلاری، قاردینلار اؤلکه سی، فرنگستان مکتوبلاری، سودان مکتوبلاری.

بوزمان باشقا یازادا میدان آچدیلار: عثمان آغ چوکرمتی «کیریم غنچه لری» و «ننه جان خانیم تربه سی» حیکایه لر کتابلاری، عبدالله اؤزه ن باشلی «اولاجاغا چاره اولماز» آدلی نمایشنامه سی ایله کیریم یازیلی ادبیاتی نین گلمیشه سیننه آلان حاضر لار دیلار.

۴ - ۱۹۰۵ دىن ۱۹۱۷ يىلىنە قەدەر

كىرىم ۋىلايەتسىنىڭ تاتار ادبىياتىنىڭ دۆۋدۈنچۈ دۈنەمىندە، روس مشروطە انقلابى ۱۹۰۵ دىن باشلاپ ۱۹۱۷ جىلىغىچە قەدەر - سوۋىت سىستېمى يارانانا قەدەر اوزانير. بو دۈنەمدە بۈيۈك بىر انقلاب يارانير و تاتارلار بوتون وارلىقلارغا بو اولاي دان يارارلانىپ، مىلى اىستىك لىرىنە چاتماق اوچون چاليشىرلار. شۈبھە يۈخدور قاسپىرالىنىڭ ىزىنىڭ اىزىغا، ىزىنىڭ گىلىشمەلر داوام تاپير و يۈزلرچە آيدىنلار، ضىالىلار بو ىزىنىڭ قاتىلىرلار و ادبى - سىياسى و سوسىيال اىزىلرغا بو ىزىنىڭ داھا جانلاندىرىرلار. بو شاعىر و يازارلاردان آشاغىدا آدلارنىڭ چىكىدىگىمىز شاعىر و يازارلار اۋز اىزىلرغا بو ىزىنىڭ زورلاندىرىپ و سۈنۈلەندىرماغا سوق اىتمىشلىرى: عبدالرشىد مادىف، عثمان آغ چو كراقىلى، بىكىر امكدار، آسان چىرىف، على و دانىنىكى، آسان صبرى عىۋىف، اسماعىل لىمانف، حسين شامىل توختارقازى، عثمان زاتىف، حىبب الله كىرىم، حسين الچى، غفار شىرف الدىن، محمد نىزەت، سىد محمود رىفەت اف، سىد عبدالله اۋزۈن باشلى، حىبب الله اودا باشلى، مىدەت رىفەت اف و باشقالار.

اسماعىل قاسپىرالى «ۋىتىن خادىمى» عنوانىنىڭ الاق، ىزىنىڭ فەالىتلىرى گۈلەندىرىر. تىرجۈمان دىرگىسى بىر سىرا شاعىر و يازارلارنى ئىتتىشىدىرىمىشلىرى. حسن صبرى عىۋىف، سىد احمد چىلى، رشىد مىدىف بو غىزەتتە دە يۈكسەلىپ وگۈزەل اىزىلر يازىرلار. رشىد مىدىف «بىگىلر و فقىرلر»، «تۈپراق و ىزىت» و «دىموكراتىيا» كىمى ماقالىلارنى توپلۇمدا ىزىت يارادىر. حسين شامىل توختارقازى «گىل كىرىم» آدىلى غىزىلرغا تاتار خالىقىدا باشقا بىر مىلى رۈح يارادىر. بو زامانلار اسماعىل قاسپىرالىنىڭ قىزى - شىفىقە قاسپىرالى «عالم نىسۋان» آدىلى بىر غىزەتتە چىخاراراق قادىنلارنى اۋياتماغا چاليشىر. قاسپىرالى اۋزۈ بىر چاپخانا قورۇر و يۈزلرچە تۈرك كىتابلارنى باسماغا و يايلاغا چاليشىر. بو زامان «عالم صىبان» آدىلى اۋشاقلار غىزەتسى دە يايىملىنىر. اونون آردىغا ۱۹۰۶ جىلىدە «مىلت» آدىلى آيرى بىر غىزەتتە دە يايىملىنىر. بىللە بىر دەلىرى دۈنەمدە يۈزلرچە يازىچى مىدانان گىلىر و تاتار ادبىياتى ىزىلە - شىدەتلىر ىزىلە گىلىرىر. يۈدۈۋۈرۈن ادبىياتىنى «ىزىنىڭ دۈۋرى ادبىياتى» اىلە آراشدىرىرلار و بو زامانىن باشقا شاعىر و يازارلارنى بونلادىر: شامىل توختارقازى (۱۹۱۳ - ۱۸۸۱)، آسان چىرىف (۱۹۴۶ - ۱۸۷۹)، على بۈدانىنىكى (۱۹۲۰ - ۱۸۶۵)، اسماعىل لىمانف (۱۹۴۲ - ۱۸۷۱)، عثمان آغ كراقىلى (۱۹۳۸ - ۱۸۷۹)، حسن صبرى عىۋىف (۱۹۳۸ - ۱۸۷۸)، محمد نىزەت (۱۹۳۳ - ۱۸۸۸)، عبدالله لطفى زادە (۱۹۳۸ - ۱۸۹۰)، سىد عبدالله اۋزۈن باشلى (۱۹۲۴ - ۱۸۶۷)، يعقوب شاكىر على (۱۹۳۰ - ۱۸۹۰) و ...

۵ - ۱۹۱۷-۱۹۴۰ ایلینه قدهر

بو دؤور تاتار خالقى نین چوخ چتین گونلری، عینی حالده بیر سیرا باشاریلاری اولموشدور. ۱۹۱۷ جی ایلده تزار حکومتی پوزولدر، ۲۰۰ ایلک روس استیلاشی تاتار خالقى نین اوستوندن گؤتورلور. ۱۹۱۷ ایلیندن کیریم خالق جمهوریتی اولونور. نومان چلبی جهان باشقانلیغی ایله کیریم ملی حکومتی یارانیر، آنجاق یو حکومت اوزون سورمور. ۱۹۱۸ جی ایلده بلشویکلر کیریمه داخل اولور. بو دا اوزون چکمیر. آما بو زاماندا تاتار بیر شخصیت کیمی بو حکومتین باشیندا دایانمیشدیر (علی بودانینکی). ۱۹۱۸ جی ایلده آلماتلی لار کیریمی اشغال ائدیپ و آردیجا ژنرال سلیمان سولکویچ باشقانلیغی ایله «کیریم اؤلکه حکومتی» یارانیر.

بیرینجی دونیا ساواشیندا آلمان و عثمانلی حکومتی سیناق گؤره رک، سووئتلرین اوردوسو ۱۹۲۰ جی ایلده کیریمه داخل اولور. آنجاق کیریم یئننه ده زور آلتینا گیریر. بو زامان ۱۰۰ میندن آرتیق کیریم تاتارلاریندان اؤلور، ۵۰ میندن آرتیق کؤچمه گه مجبور اولور. بو زامان کمال آتاتورک خالقینی آجلیقدان خلاص ائتمک اوچون بیر گمی تاخیل گؤندهریر. آنجاق سووئت حاکمیتی اونو خلق الینه چاتماغا قویمور. نهایت سووئت حکومتی بیر ایلدن سونرا «کیریم مختار سووئت سوسیالیست جمهوریتی» نی قبول ائدیر و بیر آز مدت، خالق آراملیق و ساکینلیق ایچینده یاشاییر. آنجاق بودا اوزون سورومور و ۱۹۲۷ جی ایلدن تاتار آیدینلارینی قیرماق، سورگون و اعداملاری باشلانیر. استالین اعداملاری ۱۹۴۴ جو ایله قدهر داوام ائدیر. بو زامان بیر سیرا شاعیرلر و یازارلار تورک- ملی روحو ایله اؤز یارادیجیلیقلارینا داوام ائدیرلر. بوشاعیرلر و یازارلاری آد چکمک گره کیر: عمر ایچی، جعفر غفار، شوقی بک توره، حمدی گیرای بیگ، بکیر صدقی چوبان زاده، عبدالرحمان قدری زاده، عبدالکریم آلتانلی، ضیالالدین جایتوبه لی، الیاس ترخان، ایرقات قادر، اشرف شمی زاده، کریم جاماناقلی، جمیل سیدامات، غفار بولقاناقلی، عبدالرحیم آلتانلی شیخ زاده، آسان چرگیف، ایرقات قادر و...

بو زامان چوخلو شاعیر و یازارلار دا سووئت حاکمیتی طرفداری اولوب وائرلرینی بوالاندا یازمیش و دهیرلی کتابلار دا یاراتمیشدیلا. بوشاعیر و یازارلاری آد چکمک اولار: محمد نزهت، عبدالله لطیف زاده، آلتان و...

۶ - چاغداش ادبیات دؤورو

بو دۇوران ۱۹۴۴ جو ایلدن باشلار. تاتارلار آغیر بیر شرايطی کئچن ۳۰۰ ایل عرضینده باشدان کئچیرمیشلر. آنجاق ۱۹۴۴ جو ایلدن طولمو، بوتون ۳۰۰ ایلیک چتین لیکلری اونوتدورور. استالین اعداملاری، سورگونلری بو ایلده نهایتیه چاتیر و بیر گئجهده مینلر تاتاری مال - حیوان واگونلارینا ییغیب سیبریایا گۆندهریر. بو سورگون تاریخین ان بؤیوک تراژدی سی اییلیر. وتون تاتار آیدینلاری اۆلدورولور، سورگون اولور، دوستاقلانیر و ظالیملر بئله دوشونورلرکی بیر ملت میحو ائتمک اولار. دوغرو دور نئچه ایلیر، چکیر، دیلر سوسور، ادبیات دایانیر آنجاق بو دوروم همیشه لیک اولمور. یئنه جانلغا، آياقلانما، دیرچمله و... ظالیملرین حکومیتنی پوزور؛ نئجه ده کی پوزدو.

بو «قیزیل قیرغین» دان سونرا، کیریمین جغرافیا آدلاری دا دگیشیلدی! تاتار روسلاشدی! آما ۱۹۷۰ جی ایلدن سونرا تاتار ادبیاتی یئنی باشدان قالدیریلدی. « باهار ازگی لری » آدلی ۳۰ یازارین اثرلریندن نمونه لر توپلانیب یاییملاندى. دوغرو دان دا ادبیات، ملت جانلاندیردی. حرکت لر باشلاندى، روحلار دیریلدی و بوگون کیریمه تاتارلاری یئنی باشدان تورک دونیاسینا قاییتما دایرلار. بوگون هر بیر تاتار اینه قلم آلیمیش. مینلرجه شاعیر، مینلرجه یازار هر آغاجین، هر دووارین آلتیندا یازیب- یارادیر. چوخ چکمز اوگون گلرکی قارا بولودلار قیراغدا چکیلیب و تورک دونیاسی اؤز گوجونو، وارلیغینی تانیتمیدیر اچاقدیر. بوگون مینلرجه شاعیر و یازارلاردان نئچه سینی آد آپارماقلا کیفایتله نیریک. ایلك اؤنجه استالین قیرغینیندان جان قورتاران شاعیر و یازارلار: شامیل علماء الدین، عبدالرحیم آلتانلی، عبدالله درمانچی، اشرف شمی زاده، یوسف پولاد، رائم تیجراف، رشید مراد، فتاح حکیم، رضا خالد، سیدتومرامین، انور سلامت، رمزی بورناش، چرمس علی، یعقوب زکی، جودت آمدتف، جواهر مجیدف، یونس دمیرقایا، احمد مفایف، زینب علیف، ابراهیم پاشا، سیران علیف، اسکندر فاضل، گلزار درمنچی، ناجیه احمدف، امیلامیت، رستم علیف، آیدور عثمان، یونس قانیدیف و...

نومان چلبی جهان

کیریم - تاتار ادبیاتی ۱۹ جو عصرده گلیشمه دؤورانینی سورهرک، حیکایه ادبیاتی و ادبی آراشدیرمالار هنریله ایرهلی آپاریر، آنجاق شعر، تورک قانیندا اولراق، هر بیر یازارین بیر نئچه شعرى ده واردير. اؤزه لیک له ملتچی روحونا مالیک اولان یازارین، شعر دفترلری اولمایا بیلمز. نومان چلبی جهان دا بوتون ادبی ژانرلاردا اثرلر یازمیش، عادى مقاله، فیله تون، حیکایه وشعرلری واردير. نومان ۱۸۸۵ جی ایله

دونييا گليب، تحصيلىنى اۇزآنا يوردوندا باشلايىب، آنجاق حقوق فاكولتەسىنى استانبولدا و سونرا طب فاكولتەسىنى مسكووا دا بيتىرمىشىدىر. آنجاق بير ملتچى شاعىر و يازار كىمى تارىخدا آد قازانىيدىر. او، اۆيرەنجىلىك دۇورانىندا نىچە - نىچە انجمن لىر قورموش، او جملەدن: «كىرىم طلبە جمعىتى»، «وطن جمعىتى» عنوانىندا گروللار قوروب و ادبى - سىياسى حرىكتلىرى باشچىلىق ائتمىشىدىر .

۱۹۱۷جى ايلدا كىرىم - مسلمان اجرا كمىتەسى نىن باشقانى اولاراق چالىمىشىدىر. بوندان اۇنچە تزار حكومتىنە قارشى كىسكىن مبارزە آپارمىش و بير تورىك - مسلمان مبارزى كىمى زوراكىلىق قارشىندا دايانىب و عدالت يولوندا جان قويموشدور. نهايت بو مبارز انسان، ۱۹۱۸جى ايلدا بلشويىكلار طرفىندىن اۆلدورولموشدور. بوگون نومان چلبى جهاندىن دەرلى اثرلار الدە واردىر. يازارىمىز بو اثرلار بىلە تىرتىپ ايلە يايىملايمىشىدىر: چوبان قىزى (۱۹۱۲)، باستىرىق (۱۹۱۳)، تاتار يوردو (۱۹۱۴)، غرىب يولجو (۱۹۱۶) ، سارى لاله (۱۹۱۷) سلامت قال تاتارلىق (۱۹۱۶).
شعرلىرىندىن اۋرىنك:

حبسخانه

دۇرد داش دووار، تپەدە بير كىچىك پنجرە،
ايچەرىيە دمىر چوبوقلاردان دىيىل، درد گىرەر،
هر گوشە دە سلس سىز كۆيلەر، ياشىل كوفلر كوپورور،
ياتاق تخته، يىتمىك فنا، يىردىن سويوق اوفورور،
خدمتچى دە هر گون بورانى سولايىب سوپورور.
آرادا بير آناما دا سۇوو وئىر، گۆز گۆزور،
آخشاملارى بو قارا ائو قارا پردەلر گرەر،
يالنيزلىقلار ياليز جانا جانلى دوشلر گۇستەرىر.
بىرناماز كۇنول، هاوالانىب آچىلىر بومبوش يىرەر،
نوبتچىلر گىجە - گوندوز باخىب كىنترل ائدەر،
قاپىداكى آغىر كلىدى هر ساعات دۇرد بىش كرەر....
بو كۆلگە لى، قاردان سويوق، كلىدىلى قارا مزار،
كۇتودن چوخ ايىي انسان چوخ گىرەر.
گىردىكدن سونرا ايشلرى بللى: دورا، دوراچورور،

يا دا حقسىز عذابلار دايانماز ديريير....

ساغليقلا قال تاتارليق

ساغليقلا قال تاتار خلقى، من گئديرم جنگه،
آيتمين باشى چئوردىلدى آخرت طرفينه.
سنسن ايچين چالديشديم، سنسيز اولدوم،
بيليم ناسيل گيره رم بوش جنته.
ستندن دوغدو كۇنلومذن ساغلام ايشيق؛
قلبيمه ده قيزقين گوج سندن گلير.
زورلوقلارلا قارشىلاشيب، قازانلار آتلاذيب،
اولدوزلارلا يوكسل ده اوچ، هاوالان!
يىخيلميش سمرلر، جهنم داشميشى،
بو ايشلره بيز دئييل، ملكلر شاشميش.
هيرپالانميش منليكلىر، حورلانميش قيزلار،
ياوروسونو بوراخيب آنالار چؤلله قاچميش!
آردىما باخارسام آغ عؤمور، اؤنومده اولوم،
چوخ اوزاماز سانيرام قارنلىق يولوم.
قارنلىقدان اوركەدن، كؤلگەدن قورخمادان،
سن نفسده وطن ديه اوزانير اليم !!!!

شوقى بكتوره

كirim تاتار ادبياتى نين چاغداش يازار و شاعيرلرى آراسيندا شوقى بكتوره نين اؤز يئرى واردير. شوقى،
۱۸۸۸ جى ايلده آنادان اولوب الهيات فاكولته نى بىترديكن سونرا، معلم اولوب و عىنى حالدا خلقى نين

فولكلور وشفاهى ادبياتىنى توپلاماقلا مشغول اولموشدور. شوقى بكتوره، مىللى روحونا مالك اولان گۇركملى شاعىرلردن دىر و دورمادان چالشيبدىر.

شوقى بىر اۆيره تمن كىمى يوكسك اوخولدا ايشلهمىش، عىنى زماندا كىرىم تاتار فولكلور و ائتنوگرافياسىنى توپلامىش، سونرالار ۱۹۲۴ جى ايلده داغستان و كىلى كىمى باكى شهرينده توركولوگلار توپلانتىسنا قاتيلمىش، سونرا عشق آباد شهرينده يوكسك اوخول مديرليگىن داشيمىش، ۱۹۳۲ جى ايلده مىلتچى ليك سوچو ايله ياخالانمىش و ۱۰ ايل حبسه آلىنمىشدير و سىبىريه سورگون اولونموشدور. ۱۹۵۶ جى ايلده توركيه يه گئتمىش و نهايت ۱۹۶۱ جى ايلده وفات ائتمىشدير.

شوقى نىن ايلك شعرى ۱۹۱۷ جى ايلده «تورك يوردو» مجموعه سينده چاپ اولموش، آرديجا ۱۹۱۹ جو ايلده «شعرلريم» اثرى چاپ اولموش، ۱۹۲۰ جى ايلده «ارگنه قون» آديندا شعرلر مجموعه سى يايلىمىش، ۱۹۲۳ ايلينده «تاتارچا صرف و نحو»، ۱۹۲۵ ده «تاتار اليفباسى»، و ۱۹۲۷ ايلينده «توكمى دىلى نىن صرفى» آديندا كتابى بوراخيلمىشدير. نهايت ۱۹۶۵ جى ايلده اؤلوموندن ۵ ايل سونرا «وولكا قىزىل آخاركن» خاطيره لر كتابى اولاراق چاپ اولموشدور. شعرلر يندن نمونه:

گئتمك ايسته رم

گئتديم، گئدييورم، گئتمك ايسته رم،
هر تورك اوجاгинدا توتكم ايسته رم.
جديمين گئچديگى گئنىش چؤللرده
اونون دوه سىنى گؤرمك ايسته رم.

بابامدان دىلنديم، دده م كىم ايدى؟
كىملرله دوشموش، كىملرله قلخمىش؟
كئچمىش قارانلىق اۆلكه لرينده،
هانگى اوجاقلاردا آتش ياخمىشدير؟

قوردوغو اوجاقلار، ياپديغى يوردلار،
هانكى بايقوشلار مسكن اولموشدور؟

او شاھین ایگیدلر، گوربوز ارلردن،
او یوردلاردا شیمدی قالمیشدیر؟

اوتوتن اوجاقلار، او یاشیل چؤلر،
نئچین توتمز اولموش، نئچین سولموشدور؟
ایگیدسیز بوش قالان گۆزهل یوردلار،
ھارادان گلیمیش ده بايقوش اولموشدور؟

او چو سیز - حساسیز داوار سوروسو،
ھانکی جاناوارا قوربان اولموشدور؟
ددهمینکھیلان آتلار قوشدوران،
میدانلار، کیملره میدان اولموشدور؟

گئتدیم، گئدیورم، گئتمک ایستهرم،
سؤسن اوجاقلاری یاخماق ایستهرم،
کئچیدیگیم یوردلار دا هر ایکید ایچین،
سیریمدن بیر چلنگ یایماق ایستهرم.

بکیر صدقی چوبان زاده

کیریم تاتار عالیملری، شاعیرلری و ادیبیلری نین اؤنوندە گئدەن بکیر صدقی چوبان زاده، عینی حالدا تورک دونیاسی نین گؤرکملی شخصیت لریندن دیر. او، ۱۸۹۳ ایلینده کیریمده آنادان اولوب، زامانی نین یوکسک درجه تحصیلینه چاتماق اوچون درس اوخویوب و ۱۹۱۶ جی ایلده پروفیسور دوکتور عنوانینی قازاندی. بکیر، مجارستان یونیوترسیته سینده، رومانی، آذربایجان، کیریم، تاشکند و باشقا اؤلکه لرین بیلیم یوردلاریندا درس وئرمیش و اؤز معلوماتینی بو اؤلکه لرین اوستادلارینا بؤلوشموشدور.

بکیر چوبان زاده نین ایلک شعرى «آنادان قاید» آدیلا ۱۹۱۳ جو ایلده چاپ اولدو، «بوران» آدلى شعر کتابى ۱۹۲۸ ده یایمیلاندى. ۱۹۳۵ ایلینده «کیریم شعرلری» اثرى رومانیدا چاپ اولدو، سونرا «کیریملى

بکیر چوبانزادەنین شعرلىرى « ۱۹۵۵ جى ایلده استانبولدا يايملاندى و نهايت سون اثرى ۱۹۷۱ جى ایلده تاشکندده چاپ اولدو.

بکیر چوبانزاده ۱۹۳۷ جى ایلده استالین دولتی طرفیندن توتولاراق سىبریە سورگون اولدو و اورالاردا اۆلدورولدو. بکیر چوبانزادەنین دوشونجهسى بوگون دیری اولاراق تورک خالقلاری آراسیندا سئوگی وسئوینچ ایله یاییلیر. ایندیسە شعرلیریندن اۆرنکلر:

قایتارما

دوشمنده حیات، اوزون یاشاماق دیلک
منه اییی بیر تئز اۆلوم گرەک.
یئتی محامنی سونرا توپ، پیچاق، قمە،
ساواشلار منه دادلی بیر قایتارما.

بیر نئجه ایللر دیر توزلو یوللاردا،
سورویوروم اۆلومو کیرلار دا، یاردار،
اؤوم اؤز قردەشیم، هم آنام – بابام،
بئل – بئلە گۆرەشیور، اوینویور قایتارما.

کۆنلومو تورکولر چوخ اییی یاخمیور،
بو دونیا ذوقلری هئچ دە یئترلی اولمیور،
چال اۆلوم، اول اۆلوم، اونیا، دورما،
منه سن لازیمسن، بیر دە قایتارما.

آلتون کیمی ساچلرین یوزومو اوخشاير،
گۆزلرین گۆزومده بوللار اولوشدورویور،
سئویورم ساچلاریم، اۆلومه چکیور،
مزارا یاخینیز، چال بیر قایتارما.

قوللاردا لاپ چوخ اكار كۆتو قادين
قايتارما ديوولار هوپلايا زيپلايا يورومه
بیر گیرسم اؤلومه ساختا دوگونلره،
گؤسترسم تاتارا گرچك بیر قايتارما.

سئويورم بوغلو خسته گؤزلى،
سئويوروم صفاسيز گرچك سؤزلى،
اؤلومر بيز ييور، اؤلومو آنديرييور
كيچيك قلبى داغيدان قايتارما.

محشرده سير منى هئچ بوراخمايين،
يانيمدا سيرلارى هئچ چالديرمايين،
اؤلومو بولوروم بير آز قالخشام بئله
منه اؤلوم گرەك، بيرده قايتارما.

قىزىل شراب

قىزىل شراب، اسكى شراب ايچه ييم،
بیر آخشم وئرمنه دئديگيم كيمى.
قىرمىزي شراب، اسكى شراب ايچه ييم.
قىرمىزي، خسته دوداقلاريم اؤپه ييم
سرخوش اولاييم، بوتون دونيادان گئجه ييم،
قىرمىزي شراب، اسكى ايچه ييم.

چاتينسين يوره گيمي ياخان يئرلر،
ايئج بئلىنى ساريپ حورون تپه ييم.
قىرمىزي، خسته دوداغيم اؤپه ييم،

پاريلدايان لامباجيغيم بير يانقين اولسون.
قيرمیزی شراب، اسکی شراب ایچه ییم.

گلیر بنه یاشیل تیمورون قدحیم
بیر اشم ایچین دونیانی یاخماق می لازیم؟
پاريلدايان لامباجيغيم ییخلسین،
آتش آسین گنج اوره گیمین چئوره سینی،
قيرمیزی شراب، اسکی شراب ایچه ییم.

جنازه می صاباح اولونجا توپلا سینلار،
گونش دوغسون، گئنه بازار باشلا سین.
هئچ گلمه سین چوخ داریلدیسایاشلی امام،
سون یولدا منی جانسیز بورا خسین،
قيرمیزی شراب، اسکی شراب ایچه ییم.

اوولورلر بیر وقته قدهر دوستلاریم،
کئچر زامان یئننی اوّلوملر خاطیرلادیر،
جنازه می دایما چؤکن قبری می،
بیر گون یئت شیر، گئنه باشلار باهاریم.
قيرمیزی شراب، اسکی شراب ایچه ییم.

خالق شاعری

چؤللرده دولاشمیش تیکانلی اوت،
تیکانلی اوتا گولموش گوگ سارای.
گوگ ساریدا قونور آقا،
اونو دا گؤرموش بو شاعیر.

کیریمده وارمیش قیرخ ایگید،
بغداددا وارمیش بئش ایگید،
قازاندا وارمیش بیر کاچ ایگید،
هامیسینی گورموش بو شاعیر!

آزاوا آخمیش سیغ سالقیر،
سالقیری بولموش یاشلی چاتیر،
چاتیردا یولونو ایترمیش چوخ فقیر،
اونودا گورموش بوشاعیر!

مکه دن اسمیش گونش روزگاری،
گونیه گئتمیش چوخ سرسری،
هامیسینا اولامیش بیر اجل
اونو دا گورموش بو شاعیر!

دونیا یی توتان سرد دمیر،
دمیری اوفالایان پس کومور،
هامیسیندان ساغلام بو عومور
اونو دا گورموش بوشاعیر.

«وسکوت» ده بیلگی ساچان گنج،
«دمیرچی» دن اوچان گنج،
«کرچ» دن یئلکن آچان گنج
اونودا گورموش یو شاعیر!

رمزی بورناش

رمزی بورناش، کیریم تاتار ادبیاتی نین چاغداش مرحله سینده آدلی- سانلی و گۆرکملی سیمالاریندان بیررسی اولاراق، کیریم تورک ادبیاتی نین گلیشمه سینده بؤیوک ائتکی لر بوراخمیش و بوگون بیزه ده یرلی اثرلر یادگار قویموشدور. رمزی بورناش ۱۹۲۰ جی ایلده آنادان اولدو. اونون آتاسی کیریم بورناش، ده یرلی بیر معلم اولاراق، رمزی اؤزو ده سونرالار معلم لیک ائتدی.

رمزی بورناش، ایلک شعرینی ۱۹۳۵ ایلینده «گنج چیلر» درگیسینده یایملا دی. سونرا عسکرلیگه چاغریلیب، ساواش جبهه لرینه گئتدی. دفعه لرله ساواشدا یارالان دی و اونا گۆره «قیزیل اولدوز» نشانی آلدی. ایگیدلیک گؤستردیگی اوچون نئچه مدال لار آلدی. آنجاق ساواشدا سونرا سورگون اندیلن ملتی وعائله سی نی آریاراق اوزبکستان اۆلکه سینده گئدیپ و بیر عؤمر اوردا یاشادی. اوزبکستاندا «اوزبکستان خلق معارفی آلاجیی» نشانینا لاییق گؤرولوب، تلطیف اولوندو. آنجاق ۱۹۶۷ جی ایلدن سونرا بیر بالاجا آزادلیق نسیمی اسدیکده، یئنه شعرلر یازدی و بوتون شعرلرینده آنادیلی: وطنی نین سئوگی و عشقی ایله یاشادی و نهایت ۱۹۸۲ جی ایلده اوزبکستاندا وفات ائتدی. اثرلری بونلاردیر:

ماوی ساحیل لر، تاشکند، ۱۹۶۶.

اوره ک ایللری، تاشکند، ۱۹۷۰.

ادب چو کراغی، ۱۹۷۵.

ماییس صاباسی، ۱۹۸۱.

سایلاما اثرلر، آغ مجید، ۱۹۹۴.

شعرلریندن اؤرنک:

اوغلونو بکلیور آنا

کئچه ده عصرین

دؤرد ده بیر قسمی،

آنا هپ دوشونویور.

اومورسوز قالمیور.

ساندیغی آچیور او،

اوغلوندا قالان،

سارارمىش كۆينەسىندىن
گۆزۈنۈ آيىر مىور.

چوخ سولار آخدى،
فقط جنگ صداسى،
يئنه دە دويولويور،
ساندىغىن باشىندا
اوغلونو بكليور.

هر آخشم، صاباح،
بوراخىب تنجره دە
پيشىردىگى آشىندان.
اكى دە بير اؤزۈنه نه
گنديور آنا
كۆينەگى يىقيور او
قوروتويور، توپلويور.
سونرا يئنه ياواشجا
ساندىغا قويويور
يوللاردان گۆزۈنۈ آيىر مىور
اوغلونو بكليور....

اي اولو ذات، آنا،
آنلار ... آنالار، -
سيزلرە بورجلويوز -
ديدىلر، قالانلار....
نسىللر بارىش ايچىن
مجادله ائتمەلى،
ساندىقدا سارارىب

قالماسين كۆينكلر!

آنادىلىم

هر خلقين اۆز دىلى وار،
يارەسى ايله سىرداشان.
بالدان دادلى او دىل اونا.
او، ھىچ بىر اونوتولماز.
منىم اۆز خالقيمن دا،
اۆز، دىلى وار يئرلشديگى،
من بىر اولدوز ارا سىندا
بودىل منە دولاناي.

بو دىل منى بئشىگىملە
نېنەلردە بۇيوتموش،
جوجوقلوقدان بۇيوتموش،
جوجوقلوقدان دستكلر او
توتوب بنى اليمدن.
بىر تىك ھىجاسىنى غايىب ائتمە اونون من،
بىر تىك حرفىم دە اونوتمام،
اۆز خلقىم اونونلا بختلى -
حُرّ حياتىن قوينوندا!!

شاكر سليم

كىرىم تاتار ادبىياتى نىن گۇركملى، دونىايا تانىش اولان شاعىرى اولان شاكر سلىم، اۆز آنا خلقىنه بۇيوك خدمتلىر گۇستەرىپ و خلقى نىن حۇرمىتىنى قازانىيدىر. شاكىر سلىم بوگون كىرىم ادبىياتى نىن ان دەلىلى اودوللارنى الە گتىرىپ ودونىا ملتلىرى آراسىندا شەرت قازانىيدىر. شاكىر ۱۹۴۲ جى ايلده آنادان اولدو، آنجاق ۲ ياشىندا اولاركن عائله سى وملتى ايله بىرلىكده بۇيوك كىرىم سورگونلىرى آراسىندا يئرلشدى. بونوللا بئله يوكسك تحصيل آلاراق سمرقند يونتوئرسىتەسىندىن ۱۹۷۱ جى ايلده مآذون اولدو. شاعىر، ايللىر بويو سمرقند و تاشكند شەهرلىرىندە معلملىك ايله دە مشغول اولدو.

شاكىر سلىم، ايلك شەرىنى ۱۹۶۳ جو ايلده «لنىن بايراغى» غزئەسىندە چاپ ائتدىردى. سونرا شەرتتابىنى ۱۹۷۲ ايلىندە يايىملادى. اونون شەرتكتابلارى بونلاردىر: دويغولارىم، سئوگى اولوى اويانىش، يئل لرىم دىنلە، دوشونجە.

۱۹۹۶ جى ايلده آنكارا دا «قوتلو دوغوم هفتهسى» شەرت يارىشىندا بىرىنجى اولدو. يئنە ۱۹۹۶ جى ايلده آنكارا دا «تورك دونىاسى شاعىرلىرى شؤلەنى» نده «عارىف نەهاد» اودولونو قازاندى. ۱۹۹۷ جى ايلده «كىرىم صنعەتلىرى» كتابى، دونىا دىللەرىنە ترحومە اولاراق هلندىن «پول كول» اودولونو قازاندى.

۱۹۹۷ جى ايلىندە اوكراین دولت مكافانى اولان «توروس سئوچنكو» اودولونو الە گتىردى. ۱۹۹۸ جى ايلده «كىرىم تاتار تاروسو» نون يوكسك دولت مكافاتىنى قازاندى. آنجاق بوگون «اولدوز» درگى سى نىن باش محررى اولاراق ۱۹۹۷ جى ايلدىن چالىشىر. شەرتلىرىندىن نمونە:

دوشونجە

ناسىل گونلردە قالدىق آرخاداشلار،
بو اوزون يوللاردا يورولدوق آرخاداشلار،
همەن همەن بيتىب ياندىق، آرخاداشلار،
گۇزوموزون اؤنونده چوجوقلار اؤلويور،
دونىا بىزە باخىپ، بىر گۇزويەلە آغليور.
بىر گۇزويەلە گولويور.

دونىايا نام وئرمەن بىر ملتايك،
عصرلىرىن ايچىنىدەن دىر يلىب گلدىك،

وطنه گۆزوموزو دىكىب قوربانلار وئردىك،
بىزى گئنه بۇلويورلر چىوى ايله،
دونيا بىزه باخىب، بىر گۆزويله آغليور،
بىر گۆزويله گولويور.

قالمادى آرامىز دا بىرلىك توپلولوغو،
بونون ايچىن ايسىتمىور وطن گونشى،
بونون ايچىن يورومىور، اى خلقىم، ايشىن،
بونون ايچىن باغرىم خنجرله دىلىملىور.
دونيا بىزه باخىب، بىر گۆزويله آغليور،
بىر گۆزويله گولويور.

هامىمىز قاباردىق، قابامىش هامور كىمى،
قاراما قارىشىق اولمايا لىم بىر پارچا چامور.
كسىلمه يه باشلادىق قوروموش كۆك كىمى،
ياشيوروز بونلارى بيله بيله
دونيا بىزه باخىب، بىر گۆزويله آغليور،
بىر گۆزويله گولويور.

بىزى گئنه بىرىلرى اويناتماق اىستىور،
چنه تاتسىز بىر چوربا (شوربا) قايناتماق اىستىور،
كناردان ممنونىتله باخماق اىستىور،
گئت اوينا گۆز ياشىنى، سىله يله،
دونيا بىزه باخىب، بىر گۆزويله آغليور،
بىر گۆزويله گولويور.

سانكى دومن اولدوق بىر - بىرىمىزه،
حۇرمت يوخ نه اۇلو، نه دىرىمىزه،

نە اولدو، قاراشلار، نە اولدو بیزه؟
چنە سانکی بلالار باستیریپ گلیور،
دونیا بیزه باخیب، بیر گۆزویله آغلیور،
بیر گۆزویله گولویور.

آللادان بریلگن گۆزهل بیر توپراق،
گۆزلریمیز کیمی کورلاقان چوخراق،
تَرَک لریمیزده ساراقان یاپراق -
بیز کیمی چکمکده فریاد و ناله،
دونیا بیزه باخیب، بیر گۆزویله آغلیور،
بیر گۆزویله گولویور.

ای فلک، ایشینه عاگیللار،
تاخانیم باسیندا دوشونجه بیتمز،
بیر کیچیک آرزوم وار، عقلیمدن گئتمز؛
«دونیا بیزه باخیب، بیر گۆزویله آغلیور،
بیر گۆزویله گولویور».

قایناقلار:

- ۱- م. کریمی، تاریخ ادبیات آذربایجان، ۸ جلد، تهران، ۱۳۸۸
- ۲- م. کریمی، آذربایجان دایانیش ادبیاتی، تهران، ۱۳۸۸.
- ۳- علی احسان کولجو، چاغداش تورک دونیاسی ادبیاتی، ارزروم، ۲نجی باسیم، ۲ جلد، آنکارا، ۲۰۰۶
- ۴- کوموسیون، تورک دونیاسی ادبیاتی، استانبول، ۱۹۹۸
- ۵- م. کریمی، آذربایجان چاغداش ادبیاتی، ۲ جلد، زنگان، ۱۳۸۶
- ۶- دکتر علی آکباش، آذری تورکلری ادبیاتی، استانبول، ۱۹۹۸
- ۷- دکتر عبدالقادر خیبر، بولغارستان تورکلری ادبیاتی، استانبول، ۱۹۹۷
- ۸- دکتر علی فواد بیلکان، باتی تراکیا تورکلری نین ادبیاتی، آنکارا، ۱۹۹۴
- ۹- دکتر علی فواد بیلکان، عراقدا تورک ادبیاتی، آنکارا، ۱۹۹۴
- ۱۰- دکتر مصطفی تاتجی، قبرس تورک ادبیاتی و تورکلری، استانبول، ۱۹۸۹
- ۱۱- حولیا کاساب اوغلو، قازان ادبیاتی تاریخی، قازان، ۱۹۹۹
- ۱۲- حسین اوزبای، قیرقیز ادبیاتی، تاشکند، ۱۹۹۷
- ۱۳- دکتر فرهاد دمیر، قازاق ادبیاتی تاریخی، تاشکند، ۱۹۹۹
- ۱۴- ممد قارا، اوزبیک تورکلری نین ادبیاتی، استانبول، ۱۹۹۸
- ۱۵- حولیا کاساب اوغلو، تورکمن شعری، استانبول، ۱۹۹۹
- ۱۶- عبدالقادر خیبر، یوگوسلاویا تورکلری نین ادبیاتی، استانبول، ۱۹۹۸
- ۱۷- احمد علی آکدیل، قازان - تاتار تورکلری نین ادبیاتی، استانبول، ۱۹۹۸
- ۱۸- م. کریمی، چاغداش آذربایجان ادبیاتی، ۲ جلد، زنجان، ۱۳۸۷
- ۱۹- م. کریمی، ائلیمیزین نیسگیل قالاغی، زنجان، انتشارات عود، ۱۳۸۸
- ۲۰- م. کریمی، ائلیمیزین اوره ک سیزیسی، تهران، تکدرخت، ۱۳۸۸
- ۲۱- ائلیمیزین آتشین دیلی، تهران، تکدرخت، ۱۳۸۸
- ۲۲- ائلیمیزین اوزانی، تهران، تکدرخت، ۱۳۸۸
- ۲۳- علی رضا نابدل-اوختای، ایشیق؛ کرج، ۱۳۸۸
- ۲۴- دوکتور زهتابی، باغبان ائل اوغلو، تبریز، ۱۳۷۶
- ۲۵- صمد وورغون، یادا سال منی، تبریز، ۱۳۸۷
- ۲۶- بختیار وهابزاده،
- ۲۷- بختیار وهابزاده،
- ۲۸- واحدین غزللری، ترتیب ائده نی مجید ساوالان، تهران، ۱۳۸۲.

- ۲۹ صمد وورغون، اثرلری، باکی، ۱۹۵۲.
- ۳۰ صمد وورغون، استقبال ترانه‌سی، باکی، ۱۹۴۶.
- ۳۱ دوکتور زهتابی، پروانه نین سرگذشتی، تبریز، ۱۳۵۸.
- ۳۲ دوکتور زهتابی، شاهین زنجیرده، تبریز، ۱۳۵۸.
- ۳۳ تورک دونیاسی، م. کریمی، امید زنجان، شماره‌های: ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۹، ۲۸۱، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۹۱، ۲۹۴، ۲۹۶، ۳۰۳، ۳۲۱، از اردیبهشت تا آذرماه ۱۳۷۸.
- ۳۴ دوکتورعلی قافقازیالی، ایران تورک ادبیاتی آنتالوژیسی، ۶ جلد، ارزروم، ۲۰۰۲.
- ۳۵ ت. کنساریف، قیرقیزها و خانات خوقند، ترجمه: علیرضا خداقلی پور، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۰.
- ۳۶ احمر ائگه مبه ردی، شرقی توکوستان وطنیم منیم، استانبول، ۲۰۰۴.
- ۳۷ رشیدالدین فضا اله همدانی، اوغوزنامه، چئویره ن: ر.م. شوکوراوا، کؤچوره ن: عبدالکریم منظوری خامنه، تبریز، ۱۳۸۴.
- ۳۸ محمد امین اسلامی، تورکستان ادبیاتیندان پارچه لر، قاهره، ۱۹۶۰.

محمدرضا باغبان کریمی

متولد ۱۳۳۴ - تبریز

مهندسی مکانیک، دکترای زبان و ادبیات ترکی

مدیر فنی، مدیر کارخانه و مدیر عامل در شرکتهای بزرگ ایران به مدت ۳۰ سال

طراحی و ساخت و راه اندازی بیش از ۵۰ کارخانه در شهرهای مختلف ایران

تدریس زبان و ادبیات ترکی در دانشگاه های زنجان، امیرکبیر و کردستان (با قرارداد رسمی) و آتاتورک

کنفرانس در دانشگاه های داخل و خارج

شرکت در کنگره و سمینارهای علمی - ادبی مختلف در داخل و خارج کشور

مسئول صفحات ترکی در نشریات مختلف مانند: امید زنجان، بهار زنجان، پیک آذر، و... به مدت حداقل ۱۵ سال

برگزاری کنگره های سراسری و برگزاری شبهای شعر

کتاب های چاپ شده:

منظومه های آذری، تهران، ۱۳۵۴.

نهضت حروفیه، تبریز، انتشارات تلاش، ۱۳۵۷.

مقالاتی پیرامون زندگی و خلاقیت عمادالدین نسیمی، تبریز، انتشارات نوبل، ۱۳۵۷.

ادبیات باستان آذربایجان، تبریز، انتشارات ایشیق، ۱۳۵۸.

شاه ختایی، تبریز، انتشارات مجله دده قورقود، ۱۳۵۹.

سهندیه شهریار، زنجان، ۱۳۶۸.

- قاجاق نبی، زنجان، ۱۳۶۸.
- دلور اوغوز، زنجان، ۱۳۶۸.
- ایشیق، زنجان، ۱۳۷۴.
- زبان ترکی در بوته‌ی زبانشناسی تطبیقی، زنگان، ۱۳۷۶.
- مقدمه‌ای بر تاریخ تحولات زبان ترکی آذری، زنگان، ۱۳۷۶.
- هویت ایرانی و زبان ترکی، امید زنجان، زنجان، ۱۳۷۷.
- مولانا فضولی، غزلر، امید زنجان، زنجان، ۱۳۷۷.
- سیمای زن در فرهنگ و ادب آذربایجان، تهران، اندیشه نو، ۱۳۸۲. ۴ بار تجدید چاپ
- ادیب احمد، عتبه الحقایق، به همت: م. کریمی، اردبیل، ۱۳۷۷.
- علی خوارزمی، یوسف و زلیخا، خواجه زنگان، انتشارات زنگان، ۱۳۷۶.
- عاشق پاشا، غریب نامه، زنگان، انتشارات زنگان، ۱۳۷۶.
- دیوان عمادالدین نسیمی، زنجان، انتشارات زنگان، ۱۳۷۶.
- دیوان قاضی احمد برهان الدین، زنگان، انتشارات زنگان، ۱۳۷۷.
- دیوان تورکی خاقانی شروانی، زنگان، انتشارات زنگان، ۱۳۷۷.
- نظامی گنجوی، تهران، انتشارات اندیشه نو، ۱۳۸۲.
- قره باغ - شاعیرلر مسکنی، زنگان، ۱۳۸۳
- کوراوغلو، کؤچورمه، تهران، انتشارات اندیشه نو، ۱۳۸۲ - اختر - تبریز، ۱۳۸۴.
- کوراوغلو حماسه سی، تهران، انتشارات اندیشه نو، ۱۳۸۲ و ۱۳۸۷.
- دیوان تورکی حکیم هیدجی، تهران، انتشارات اندیشه نو، ۱۳۸۲. ۴ بار تجدید چاپ
- نظامی گنجوی، تهران، انتشارات اندیشه نو، ۱۳۸۲.
- تاریخ ادبیات آذربایجان، ۶ جلدی، زنجان، یکتا رصد، ۱۳۸۴. ۳ بار تجدید چاپ
- روشنفکران آذربایجان، زنجان، ناشر: مؤلف، ۱۳۸۶.
- دوزگون و قاراقوش، تهران، انتشارات تکدرخت، ۱۳۸۸.
- دیوان تورکی مولانا همتی، تهران، انتشارات تکدرخت، ۱۳۸۸.
- ادبیات شفاهی آذربایجان، تهران، انتشارات تکدرخت، ۱۳۸۸. ۳ بار تجدید چاپ
- اثلیمیزین اوره ک سیزیسی، تهران، انتشارات تکدرخت، ۱۳۸۹.
- اثلیمیزین آتشین دیلی، تهران، انتشارات تکدرخت، ۱۳۸۹.
- اثلیمیزین دؤزوملو اوزانی، تهران، انتشارات تکدرخت، ۱۳۸۹.
- اثلیمیزین مهربان معلمی، تهران، انتشارات تکدرخت، ۱۳۸۹.
- اثلیمیزین مبارز بیلگینی، تهران، انتشارات تکدرخت، ۱۳۸۹.
- اثلیمیزین آجیان یاراسی، تهران، انتشارات تکدرخت، ۱۳۸۹.

صمد وورغون و شفاهی خلق ادبیاتی، رداکتور: کرج، انتشارات پینار، ۱۳۸۹.

ابولغازی بهادرخان، شجره التراکمه، ترجمه: کرج، انتشارات پینار، ۱۳۸۹.

تورکجه فارس ادبیاتی، کرج، انتشارات پینار، ۱۳۸۹.

ابولقاسم زنگانی، بهزادنامه، کرج، انتشارات پینار، ۱۳۸۹.

تاریخ ادبیات آذربایجان - ۸ جلدی، انتشارات ندای شمس، تبریز.

اسلام - تورک دونیاسی ادبیاتی، نشر پینار، کرج، ۱۳۸۹.

رنالیزم در تاریخ ادبیات آذربایجان، اختر، تبریز، ۱۳۹۵.

دیوان تورکی جاذب، انتشارات نباتی، تبریز، ۱۳۹۴.

دیوان جهانشاه حقیقی، نشر نیکان کتاب، زنجان، ۱۳۹۳.

دیوان تورکی سلطان حسین بایقارا، نشر نباتی، تبریز، ۱۳۹۴.

آذربایجان دایانیش شعری، انتشارات تکدرخت، تهران، ۱۳۸۸.

قوتادقو بیللیک، اختر، تبریز، ۲ جلد، ۱۳۹۴.

دیوان مولانا همتی، تهران، تکدرخت، ۱۳۸۹.

تاریخ و ادبیات خزران، تبریز، انتشارات اختر، ۱۳۹۵.

ساکالار، تبریز، انتشارات اختر، ۱۳۹۵.

دیوان تورکی حکیم هیدجی، تبریز، انتشارات اختر، ۱۳۹۵.

دیوان قاضی برهان الدین، تبریز، انتشارات اختر، ۱۳۹۵.

شکوه اسلامی در تاریخ ادبیات آذربایجان، تبریز، انتشارات اختر، ۱۳۹۵.

رنالیزم در تاریخ ادبیات آذربایجان، تبریز، انتشارات اختر، ۱۳۹۵.

رنالیزم انتقادی در تاریخ ادبیات آذربایجان، تبریز، انتشارات اختر، ۱۳۹۵.

مقدمه الادب، جارالله زمخشری، تبریز، انتشارات اختر، ۱۳۹۵.

خواجه مسعود، سهیل و نوبهار، تصحیح: م. کریمی، تبریز، نشر اختر، ۱۳۹۵.

ایرک بیتیک، ترجمه: م. کریمی، تبریز، نشر اختر، ۱۳۹۵.

ادیب احمد، عتبه الحقایق، تصحیح: م. کریمی، اردبیل، نشر ساوالان، ۱۳۷۸.

ورقه و گولشن (آشیق داستانی)، گوینده: آشیق التفات داوودی، نویسنده: م. کریمی، تبریز، نشر اختر، ۱۳۹۵.

آشیق شیرین و بیرچک خانیم (آشیق داستانی)، گوینده: آشیق التفات داوودی، نویسنده: م. کریمی، تبریز، نشر اختر، ۱۳۹۵.

کتابهایی که به زبان های دیگر ترجمه و منتشر شده اند:

هویت ایرانی و زبان ترکی، دوکتور سوی تورک، باکو.

آذربایجان ادبیاتیندا قادین، دوکتور آفت شیخی اوا، باکو.

آذربایجان چاغداش ادبیاتی، استانبول.

